

**Міністерство освіти і науки України
Національний лісотехнічний університет України
Навчально-науковий інститут екологічної економіки та менеджменту
Кафедра психології та соціально-гуманітарних дисциплін**

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

**Матеріали
I Всеукраїнської науково-практичної конференції
з нагоди 150-річчя Національного лісотехнічного
університету України**

**Львів
2024**

**Міністерство освіти і науки України
Національний лісотехнічний університет України
Навчально-науковий інститут екологічної економіки та менеджменту
Кафедра психології та соціально-гуманітарних наук**

Трансформація ідентичності в умовах сучасного українського суспільства

**Матеріали
I Всеукраїнської науково-практичної конференції
з нагоди 150-річчя
Національного лісотехнічного університету України
(Львів, 10–11 жовтня 2024 року)**

Львів – 2024

Рекомендовано до видання вченої радою Навчально-наукового інституту екологічної економіки і менеджменту (протокол № 10 від 19.11.2024)

Редакційна колегія:

Гриджук Оксана, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін НЛТУ України;

Денис Ірина, кандидат історичних наук, доцентка кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін НЛТУ України;

Дуда Наталія, кандидат історичних наук, доцентка кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін НЛТУ України;

Сенюра Оксана, кандидат соціологічних наук, доцентка кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін НЛТУ України.

Матеріали подані в авторській редакції.

За науковий та літературний зміст, достовірність викладених фактів, цитат, покликань на використані джерела та дотримання принципів академічної доброчесності відповідають автори.

Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

Т68 **Трансформація ідентичності в умовах сучасного українського суспільства:** матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 10–11 жовт. 2024 р.) / М-во освіти і науки України, НЛТУ України, Навч.-наук. ін-т екол. економіки та менеджм., каф. психології та соц.-гуманіт. дисцип.; ред. кол.: О. Гриджук, І. Денис, Н. Дуда, О. Сенюра. – Львів, 2024. – 280 с.

У збірнику репрезентовано результати наукових студій українських і закордонних дослідників, які розглянули соціально-філософські засади формування ідентичності, висвітлили історико-культурні виміри ідентичності особистості; розкрили психологічні аспекти трансформації ідентичності в умовах сучасного українського суспільства, простежили вплив інформаційної діяльності на формування ідентичності; проаналізували педагогічні аспекти формування ідентичності студента в закладах вищої освіти; порушили проблему мови як маркера національної ідентичності особистості.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти та наукових ступенів, які цікавляться питаннями ідентичності.

УДК 316.422:159.923.2](477)(082)

ЗМІСТ

Бабишена Мар'яна

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ І УМОВА РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАВДАНЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДНОВИХ ОФІЦЕРІВ 9

Барановська Лілія

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННСВОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ 12

Бойко Галина

APPROVAL OF STATE LANGUAGE STANDARD «UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE. LEVELS OF GENERAL PROFICIENCY A1 – C2» – OFFICIAL LANGUAGE REGULATION MECHANISM 16

Ванівська Олександра, Преснер Руслана

ІНШОМОВНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ 20

Вербицька Лідія

МОВА ЯК ФАКТОР ІДЕНТИФІКАЦІЇ (МОВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ) 24

Воляник Галина

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ЛІДЕРСТВА В ГОТЕЛЬНІЙ ІНДУСТРІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ІДЕНТИЧНІСТЬ СПОЖИВАЧА 30

Гординська Наталія

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗНАННЯ ЯК ОСНОВА УПРАВЛІНСЬКИХ НАВИЧОК МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ 35

Гриджук Оксана

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ЗВО 36

Гриджук Оксана, Луцишин Василь

ВПЛИВ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЙ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ СУСПІЛЬСТВА В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕПОХУ 39

Денис Ірина

МОВА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ КОДУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 43

Денис Ірина, Наконечний Юрій

РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЙ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО 48

Денис Ірина, Ханас Анастасія

РОЛЬ КНИГИ ЯК ОСНОВНОГО ВИДУ ВИДАНЬ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ 54

Добровольська Вікторія, Мокеєв Юрій

ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР В ЕЛЕКТРОННІЙ МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ 57

Дроздова Ірина

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ПОВНОЦІННОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ 63

Дуда Наталія

ІДЕНТИЧНІСТЬ І ТРАДИЦІЯ: МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ 66

Журавель Наталія

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОГО БАКАЛАВРА З АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ В УНІВЕРСИТЕТАХ АВСТРАЛІЇ 72

Захарчин Наталя

ЗАКОНОДАВЧІ ВИМОГИ ДО РЕДАКТОРА ЧАСОПISУ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ 77

Зубко Надія

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА УКРАЇНСЬКА КНИГА: ТРАНСФОРМАЦІЯ В ЧАСІ ВІЙНИ 79

Калиновська Дар'я

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ 87

Козаченко Ольга

ОСОБИСТИЙ БРЕНД ЯК РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ 90

Коваліско Наталія, Мікула Анастасія

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ 93

Колосовська Ірина

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ 101

Колесник Владислав

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ 106

Климова Катерина

ДЕРЖАВНА МОВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ 109

Конівіцька Тетяна

КІНО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТА У ЗАКЛАДАХ
ВИЩОЇ ОСВІТИ 114

Кудринська Ганна

ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК БАГАТОВИМІРНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН 118

Кульчицька Марина, Горблянський Юрій

РОСІЙСЬКИЙ МАТ ЯК ІНДИКАТОР ВИКРИВЛЕННЯ ПОЛЯ ІДЕНТИЧНОСТІ 124

Лазарович Надія, Кунак Анна

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ:
УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ 132

Лапан Тетяна, Химович Оксана

РОЛЬ СТЕРЕОТИПІЗАЦІЇ У ПРОЦЕСАХ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ 136

Лосик Галина

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В МОДІ ТА ДИЗАЙНІ: СУЧАСНА
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВКИ 140

Лук'янчук Неля

ВИКОРИСТАННЯ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПРИКЛАДІВ КРЕАТИВНИХ
АВТОРСЬКИХ КОНЦЕПЦІЙ ВІДОМИХ АРХІТЕКТОРІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ
ЕКОЛОГІЧНОГО ІМПЕРАТИВУ У МАГІСТРІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ДИЗАЙН» 144

Морська Лілія

TEACHER IDENTITY: SELECTED INSIGHTS 150

Нагрибельна Інна, Богдан Нагрибельний

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ 156

Ничта Наталія

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ 160

<i>Новак-Каляєва Лариса</i>	166
ЄВРОПЕЙСЬКА КОЛЕКТИВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ	
<i>Онищук Оксана</i>	174
МОРАЛЬНІ ДИЛЕМИ ІДЕНТИЧНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ БІОТЕХНОЛОГІЙ	
<i>Палінська Олеся</i>	178
МОВНА І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ МЕШКАНЦІВ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИХ ОБЛАСТЕЙ НАПЕРЕДОДНІ ПОВНО- МАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ДАНІ ОПИТУВАННЯ Й ІНТЕРВ'ЮВАННЯ	
<i>Паньків Олеся</i>	183
ЦИФРОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СЛАКТИВІЗМУ	
<i>Пачковський Юрій</i>	186
РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ВИМІРІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я	
<i>Плачинда Тетяна</i>	191
ІДЕНТИЧНІСТЬ ЗА МОВНИМ КРИТЕРІЕМ З ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТСТВА	
<i>Процик Ірина</i>	195
МОВА ЯК МАРКЕР УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СФЕРІ СПОРТИВНОЇ (ЗМАГОВОЇ) ТЕРМІНОЛОГІЇ	
<i>Рижак Людмила, Гребенко Назарій</i>	198
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СВІТЛІ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ	
<i>Салабай Соломія</i>	201
РОЛЬ МОВИ ТА ДІАЛЕКТІВ У ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	
<i>Соболевська Оксана</i>	205
МОВА ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	
<i>Саламаха Ігор</i>	209
ІСТОРІЯ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК НЕОДМІННИЙ АТРИБУТ ОФІЦІЙНИХ ВЕБ-САЙТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ ЛЬВОВА	
<i>Семків Віталій</i>	213
ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ	

<i>Сенюра Оксана</i>	
ІДЕНТИЧНІСТЬ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	217
<i>Табака Марта</i>	
СУЧАСНА ЗАПОЗИЧЕНА ТЕРМІНОЛЕКСИКА ОСВІТИ ТА ЇЇ УКРАЇНСЬКІ ВІДПОВІДНИКИ: ІДЕЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	219
<i>Тимчук Інна, Погоріла Світлана</i>	
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ОНЛАЙН-СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	224
<i>Ткач Леся, Стадник Ольга</i>	
ПРО ПОСИЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМ СУСПІЛЬСТВОМ РОЛІ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ ЯК ОБ'ЄКТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ СОЦІОКОМУНІКАТИВНІЙ РЕАЛЬНОСТІ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	229
<i>Фабер Денис</i>	
СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТИЛЬ ЖИТТЯ ІТ ФАХІВЦІВ В УКРАЇНІ	233
<i>Фльорко Лілія</i>	
ФОРМУВАННЯ САМОІДЕНТИЧНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ШКІЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ	238
<i>Фльорко Лілія, Горна Іванна</i>	
СОЦІАЛЬНА ТРИВОЖНІСТЬ І ЦИФРОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ	243
<i>Цмоць Уляна</i>	
МОВА ЯК АТРИБУТ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	248
<i>Шагодіна Євгенія</i>	
ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	254
<i>Шептицька Любов</i>	
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В УНІВЕРСИТЕТІ	258

Шикула Олександра

ВІД «ЕТИКИ ПРАВИЛ» ДО «ЕТИКИ СТОСУНКІВ» В ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА 260

Шукалович Анна

ВПЛИВ МЕДІАСЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ 265

Шутка Світлана

ФІНАНСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ 269

Юрса Людмила, Негер Оксана

ФРУСТРАЦІЙНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЖИТТЄСТІЙКОСТІ СТУДЕНТА 272

Якуб'як Андрій

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ ІНФОРМАЦІЙНО-СЕМАНТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІЇ: АКТУАЛЬНІ ДОПОВНЕННЯ 276

*Бабишена Мар'яна, к.пед.н., доцентка кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін та інноваційної педагогіки,
Херсонська державна морська академія*

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ І УМОВА РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАВДАНЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДНОВИХ ОФІЦЕРІВ

Останніми роками Україна входить до ряду лідерів за кількістю офіцерів на суднах світового торговельного флоту, що свідчить про досить високий рівень якості підготовки фахівців морського транспорту.

На думку міжнародних і вітчизняних експертів, система морської освіти в Україні, яка функціонує понад двісті років, постійно удосконалюється і на сьогодні отримала світове визнання – Україна може видавати морякам дипломи міжнародного зразка, які не вимагають підтвердження за кордоном [5].

У морській освіті проблему професійної підготовки фахівців судноплавної галузі у різних ракурсах розглядали О. Безбах, О. Безлуцька, С. Волошинов, О. Гуренкова, В. Давидов, Н. Демиденко, Н. Дорошкевич, В. Захарченко, В. Зикова, І. Литвиненко, О. Попова, І. Сокол, С. Ситнік, В. Чернявський.

Формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих закладах морської освіти досліджувала М. Кулакова, педагогічні умови підготовки майбутніх суднових механіків у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін – У. Ляшенко, формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін – О. Фролова.

Застосування компетентнісного підходу під час освітнього процесу має реалізувати успішну професійну діяльність майбутніх суднових офіцерів. Крім отримання професійно значущих знань і вмінь здобувачами морських закладів освіти, є важливим формування компетентності професійного спілкування.

Після запровадження компетентнісного підходу поняття «професійне спілкування» стало одним із центральних у ракурсі модернізації освітнього процесу. У педагогічній літературі розуміння цього поняття має широке і вузьке

значення. У першому значенні його детермінують як комунікативні навички і якості, властиві людині-професіоналу; у другому – як важливий засіб і умову розв’язання завдань певної професійної діяльності. Професійне спілкування відбувається в умовах конкретної діяльності і виступає її засобом. Оскільки на сьогодні однозначного загального розуміння професійного спілкування не існує, у ракурсі зазначеної проблеми доцільно визначити його як специфічну форму взаємодії людей, що здійснюється на основі встановлених норм і спрямовується на ефективне виконання предметної діяльності. Уточнюючи наведену дефініцію з урахуванням поправки «для суднових офіцерів», отримаємо: професійне спілкування суднових офіцерів – це 1) спектр зв’язків і взаємодій із членами суднового екіпажу, представниками судноплавної компанії та оточуючого середовища, які виникають у процесі професійної діяльності; 2) спосіб формування та регуляції соціальних відносин між учасниками предметно-професійної дій, що реалізується через безпосередні та опосередковані контакти, в які вступають окремі суб’єкти дій чи їх групи. У наведеному означенні можна виокремити дві площини (ракурси) – предметну та діяльнісну: з’ясування сутності першої потребує вивчення теоретичних основ спілкування; визначення змісту другої – опанування техніками продуктивного спілкування [1].

Професійне спілкування суднових офіцерів, яке здійснюється на судні, регламентується стандартами Міжнародної морської організації (ІМО). У них зокрема зазначено, що професійне спілкування морських офіцерів з іншими представниками судноплавної галузі має характеризуватися стислістю, чіткістю, недвозначністю та інформативністю. При цьому офіцер має отримати максимальний обсяг інформації з мінімальними часовими витратами, використовуючи вербальні і невербальні засоби професійно-орієнтованого спілкування. Зауважимо, що професійне спілкування суднових офіцерів здійснюється у межах визначених процедур і є чітко структурованим ситуацією спілкування, тому невербальні засоби мають бути обмеженими.

У переліку провідних (ключових) професійних компетентностей майбутніх суднових офіцерів є чимало таких, що пов’язані з компетентністю професійного

спілкування: навички використання комунікаційних технологій (Tab. А-II/2); навички міжособистісної взаємодії, в тому числі здатність спілкуватися на професійному рівні (Tab. А-II/2); здатність до проведення навчальних занять і тренінгів на борту судна (Tab. А-II/2); вміння доносити до фахівців і нефахівців інформацію (Tab. А-II/2). Отже, формування зазначеної компетентності є одним з базових завдань морського закладу вищої освіти.

Таким чином, ґрунтуючись на наведених означеннях та враховуючи вимоги, наведені у нормативно-професійних документах морської галузі, під формуванням компетентності професійного спілкування у майбутніх суднових офіцерів розуміємо спеціально організований процес, у межах навчання у морському ЗВО, набуття студентами готовності і здатності успішно реалізовувати професійно-предметну взаємодію з використанням дібраних засобів, прийомів і технік спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабишена М.І. Концептуальні засади формування компетенцій професійного спілкування майбутніх суднових офіцерів у процесі вивчення української мови в іноземних групах навчання. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. Одеса: ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2021. № 34. Т. 2. С. 14-19.

2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.

3. Закон України про освіту: від 23.05.1991 № 1060-XII. *Верховна Рада УРСР*. Київ: Парлам, 1991. 80 с.

4. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

5. Про затвердження Порядку видачі кваліфікаційних документів особам командного складу суден та суднової команди морських суден: наказ

Барановська Лілія, д.пед.н., професорка

кафедри дошкільної освіти,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВОЇ
ВЗАЄМОДІЇ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Сьогодні Україна має вирішити найголовніше цивілізаційне завдання – зберегти людське в людині. В умовах війни (не кажучи вже про науково-технічний прогрес, наступ глобалізму й поширення інноваційних технологій) українцям, як і іншим цивілізованим народам, потрібні культура і прогресивна освіта. Без них не можливі не лише поступ, а й виживання людства [1, с. 5]. З огляду на зазначене, і нині суголосними є думки етнічного поляка і водночас видатного сина України В. Липинського, висловлені 90 років тому: «...Вавилон розложився, і загинув старий Рим, тому що його матеріальна техніка переросла громадянську мораль» [2, с. 204].

Вища професійно зорієнтована освіта є галуззю людської діяльності, сферою активності молодшої людини, яка завершує процес свого особистісного становлення, де людська, соціальна, цивілізаційна ідентичність є визначальними. Водночас вона поступово набуває й професійної ідентичності, яка дозволяє їй комфортно почуватись у відповідній галузі, серед компетентних особистісно й професійно самодостатніх фахівців.

Кожен вид ідентичності має свої маркери. Іноді їх називають ознаками, дескрипторами, показниками, критеріями. Важливим маркером професії є мова. Вона допомагає оволодіти фахом, є способом демонстрації професійних знань, допоміжним засобом виявлення набутих умінь і навичок, сформованих здібностей, прояву професійно важливих якостей. Однак, не зважаючи на специфічні об'єкти професій (а ними можуть бути людина, природа, техніка,

художні образи, знакові системи – за класифікацією Є. Климова), фахова мова має бути дієвою. На відміну від мертвих мов (латини, старослов'янської та ін.), мова професії є живою, а тому й навчання мови не повинно перетворюватись на догму... Навчати мови професії мають, на нашу думку, безперечно, філологи, котрі знають її закони і закономірності. Це фахівці із послідовно, упродовж тривалого часу сформованими фонетичною, орфоепічною, лексичною, орфографічною, пунктуаційною субкомпетентностями – складовими професійної лінгвістичної компетентності. Це люди з розвиненим фонематичним слухом, із сформованим особливим відчуттям мови... Філолог, навчаючи мови, навіть тоді, коли суб'єкт навчання є невмотивованим на цей процес, знайде можливість довести її неповторність (зокрема, навчить практично використовувати сполучники і-та, прийменники у-в, з-зі-із, зберігаючи ідентичність української мови – її солов'їність). Навіть в роботі з термінами застосує триступеневу технологію оволодіння новими словами, відому лише філологам.

Викладачі спеціальних дисциплін іноді намагаються нас переконати в тому, що філологи не знають мови професії. Це процес поступовий... Готуючись до роботи зі студентами відповідної професії, багато з нас відвідують заняття із спеціальних дисциплін, пишуть наукові статті, консультуючись з фахівцями-експертами, разом укладають фахові словники... Співчуваю колегам-філологам галузевих ЗВО... Іноді нас не чують...

Ми говоримо сьогодні про мову професії... Знаємо, що вітчизняна освіта залучена до Європейського простору вищої освіти й науки, а тому в навчанні нашого студента, зорієнтованого на працевлаштування не лише на вітчизняному, а й на європейському і світовому ринках праці, використовуються і міжнародні мови. Це зокрема англійська мова. І тому до викладання іноземною мовою долучені лише сертифіковані фахівці, зокрема й українські філологи, які мають Кембриджський сертифікат і володіють англійською на рівні B2.

Досвід викладання дисциплін лінгвістичного циклу у вітчизняних університетах засвідчує наявність певних методологічних недоопрацювань.

Традиційно, формуючи культуру мови, ми маємо працювати за певним «протоколом»... Він вироблений відомими вітчизняними лінгводидактами (Н. Бабич, Л. Барановська, Л. Мацько, І. Дроздова, О. Гриджук, С. Ярмоленко, М. Пентиліук, А. Богуш, Л. Коваль, О. Семеног). Їхні результати – в дисертаціях, монографіях, наукових статтях, підручниках, словникових виданнях. Навчання мови є поступовим, логічно зумовленим процесом, що базується на закономірностях мови. Спочатку має відбуватись оволодіння усними та писемними мовними нормами, тобто опанування 1-го, елементарного ступеня культури мови. Потім навчаємо доречно використовувати мовні засоби залежно від ситуації спілкування й особливостей співрозмовників (2-й ступінь культури мови – мовна варіативність). Наступний етап – навчаємо якісно використовувати мову у спілкуванні (особистісному, діловому, професійному), тобто суб'єкт навчання оволодіває мовленнєвою майстерністю.

У закладах вищої освіти доречним було б як вивчення національної мови, так і мови іноземної не лише логічно, а й змістово, тобто семантично, пов'язати з процесом оволодіння професією. Тому доцільним, на нашу думку, зокрема в умовах бакалаврату (якщо наявні 2 лінгвістичні дисципліни), актуалізацію, систематизацію загальних мовних знань і закріплення мовленнєвих навичок здійснювати в умовах загальнонаукової, гуманітарної підготовки (1 курс). Вивчення мови професії («Української мови професійного спрямування», «Business English») має відбуватись, безперечно, одночасно з викладанням навчальних курсів професійної підготовки.

Мова є засобом спілкування. Доречними були б інтегративні курси. Наш досвід в цьому переконує. В Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова маємо в магістратурі «Комунікативний курс англійської мови», який зорієнтований на конкретний педагогічний фах. Його вивчення дозволяє майбутнім педагогам, керівникам підрозділів освітньої галузі набувати досвіду ефективної професійної взаємодії, використовуючи метамову професії та комунікативні стратегії, які допомагають попереджувати ситуації когнітивного дисонансу, виникнення мовленнєвих, психологічних,

комунікативних бар'єрів; конструктивно регулювати конфлікти особистісного чи управлінського характеру.

Узагальнюючи висловлене вище, запропонуємо дефініцію ключового поняття нашого виступу – «культура професійно-мовленнєвої взаємодії фахівця». Це високий рівень володіння усною й письмовою формами застосування загальномовних норм; розвиненість навичок ситуативно доречного і професійно стандартного використання мови фаху; здатність встановлювати ефективну професійну й ділову взаємодію, попереджувати особистісні, фахові й управлінські конфлікти та конструктивно управляти ними.

Виокремимо основні принципи успішного формування культури професійно-мовленнєвої взаємодії фахівця:

- викладання дисциплін лінгвістичного циклу у ЗВО має відбуватись з орієнтацією на майбутню професію здобувачів вищої освіти;
- навчання мови професії (української, англійської) доречно здійснювати, коли студенти вже опановують зміст дисциплін професійної підготовки;
- фахівці-філологи мають забезпечувати викладання лінгвістичних дисциплін;
- викладачам дисциплін професійно спрямованої мови необхідне консультування та експертиза змістового забезпечення викладання курсів з боку викладачів дисциплін професійної підготовки;
- доречною є інтеграція діяльності педагогів, що викладають лінгвістичні курси українською та англійською мовами, й фахівців з психолого-педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Філіпчук Г. Національна освіта: особистість і суспільство. Збірник наукових праць. Чернівці: Зелена Буковина. 2013. 844 с.

*Бойко Галина, молодша наукова співробітниця,
Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою,
Національний університет «Львівська політехніка»*

**APPROVAL OF STATE LANGUAGE STANDARD
«UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE. LEVELS OF GENERAL
PROFICIENCY A1 – C2» – OFFICIAL LANGUAGE
REGULATION MECHANISM**

Language is one of the most important bricks in the foundation of every nation. It is in it that the deepest origins of the people's consciousness and mentality are reflected and recorded, and folk wisdom and ancient knowledge are encoded.

Language is a generator and the highest form of patriotism, God's gift and key to the study of culture, history, traditions, the creator of culture. It represents the people in the world, is the halo of the nation and the ethnic border. That is why the National Commission for State Language Standards exercised its powers granted by the Law of Ukraine «On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language», fulfilled the tasks of the Cabinet of Ministers of Ukraine, took into account the recommendations of the Ministry of Education and Science of Ukraine and the requirements of the Procedure for the development, approval, implementation, revision of the standards of the state language and their amendments, and entered into force on September 6, 2024 Standard of the state language «Ukrainian as a foreign language. Levels of general proficiency A1 – C2», which will provide specialists with a solid foundation for the development of clear and consistent curricula, the creation of new textbooks and dictionaries, the opening of Ukrainian-language educational programs and educational language centers, the legal basis for organizing and conducting a certification exam for Ukrainian as a foreign language [4].

At the same time, the State Language Standard, together with the language certification exam, is one of the tools of the European language policy aimed at preserving, strengthening and popularizing languages. Therefore, Ukraine's full entry into the European educational space is impossible without the approval of this

document. Currently, unfortunately, there is no such official exam that foreign students or simply citizens of other countries could take while studying in Ukraine.

The standard of the state language is the first step towards the creation of a single state unified system for determining levels of proficiency in the Ukrainian as a foreign language (UFL). The document provides a clear list of communicative abilities and skills for each of the levels (A1 – C2) for all types of speech activity (listening, reading, writing, speaking), which are prescribed in detail in accordance with the All-European Recommendations on language education [2]. In addition, the description of each level is supplemented by three catalogs (Catalog A: List of communicative intentions; Catalog B: Thematic catalog; Catalog C: Content of language competence). Such a detailed and comprehensive description makes it possible to more clearly delineate the boundaries between the levels, which in turn will significantly facilitate the work of test makers and those who will test foreigners. On the other hand, supplementing the descriptors of each level with example tests and a description of the certification exam procedure will be useful not only to examiners, but also to foreign students themselves, who, thanks to the detailed procedure and test examples, will be able to better prepare for the UFL certification exam [5]. The analysis shows that the needs of Ukrainian-speaking citizens abroad to pass an exam at a certain level with Ukrainian as a foreign language increasingly leads us to quick response and large-scale work. Persons for whom the Ukrainian language is not their native language, who live and study on the territory of Ukraine or abroad must have all the conditions for learning the language: books, communication, legal and regulatory documents, media space, etc. All this is still not perfect and available. The number of foreigners who come to Ukraine to study is quite significant, for example, hundreds of students from different countries of the world enroll in Ukrainian universities every year. All of them study Ukrainian as a foreign language according to their curricula (from one to four years), after which they take the Ukrainian language exam, which is evaluated in accordance with university norms. But this evaluation does not provide for determining the level of general command of the Ukrainian language, which creates a lot of trouble for universities, because they cannot issue a corresponding certificate to a foreign student. Thanks to

the approved standard, foreign citizens, regardless of where they will study the Ukrainian language, according to which programs and plans, will be able to certify their level of proficiency in UFL during a certification exam in Ukraine or in Ukrainian institutions abroad and receive a certificate of the appropriate level [3]. Implementation of the State Language Standard «Ukrainian as a foreign language. Levels of general proficiency A1 – C2» will provide UFL teachers around the world with a solid foundation to develop clear and consistent curricula, publish new modern textbooks and dictionaries, and open Ukrainian-language programs and language centers. That is, thanks to this document, the activities of teachers of the Ukrainian language as a foreign language and centers of Ukrainian studies in the whole world will become more coordinated. In general, the approval of the Standard for the Ukrainian language as a foreign language, and with it the introduction of a certification exam to determine the level of proficiency in the Ukrainian language as a foreign language, will enable Ukraine to join the Association of Language Testers in Europe (ALTE) and cooperate with the European Center for Modern Languages under the Council of Europe. These important international organizations follow the same standards of teaching and testing foreign languages in different countries of the world. The joining of Ukraine to these organizations will not only testify to the pro-European direction of our educational policy, but will also enable the recognition of Ukrainian language certificates in the EU and around the world [1]. The adoption of the Standard for the Ukrainian as a foreign language will strengthen the prestige of the Ukrainian language in the world. On the one hand, holding certification exams will provide additional motivation for foreign students to master it. After all, they will be able to confirm the level of language knowledge with an internationally recognized certificate. On the other hand, the centers of Ukrainian studies around the world will also feel the advantage, which due to the lack of certification in UFL has suffered from the outflow of students to major in other Slavic languages [6]. It is not for nothing that linguists single out the number of non-native speakers as one of the factors that determine the power or importance of a certain language in the world. By the way, according to this criterion, the English language ranks first in the world. Taking this into account, the adoption of the standard can revive

interest in the Ukrainian language in the world, as well as increase the importance of the Ukrainian language on the world stage. Therefore, the Standard on the Ukrainian language as a foreign language should be interpreted as a strategic document for educational policy, language policy, and international policy of Ukraine.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Від викладання української мови іноземцям до мовної політики: що обіцяє Державний стандарт. URL: <https://ucu.edu.ua/news/vid-vykkladannya-ukrayinskoyi-movy-inozemtsyam-movnoyi-polityky-shhoobitsyaye-derzhavnyj-standart-z-ukrayinskoyi-movy-yak-inozemnoyi/> (дата звернення: 12.09.2024р.).

2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. д. пед. н., проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.

3. Зозуля І.Є. Створення концепції вивчення української мови як іноземної, що ґрунтується на рівневому принципі викладання (від А1 до С2). *Українська мова як іноземна у фокусі інновацій: від досвіду до впровадження*: зб. матеріалів циклу Міжнародних науково-практичних семінарів. Львів, 2019. С. 69–75.

4. Національна комісія зі стандартів державної мови, 2024р. URL: <https://mova.gov.ua/news/standart-zatverdzheno> (дата звернення: 12.09.2024 р.).

5. Стандартизовані вимоги: рівні володіння українською мовою як іноземною А1–С2. Зразки сертифікаційних завдань: посібник / Данута Мазурик, Олександра Антонів, Олена Синчак, Галина Бойко. Київ: ІНКООС, 2020. 186 с.

6. Ушакова Н.І. Про відповідність програм з мовної підготовки іноземних студентів європейським компетенціям володіння іноземною мовою. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*: зб.наук.пр. Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2009. Вип. 14. С. 224–234.

Ванівська Олександра, к.пед.н., доцентка, завідувачка

кафедри іноземних мов,

Національний лісотехнічний університет України

Преснер Руслана, к.пед.н., доцентка

кафедри іноземних мов,

Національний лісотехнічний університет України

ІНШОМОВНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Динаміка соціального і науково-технічного прогресу, зміни в змісті і характері праці та суспільної діяльності людей, запити ринку праці зумовили необхідність розвитку освіти дорослих. Соціально-економічні трансформації у сучасному світі зумовлюють необхідність перепідготовки фахівців, зокрема необхідність розвитку освіти дорослих, здобуття ними нових знань, умінь і навичок, які відповідали б вимогам професійної діяльності, адже одним з результатів науково-технічної революції став прискорений процес старіння знань, а також переорієнтація на інші види діяльності, а отже, постійно існує потреба у фахівцях того чи того профілю. Теоретичну базу дослідження навчання іноземних мов дорослих в системі післядипломної освіти становлять ідеї та положення концепції неперервної освіти, в основі якої лежить твердження про необхідність навчання впродовж життя в сучасному технізованому та інформатизованому світі.

За цих обставин не варто нехтувати фактом, що в умовах глобалізації зростає роль іноземних мов, адже дедалі частіше вони набувають статусу політичного, соціально-економічного, механізму культурологічного та міжнаціонального порозуміння між представниками світової спільноти.

Володіння хоча б однією-двома іноземними мовами у глобалізованому світі розглядається як необхідність. Саме тому освіта, в т.ч. й іншомовна, дорослих сьогодні стає імперативом, з'являються нові, нетрадиційні форми освіти дорослих: дистанційне навчання, університети третього віку, бізнес-школи, корпоративні університети, внутрішньофірмове навчання тощо.

Важливість іншомовної освіти дорослих пояснює зацікавленість цією проблематикою як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Так, проблеми освіти дорослих знайшли відображення у працях сучасних учених, які досліджували: питання методології освіти дорослих – С. Вершловський, Б. Гершунський, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, А. Кузьмінський, Н. Ничкало, С. Сисоєва та ін.; концептуальні положення щодо особливостей розвитку освіти дорослих в Україні та зарубіжних країнах на різних історичних етапах – С. Болтівець, Л. Вовк, П. Горностаєв, А. Даринський, П. Джарвіс, Є. Огарьов, Н. Побірченко та ін.

Питання навчання дорослих іноземних мов стали предметом досліджень зарубіжних вчених М. Канінгем Флорез (M. A. Cunningham Florez) та М. Бурт (M. Burt), А. Нажнін (A. Naznean), М. Шлеппегрел (M. Schleppegrell), Г. Каваліаускіене (G. Kavaliauskiene) та Д. Ужпаліене (D. Uzpaliene) та ін.

Функціонування системи післядипломної освіти педагогів як невід'ємної складової системи безперервної освіти стало предметом дослідження Н. Протасова. Дослідниця науково обґрунтувала теоретико-методологічні основи функціонування системи післядипломної освіти педагогічних кадрів та дійшла висновку, що органічними складовими післядипломної освіти є теоретичне і практичне навчання. Теоретичне навчання в змісті післядипломної освіти виконує функції: орієнтира в інформаційному потоці; розвитку мислення педагога; формування та збагачення понятійного апарату фахівця; створення основи для осмислення та аналізу педагогічного досвіду; основи для прийняття рішень; здобуття і вироблення нового знання [2].

О. Мудра обґрунтувала педагогічні умови, за яких технологія інтенсивного навчання може реалізуватися максимально ефективно:

- спрямування педагогічного впливу викладача на підвищення рівня мотивації слухача;
- врахування основних вікових і психологічних особливостей навчання дорослих;
- створення сприятливої атмосфери для інтенсивного навчання;

– максимальна активізація діяльності викладача та слухача [1].

У роботі на теоретичному рівні обґрунтовано організаційно-педагогічні засади професійно-орієнтованого навчання іноземних мов в країнах ЄС. Зокрема, до організаційних умов О. Максименко відносить: створення адекватного навчального середовища, багаторівневості, різноманітності і гнучкості форм навчання і можливостей. До педагогічних на змістовому рівні – перелік принципів, що визначають підходи до структурування змісту у напрямі (аналіз потреб, уточнення цілей, цілісність структури навчання іноземних мов, забезпечення якості навчального процесу), впровадження двокомпонентного змісту освіти; на навчально-методичному рівні – належне теоретичне і навчально-методичне забезпечення професійно-орієнтованого навчання іноземних мов, самостійності і творчості індивідів у конструюванні знань, використання практично зорієнтованих автентичних навчальних матеріалів.

Відкритість сучасної іншомовної освіти забезпечується відкритими освітніми ресурсами – матеріалами, що використовуються для підтримки освіти, що перебувають у вільному доступі, можуть використовуватися багато разів, змінюватися тощо. Відкриті освітні ресурси здійснюються через інституційну політику, яка просуває інноваційні педагогічні моделі, що дають змогу з повагою ставитися до учнів і дають їм право бути співавторами побудови індивідуальної траєкторії неперервної освіти. Відкрита освітня комунікація – це взаємний обмін, що робить внесок в соціальну присутність online-навчання, розвиваючи міжкультурні знання і мовну компетентність.

Ідеї неперервності іншомовної освіти, що закладені в документах Єврокомісії носять демократичний характер та складають основу для побудови гуманістичної системи неперервної мовної освіти.

У зв'язку зі зрушеннями освітніх процесів у сторону гуманізації та гуманітаризації за останні два десятиліття, змінилися зміст і методичні підходи до навчання іноземних мов. Якщо раніше освіта була переважно спрямована на документальний результат (отримання атестата, диплома), то тепер вона орієнтується на процес, більш того, на неперервний процес, що триває усе життя.

Зміна змісту освіти вимагає нових методичних підходів і прийомів, тому авторитарно спрямовані методи змінюються на особистісно орієнтовані, що ставлять у центр навчання учня/студента/слухача. Новий зміст освіти передбачає наступність і багатоваріантність загальної і професійної освіти. Окрім безпосередньо отримуваних знань, умінь, навичок, у зміст освіти входить сам процес, тобто досвід їх набуття і практичного застосування, шляхи і способи самостійного здобування, пошуку і відкриття, самоосвіти – особистісний досвід як компонент змісту освіти.

Завдання навчання дорослих іноземних мов є тісно пов'язані із соціально-психологічними, професійними, особистісними проблемами. Умови навчання дорослих детерміновані часовими, побутовими, професійними і соціальними чинниками, які можуть сприяти успішному навчанню, але часто ускладнюють навчальну діяльність студентів / слухачів.

Отже, освіта дорослих докорінно змінює підходи до змісту й організації навчання та розвитку особистості, переорієнтовуючи її на забезпечення психолого-педагогічного та організаційного супроводу самостійної освітньої діяльності дорослої людини. Зокрема, актуалізується й проблема іншомовної підготовки освіти дорослих. Вагому роль в цьому процесі відіграє післядипломна освіта. Організація навчально-виховного процесу в них має свою специфіку та базується на засадах андрагогіки – науки про освіту дорослих. Сучасні науковці розробляють теоретико-методологічні засади андрагогіки, знання яких дасть змогу педагогам, що працюють в післядипломній ланці освіти, оптимально та ефективно організовувати навчально-виховний процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мудра О.М. Технології інтенсивного навчання дорослих у системі неперервної гуманітарної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Хмельницький, 2010. 20 с.

2. Протасова Н.Г. Теоретико-методичні основи функціонування системи післядипломної освіти педагогів в Україні: автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки». Київ, 1999. 32 с.

3. From linguistic diversity to plurilingual education: *Guide for the development of language education policies in Europe*. URL: www.coe.int/t/dg4/Linguistic/Source/FullGuide_En.pdf (дата звернення: 11.07.2024).

*Вербицька Лідія, к.ф.н., завідувачка
кафедри українознавства та міжкультурної комунікації
факультету психології та соціального захисту,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності*

МОВА ЯК ФАКТОР ІДЕНТИФІКАЦІЇ (МОВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ)

Для кожної розвиненої нації мова – кордон національної безпеки й один із найважливіших факторів національної ідентифікації, чинник, засіб і середовище формування та збереження національної ідентичності. Тут важливо з'ясувати значення понять «ідентифікація» та «ідентичність», а тоді спробувати проаналізувати, як мовне самоототожнення впливає на різні процеси ідентифікації. За допомогою методу аналізу дефініцій, окремих соціолінгвістичних, психолінгвістичних, етнолінгвістичних та лінгвокультурологічних елементів розглянемо те, як мовна ідентичність визначає людське буття в тій чи іншій сфері.

У психології термін «ідентифікація» вживав З. Фройд, а «ідентичність» – Е. Еріксон. Обидва зводили ці поняття до ототожнення або тотожності особистості. Сьогодні ці два поняття розмежовують. Зокрема, Є. Карпенко каже, що «поняття «ідентичність» означає стан, який характеризує кінцевий результат самоототожнення. Ідентифікація – процес, що приводить до результату, тобто до стану самоототожнення» [3, с. 11]. Отже, підсумуємо: ідентифікація – це процес зіставлення для встановлення відмінності чи подібності; це процес визначення

ідентичності (тотожності) – усвідомлення самого себе. Цікавою є думка М. Гончарової, яка, досліджуючи роль мови у формуванні різновидів ідентичностей, дає детальне визначення процесу ідентифікації: «Ідентифікація – це процес, включений у цілісну життєдіяльність суб'єкта, нерозривно пов'язаний з когнітивною, емоційною, ціннісно-смисловою і поведінковою сферами особистості, зумовлений її потребами, мотивами, цілями й установками, опосередкований мовою, нормативними, знаковими, символічними, образними, аксіологічними системами культури» [1, с. 61-62]. Дослідниця відводить знакову роль мові у визначенні різних видів самоототожнення. Розглянемо, як мова (точніше мовна ідентичність, тобто стан самоусвідомлення в певній мові) впливає на культурну, національну, соціальну, політичну, зрештою, психологічну ідентифікацію. Варто зазначити, що говоритимемо з проєкції особистісної мовної ідентичності, бо ж такий аналіз можна також робити з погляду загальнонаціональної, територіальної чи етнічної ідентичності.

1. Культурна ідентичність

Мова є невід'ємною частиною культури. Вона допомагає передавати культурні традиції з покоління в покоління. Наприклад, через мову передаються народні пісні, легенди, прислів'я та приказки, які є частиною культурної спадщини нації. Люди, які говорять однією мовою, часто відчують спільність і належність до однієї культурної спільноти. Зрештою, у вищенаведеному визначенні поняття «ідентифікація» М. Гончарової різні системи культури поруч з мовою є рушіями цього процесу. Для багатьох етнічних груп мова є символом культурної спадщини та ідентичності. Вона часто пов'язується з історією, традиціями та культурними цінностями конкретного народу. Збереження мови є важливим для підтримки етнічної ідентичності, особливо в умовах глобалізації. Тут окремо не аналізуємо значення мови для визначення етнічної ідентичності, бо, на нашу думку, це потребує значно детальнішого дослідження. Люди зазвичай визначають свою мовну ідентичність через мову, якою вони розмовляють з дитинства, або мову, яку вони вважають рідною.

2. Національна ідентичність

Для багатьох націй мова є символом національної єдності та суверенітету. Збереження й розвиток національної мови часто стають ключовими аспектами боротьби за незалежність і самовизначення. Наприклад, українська мова протягом століть була важливим елементом ідентичності українського народу в умовах іноземного панування.

Сім років тому журналіст «The Washington Post» Адам Тейлор опублікував аналіз Дослідницького центру Pew, у якому розглядалося, «як національна ідентичність визначається в 14 різних країнах, використовуючи дані опитування... дослідження Pew виявило, що в кожній країні, яку вивчали дослідники, мова була тим, що справді обмежувало її національну ідентичність. Найвищий результат було виявлено в Нідерландах, де понад 84 відсотки населення вважають життєво важливим говорити голландською мовою, якщо ви хочете бути справжнім голландцем. Але в усіх країнах більшість заявила, що «дуже важливо» говорити національною мовою» [8]. Очевидно, що представник будь-якої нації ідентифікує представника іншої нації передусім за індивідуальним мовним паспортом, або ж за мовою спілкування. І тут надважливо усвідомлювати значення мовної ідентичності: вибираючи мову повсякденного спілкування, таким чином ототожнюючи себе з цією обраною мовою, кожен повинен розуміти, що ця мова презентує його національну ідентичність, тобто буквально говорить: ти українець (якщо говориш українською), ти росіянин (якщо говориш російською), ти німець (якщо говориш німецькою) і т. д. Творячи своє буття в тій чи іншій мові, формуючи свою мовну ідентичність, мовець має пам'ятати, що одночасно тим самим визначає свою належність до тієї чи іншої нації.

Окремо варто звернути увагу на те, що мова є безпековим фактором національної ідентифікації, а отже, визначальним (не одним із визначальних, а визначальним) чинником існування національної держави. Це зафіксовано в законодавстві. Наприклад, згідно з положеннями Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, актуальною загрозою національній безпеці України, окрім іншого,

є приниження української мови [6]. Чи, наприклад, відповідно до прийнятого у грудні 2022 року Закону України «Про медіа» в медіа та на платформах спільного доступу до відео заборонено поширювати інформацію, що «принижує або зневажає державну мову» або ж «заперечує або ставить під сумнів існування... української мови». Цей Закон (стаття 110) передбачає відповідальність за поширення інформації, що принижує або зневажає державну мову і визначає покарання для таких медіа від штрафу до скасування ліцензії чи реєстрації, якщо порушення вчинене повторно (порушення кваліфікують як значне) [2].

За висловом українського інтелектуала початку XX століття Івана Огієнка, «мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості». Звідси робимо висновок про взаємозв'язок між формуванням культурної, національної та інших видів ідентичностей, стрижнем чи не кожної із яких виступає мовне самоусвідомлення.

3. Соціальна ідентичність

Мова впливає на самоідентифікацію людини в соціумі. Людина, яка говорить рідною мовою, відчувається частиною певної мовної спільноти. Також мова допомагає визначити соціальний статус, місце проживання (регіональні діалекти) та рівень освіти. Освіта відіграє ключову роль у формуванні мовної ідентичності. Через освітні системи мова держави часто стає основною в суспільстві. Водночас важливою є роль навчання рідною мовою, яке сприяє збереженню мовної ідентичності, особливо в етнічних меншин. І тут теж прослідковуємо чіткий зв'язок між мовою, культурною, національною та соціальною ідентифікацією. Жоден із процесів не відбувається у своєму вакуумованому середовищі. Вони взаємопроникні і взаємозумовлені. Один визначає інший і навпаки.

4. Політичний вимір

Мова нерідко використовується як інструмент політичної ідентифікації. Вибір мови в державному управлінні, освіті або засобах масової інформації може впливати на політичну самосвідомість громадян і підтримку політичних режимів. Мова може використовуватися як політичний інструмент для

зміцнення національної єдності. Англійський вчений XIX століття Джон Стюарт Мілл в есе «Про свободу» наводить такі міркування щодо значення мови у процесі політичної ідентифікації: «Необхідна для роботи представницького врядування єдність громадської думки не може існувати серед людей різних поглядів, надто тоді, коли вони читають і розмовляють різними мовами... Вони читають різні книжки й газети, слухають різні промови... Різні частини по-різному сприймають однакові події, ту саму систему врядування» [5, с. 330]. Сприйняття, а радше навіть формування політичної нації неможливе без тотального самоусвідомлення цієї нації в одній титульній мові, бо ж ґрунтом націєтворення і націєбуття є стабільно визначений процес культурної, національної і політичної ідентифікації з постійно генерованим розумінням важливості мовної стійкості, мовної свідомості і мовної стабільності у кожного зокрема представника тієї політичної нації.

5. Психологічна ідентифікація

Мова також впливає на особисту психологічну ідентифікацію. Люди можуть відчувати психологічний комфорт і почуття безпеки, коли розмовляють рідною мовою, оскільки це мова їхнього особистого та емоційного досвіду. І тут можемо повернутись до розуміння понять «ідентичність» та «ідентифікація» за З. Фройдом та Е. Еріксоном [див. вище], які власне і говорили про емоційне ототожнення особистості, чи внутрішню тотожність. М. Гончарова зазначає, що «у психології мова виступає умовою ідентичності, адже помислити власну ідентичність людина може лише в мові,.. мова ніби зв'язує між собою два психологічні полюси особистості, особистісну і соціальну ідентичність» [1, с. 63]. Психологічна ідентифікація – це найскладніший і найглибший шлях самоототожнення, усвідомлення самого себе. Це пошуки себе загалом: у тій чи іншій культурі, нації, у соціумі тощо. І мова тут теж виступає визначальним чинником, бо осмислюємо ми себе мовою. А вибір мови думки – це і є мовна ідентифікація, яка виформовує мовну ідентичність. Не даремно первісною і однією із найосновніших функцій мови є мислетворча (мислеоформлювальна).

Прикметно, що безпековий фактор тут також спрацьовує, як і з іншими типами ідентичностей, зокрема, з національною.

Отже, мова є потужним фактором ідентифікації, що має як культурний, так і національний, політичний, соціальний та особистий (психологічний) виміри. Збереження та розвиток мовної спадщини є важливою складовою підтримки ідентичності народу. Результатом процесу мовної ідентифікації має стати виформована мовна ідентичність, яка буде ґрунтом для формування всіх інших типів ідентичностей. Мовна ідентичність – це світогляд, усвідомлення себе представником певної культурної спільноти, нації, суспільства, прихильником певного політичного режиму, зрештою, внутрішнє (психологічне) визначення свого місця у Всесвіті. Такий аналіз доводить, що мова – зовсім не лише засіб спілкування, а фактор і середовище формування і збереження людської ідентичності загалом, самовизначення кожного окремого індивіда як особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончарова М. Роль мови у формуванні різновидів ідентичностей. *Мова і суспільство*. Вип. 6. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. С. 60-69.
2. Закон України «Про медіа». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
3. Карпенко Є. В. Етнічна ідентичність особистості в контексті соціально-психологічних досліджень. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Психологія. 2022. Т. 33 (72). № 3. С. 10-15.
4. Кононов І., Кононов І. Концепція ідентифікації та ідентичності в психоаналізі: Зигмунд Фройд та Ерік Еріксон. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки*. 2013. № 23 (3). С. 5–27
5. Міл Дж. Ст. Про свободу: есе / пер. з англ. Київ: Основи, 2001. 463 с.

6. Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України».

7. Чередниченко О. Національно-мовна ідентичність у глобальному світі. Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві: Зб. наук. праць. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2012. С. 40-50. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>

8. Taylor A. How do people define their national identity? By speaking the language, study says. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/02/01/when-it-comes-to-national-identity-language-trumps-religion-culture-and-place-of-birth-study-finds/>

*Воляник Галина, к.е.н., доцентка
кафедри обліку і аудиту,*

Національний лісотехнічний університет України

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ЛІДЕРСТВА В ГОТЕЛЬНІЙ ІНДУСТРІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ІДЕНТИЧНІСТЬ СПОЖИВАЧА

Трансформаційне лідерство в готельній індустрії має значний вплив на ідентичність споживачів через підвищення організаційної ідентифікації працівників, вплив на брендоспецифічні установки такої поведінки, підтримку зеленої організаційної ідентичності, підвищення задоволеності клієнтів та покращення відносин такої поведінки працівників. Ці аспекти сприяють формуванню позитивного сприйняття бренду та підвищенню загальної задоволеності клієнтів. Трансформація ідентичності споживача має ключове значення для розуміння його поведінки, очікувань і досвіду в умовах нових реалій.

Трансформаційне лідерство включає зміну мислення, поведінки та підходів як менеджерів, так і працівників. Лідери, які надихають своїх співробітників

через спільні цінності, мотивацію, індивідуальний підхід та інновації, мають ключовий вплив на організаційний клімат та ефективність роботи.

Основними елементами трансформаційного лідерства є: харизматичність, мотивація через натхнення, інтелектуальна стимуляція та індивідуалізована підтримка.

Психологічні аспекти трансформаційного лідерства передбачають:

- *взаємодію лідерів із персоналом*: трансформаційні лідери впливають на психологічний стан співробітників, допомагаючи їм відчувати себе важливою частиною організації. Це може підвищувати їхню самооцінку, відданість та професійне задоволення;
- *психологічну безпеку*: лідери сприяють формуванню безпечного середовища, де працівники можуть вільно висловлювати свої думки та пропонувати інновації;
- *емоційний інтелект лідерів*: важливість емоційної чуйності лідерів, здатності розуміти та керувати емоціями співробітників.

У готельному бізнесі, де взаємодія з клієнтами та задоволення їхніх потреб є ключовими факторами успіху, лідери, які можуть створити клієнтоорієнтовану культуру, мають більший вплив на формування позитивного досвіду для споживачів. Трансформаційні лідери можуть забезпечити високу залученість персоналу, що безпосередньо впливає на якість обслуговування клієнтів.

Вплив на ідентичність споживача готельних послуг в умовах трансформаційного лідерства відбувається через:

- *формування емоційного зв'язку*: лідери, які надихають та мотивують своїх працівників, сприяють створенню атмосфери, в якій клієнти почуваються комфортно та емоційно залученими, що впливає на їхню лояльність та сприйняття готельного бренду;
- *персоналізоване обслуговування*: завдяки індивідуальному підходу до клієнтів, споживачі можуть відчувати себе унікальними, що підсилює їхню ідентичність у взаємодії з готельним брендом;

- *психологічний комфорт*: важливість психологічного комфорту клієнтів через створення особливої атмосфери обслуговування, що може впливати на їхнє рішення повторно відвідати заклад.

Трансформаційне лідерство сприяє розвитку сильної корпоративної культури, що впливає на формування чіткої ідентичності готельного бренду, з якою споживачі можуть ідентифікуватися. Також лідери формують цінності, які передаються персоналу та далі відображаються у взаємодії з клієнтами, що може впливати на сприйняття клієнтами власної ідентичності в контексті готельного досвіду [1].

Сучасні споживачі стають більш обізнаними і вимогливими. Виникає потреба у дослідженні того, як соціальні, культурні та технологічні зміни впливають на формування нової ідентичності споживача. Соціальні медіа відіграють важливу роль у формуванні споживацької ідентичності, оскільки споживачі активно діляться своїм досвідом, що може впливати на їхні очікування та сприйняття послуг. Зростаюча глобалізація означає, що споживачі часто стикаються з різними культурами. Це може призводити до змін у їхній ідентичності, що вимагає дослідження адаптаційних стратегій у різних культурних контекстах. Впровадження нових технологій, таких, як штучний інтелект та автоматизація, змінює взаємодію між споживачами і постачальниками послуг. Це, у свою чергу, впливає на ідентичність споживачів, оскільки вони адаптуються до нових умов.

У сучасних умовах індустрія гостинності повинна прийняти більш трансформаційну маркетингову структуру, яка потребує трансформації компаній гостинності, працівників і клієнтів [2].

Трансформаційне лідерство є успішним аспектом управління в готельній індустрії, де працівники виконують ключову роль у наданні послуг. Це стиль лідерства, який сприяє змінам у працівників через спільне бачення та цілі організації, надання додаткових ресурсів, інтелектуальну стимуляцію та очікування високої продуктивності. Дослідження показують, що

трансформаційне лідерство може впливати на ідентичність споживачів послуг готельної галузі через різні механізми [3].

Психологічні аспекти трансформаційного лідерства у готельному бізнесі мають важливе значення для формування ідентичності споживача. По-перше, емпатія лідера дозволяє створити атмосферу підтримки, що зміцнює довіру споживачів до готельного бренду. Лідери, які демонструють щирий інтерес до потреб своїх клієнтів, допомагають їм відчувати себе важливими. Це підсилює емоційний зв'язок, що є основою для формування ідентичності.

По-друге, трансформаційні лідери надихають своїх підлеглих, що відбивається на якості обслуговування. Якщо співробітники готелю мотивовані та задоволені, вони краще взаємодіють зі споживачами. Це призводить до створення позитивного досвіду, який споживачі пов'язують із брендом. Такі емоційні враження сприяють формуванню особистої ідентичності споживача. Лідери, які активно спілкуються з клієнтами, створюють відчуття належності до спільноти. Коли споживачі відчують, що їхню думку цінують, вони більш схильні ідентифікувати себе з готельним брендом. Адаптивність лідерів до змін у запитах споживачів також відіграє важливу роль. Це дозволяє бренду залишатися актуальним у швидко змінному середовищі. Крім того, психологічна безпека, яку забезпечують лідери, сприяє відкритості споживачів. Вони готові висловлювати свої побажання, що покращує якість обслуговування. Лідери, які активно звертають увагу на зворотний зв'язок, підвищують самооцінку споживачів. Це, в свою чергу, допомагає споживачам усвідомлювати свою роль у формуванні іміджу готельного бренду.

Важливо також, що трансформаційні лідери можуть сприяти формуванню унікального досвіду для споживачів. Коли клієнти отримують персоналізоване обслуговування, це закріплює їхню ідентичність. Споживачі стають лояльнішими, оскільки їхня ідентичність тепер пов'язана з позитивним досвідом [3].

Таким чином, психологічні аспекти трансформаційного лідерства значно впливають на ідентичність споживача готельних послуг. Вони сприяють

формуванню емоційних зв'язків, підтримують самоусвідомлення та підвищують задоволеність споживачів. У результаті, це допомагає готельному бізнесу зміцнювати свою позицію на ринку.

Для покращення споживчого досвіду в готельному бізнесі через ефективне трансформаційне лідерство важливо впроваджувати кілька стратегій (рис. 1).

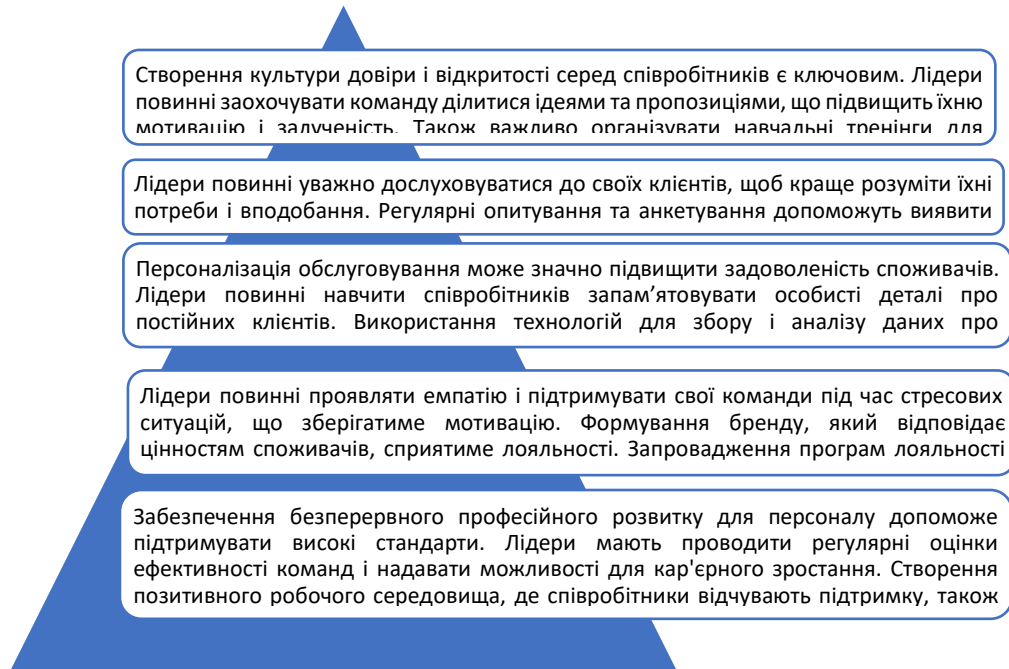

Рис. 1. Стратегії трансформаційного лідерства у готельній індустрії

Отже, психологічні аспекти трансформаційного лідерства у готельній індустрії мають значний вплив не тільки на працівників, але й на ідентичність споживачів через створення емоційного зв'язку, персоналізоване обслуговування та атмосферу психологічного комфорту. Дослідження психологічних аспектів трансформації ідентичності споживача в індустрії гостинності є важливим для розвитку теорії споживчої поведінки та практичних рекомендацій для підприємств. Розуміння цих процесів допоможе створити більш персоналізовані та адаптивні стратегії обслуговування, що, в свою чергу, підвищить задоволеність клієнтів і їхню лояльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аббас Р., Сіддікі А., Салім К. Як корпоративна соціальна відповідальність впливає на ідентифікацію працівників, психологічну вигоду та орієнтацію на

клієнта в індустрії гостинності? *Журнал сталого бізнесу та економіки*. 2023. URL: <https://doi.org/10.30564/jsbe.v6i4.5778> .

2. Altınay L., Arıcı H. Трансформація маркетингової структури гостинності: перспектива теорії хаосу. *Журнал маркетингу послуг* . 2021. URL: <https://doi.org/10.1108/JSM-01-2021-0017>.

3. Sürücü L., Maşlakcı A., Şeşen H. The Influence of Transformational Leadership on Employees' Innovative Behaviour in the Hospitality Industry. *Tourism*. 2021. URL: <https://doi.org/10.37741/T.69.1.2>.

*Гординська Наталія, асистентка
кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін,
начальниця юридичного відділу,
Національний лісотехнічний університет України*

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗНАННЯ ЯК ОСНОВА УПРАВЛІНСЬКИХ НАВИЧОК МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

1. Лінгвістичні знання як основа міжкультурної комунікації. Управлінець, який володіє мовами, здатний ефективно взаємодіяти з партнерами з різних культурних середовищ, що є важливим у глобалізованому світі.

2. Мовна компетентність як засіб переконання та впливу. Вміння використовувати різні мовні стратегії допомагає управлінцю ефективно доносити ідеї та впливати на рішення інших.

3. Когнітивний аспект мови. Лінгвістичні знання розвивають аналітичні та критичні здібності, що сприяє більш ефективному вирішенню управлінських завдань.

4. Управління конфліктами через комунікацію. Володіння мовними та риторичними прийомами дозволяє ефективно вирішувати конфліктні ситуації, що є важливим у роботі керівника.

5. Мова як інструмент лідерства. Лідер, який вміє ясно і переконливо висловлюватися, здатний вести за собою команду та надихати на досягнення спільних цілей.

6. Психолінгвістичний аспект управління. Розуміння мовної поведінки співрозмовника допомагає управлінцю прогнозувати реакції і будувати більш ефективні стратегії взаємодії.

7. Мова як ключ до самопрезентації та побудови іміджу. Володіння мовними засобами дозволяє управлінцю формувати свій професійний образ та будувати довіру у відносинах із колегами та клієнтами.

8. Мова як інструмент управління інформацією. Вміння структуровано передавати інформацію, чітко формулювати завдання і давати зворотній зв'язок є необхідними навичками для успішного керівника.

9. Мультилінгвізм і професійний розвиток. Володіння кількома мовами розширює професійні горизонти фахівця, надаючи можливості для міжнародної кар'єри та розширення професійної мережі.

10. Лінгвістичний інтелект і адаптація до швидких змін. Управлінець, здатний швидко адаптуватися до нових мовних реалій, здатен ефективніше реагувати на зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищі організації.

*Гриджук Оксана, д.пед.н., професорка,
завідувачка кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Національний лісотехнічний університет України*

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ЗВО

У сучасному світі робота з великими обсягами інформації, спроможність якісно опрацьовувати її, відокремлювати значуще від несуттєвого, ефективно й коректно використовувати її потребує не лише сформованих відповідних вмінь і навичок, але й прийняття певної системи цінностей і норм, які допомагають фахівцеві, як і будь-якій особі загалом, переробляти отриману й створювати нову інформацію (з дотриманням етичних норм).

Науковці трактують інформаційну культуру як сферу буття, пов'язану з функціонуванням інформації в суспільстві, формуванням інформаційних навичок особистості [3]. М. Антонченко вказує, що під інформаційною

культурою суспільства можна розуміти деяку сукупність досягнень у галузі його інформатизації: ступінь задоволення людей наявними відомостями, рівень оснащення комп'ютерною технікою та засобами зв'язку, кількістю людей, які використовують інформаційні технології в повсякденному житті [1].

У навчальному процесі формування інформаційної культури – це засвоєння оптимальних способів використання інформації для вирішення теоретичних і практичних навчальних завдань. Розвиток інформаційної культури студента, на нашу думку, є складником ширшого процесу – формування інформаційної компетентності, оскільки саме це поняття містить такі компоненти:

- інформаційна грамотність,
- комп'ютерна грамотність,
- інформаційна культура,
- інформаційна рефлексія,
- інформаційна культуротворчість.

Рівень інформаційної культури залежить передовсім від інформаційної грамотності, формування якої у студентів є одним із важливих завдань для викладача будь-якого профілю. Автори навчального посібника «Інформаційна культура сучасного фахівця» зазначають, що «інформаційна грамотність – це наявність знань і умінь для правильної ідентифікації інформації, необхідної для виконання певного завдання або вирішення певної проблеми; для ефективного пошуку інформації, її інтерпретації та аналізу, оцінки достовірності, в тому числі дотримання етичних норм і правил використання отриманої інформації; для передачі інформації та представлення результатів її аналізу іншим спеціалістам у зручному для них вигляді; для використання інформації для досягнення необхідних результатів, у тому числі для отримання нових знань» [2, с. 28].

Під інформаційною культурою науковці розуміють «оптимальні способи поводження з будь-якою інформацією та її представлення у вигляді, зручному для подальшого використання для вирішення теоретичних і практичних задач; технології виробництва, збереження, аналізу, пошуку та передання інформації;

розвиток системи навчання й підготовки людини до ефективного використання інформаційних засобів та інформації у професійній діяльності...» [2, с. 28-29].

Із наведених визначень випливає низка завдань, необхідних для вирішення у навчальному процесі ЗВО. Уважаємо, що до таких завдань належать:

- вивчення можливостей комп'ютерних інформаційних технологій;
- засвоєння студентом системи знань, необхідних для правильної ідентифікації інформації, формування навичок пошуку й критичного осмислення інформації, умінь орієнтуватися в інформаційних потоках (з урахуванням дезінформації, фейкових матеріалів тощо);
- розвиток навичок самостійної роботи з різними джерелами інформації, формування практичних навичок етичного використання матеріалів (ознайомлення з правилами академічної доброчесності);
- поєднання у навчальному процесі інформації з мережі і традиційних джерел (лекції, навчальні посібники, підручники, монографії та ін.);
- формування світоглядної й ціннісно-мотиваційної компонент інформаційної культури, креативного складника в інформаційній поведінці;
- розвиток навичок інформаційної рефлексії.

Інформаційна культура як один зі складників загальної культури впливає на формування інформаційного світогляду студента, системи його знань і вмінь, які якісно вплинуть на його майбутню професійну діяльність, яка в умовах інформаційного простору не можлива без використання інформаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонченко М.О. Інформаційна культура як складова загальнолюдської культури. 2004. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/34122>
2. Інформаційна культура сучасного фахівця: навч. пос. / уклад.: О. М. Кух, О. А. Смалько. Кам'янець-Подільський: Рута, 2021. 92 с.

*Гриджук Оксана, д.пед.н., професорка,
завідувачка кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Національний лісотехнічний університет України*

*Луцишин Василь, студент,
Національний лісотехнічний університет України*

ВПЛИВ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЙ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ СУСПІЛЬСТВА В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕПОХУ

Стрімкий процес цифровізації суспільства робить інформацію ключовим об'єктом життя як окремої людини, так і суспільства у цілому. Абсолютно усі процеси, які відбуваються у сучасному просторі впродовж життя, починаючи від ідеї до її реалізації не можуть існувати без використання інформації. Результат – повна залежність людини від інформації. Тому вивчення інформаційного суспільства та комунікативних цифрових засобів є необхідністю сучасного поступу людства.

Головними аспектами, які підкреслюють актуальність теми є: а) глобальна доступність інформації, позаяк Інтернет забезпечує широкий доступ до інформації для користувачів з будь-якої точки світу. Це змінює парадигму сприйняття інформації та взаємодії з нею, що впливає на соціокультурний та економічний розвиток; б) соціальні зміни через інтернет-комунікації, оскільки спілкування через соціальні мережі та інші платформи визначає сучасні стандарти не лише комунікації, але й взаємин у цілому; в) інновації та розвиток технологій, оскільки інтернет є платформою для можливостей, де можуть формуватись нові технології, сервіси та бізнес-моделі, що стимулює технологічний прогрес і впливає на економічний розвиток суспільства; г) вплив на політику та громадянське суспільство, позаяк сприяє швидкому поширенню інформації, організації протестів та взаємодії з правлінням та ін. видів взаємодії. Отож, інтернет і його комунікаційні аспекти трансформують усі сфери життя

суспільства, впливаючи на культуру, економіку, політику та спосіб взаємодії між людьми. Розуміння цих змін допоможе суспільству адаптуватися до нових реалій та ефективно використовувати потенціал інтернет-комунікацій.

Актуальною та значущою є ця тема для України, особливо з урахуванням викликів, пов'язаних з війною у країні. У таких критичних умовах інтернет відіграє ключову роль в передачі інформації, взаємодії та забезпеченні комунікації. Передусім це такі фактори як: 1) інтернет виступає як важливий інструмент у підтримці інформаційної безпеки та контролю за розповсюдженням дезінформації; 2) інтернет дозволяє громадянам та владі зберігати зв'язки зі світом, отримувати допомогу, а також сприяє міжнародній співпраці та гуманітарній допомозі; 3) соціальні мережі та інші платформи відіграють важливу роль у формуванні громадської думки та підтримці спільнот. Інтернет може служити засобом об'єднання громадян для вирішення актуальних проблем та вираження солідарності; 4) у військових умовах інтернет стає засобом, який допомагає зменшити відчуття ізоляції та забезпечити доступ до інформації та культурних ресурсів; 5) забезпечення цифрової безпеки стає надзвичайно важливим аспектом, оскільки військовий конфлікт може призвести до збільшення кількості кібератак та загроз безпеці.

Інтернет-комунікації в умовах воєнного конфлікту можуть слугувати не лише джерелом інформації, але й інструментом для підтримки громадян, зміцнення громадянського суспільства та впливу на міжнародну співпрацю. Тому, незважаючи на масштабніші проблеми, інтернет-комунікації залишаються актуальною темою для України.

Інформаційне суспільство – це форма суспільства, в якій інформація стає ключовим ресурсом, визначає соціально-економічний розвиток і впливає на всі сфери людської діяльності. Основними ознаками інформаційного суспільства є високий рівень розвитку інформаційних технологій, доступ до інтернету, швидка передача та обробка інформації, а також активна участь громадян у сфері інформаційної комунікації.

Попри позитивні фактори формування інформаційного суспільства, є і його негативна сторона. Авторка А. Розлуцька у статті «Інформаційне суспільство як нова утопічна модель розвитку світу» наголошує, що «останнім часом інформаційна цивілізація, на яку зовсім недавно покладалися великі надії, стала піддаватися критичному аналізу. Причин до того вдосталь: загострення екологічної кризи, збільшення кількості країн, що володіють зброєю масового знищення чи перебувають на завершальній стадії розроблення такої зброї, втрата багатьма людьми сенсу існування у суспільстві «масового споживання» тощо. Ментальний песимізм, відчуття глухого кута, «межі», до якої дійшла індустріальна цивілізація, що ставить головною метою розвиток техніки, – такі рахунки пред'явила сучасній людині до оплати технократична цивілізація» [2, с. 236]. Тому варто проаналізувати як позитивні, так і негативні риси інформаційного суспільства (табл. 1), оскільки усвідомлення обох позицій застереже сучасну людину від можливих помилок.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика позитивних та негативних рис інформаційного суспільства

<i>Позитивні риси інформаційного суспільства</i>	<i>Негативні риси інформаційного суспільства</i>
<i>Необмежений доступ до інформації</i> – Інформаційне суспільство забезпечує легкий доступ до великого обсягу інформації для громадськості, що сприяє освіті та самоосвіті.	<i>Інформаційне перевантаження</i> – Завищена кількість інформації може призвести до перевантаження та важкості визначення значущих даних.
<i>Глобальна комунікація</i> – Зростання засобів глобальної комунікації, таких як інтернет та соціальні мережі, сприяє взаємодії та обміну ідеями між різними культурами та національностями.	<i>Кіберзлочинність</i> – Зростання технологій відкриває нові можливості для кіберзлочинців та кібератак, ставлячи під загрозу конфіденційність та безпеку інформації.
<i>Економічний розвиток</i> – Інформаційні технології стають основою економічного розвитку, забезпечуючи нові можливості для бізнесу, інновацій та зростання ефективності.	<i>Цифровий розрив</i> – Нерівномірний доступ до інформаційних технологій може призводити до подальшого збільшення відмінностей у розвитку різних регіонів.
<i>Сприяння науковим дослідженням</i> – Легкий доступ до наукової інформації, сприяє розвитку наукових досліджень та співпраці між вченими з усього світу.	<i>Втрата приватності</i> – Зростання інтернет-слідження та збирання персональних даних може призвести до порушення приватності громадян.
<i>Гнучкість та мобільність</i> – Розвиток технологій дозволяє людям працювати, навчатися та спілкуватися де завгодно, що сприяє гнучкості та мобільності.	<i>Соціальні проблеми</i> – Наприклад, зростання залежності від інтернету, соціальна ізоляція через використання онлайн-комунікацій тощо.

<i>Зростання ефективності –</i> Використання інформаційних технологій дозволяє підвищувати ефективність процесів в усіх галузях - від виробництва до управління.	<i>Інформаційна війна –</i> Використання інформації для маніпуляції громадською думкою та ведення інформаційних воєн.
<i>Інновації та технологічний прогрес –</i> Інформаційне суспільство сприяє швидкому розвитку технологій та створенню нових інновацій	Загроза втрати робочих місць – Автоматизація та впровадження інформаційних технологій може викликати зміни в ринку праці та призводити до втрати деяких робочих місць.

Отже, суспільство є інформаційним, якщо: 1) будь-який індивід, група осіб, підприємство або організація в будь-якій крапці країни і у будь-який час можуть отримати за відповідну плату або безкоштовно на основі автоматизованого доступу і систем зв'язки будь-які інформацію і знання, необхідні для їх життєдіяльності і рішення особистих і соціально значимих завдань; 2) у суспільстві виробляється, функціонує і доступна будь-якому індивідові, групі або організації сучасна інформаційна технологія, що забезпечує здійсненість попереднього пункту; 3) є розвинені інфраструктури, що забезпечують створення національних інформаційних ресурсів в об'ємі, необхідному для підтримки науково-технологічного і соціально-історичного прогресу, що постійно прискорюється. Суспільство в змозі виробляти всю необхідну для життєдіяльності інформацію, і перш за все наукову. 4) у суспільстві відбувається процес прискореної автоматизації і роботизації всіх сфер і галузей виробництва і управління; 5) відбуваються радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких виявляється розширення сфери інформаційної діяльності і послуг. «У цій сфері працюють більшість працюючого населення, принаймні не менше 50% загального числа зайнятих; число зайнятих в традиційних сферах виробництва неухильно знижується при настільки ж неухильному підвищенні продуктивності праці і якості продукції» [1, с. 184].

Отже, на сучасному етапі суспільство перебуває на новому етапі свого розвитку, де домінує інформація та знання як найцінніший актив. Підвищується рівень технології та виробництва, можливості у контексті розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, що беззаперечно є актуальним та важливим для поступу суспільства. Проте не можна забувати про проблеми, які

неминуче супроводжують інформаційне суспільство, а це передусім: негативний вплив надлишку «некорисної» інформації на психіку людини; залежність людей від гаджетів / технічних винаходів та ін. форми впливу на людину. Враховуючи зазначене, необхідно спрямувати всі зусилля на вивчення комунікативних технологій, формування цифрової грамотності та гармонізацію інформаційних і природних потреб людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жаворонкова Г. В., Чигасова н. М. Становлення сучасного інформаційного суспільства: проблеми та перспективи розвитку. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_2_3/pdf/182-186.pdf

2. Розлуцька А. Б. Інформаційне суспільство як нова утопічна модель розвитку світу.

URL: [http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26694/23-](http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26694/23-Rozlutska.pdf?sequence=1)

[Rozlutska.pdf?sequence=1](http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26694/23-Rozlutska.pdf?sequence=1)

Денис Ірина, к.і.н., доцентка

кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін,

Національний лісотехнічний університет України

МОВА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ КОДУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Здавна мова була важливим і необхідним засобом спілкування у соціумі. Вона не мала таких чітко окреслених форм, була нечленороздільною, не була унормованою, але із розвитком суспільства мова стає більш стандартизованою та унормованою. Це відіграло значну роль в існуванні людства, оскільки за допомогою мови наші предки зуміли передати величезний досвід, звичаї, традиції, культурні надбання та певні норми своїм нащадкам. І сьогодні ми вже розглядаємо поняття мови як інструменту для кодування необхідної інформації у різноманітних системах. А звідси виникає потреба у вивченні мови як засобу кодування інформації. Відповідно *мета роботи* – з'ясувати значення мови як

важливого засобу кодування інформації, довести її безпосередній вплив на процес зберігання та передавання інформації. Наукова новизна полягає у тому, що у роботі проаналізовано важливе значення мови як необхідного засобу кодування інформації.

Загальновідомо, що мова є одним з основних засобів передачі інформації. Відомий дослідник В. Брижко стверджував, що для людини окрема «інформація» – це лише повідомлення або відомості, які можуть зменшувати (або не зменшувати) незнання в її одержувача, а її предметний зв'язок може свідчити (або не свідчити) про появу інформаційного продукту [3, с. 13]. Проблеми знаковості мови та окремих її рівнів, сутності загальних понять системи й структури, зв'язку мови зі суспільством вивчав мовознавець О. Мельничук [7]. Прагматичний підхід до аналізу комунікативних аспектів мови аналізує у своїх наукових пошуках Л. Безугла [1]. Відомий мовознавець М. Кочерган досліджує системоутворювальні властивості, якими мовна система наділяє об'єкт і яких він не має поза системою [5]. Принципові властивості штучних мов, особливості сучасних мов програмування з огляду на їхній зв'язок з природною мовою аналізує І. Біскуб [2], якій належить ідея створення універсальної штучної мови для спілкування з комп'ютером на прикладі мови UNL. Термінологічне визначення штучних мов, їх тлумачення в синхронічному і діяхронічному аспекті здійснювали А. Волков та М. Скаб [4, с. 625]. Докладний опис принципів розробки і реалізації сучасних мов програмування зробили Мауріціо Габбріеллі та Сімоні Мартіні [8]. Дослідженню концепції мов програмування, критичної оцінки їх наявного та майбутнього стану присвятив свою роботу Роберт Себеста [9]. Проте ґрунтовного дослідження особливостей мови як засобу кодування інформації у науковій літературі до сьогодні немає.

Споконвіків у кожному суспільстві основним способом кодування інформації є мова, окрім того, у кожній державі вона може бути інша чи навіть одночасно можуть використовуватися кілька мов. Приклад з позначенням снігу в мові ескімосів (більше 30 назв), в українській мові – до пів десятка. Варто

зазначити, що сьогодні існує багато методів кодування інформації, однак одним з перших став метод криптографування.

Криптографування (грец. *krypto* – таємно і *grafo* – письмо; таємне писання) – це вид спеціального письма, який дає змогу записати писемний текст, зафіксований природною писемною мовою, в такий спосіб, який робить його політерне розпізнавання максимально ускладненим. Криптографування складається з двох протилежних процесів – шифрування й дешифрування текстів. Шифрування – це зміна в тексті зображення символів, їх кодів чи порядку на основі певних наперед заданих правил. Такі правила називають ключем. Використовують криптографування тоді, коли хочуть зробити текст доступним (зрозумілим) лише для певного кола реципієнтів, які знають ключ (для решти реципієнтів текст повинен бути незрозумілим) [6, с. 71].

Як зазначають дослідники, у 5 ст. до н. е. спартанці почали шифрувати військові повідомлення. Для цього відправники й отримувачі тексту повинні були мати палиці однакового діаметру. На одну з них відправник тексту спіралеподібно намотував вузьку стрічку й по горизонталі записував потрібний текст. Отримувач повинен був намотати стрічку на таку саму палицю й так само по горизонталі прочитати його. Інший діаметр палиці не давав змогу прочитати текст (літери зсовувалися по вертикалі, внаслідок чого виникала абракадабра). Такий спосіб шифрування текстів за іменем його винахідника назвали шифром *Скитали*.

Пізніше у I ст. до н. е. римський полководець Юлій Цезар шифрував свої повідомлення вже дещо іншим способом, зсовуючи другу (шифруючу) стрічку абетки на кілька позицій стосовно першої, поданої в правильній послідовності. Далі він у тексті замість кожної літери підставляв ту, яка стояла в другому рядку абетки. У результаті слово імперія після шифрування набувало такого вигляду: жймгнжщ (це якщо ми переведемо тогочасну систему на українську мову).

Вже згодом у 16 ст. Блез де Віженер створив інший оригінальний спосіб шифрування, який базувався на таблиці, спеціальним чином утвореній з абетки. Для шифрування тексту за допомогою цієї таблиці для кожної літери тексту

потрібно було вказати дві її координати: горизонтальну й вертикальну. При цьому одна й та ж літера отримувала різні коди залежно від рядка, з якого її вибирали. Записувати координати можна було як літерами, так і цифрами [6, с. 75].

На відміну від шифрування інформації використовують також і поняття «дешифрування». Дешифрування – це відновлення у тексті на основі ключа первинного зображення символів, їх кодів чи порядку. Дешифрування можливе й без знання ключа, проте у такому випадку воно вимагає значно більшої витрати часу на відновлення тексту [6, с. 78].

Звичайно, у засобах масової інформації криптографування практично не використовують (хіба що деякі кросворди). Проте іноді в працівників ЗМІ виникає потреба користуватися криптографуванням при журналістських розслідуваннях чи при виконанні функцій зарубіжних кореспондентів тощо.

Ще один спосіб кодування традиційного письма, який донедавна використовували в електричних каналах зв'язку, називають за прізвищем її автора азбукою Морзе. Кодування знаків у азбуці Морзе відбувається короткими («крапками») й довгими («тире») електричними сигналами. При цьому крапка вважається одиницею тривалості. Тривалість тире повинна дорівнювати тривалості трьох крапок. Пауза між сигналами в літері – одній крапці, а пауза між літерами – трьом крапкам [6, с. 81]. В азбуці Морзе існують також позначення для розділових знаків (крапка, кома, знак оклику, знак питання, крапка з комою, двокрапка, дужки, дефіс, лапки) та спеціальних сигналів (границя розділу, стирання попереднього знака, початок передачі, готовність прийому, початок дії, закінчення передачі).

Варто зазначити, що загальна кількість «крапок» і «тире» в кодах, які позначають літери, залежить від частоти літер у текстах (чим частіше вживається літера, тим коротше її позначення). У зв'язку з переходом на використання комп'ютерної техніки (відповідно, цифрових кодів) використання азбуки Морзе (аналогових сигналів) останнім часом скорочується і сьогодні нею користуються найчастіше радіоаматори.

Як стверджують науковці, з виникненням комп'ютерів для організації їх спілкування з людьми виникло завдання – створити для них спеціальні шрифти (шрифтокомплекти), в яких літери було б позначено не графічними (як у традиційному письмі), а цифровими образами (цифровими кодами). До кожного такого цифрового коду «чіпляли» відповідне графічне зображення знака [6, с. 82].

Слід зазначити, що до складу шрифтокомплектів, які поставляють разом з операційною системою Windows, як обов'язкові входять Ariel, Courier New, Times New Roman. Крім того, до кожного такого шрифтокомплекту входять 224 знаки, серед яких є латинський алфавіт, а також можуть бути присутні деякі інші.

Шрифтокомплекти UNICODE містять приблизно по 60 тис. знаків. Кожен такий комплект складається з алфавітів та ієрогліфів більшості мов світу.

Отож, мова здійснила значний шлях розвитку від найпростішої функції щодо забезпечення комунікації суспільства до створення штучних мов самим людством для задоволення потреби фіксації та передачі понять у певних вузьких колах. Таким чином почали появлятися певні засоби шифрування інформації, починаючи від криптографії й завершуючи сучасними комп'ютерними системами, без яких ми вже і не можемо уявити своє щоденне життя.

Звичайно, методи кодування інформації впродовж людського розвитку змінювались від найпростішого зміщення абетки до появи сучасних цифрових систем – мови програмування як особливого підвиду штучної мови, що є наслідком непинного розвитку обчислювальної техніки. Так почались з'являтися спеціальні шрифтокомплекси для позначення знаків у електронно-обчислювальній техніці та системах, які вбудовані у неї. А з плином часу та подальшим розвитком науки ці системи потребуватимуть майбутніх нових підходів до вивчення і ґрунтовних наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безугла Л. Р. Лінгвістична прагматика та дискурсивний аналіз. *Studia philologica*. 2012. Вип. 1. С. 95–100.

2. Біскуб І. П. Мова експертних систем: штучна чи природна? *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2015. № 4. С. 171–177.
3. Брижко В. М. Інформаційний продукт як об'єкт права власності. *Інформація і право*. 2017. № 4 (23). С. 5–15.
4. Волков А., Скаб М. Штучні мови. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства*. Чернівці: Золоті литаври, 2001. С. 625–626.
5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підруч. 2-ге вид. Київ: Академія, 2006. 464 с.
6. Кулешов С. Г. Документознавство: історія. Теоретичні основи / УДНДІАСД; Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. Київ, 2000.
7. Мельничук О. С. Розвиток мови як реальної системи. *Мовознавство*. 1981. № 2. С. 22–34.
8. Maurizio G., Martini S. Programming languages principles and paradigms. London; New York: Springer, 2010. 460 p.
9. Sebesta R. W. Concepts of Programming Languages. 9th ed. New Jersey: Addison-Wesley, 2009. 696 p. URL: <http://www.sci.brooklyn.cuny.edu/~chuang/books/sebesta.pdf> (дата звернення: 23.09.2022).

*Денис Ірина, к.і.н., доцентка
кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Національний лісотехнічний університет України*

*Наконечний Юрій, студент,
Національний лісотехнічний університет України*

РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЙ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО

Актуальність теми зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій, які формують нові форми взаємодії між людьми, організаціями та технологіями. Штучний інтелект (ШІ) виконує ключову роль у трансформації комунікаційних процесів, пропонуючи автоматизацію, персоналізацію та прогнозування поведінки користувачів у різних цифрових середовищах. Завдяки ШІ надаються

нові можливості для покращення якості обміну інформацією, зокрема через соціальні мережі, месенджери, чат-боти та інші платформи.

Зважаючи на те, що вплив штучного інтелекту на суспільство є багатовимірним і охоплює соціально-психологічні, економічні, культурні та етичні аспекти, актуальними є питання про відповідальність за використання ШІ, вплив автоматизації на зайнятість та економіку, зміну форм соціальних зв'язків та комунікацій, а також ризики, пов'язані з приватністю, безпекою та маніпуляції інформацією. Оскільки інтернет-комунікації стають все більш інтегрованими у повсякденне життя, вивчення ролі ШІ в цих процесах дозволяє глибше зрозуміти, як змінюється структура суспільства, а також які виклики й можливості відображаються у зв'язку з цим для майбутнього.

Штучний інтелект (ШІ) – це галузь комп'ютерних наук, що займається розробкою систем, здатних виконувати завдання, які зазвичай вимагають людського інтелекту. Це включає в себе розпізнавання мови, прийняття рішень, вирішення проблем, навчання, та адаптацію до нових ситуацій. «Термін «інтелект» (intelligence) має латинське походження. Intellectus означає розум, розумові здібності людини. А термін «штучний інтелект» трактується як здатність автоматизованих систем виконувати функції людського інтелекту, вибирати та приймати рішення на основі попереднього накопиченого досвіду та раціонального аналізу зовнішніх факторів» [2, с. 8]. ШІ має на меті створення алгоритмів та моделей, які можуть імітувати людське мислення та поведінку. Алгоритми, які є основою для функціонування систем ШІ представляють собою послідовність інструкцій, які виконуються для досягнення певної мети. У контексті інтернет-комунікацій використовуються різні типи алгоритмів, такі як: алгоритми класифікації, які використовуються для групування інформації, наприклад, у соціальних мережах для фільтрації контенту або у спам-фільтрах електронної пошти; алгоритми регресії, які допомагають передбачити значення (наприклад, вартість реклами) на основі історичних даних; алгоритми рекомендованих систем, які використовуються для аналізу поведінки

користувачів та надання персоналізованих рекомендацій (наприклад, у стрімінгових сервісах або онлайн-магазинах).

На сучасному етапі особливо активно актуалізувалось машинне навчання (МН), яке є галуззю ШІ, що фокусується на розробці алгоритмів, які можуть навчатися на основі даних. В інтернет-комунікаціях машинне навчання використовуються передусім для аналізу великих даних, щ дозволяє виявляти тренди та патерни у поведінці користувачів на основі зібраної інформації. Не менш важливим фактором є оптимізація маркетингових кампаній. Алгоритми можуть аналізувати результати кампаній і підлаштовувати їх у реальному часі для досягнення кращих результатів.

Обробка природної мови (Natural language processing, NLP) є ще одним важливим аспектом ШІ, що стосується взаємодії між комп'ютерами та людьми через природну мову. Технології NLP використовуються в чат-ботах та віртуальних асистентах, аналізі емоцій чи автоматичному перекладі. Штучний інтелект може розуміти запитання користувачів та надавати відповіді в режимі реального часу, що покращує взаємодію між компаніями та клієнтами. Використання NLP для визначення емоційного стану користувачів на основі їхніх текстових повідомлень, що може допомогти в управлінні репутацією бренду. Застосування ШІ для перекладу текстів з однієї мови на іншу, що полегшує міжкультурну комунікацію.

Отже, штучний інтелект у сфері інтернет-комунікацій включає в себе широкий спектр технологій та концепцій, які дозволяють значно покращити ефективність, швидкість та персоналізацію комунікаційних процесів. Розуміння цих технологій є важливим для подальшого аналізу їхнього впливу на суспільство та етичні аспекти їх використання.

У сучасному світі існує безліч типів інтернет-комунікацій, які активно використовуються для обміну інформацією та взаємодії між людьми, організаціями та системами. Основні з них включають соціальні мережі, месенджери, електронну пошту та веб-сайти. Кожен з цих типів комунікацій має свої особливості та способи інтеграції зі штучним інтелектом (ШІ).

Соціальні мережі (наприклад, Facebook, Instagram, Twitter) є платформами, де користувачі можуть спілкуватися, ділитися контентом і взаємодіяти один з одним. ШІ в соціальних мережах може застосовуватись від персоналізації контенту до виявлення неправдивої інформації. Алгоритми машинного навчання аналізують поведінку користувачів, щоб рекомендувати пости, відео та рекламу, що найбільше їх цікавлять. ШІ може оцінювати емоційний тон постів та коментарів, що допомагає брендам зрозуміти, як сприймається їхня продукція. Алгоритми аналізують новини та пости на наявність фейкових новин або дезінформації, що сприяє безпеці та надійності інформації.

В таких месенджерах як, наприклад, WhatsApp, Telegram, Facebook, ШІ використовується для швидкого обміну повідомленнями. ШІ в месенджерах реалізується через чат-боти, аналіз контенту та ін.

Оскільки електронна пошта залишається одним із найпоширеніших способів комунікації в бізнесі та особистому житті, то використання ШІ в електронній пошті може включити фільтрацію спаму (алгоритми машинного навчання допомагають автоматично виявляти та переміщувати небажані листи в папку спаму) чи персоналізацію маркетингових кампаній (ШІ аналізує відкриття листів, кліки на посилання, а також інтереси користувачів, щоб оптимізувати зміст і час надсилання розсилок). Отож, інтернет-комунікації, завдяки інтеграції штучного інтелекту, переживають значні трансформації. Від соціальних мереж до електронної пошти, використання ШІ дозволяє підвищити ефективність комунікаційних процесів, адаптувати контент під потреби користувачів, а також забезпечувати безпеку та зручність у взаємодії. Впровадження чат-ботів та автоматизованих систем підтримки є яскравими прикладами того, як технології можуть покращити якість комунікацій у сучасному світі.

Не менш значущим у дослідження ролі та впливу ШІ на суспільство є впровадження штучного інтелекту (ШІ) у різні сфери життя, оскільки має значний вплив на соціальні зв'язки та формування особистісної ідентичності. Використання ШІ в комунікаціях, зокрема через соціальні мережі та месенджери, змінює традиційні форми взаємодії. Люди все частіше спілкуються через

цифрові платформи, що може призвести до зменшення особистих контактів, а це у свою чергу може змінити характер соціальних зв'язків, оскільки взаємодія стає менш особистісною. Зростання використання ШІ може спричинити відчуження окремих груп людей, оскільки інтенсивне спілкування в цифровому середовищі не завжди компенсує потребу у безпосередніх контактах, що може призвести до погіршення психічного здоров'я і соціальної інтеграції. Учасники соціальних мереж можуть конструювати свою ідентичність на основі контенту, який вони споживають та поширюють. Алгоритми ШІ можуть впливати на формування самооцінки, оскільки вони рекомендують контент, що відповідає певним інтересам, але можуть також обмежувати різноманітність думок та ідей. Чат-боти, оснащені ШІ, активно використовуються для взаємодії з користувачами в реальному часі. Це може зменшити навантаження на людей, але також веде до ризику недостатньої емпатії в комунікації, оскільки машини не здатні відчувати емоційні нюанси спілкування. З розвитком ШІ і автоматизованих перекладачів, люди стають більш відкритими до міжнародного спілкування. Багато сучасних учених звертають увагу, що це може призвести до спрощення мовлення і втрати культурних особливостей. Отже, впровадження штучного інтелекту в інтернет-комунікації викликає значні соціальні зміни, які можуть впливати на соціальні зв'язки та ідентичність людей. Одночасно це породжує численні етичні питання, зокрема стосовно приватності, безпеки даних та соціальної справедливості. Для того щоб максимізувати позитивні наслідки використання ШІ, необхідно розробити чіткі етичні норми та регуляції, що сприятимуть забезпеченню справедливості та прозорості в алгоритмічних процесах. «З кожним днем Штучний інтелект повільно, але досить впевнено набирає обертів, тим самим перевершуючи здобутки людини майже у кожній галузі (медицині, мистецтві, будівництві тощо)» [1, с. 143]. Людство має це розуміти і використовувати можливості ШІ для прогресу суспільства, при цьому зберігаючи власну самість та ідентичність.

Отже, штучний інтелект (ШІ) радикально змінює спосіб, яким ми взаємодіємо в інтернеті. Застосування технологій ШІ в інтернет-комунікаціях,

таких як соціальні мережі, месенджери та електронна пошта, підвищує ефективність і швидкість обміну інформацією, що веде до створення нових форм спілкування, які впливають на соціальні зв'язки і культуру. Впровадження ІІІ автоматизує рутинні процеси, що, з одного боку, призводить до скорочення традиційних робочих місць, а з іншого – створює нові можливості для працевлаштування у сфері технологій та аналітики. Підприємства отримують можливість підвищити свою продуктивність і конкурентоспроможність, адаптуючи свої бізнес-моделі до нових умов. Використання ІІІ в комунікаціях піднімає важливі соціальні та етичні питання, зокрема щодо приватності даних, безпеки та відповідальності. Перспективи розвитку ІІІ в інтернет-комунікаціях відкривають нові горизонти для суспільства. Ця технологія може слугувати каталізатором для інновацій, що призведе до нових форм соціальних відносин і бізнес-стратегій.

Загалом, роль штучного інтелекту в розвитку інтернет-комунікацій є важливою і комплексною, вимагаючи від суспільства адаптації до змін, що вже відбуваються, і розвитку відповідних етичних, соціальних та економічних стратегій для забезпечення сталого майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Петрів С. Ю. Штучний інтелект: переваги і недоліки. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7424/1/15_03_2024.pdf#page=141
2. Фратавчан, В., Фратавчан, Т., Лукашів, Т., Літвінчук, Ю. Методи та системи штучного інтелекту: навч. посіб. Чернівці, 2023. 114 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6778/%D1%88%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

*Денис Ірина, к.і.н., доцентка
кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Національний лісотехнічний університет України
Ханас Анастасія, студентка,
Національний лісотехнічний університет України*

РОЛЬ КНИГИ ЯК ОСНОВНОГО ВИДУ ВИДАНЬ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

З давніх-давен і до нашого часу зацікавлення книгою як дуже важливим джерелом інформації, каналом соціальної комунікації, основним різновидом документа у складі фондів, бібліотек та інших документно-комунікаційних структур не втратило своєї актуальності. Книга – це найбільш важлива форма зберігання словесної та графічної інформації, призначеної для багаторазового використання і передачі у просторі та часі. Книга є продуктом книжкової справи – сукупності галузей культури і виробництва, пов'язаних зі створенням та виготовленням книги, її розповсюдженням, зберіганням і вивченням.

Вивченню книги як основного виду видань свої праці присвятили багато дослідників, зокрема С. Кулешов, М. Комова, Н. Кушнарєнко, Ю. Палєха та ін. Та попри те досі залишається не до кінця вивченим значення книги як основного виду видань, крім того, не вироблено єдиного, яке отримало б загальне визнання, саме поняття «книга». Труднощі, пов'язані з можливістю дати точне визначення поняття «книга», пов'язані з тим, що воно багатозначне, змінювалось протягом історії, мало то ширше, то вужче розуміння, а межі, які відділяють його від поняття «документ», довгий час не були встановлені. Тому метою нашого дослідження є з'ясувати значення книги як основного виду видань.

Найдавніше визначення слова «книга» є давно втраченим. Приблизно воно означає сувій паперу. В давніх слов'ян слово «книга» означало вміння писати, грамотність, знання в загальному. Згідно з сучасними уявленнями, книга – це книжкове видання об'ємом, більшим за 48 сторінок. Або можна знайти ще таке визначення: книга – це письмовий твір, який містить інформацію або літературний контент у вигляді тексту та ілюстрацій. Вона є одним із

найстаріших видів документів, які використовуються для збереження знань і культурної спадщини людства. Як документ книга може існувати в друкованій або електронній формі, її основна функція – передавати інформацію читачеві.

Варто пригадати, що перші книги як форми документа з'явилися у стародавніх цивілізаціях. Вони спочатку існували у вигляді глиняних табличок або папірусів. Винахід друкарства Йоганна Гутенберга у XV столітті значно змінив процес створення книг, зробивши їх масово доступними та прискоривши поширення знань. Книги стали ключовим інструментом освіти та наукового прогресу в Європі та світі.

Слід зазначити, що книги у нашому житті відіграють надзвичайно велику роль, виконуючи такі основні функції:

- освітня функція – книги є важливим джерелом знань для навчальних закладів та індивідуального навчання;
- наукова функція – наукові книги містять результати досліджень, експериментів та висновків, важливих для розвитку різних галузей знань;
- культурна функція – літературні твори зберігають культурні та естетичні надбання суспільства, відображають морально-етичні норми та цінності;
- архівна функція – книги як документи зберігаються у бібліотеках і архівах, забезпечуючи можливість доступу до історичної інформації для майбутніх поколінь.

Окрім того, книги мають свою чітку структуру. Книга складається з таких структурних елементів:

- титульна сторінка (містить інформацію про назву книги, автора та видавця);
- зміст (перелік розділів або частин книги);
- основна частина (текст книги, розділений на розділи або глави);
- примітки (додаткова інформація або пояснення, що доповнюють основний текст);
- бібліографія (перелік джерел, використаних автором для написання книги).

Варто зазначити, що книга як документ поділяється на такі типи:

- художні книги (літературні твори, що мають естетичну цінність і призначені для розваги або емоційного впливу на читача);
- наукові книги (праці, що містять систематизовані знання з певної галузі науки, призначені для наукового або професійного використання);
- навчальні книги (підручники та посібники, що використовуються в освітньому процесі);
- довідкові книги (енциклопедії, словники та інші видання, які містять факти та коротку інформацію з різних тем).

А також відомі такі формати та види книг:

- друкована книга (традиційний вид книги на паперових носіях);
- електронна книга (е-книга) (цифровий формат книги, який можна читати на електронних пристроях (комп'ютерах, планшетах, електронних рідерах));
- аудіокнига (оцифрована звукова версія книги, яку можна слухати).

Таким чином, попри розвиток цифрових технологій книга все-таки залишається важливим засобом передачі знань і культурних цінностей. Хоча електронні та аудіокниги набувають дедалі більшої популярності, друковані видання продовжують бути важливим елементом освітньої та культурної сфер. Книги сприяють формуванню критичного мислення, розширюють кругозір і відіграють роль у становленні особистості. Книги зберігаються у бібліотеках, які виконують роль основних інституцій збереження та надання доступу до літературних і наукових джерел. Сучасні бібліотеки часто мають як друковані, так і електронні колекції, що дозволяє зберігати та розповсюджувати книги у різних форматах.

Книга як документ є інтелектуальною власністю автора або видавця. Авторське право захищає літературні та наукові твори від несанкціонованого використання, а також регулює поширення та комерційне використання книги.

Незважаючи на розвиток нових форм документів, таких, як блоги, відео та інтерактивні ресурси, книга залишається ключовим інструментом передачі інформації. Інноваційні формати (інтерактивні книги та цифрові бібліотеки)

створюють нові можливості для доступу до знань, забезпечують швидкий пошук інформації та доступність книг з будь-якої країни світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Документознавство: навч. посіб. / Г.Швецова-Водка, М.Костенко. Київ: Кондор, 2021.
2. Комова М. В. Документознавство: навч. посіб. Львів: Тріада плюс, 2007. 294 с.
3. Кулешов С. Г. Загальне документознавство: навч. посіб. Київ: Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2012. 123 с.
4. Кушнарєнко Н. М. Спеціальне документознавство: навч. посіб. для дистанц. навчання. Київ: Ун-т «Україна», 2010. 280 с.
5. Навальна М., Різник В. Загальне документознавство: навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький: КСВ, 2014. 136 с.
6. Палєха Ю. І. Загальне документознавство: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2008. 395 с.

Добровольська Вікторія, к.і.н., доцентка, завідувачка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та інноваційної педагогіки,

Херсонська державна морська академія

Мокеєв Юрій, здобувач вищої освіти

факультету суднової енергетики,

Херсонська державна морська академія

ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР В ЕЛЕКТРОННІЙ МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Сучасні технології перетворили спілкування у цифровому просторі на основний спосіб комунікації для мільйонів людей. Соціальні мережі, месенджери та смс-технології дозволяють швидко та легко передавати повідомлення, що значно змінило мовну поведінку користувачів. Однією з головних рис цього нового спілкування стало масове використання скорочень й

абревіатур, які сприяють ефективності комунікації та мають суперечливий вплив на граматику, орфографію та мовленнєву культуру [2, с. 85-86].

Застосування скорочень у комунікації породжує кілька важливих питань, пов'язаних з розвитком та збереженням мовної культури. З одного боку, скорочення є природною реакцією на технічні умови (обмеження символів у SMS, потреба у швидкому реагуванні), а з іншого – викликає занепокоєння через зниження якості письма і збільшення мовних бар'єрів між різними групами населення. Це створює дилему: чи вважати абревіатури та скорочення новим стилем сучасного спілкування, яке адаптується до технічних умов, чи розглядати їх як загрозу для повноцінного функціонування української мови та мов світу.

Дослідження ролі скорочень та абревіатур в електронній міжкультурній комунікації є актуальною науковою проблемою. Метою роботи є розкрити роль скорочень та абревіатур як засобу оптимізації та поліпшення міжкультурної комунікації в цифровому середовищі, визначити основні причини їх активного використання, проаналізувати проблеми, які виникають у результаті використання скорочень та абревіатур у процесі електронної комунікації.

Наукова проблема полягає в тому, що використання скорочених форм слів і фраз може вплинути на мовну грамотність, зокрема серед молоді [1, с. 5-6]. З іншого боку, це явище може розглядатися як нова лінгвістична норма, яка відповідає вимогам цифрової комунікації. Тому важливо знайти баланс між збереженням мовної грамотності та необхідністю адаптації до умов швидкого інформаційного обміну.

Мова, що використовується в комунікації за допомогою програм миттєвого обміну повідомленнями, істотно відрізняється як від письмової, так і від усної форм нормованої літературної мови. Завдяки швидкості передачі повідомлень у месенджерах мова, що в них застосовується, усе більше набуває рис усної [4, с. 109].

Важливим фактором, що сприяє поширенню абревіатур у сучасній комунікації, є їхня здатність швидко передавати інформацію і створювати

відчуття приналежності до певної групи. Їх значення часто залежить від конкретної ситуації та може бути зрозумілим лише вузькому колу осіб.

З'ясуємо причини активного використання скорочень та аббревіатур.

По-перше, це швидкість спілкування. Основною причиною використання скорочень є бажання скоротити час набору тексту. Наприклад: «чз» (чого зараз); «нз» (нема за що); «ок» (добре).

По-друге, це обмеження кількості символів. Платформи для спілкування часто обмежують кількість символів у повідомленнях. Це було особливо актуально у часи смс-повідомлень, де обмеження на одне повідомлення складає 160 символів [1, с. 110-111]. Приклади таких скорочень: «спс» (спасибі); «кп» (куплю); «дк» (дякую).

По-третє, це вплив глобалізації та англомовних запозичень. Зараз багато молодих людей використовують англомовні аббревіатури в українських текстах, що є відображенням глобалізаційних процесів [2, с. 97]. Наприклад:

- LOL (laughing out loud) – дуже сильно сміюся
- BRB (be right back) – зараз буду
- BTW (by the way) – до речі
- LMK (let me know) – дай мені знати
- G2G (got to go) – потрібно йти
- TBH (to be honest) – чесно кажучи
- IMHO (in my humble opinion) – я думаю; на мою скромну думку
- ILY (I love you) – люблю тебе
- PLS (please) – будь ласка
- PPL (people) – люди
- NC (no comment) – без коментарів
- MSG (message) – повідомлення
- ZZZ (sleeping) – сплю
- BFF (best friends forever) – найкращі друзі назавжди
- TTYS (talk to you soon) – скоро побачимося
- HAND (have a nice day) – гарного дня

- IIRC (if I remember correctly) – якщо я правильно пам'ятаю
- IMMD (it made my day) – це зробило мій день
- YOLO (you only live once) – ти живеш лише один раз
- DWBH (don't worry, be happy) – усе, як у тій пісні: не сумуй, будь

щасливий

- EOM (end of message) – крапка; кінець повідомлення
- EOS (end of story) – от і все; кінець історії
- F2F (face to face) – тет-а-тет
- GG WP (Good Game, Well Played) – хороша гра, добре зіграно.

Такі скорочення поступово інтегруються в повсякденне спілкування, впливаючи на українську мовну культуру.

Використання скорочень у сучасній комунікації призводить до низки проблем:

1. Зниження рівня грамотності [5, с. 310]. Через використання скорочень користувачі рідко звертають увагу на орфографію та синтаксис, що може призвести до формування звички нехтувати правильним написанням слів у більш формальних ситуаціях.

2. Культурна глобалізація і втрата мовної ідентичності. Постійне запозичення іноземних аббревіатур і зменшення вживання традиційних українських слів робить мову менш автентичною і багатогою.

3. Комунікаційні бар'єри між поколіннями. Молодь легко сприймає скорочення та аббревіатури, тоді як старші люди можуть не розуміти нових форм комунікації. Це створює мовні бар'єри та знижує ефективність спілкування між представниками різних поколінь. Наприклад, скорочення «бро» (брат) або «жб» (життя болить) можуть бути зовсім незрозумілими для людей старшого покоління.

Позитивними сторонами використання аббревіатур є:

1. Ефективність комунікації. Скорочення дозволяють передавати більше інформації у коротші терміни, що є важливим у ситуаціях, коли час на спілкування обмежений. Це також допомагає заощадити місце в повідомленнях.

Наприклад, у соцмережах користувачі часто вживають скорочення «ок» замість «добре», «вкл.» замість включно, «міс.» – місяць, «буд.» – будь ласка.

2. Глобалізація спілкування. Використання інтернаціональних скорочень, таких як «LOL» або «BRB», сприяє швидшій ідентифікації з глобальною культурою та полегшує міжнародну комунікацію. Українська мова не стоїть осторонь цих процесів, адаптуючи нові форми комунікації до свого лінгвістичного середовища.

3. Формування нової лінгвістичної норми. Скорочення є частиною нової культури спілкування, яка відповідає умовам сучасного цифрового середовища. Вони дозволяють розвиватися мові у відповідь на зміни у технологіях і культурі. Це створює динамічну і гнучку мовну систему, яка відповідає вимогам часу.

Наведемо приклади скорочень в українському листуванні:

- Класичні скорочення: «нз» (нема за що), «чз» (чого зараз), «спс» (спасибі), «з/п» (заробітна плата), «пит.» (питання), «інф.» (інформація), «Дякую! Зв'яжуся пізн.» (Дякую! Зв'яжуся пізніше).
- Англомовні запозичення: «LOL» (сміх), «OMG» (ой боже мій), «BRB» (зараз повернусь).
- Новітні креативні скорочення: «жб» (життя болить), «бро» (брат), «зіз» (зізнання).

Стилістичні скорочення є ближчими до зразків усного, а не письмового спілкування. Так, спостерігається скорочення речень до мінімуму, усунення з їх складу займенників, артиклів, підрядних конструкцій. Наприклад: 3 & 4 should be on the left IMO, де на місці сполучника and вжито амперсанд, що є ідеограмою [6, с. 116].

В інтернеті можна спілкуватися з людьми з різних країн та культур. Розуміння та повага до різниць у мовленні та вираженні думок допомагає уникати непорозумінь та підтримувати позитивні відносини.

Таким чином, використання скорочень та аббревіатур в електронній комунікації є складним явищем, яке має як позитивні, так і негативні аспекти. З одного боку, це сприяє ефективності спілкування, полегшує передачу інформації

та інтегрує українську мову в глобальне мовне середовище. З іншого боку, надмірне використання скорочень може призвести до зниження грамотності, втрати мовної ідентичності та ускладнення комунікації між різними віковими групами, представниками різних народів.

Для подолання цієї проблеми необхідно знайти баланс між збереженням традиційних мовних норм і адаптацією мови до нових умов комунікації. Скорочення й аббревіатури можуть бути корисним інструментом у сучасному спілкуванні, якщо їх використання не шкодитиме розвитку та багатству української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Baron N. S. *Always On: Language in an Online and Mobile World*. Oxford University Press, 2008.

URL: <https://books.google.com.ua/books?id=pq4PJv3xZ5UC&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> (last accessed: 01.10.2024).

2. Crystal D. *Language and the Internet*. Cambridge University Press, 2006.
URL: https://www.google.de/books/edition/Language_and_the_Internet/cnhnO0AO45AC?hl=ru&gbpv=1&dq=David+Crystal+%22Language+and+the+Internet%22&printsec=frontcover (last accessed: 01.10.2024).

3. Grinter R.E., Eldridge M.A. Y do tngrs luv 2 txt msg? In: Prinz W., Jarke M., Rogers Y., Schmidt K., Wulf V. (eds). *ECSCW 2001*. Springer, Dordrecht. DOI: https://doi.org/10.1007/0-306-48019-0_12 (last accessed: 02.10.2024).

4. Землякова О. О., Шахматова О. В. Комунікативні характеристики спілкування за допомогою програм миттєвого обміну повідомленнями. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 39. Т. 3. С.108-110.

5. Павлишинець О., Петришак Б., Бойчук Н. Вплив технологій на розвиток мовної культури: аспекти комунікації в цифровому середовищі. *Вісник науки та освіти*. 2024. 3 (21).

6. Троян А.В. Скорочення та причини їх використання в електронному листуванні. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 32. Т. 1. С.112-117. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/32/part_1/22.pdf (дата звернення: 04.10.2024).

*Дроздова Ірина, д.пед.н., професорка
кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» і
соціально-гуманітарних наук,
Державний біотехнологічний університет*

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ПОВНОЦІННОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Педагогічна думка здійснює пошук нових пріоритетів в освіті та вихованні підростаючого покоління, у центрі яких – особистість молодої людини з її потребами й інтересами, життєвими цінностями, і найвища цінність, яку має плекати школа, особливо сучасні заклади вищої освіти, – є здоров'я, його формування й підтримка на різних етапах навчання. Актуальним є питання розробки нових ефективних освітніх концепцій на засадах когнітивно-комунікативного, компетентісно-діяльнісного, професійно орієнтованого й інших підходів, що ґрунтуються на принципах валеологізації навчання і пошуку здоров'язбережувальних технологій навчання, спрямованих на повноцінний розвиток особистості кожної людини та формування і збереження монолітності її здоров'я в непростих умовах сьогодення.

Навчання на всіх етапах розвитку людської цивілізації більш-менш задовольняло суспільні потреби, проте з кінця ХХ до початку ХХІ ст. розпочалися бурхливі виробничо-технічні, соціально-політичні, культурно-економічні, інформаційно-інноваційні зміни, що вимагали кардинальних зрушень в усіх сферах суспільства, зокрема й освітньому середовищі.

У цей період освіта стає однією з ключових сфер суспільства, де формується його майбутнє інтелектуальне багатство, основні людські ресурси; оновлюються й розвиваються різноманітні галузі суспільного життя, що сприяє підвищенню рівня освіти в найбільш розвинених країнах світу й активізує проблему переходу

до загальної вищої освіти населення. Вимоги до здоров'я працездатного населення стають досить жорсткими, підвищується рівень відповідних психолого-педагогічних, корегувальних, реабілітаційних заходів із метою забезпечення успішності навчальної, а в подальшому і професійної, діяльності та поліпшення якості життя здобувачів вищої освіти та майбутніх фахівців усіх галузей виробництва. На фоні швидкого зростання обсягів інформації, постійного оновлення змісту, форм, методів тощо навчання, і подовження його термінів, утверджується принцип неперервності освіти впродовж усього життя, що зі свого боку передбачає валеологізацію навчання, а всебічна технологізація освітнього процесу ставить питання щодо здоров'язберезувальних технологій для поповнення широких людських ресурсів та їхнього взаємовпливу на соціум.

Здоров'я людини визначається як благо, значна позитивна цінність, суспільне багатство, зокрема фізичне, психологічне / духовне, соціальне благополуччя – це гармонія, що тримає існування та розвиток людини, її високу працездатність. Здоров'я розглядається як поточний стан функціональних органів і систем організму; здоров'я – це і стан психічної сфери людини, що характеризується загальним душевним комфортом, забезпечує адекватну регуляцію поведінки й обумовлений, зокрема, потребами біологічного і соціального характеру. Здоров'я є однією з умов досягнення людиною ефективної успішності в професійній діяльності, досконалості праці, доброзичливого ставлення до інших людей і навколишнього середовища.

Конституцією України визначено право на здоров'я як одне з головних громадянських прав [стаття 49], а захист життя людини – як обов'язок української держави. Заклади освіти як державні установи покликані опікуватися проблемами здоров'я особистості та надавати соціально-психологічну і реабілітаційну допомогу студентам, тим самим удосконалюючи впровадження і забезпечення їхніх прав, чітко визначених у ратифікованій Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Навчити молодь берегти і зміцнювати своє здоров'я – одне з найважливіших завдань сучасної вищої

школи, яке має стати атрибутом будь-якої освітньої діяльності в закладі освіти і поза його межами.

Упровадження здоров'язбережувальних освітніх технологій у навчальний процес пов'язане з використанням і поширенням медичних (медико-гігієнічних, фізкультурно-оздоровчих, лікувально-оздоровчих), соціально-адаптивних, екологічних здоров'язбережувальних технологій та технологій забезпечення безпеки життєдіяльності. Сутність здоров'язбережувальних технологій виявляється в системі умов виховання і навчання здобувачів вищої освіти, прагненні підтримувати й зберегти в подальшому більш високий рівень їхнього здоров'я, навичок здорового способу життя і здійснення постійного моніторингу показників індивідуального розвитку для прогнозування можливих негативних змін здоров'я.

Здоров'язбережувальні освітні технології спрямовані на підтримку пріоритету здоров'я серед інших напрямів навчально-виховної роботи вищої школи, виховання у студентів основ культури здоров'я, що має на увазі не тільки елементарну грамотність у питаннях здоров'я, але й повсякденне практичне прагнення і потреба вести здоровий спосіб життя, піклуватися про власне здоров'я протягом усього життя. Цілі здоров'язбережувальних освітніх технологій навчання передбачають широкий спектр напрямків: від найпростіших навичок надання першої медичної допомоги до обговорення питань своєчасної вакцинації студентів із метою попередження серйозних захворювань або щодо дотримання гранично допустимого рівня навчального навантаження для уникнення перевтоми під час сесії чи захисту кваліфікаційної роботи.

Вчені світу висловили певним чином припущення й одноставні в міркуванні: здоров'я людини залежить, безумовно, від чотирьох чинників: системи охорони здоров'я (10%), генетичної спадковості (20%), стану зовнішнього середовища (20%) та способу життя (50%).

Спосіб життя, очевидно, значно впливає на стан здоров'я і подальший професійний розвиток майбутнього покоління. Тому однією з головних вимог до

використання здоров'язбережувальних технологій є вплив на організм і психіку студентів, адже їх психічний стан і професійний розвиток можуть бути успішними лише за умови досконалого застосування методів здоров'язбережувального впливу, зокрема специфічних, призначених тільки для процесу здоров'язбереження та загальнопедагогічних методів щодо усіх інших випадків навчання і виховання.

Здоров'язбережувальні технології призначені для створення безпечних умов для перебування, навчання та праці в закладах вищої освіти, спрямовані на вирішення завдань раціональної організації виховного процесу (з урахуванням вікових, статевих, індивідуальних особливостей і гігієнічних норм), відповідності навчального та фізичного навантаження і можливостей студентів, планування й керування бюджетом часу студентів, підвищенню їх відповідальності за особисте здоров'я.

Оскільки структурними складовими здоров'я є фізичне, психічне, соціальне здоров'я як система цінностей, настанов і мотивів поведінки в соціальному середовищі, то психолого-педагогічна система роботи у вищій школі має передбачати і формування позитивної «Я-концепції», вивчення особливостей і самоідентифікації в «Я-концепції» особистості, у разі потреби надання їй психокорекційної допомоги, урахуваючи складні умови, в яких зараз перебуває кожна окрема особистість і все українське суспільство.

«Щоб бути здоровим, потрібні власні зусилля, постійні й значні. Замінити їх не можна нічим» (М. Амосов).

*Дуда Наталія, к.і.н., доцентка
кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Національний лісотехнічний університет України*

ІДЕНТИЧНІСТЬ І ТРАДИЦІЯ: МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ

У понятті «традиція» втілена вся сутність ідеї нерозривності та єдності духовних, економічних і екологічних чинників існування усіх структурних форм

життя, а також багатоманітність їх організації у системні групи. Саме завдяки традиції як виразнику такої групової цілісності (досвіду, знань) забезпечується стійкість цих систем у часі і просторі, при всіх неминучих при цьому змінах і трансформаціях.

Сформоване у XIX ст. під впливом літературного романтизму, це поняття стало сьогодні обов'язковим, хоча й не дуже чітким прикметником до багатьох іменників: «традиційні» у нас і кухня, і література, і боротьба, і нескорений дух, і крій спідниці, і світогляд і т.п. Отже, означаючи все, для більшості «буквально це слово нічого не означає», – як влучно сказав Луї Жуве. Це, звичайно, гіпербола, але в цілому, характеризуючи підходи до цієї категорії, важко не прийти до висновку, що вона розглядається здебільшого з точки зору елементарного, ніж теоретичного усвідомлення.

У XIX і ще на початку XX ст. слово «традиція» (як в українській, так і європейській літературі) мало дещо інший сенс. По-перше, з ним пов'язувався усний спосіб закріплення і передачі від покоління до покоління важливої інформації [1, с. 900]; по-друге, під ним розуміли те, що ми сьогодні називаємо конкретними аспектами традицій – релігійні, віросповідальні, конфесійні, національні звичаї, обряди, ритуали. У цьому контексті традиція асоціювалось насамперед з міфом, фольклором, релігією, побутовою обрядовістю та іншими подібними способами наслідування. Поняття традиція, звичай, обряд легко замінювали одне одного, оскільки трактувались як абсолютно синонімічні. Логічним було і розуміння їх як чогось антонімічного науці, філософії, творчості; найбільш точним означенням, що характеризувало ці поняття, було слово «архаїчні».

Інтерпретація традиції як «певного типу відносин» з'явилась у XX ст. І найцікавішим тут є дослідження, проведені британськими дослідниками і французьким філософом Рене Геноном. При цьому, до самого поняття «традиція» вони ставляться з певною підозрою, а то й з упередженням, говорячи здебільшого про їх «винайдення», «вигадкування». Так, Рене Генон пише: «Зазнавши невдачі у пошуках автентичної традиції, що могла би слугувати за

опору, люди починають оточувати себе вигаданими псевдотрадиціями, яких ніколи не було насправді. Ці псевдотрадиції так само безпідставні та далекі від будь-яких традиційних принципів, як і доктрини, які вони намагаються замінити. У цих конструкціях віднаходить своє відображення увесь хаос сучасності, тож, якими б не були наміри авторів, єдиним їх результатом є поглиблення загального дисбалансу» [2, с. 8]. За Гобсбаумом, «винайдена традиція позначає низку ритуальних або символічних практик, які намагаються прищепити конкретні цінності й норми поведінки через повторюваність, що автоматично передбачає зв'язок із минулим» [3, с.13].

На наш погляд, у контексті ідентичності, як винайдена, так і власне традиція – це виражений у соціально організованих стереотипах груповий життєвий досвід, який шляхом просторово-часового поширення акумулюється та відтворюється у різноманітних людських колективах. Ця дефініція поняття «традиція» охоплює практично всі основні його параметри: 1) традиція містить суму якоїсь важливої інформації (досвіду); 2) характер, зміст інформації визначається групою (колективом), в якому вона побутує; 3) відбір, поширення та передача інформації здійснюється традицією через закладені у її структурі механізми.

Таким чином, базовим для дефініції традиції виступає повторюваність, відтворюваність у більш-менш однаковому варіанті певних дій, слів, тобто стереотипів поведінки загалом, що трактується як вісь, основа механізму традиції. Під стереотипом поведінки розуміємо також стійкі, регулярно повторювані в часі ті чи інші її форми. Стереотип у механізмі традиції здійснює систематизоване впорядкування і відбір найбільш значимих фрагментів накопиченого переважно емпіричним шляхом досвіду. Саме стереотипізація перетворює хаотично накопичену суму будь-яких корисних знань у доцільно організований досвід, який завдяки механізму традиції може бути збереженим і передаватись у часі.

Зв'язок традиції та різних форм ідентичності очевидний. Саме у рамках традиції та під впливом її механізмів ідентичність визріває і формується. Поняття

«ідентичність» широко використовується в етнології, психології, культурній та соціальній антропології, в політичних науках. У найширшому сенсі воно означає усвідомлення людиною власної приналежності до певної групи, що дає їй змогу визначити своє місце в соціокультурному просторі та вільно орієнтуватися в навколишньому світі [3]. Найважливішою серед цих форм залишається етнічна (етнокультурна), національна ідентичність, тобто усвідомлення людиною власної приналежності до певного етносу, нації і держави. При визначенні етнічної ідентичності українців основним критерієм є мова. Враховуючи те, що мовна проблема значною мірою регіонально зумовлена (так, у 2007 році тезу про те, щоб російська і українська мови були державними по всій країні, на заході підтримують 6,8 %, в центрі та на півночі – 24 %, на півдні – 42,5 %, на сході – 71,6 %) [4], а також те, що проглядається непоступливість сторін, можна стверджувати, що вона перетворюється не просто на протистояння прихильників і противників певної мовної політики, а й стає критерієм розподілу на «свій – чужий». Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року змінило (але частково і ненадовго ці дані. Так, соціологічна група «Рейтинг» у березні 2022 р. провела загальнонаціональне опитування щодо мовного питання в Україні. Його результати такі: упродовж десятиліття – з 2012 по 2022 рр. – кількість тих, хто вважає українську мову рідною, зростає з 57 % до 76 %. Утрати російської мови за аналогічний період склали 22 % – зафіксовано падіння з 42 % до 20 %; стало зменшується російськомовний сегмент українців. 2012 р. таких респондентів було близько 40 %, наприкінці 2021 р. – 26 %, а на початку війни – 18 %; війна консолідувала українське суспільство та відчутно вплинула на ставлення громадян до питання статусу мови. Переважна більшість – 83 % опитаних – висловила думку, що єдиною державною мовою має бути українська. Якщо до 24 лютого 2022 р. за надання державного статусу російській мові виступало 25 % респондентів, то вже за місяць їх лишилось усього 7 % [5].

Щодо національної ідентичності, то оцінки тут менш категоричні впродовж значно довшого часу: беззаперечно українцями за національністю визнають себе більшість російськомовних українців (таких в Україні до війни було більше 40%

від усіх тих, хто визнає себе українцем) [4]. Ще менше сумнівів на побутовому рівні викликає державна ідентичність, особливо це проявляється за межами України: російськомовні українські туристи часто з обуренням відкидають ідентифікацію з росіянами – «Мы не русские, мы украинцы!». Таке роздвоєння (чи навіть розтроєння) власне і є головним свідченням кризового стану в ідентифікації і самоідентифікації українців. Ситуація видається нам загрозливою, оскільки, з одного боку, загрожує втратою цілісності особистісного Я, а з іншого, – втратою зв'язку з якою б то не було культурою – російською чи українською. Втрата етнічної чи національної ідентичності, а ще більше її розмитість і нечіткість у багатьох українців проявляється не лише у мовному хаосі, а й у релігійних уподобаннях, тобто на світоглядному рівні: з однаковим запалом українці святкують Різдво, китайський Новий рік, День матері, Восьме березня тощо. Чимало людей не бачать нічого дивного у тому, щоб у неділю ходити до церкви, а в якийсь інший день до ворожки, знахарки чи до астролога.

Можна допустити, що в кожний конкретний момент для конкретного українця актуальні різні ідентичності, і це не завжди означає, що у даний момент актуальною є лише одна ідентичність. У свою чергу, це свідчить, що ієрархія цінностей, які складають основу цієї ідентичності, є не сталою, а розмитою і нечіткою, вона перебудовується залежно від актуальної на даний момент ідентичності разом з властивими для неї моделями поведінки.

Тобто ідентичність українців характеризується насамперед розмитістю ціннісних установок, критеріїв і меж, що її визначають. Це природно для переломних етапів у розвитку суспільства і швидких змін у матеріальному і духовному сегментах культури, але водночас це загрозливо, на наш погляд, через те, що може набувати масового характеру і дати непередбачувані як негативні (зникнення традиційних видів діяльності, витіснення, а той зникнення звичаїв, обрядів, звуження функції національної мови тощо), так і позитивні наслідки (забезпечення можливості закріплення технічних нововведень, нових традицій, соціальних ролей, норм, зразків, структурних змін, адаптації індивідів до змін тощо). До певної міри, російсько-українська війна – це наслідок цієї

нечіткості, розмитості української ідентичності, разом з тим це також спроба і можливість нарешті її утвердити і відмежуватись від російської.

Таким чином, можна стверджувати, що між ідентичністю і традицією існує тісний зв'язок. Будь-які зміни в ідентичності відображаються у традиціях і навпаки. Цей взаємозв'язок проявляється, наприклад, у принципах побудови сім'ї, мовленнєвої поведінки, вибору одягу, облаштування житла, харчових уподобань тощо.

У кінцевому результаті – руйнування ідентичності як окремої особистості, так і соціальних груп чи народу загалом обертається втратою ними власного історичного буття як способу втілення свої історичної долі і вияву глибинних основ життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словник іншомовних слів. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.
2. Генон Р. Криза сучасного світу. Київ: Плومін, 212 с.
3. Винайдення традиції / за ред. Е. Гобсбаума і Т. Рейнджера / пер. з англ. Микола Климчук. Київ: Ніка-Центр, 2015. 448 с.
4. Мовний баланс України. Співвідношення української та російської мов в різних сферах громадського та приватного життя. *Гуляй-Поле*. Російсько-українське обозрение. 21.03.07. URL: <http://www.politua.ru/humanitarian/292.html>
5. Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). Соціологічна група «Рейтинг». 25 берез. 2022. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march...

*Журавель Наталія, аспірантка,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
викладачка, Криворізький ліцей № 24 Криворізької міської ради*

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОГО БАКАЛАВРА З АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ В УНІВЕРСИТЕТАХ АВСТРАЛІЇ

Сьогоднішній вектор освітньої траєкторії націлений на інформаційний, професійний, стрімкий компетентний та всеосяжний потік освітнього процесу. Нинішні стандарти вищої освіти пропонують навчання, спрямоване на: гнучкий навчальний графік, урахування індивідуальних особливостей, діджиталізацію усіх сфер навчання, змістову актуальність обраної спеціальності, формування майбутнього компетентного спеціаліста, готового вирішувати різноманітні завдання. Проблема формування компетентного бакалавра безпосередньо стосується змістової складової обраного курсу. Сучасний ринок праці потребує працівника, котрий не лише виконуватиме поставлені завдання, а й демонструватиме послідовність або системність продуктивності праці (підкріпленою здатністю до адаптації), що, у свою чергу, і є ознакою компетентності, яка підтримує прогнози майбутньої продуктивності. Постає питання: з чого складається освітня змістова курсів; якими дисциплінами наповнені освітні програми для формування професійно компетентного бакалавра з англійської філології. Доцільно проаналізувати освітньо-професійні програми курсів австралійських університетів для подальшого компаративного аналізу формування компетентного бакалавра у ЗВО України та Австралії. Запозичення зарубіжного досвіду та представлення позитивних сторін лише результативно вплине на вітчизняний освітній простір.

Основоположними дослідженнями в галузі реформування австралійської вищої освіти є роботи провідних науковців Д. Андерсона, П. Болдуїна, Д. Гібсона, Г. Хармана, П. Кармела та ін.; питання формування бакалавра у різних аспектах було висвітлено у наукових працях таких учених, як С. Палмер, А. Крістіансен, А. Мохаммед., К. Ширер. Вітчизняні науковці присвятили свої

наукові пошуки вивченню різних аспектів становлення освітнього австралійського простору (Ю. Кобюк, Н. Бідюк, О. Огієнко, А. Сбруєва, Л. Мовчан, Л. Костіна, Л. Глушок, Г. Яремко, О. Бондарчук, Г. Слосанська, С. Кириченко, Т. Семенченко). Так, зокрема, австралійські дослідники: Б. Бейкер., Дж. Бардж, Р. Хірокава, Міа Тейлор [1], Л. Дебора, Чжан Мінлянь презентували понятійний аналіз і практичне втілення компетентнісного підходу у навчанні і подальшому практичному його застосуванні в роботі за фахом.

Мета статті полягає у визначенні змістової особливості формування майбутнього бакалавра англійської філології, особливостей та суті формування компетентного бакалавра з англійської філології на основі компетентнісного підходу.

Для повного аналізу та розуміння змістової компоненти формування бакалаврів з англійської філології в університетах Австралії доцільно проаналізувати теоретичні і практичні аспекти формування шляхом вивчення планів і програм професійної підготовки цих фахівців.

Хотілось би зауважити, що австралійські університети випускають фахівців зі ступенем бакалавра з англійської філології, який має назву бакалавр мистецтв (BA, Bachelor of Arts). Наприклад, можна отримати ступінь бакалавра мистецтв з англійської мови або літератури (B.A. in English). Цей ступінь є широкопрофільним. Загалом кажучи, предмети у межах програми мистецтва та соціальних наук (які складають ступінь бакалавра мистецтв) пов'язані з ідеями ідентичності та того, що означає бути людиною. Мистецтво або гуманітарні науки включають такі предмети, як філософія, історія, англійська мова, образотворче мистецтво, медіа, комунікації та релігія. Тривалість навчання за ступенем бакалавр (Bachelor Degree) становить від трьох до п'яти років (залежно від структури ступеня). Ступінь бакалавра часто є мінімальною вимогою для професійної кар'єри або подальшого навчання. Цей ступінь часто поєднує теорію та практику, щоб надати широкі знання у галузі навчання.

Національним реєстром Австралії представлені провайдери або надавачі освітніх послуг у вищій освіті, які є самоакредитувальним органом (ЗВО може

самостійно акредитувати деякі або всі свої курси). Виокремимо такі категорії надавачів освітніх послуг: австралійський університет (їх налічується 42), з яких 37 державних австралійських університетів, 3 приватні австралійські й 2 приватні міжнародні університети; 9 інститутів вищої освіти, 7 університетських коледжів [2].

Філологічна освіта в Австралії надається в 25 австралійських університетах та університетських коледжах. Пропонується понад 26 програм бакалаврату з даної спеціальності (англійська мова). Подальші перспективи майбутнього випускника пов'язані з викладанням англійської мови, розробленням методів викладання та вивчення мови, проведенням досліджень у галузі лінгвістики та літератури, редагуванням статей, перекладом та інтерпретацією старовинних англійських текстів сучасною англійською мовою, написанням художньої літератури, віршів і сценаріїв.

Так, зокрема школа мистецтва, комунікації та англійської мови (School of Art, Communication and English) Сіднейського університету пропонує отримання ступеня бакалавра мистецтв (Bachelor of Arts) за спеціальністю англійська мова та письмо впродовж 3 років навчання. Вступний бал абітурієнта повинен складати 75 балів АТАР. Навчання за даною спеціальністю передбачає отримання 144 кредитних балів. Дана спеціальність посідає 1 місце в Австралії та 18-те місце на міжнародному рівні в рейтингу QS World University з англійської мови та літератури 2023 року [3].

Галузями цієї спеціалізації є: давньо- та середньоанглійська мова (800–1500 pp.); Ранній Новий час (1500–1750 pp.); вісімнадцяте і дев'ятнадцяте століття; Модерн і сучасність; австралійська, американська, британська та світова літератури; теорія літератури; культурні, гендерні, постколоніальні та транснаціональні студії; кіно, мультимедіа, лінгвістика та мовознавство; креативне письмо.

За даною спеціальністю представлений широкий вибір предметів і курсів, які охоплюють жанри, авторів та історичні періоди в англійській літературі й мові, а також австралійську, американську та ірландську літератури, теорію

літератури, кіно та телезнавство, письменницькі і риторичні студії. Навчання за цією спеціальністю сприяє підготовці до кар'єри у викладанні, роботи у засобах масової інформації, громадській роботі, а також у будь-якій професії чи сфері, яка вимагає інтелектуальної гнучкості та універсальності, критичного мислення та вміння спілкуватися, наприклад: журналістика, видавнича справа; професії редактора або копірайтера, письменника або культурного критика, фахівця зі ЗМІ та комунікацій, посади державної служби, вчителя. Культурні знання та аналітичні навички, надані спеціальністю «Англійська мова та письмо», не лише затребувані для цього різноманіття професій, але й всіляко збагачують студента гуманістичною складовою спеціалізації.

Для наочної демонстрації змісту навчання студентів схарактеризуємо підготовку бакалаврів університету Сіднея за спеціальністю «Англійська мова та письмо» в I семестрі 2024 року. Виявлено, питомою часткою навчальної програми є такі дисципліни: Ідея класики, Світова література, Уявлення про Чорну Атлантику, Середньовічна уява, Англійська мова: мовне суспільство, Творче письмо (дисципліни літературної складової).

Згідно з документом щодо Політики навчання та викладання в Сіднейському університеті усі курси бакалаврату мають бути розроблені відповідно з метою формування компетентного фахівця, здатного у майбутньому зробити внесок у розвиток сучасного суспільства. Виокремимо навички та уміння, яких набуває випускник бакалаврату у процесі навчання за спеціальністю: навички критичного мислення (навчитися ефективно реагувати на вирішення щоденних проблем для подальшої перспективи майбутнього результату); навички усного та писемного спілкування; інформаційна та цифрова грамотність; культурна компетентність (уміння працювати результативно, злагоджено та відкрито в різних групах і між собою, долаючи культурні кордони); метакогнітивні навичками (є основою для самостійного навчання); міждисциплінарна ефективність (уміння бачити ширшу перспективу, інноваційне бачення та більш контекстуалізоване розуміння); професійна,

етична та особистісна ідентичність (розвиток упевненості і стійкості у вирішенні викликів сьогодення) [4].

Подальше навчання у Сіднейському університеті після отримання ступеня бакалавра мистецтв з англійської мови можливе з отриманням широких ступенів магістра: магістр креативного письма, магістр філософії, магістр мистецтв (дослідження), магістр з англійської мови.

У процесі дослідження змісту формування компетентного бакалавра із зазначеної спеціальності в ЗВО Австралії можемо зустрічатись з *певними проблемами*: відсутність доступу до відповідних навчальних планів і програм; неможливість встановлення науково обґрунтованих критеріїв для порівняння, відсутність аналогічних вітчизняним назв спеціальностей і ступенів, які присвоюються здобувачам освіти.

Згідно з проведеним аналізом змістової складової формування бакалавра мистецтв з англійської мови в Сіднейському університеті можна зробити узагальнення про те, що на противагу вітчизняним стандартам підготовки фахівців цього профілю, кожен австралійський університет діє відповідно до власної інструктивної бази, може самостійно акредитувати власні курси та ступені, проводити викладання та дослідження в різних галузях. Особливостями змісту з даної спеціальності є дисципліни літературної спрямованості, що насамперед позитивно впливає на формування аналітичного мислення, креативності, емпатії та розуміння людської природи, інтердисциплінарних зв'язків у професійній діяльності майбутнього бакалавра. Дослідження змістової компоненти дозволить зробити у майбутньому порівняльний аналіз змісту формування компетентного бакалавра в Австралії та Україні і виокремити позитивний досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Taylor M. Comparative Analysis of Online Assessment Methods and their Impact on Student Satisfaction in Higher Education in Australia. *International Journal*

of Online and Distance Learning. 2024. 5(2). P.19 – 29. URL: <https://doi.org/10.47604/ijodl.2744>

2. Національний реєстр. Агентство якості та стандартів вищої освіти Австралії. (teqsa.gov.au). URL: <https://www.teqsa.gov.au/national-register>.

3. Університет Сіднея. URL: <https://www.sydney.edu.au/arts/schools/school-of-art-communication-and-english/english-and-writing.html>.

4. The University of Sydney. Learning and teaching policy. 2019. URL: <https://www.sydney.edu.au/policies/showdoc.aspx?recnum=PDOC2015/401&RendNum=0>

Захарчин Наталя, к.і.н., доцентка

кафедри права та суспільних дисциплін,

Національний лісотехнічний університет України

ЗАКОНОДАВЧІ ВИМОГИ ДО РЕДАКТОРА ЧАСОПISУ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ

У міжвоєнний період Друга Річ Посполита пройшла у своєму розвитку ряд політичний періодів від становлення конституційних засад польської державності (1918–1921 рр.), функціонування демократичного парламентарно-партійного устрою (1921–1926 рр.) до встановлення режиму санації (1926–1939 рр.). Характерною ознакою змін у політичному розвитку польської державності стало ставлення влади до вільних засобів масової інформації. Адже, саме на цей, міжвоєнний період припадає надзвичайно стрімкий розвиток друкованих ЗМІ – якщо у 1925 р. у Польщі існувало 1700 періодичних видань, то у 1937 р. – 2692 назв. Діалог із реципієнтом через ЗМІ стає дієвим засобом впливу на громадську думку [1, с. 9].

Відповідно, однією із найважливіших подій, пов'язаних із встановленням юридичних гарантій щодо свободи друкованих засобів масової інформації міжвоєнної Польщі, був Закон про пресу 1938 р. Закон змінював застарілі акти та перехідні положення, які діяли з другої пол. XIX ст. в Австро-Угорській

імперії, водночас, уніфікуючи правову неоднорідність на усій території Другої Речі Посполитої.

Четвертий розділ Закону про пресу містив інформацію щодо видання часописів та основні вимоги до редакційної колегії. Так, стаття 16 визначала, що редактором часопису може бути лише той, хто «має право приймати рішення щодо змісту всього періодичного видання або розділу, який він буде редагувати». Редактором міг бути лише громадянин Польщі, який постійно проживає на території держави і користується всіма громадянськими та суспільними правами [2].

Водночас, були визначені критерії, які не давали можливості зайняти посаду редактора часопису. Це судимість особи за вчинення державного злочину або злочину проти інтересів держави; судимість за вчинення злочину або проступку з корисливих чи інших низьких мотивів і протягом 5 років після відбуття покарання; особи, які протягом останніх 3 років тричі мали судимість за вчинення злочину або проступку, пов'язаного із змістом друкованого засобу масової інформації, і протягом 5 років після відбуття останнього покарання [2]. Оцінити наявність низьких чи корисливих мотивів іноді було складно, оскільки це не було очевидним з резолютивної частини рішення, і якщо через відсутність засобів правового захисту суд не обґрунтовував рішення, оцінка здійснювалась адміністративним органом влади на основі всієї судової справи [3, с. 19].

Слід зазначити, що до кінця 30-х рр. XX ст. у Польщі будь-який працівник видавництва часопису чи друкарні вважався відповідальним редактором, хоча, фактично, не мав жодного впливу на змістову частину часопису. «У народі його називали «сидячим редактором», оскільки судові вироки за правопорушення у сфері преси були спрямовані на нього», тоді як фактичний винуватець не ніс жодної відповідальності [3, с. 18]. Після законодавчих змін 1938 р. відповідальною вважалась фактична особа – реальний відповідальний редактор, який згідно з ч. ст. 16 Закону «має право приймати рішення щодо змісту всього журналу або розділу, який він буде редагувати» [2].

Засоби масової інформації у міжвоєнній Польщі набували надзвичайно важливого значення, відповідно, особи, які впливали на їх (ЗМІ) редакційну політику, зокрема редактори часописів, мали фундаментальний вплив на формування громадської думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравченко С. І. Періодичні видання Польщі 20–30-х років XX століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-український діалог: монографія. Луцьк, 2009. 508 с.
2. Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 listopada 1938 r. *Prawo prasowe. Dzennik Ustaw*. 1938, nr. 89, poz. 608.
3. Cyprian T. *Prawo prasowe*. Poznan, 1939. 93 s.

*Зубко Надія, к.і.н., старша викладачка
кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Національний лісотехнічний університет України,
наукова співробітниця відділу бібліотекознавства Львівської національної
наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника*

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА УКРАЇНСЬКА КНИГА: ТРАНСФОРМАЦІЯ В ЧАСІ ВІЙНИ

Російсько-українська війна каталізувала істотні зміни в українському суспільстві, змусивши громадян визначитися з власною ідентичністю, щоб усвідомити свою належність до української нації як самобутньої спільноти з відповідними ціннісними пріоритетами, змогти надихатися народними традиціями і черпати звитягу в історичній пам'яті, позбуватись насадженої століттями меншовартості, стати згуртованішими, сильнішими і ближчими до перемоги. Утвердження української національної і громадянської ідентичності без української книги видається неможливим. Відтак видавничий ринок відповідає на запити українців новими культурними продуктами, які сприяють національній самоідентифікації.

Мета публікації – розкрити тенденції, які відображають трансформацію видавничого ринку України в часі війни з огляду на мову й проблематику книжок, які домінували в репертуарі видавництв, асортименті книгарень і фондах бібліотек. Для дослідження змін в українському книговидаванні застосовано такі книгознавчі методи, як аналітико-тематичний (для узагальнення відомостей про проблематику книжок); жанрово-типологічний (щоб встановити типо-видову належність видань); функційний (для визначення цільового призначення та читацької адреси книжки), а також статистичні, спрямовані на аналіз абсолютних і відносних показників книговиробництва.

Розуміння, що книга є одним із засобів поширення ворожих наративів, спонукала до обмеження книжкового імпорту з РФ і захисту власного інформаційного простору. Після тривалих дискусій ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту» (2016). Відтак 28¹ стаття Закону України «Про видавничу справу» дозволила ввезення і поширення видань, виготовлених на території держави-агресора або тимчасово окупованої території України, лише за спеціальним дозволом. Такий дозвіл надавав Державний комітет телебачення і радіомовлення України на підставі експертної оцінки [7].

З огляду на повномасштабне російське вторгнення 6 березня 2022 року Держкомтелерадіо заборонив видавати дозволи на ввезення видавничої продукції з РФ й вимагав анулювати видані раніше, щоб «не допустити культурного та інформаційного впливу держави-агресора на суспільні настрої українців» [8]. 19 червня 2022 року проголосовано Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України» [6]. Статтю 28¹ Закону України «Про видавничу справу» викладено в новій редакції: «забороняється ввезення на митну територію України та/або розповсюдження на її території видавничої продукції, що має походження або виготовлена та/або

випущена у світ, та/або ввозиться з території держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України (крім розповсюдження видавничої продукції, що має походження або виготовлена та випущена у світ на тимчасово окупованій території України до її тимчасової окупації), а також книжкових видань, що містять твори, автори яких є або були у будь-який період після 1991 року громадянами держави-агресора, за винятком колишніх громадян держави-агресора, які є (або на момент смерті були) громадянами України і не мають (на момент смерті не мали) громадянства держави-агресора» [6]. Відтак закон про заборону ввезення й розповсюдження російських книжок підписав Президент України, щоправда лише 22 червня 2023 р., рік по тому, як його ухвалив парламент.

Обмеження і заборона книжкового імпорту сприяла появі нових гравців на ринку або розширенню їхньої присутності, зокрема в сегменті української перекладної науково-популярної та художньої книги. Йдеться про видавництва «Наш формат», «Лабораторія», «Yakaboo Publishing», «Віхола», «Книголав», «Човен», «Booksheff», «Vivat», «Фабула», «Ще одну сторінку», «Kovyla Publishing» тощо. Повстали нові нішеві виробники: «Arthouse», що спеціалізується на виданнях про мистецтво; «Пломінь», «Орієнтир», «Стилет і стилос», які випускали мілітарні книжки, «Видавництво», у репертуарі якого представлено квірлітературу,

Російсько-українська війна стимулювала процеси деколонізації, декомунізації, дерусифікації, зокрема переходу на українську мову. Мовні зсуви торкнулися й книговидавання. Від середини 1990-х років у репертуарі видавництв домінували книги українською мовою. Як видно з рис. 1, співвідношення між частками українськомовних і російськомовних друків змінювалося на користь перших: 1995 року становило 46,7% до 38,4%, 2000-го – 61,4 до 27,6%, 2010 – 65,8 до 24,6%, 2020 – 78 до 11,6%, 2023 року – 83,6 до 4,6% [2]. Щоправда, у 2012 та 2013 роках після чергових президентських виборів питома вага російських видань несуттєво збільшувалася, проте революція та війна змінила цей тренд. Очевидно, що важливу роль у зростанні кількості українськомовних видань

відіграв також Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», ухвалений 25 квітня 2019 року.

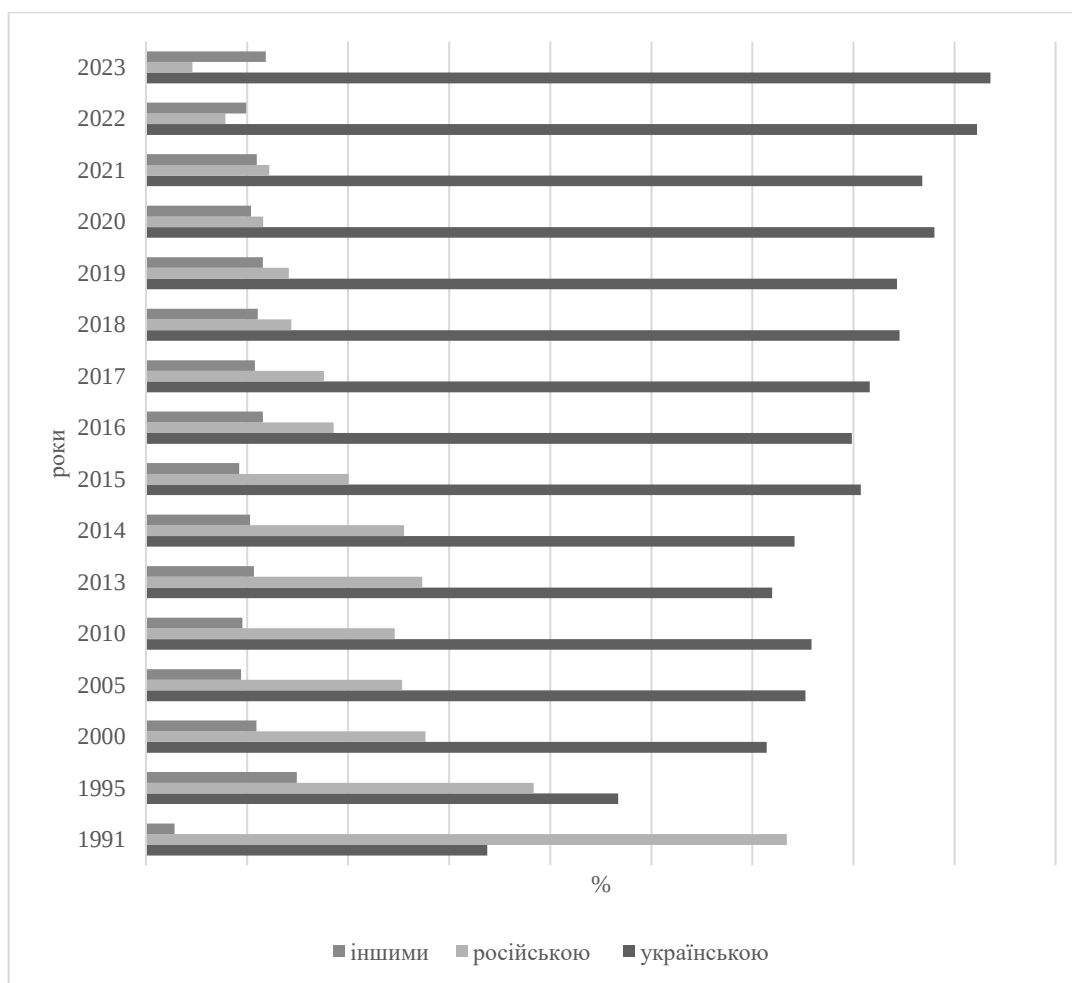

Рис. 1. Питома вага книг і брошур різними мовами в структурі книговидання України за назвами

Від середини 1990-х років кількісно, беручи до уваги абсолютні і відносні показники, українськомовних друків виходило більше, ніж російськомовних. Така тенденція зумовлена високими накладками шкільних підручників, що дало загалом позитивну динаміку питомої ваги накладів книг і брошур українською мовою (рис. 2). Скажімо, 2018 року серед загального накладу українськомовних друків частка видань для закладів середньої освіти дорівнювала 56,6%. Натомість серед російськомовних пріоритетне місце посідали видання творів художньої літератури (33%). Питома вага останніх у масиві українськомовних становила менше 8%. У 2023 році в структурі накладів видань українською мовою надалі домінували підручники і навчальні посібники (55,8 %), художні книжки (14,6%), видання для дітей (14,4%). Загалом торік випущено 700 друк.

од. російською мовою загальним накладом 306,2 тис. прим., що в 73 рази менше ніж українською. Кожний другий примірник – художня література. Російськомовних видань для закладів середньої освіти у статистичному щорічнику за 2023 рік не зафіксовано.

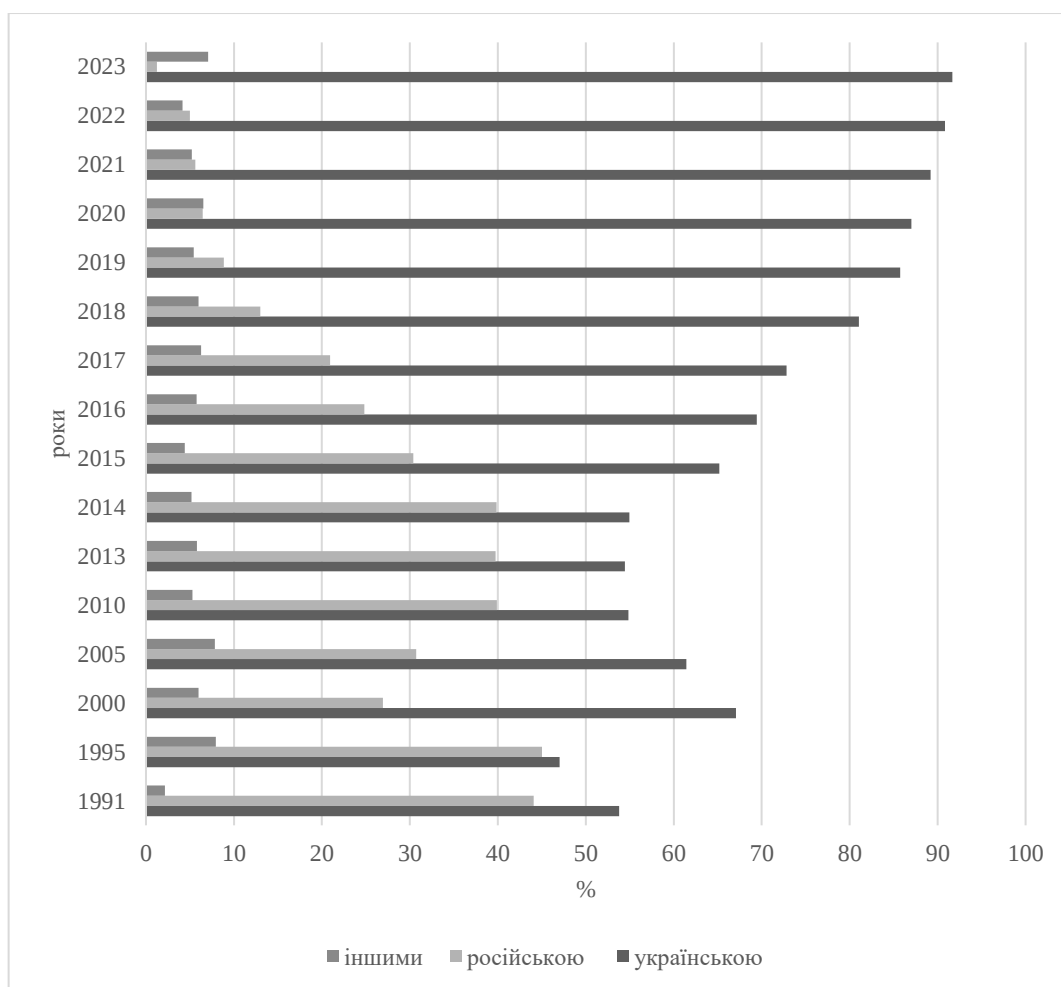

Рис. 2. Питома вага книг і брошур різними мовами в структурі книговидання України за накладом

Важливим кількісним маркером книговидання є середній наклад. За даними Книжкової палати України, до 2017 року включно (за винятком 2000 і 2004-го) російськомовні видання тиражували в більшій кількості примірників. Як видно, з рис. 3, від 2018 року середні наклад українськомовних книг почали перевищувати російськомовні. У 2023 році середній наклад українськомовної книги становив 1,782 тис. примірники [2], що у 4 рази більше аніж російськомовної.

Рис. 3. Середній наклад книг українською і російською мовою в Україні

В останні роки зріс інтерес до видань історичної тематики. Частину з них у 2023 і 2024 роках профінансувала держава за результатами організованого в Українському інституті книги конкурсу культурно-мистецьких проєктів, спрямованих на видання книжок з таких тематичних напрямів: історія України різних періодів у контексті боротьби за розбудову державності, суверенітету і незалежності; наші герої: біографії видатних українців; здобутки та перспективи нескореної України; розвиток України як незалежної держави [5]. Надруковані видання поповнюють фонди публічних бібліотек, з яких вилучено чимало видань російського виробництва відповідно до настанов Міністерства культури та інформаційної політики [9].

До випуску українознавчих видань долучаються численні приватні ініціативи. Наприклад, видавництво «Ukrainer» прагне за посередництва якісного друкованого продукту «розповідати про Україну самим українцям» і «розкривати красу, особливості культури та ідентичності нашої країни світові» [1]. Серед пріоритетних тем, втілених у виданнях, – «локальні ініціативи та дієвці, самобутні традиції та ремесла, культурне різноманіття, а під час війни ще й незламність та опір українців» [Там само]. Найвідоміші книжкові проєкти видавництва – фотоальбоми «Ukrainer: країна зсередини», випущені за мотивами експедицій.

На створення якісних видавничих продуктів, що поєднують «традиційне і новаторське, архаїчне і сучасне», націлена культурна платформа «Ковчег «Україна» [3]. Особливий інформаційний резонанс серед книголюбів викликав її

однойменний артбук, що через призму відповідних розділів оприявнює такі складники української культурної спадщини: артефакти традиційної культури, шедеври професійного мистецтва, символи і архетипи, історичні постаті й видатні культурні діячі. Книжку випущено за підтримки Українського культурного фонду, який «вивів у світ» чимало якісних мистецьких видань.

Оскільки читачі прагнуть знати більше про рідну літературу, низка видавництв започаткувала серії української класики, зокрема «Кольорова серія» від «Кондор», «Неканонічна класика» і «Подарунковий канон» від «Віхоли», «Відомі та незвідані» від «РМ», «Альтернатива» від «Vivat», «ґакашка» і «Ревізія. Перечитай класиків» від «ґакабоо Publishing». Олексій Ерінчак, засновник київської книгарні «Сенс», стверджує, що за останні два з половиною роки особливо зросла цікавість до літератури Розстріляного відродження й «стало модним обговорювати доробок забутих раніше літераторів», зокрема Ґео Шкурупія, Михайля Семенка, Майка ґогансена, Валер'яна Підмогильного [4].

Видавничий ринок живить українські бібліотеки, які зі свого боку популяризують отримані видання, організовуючи презентації, експонуючи на виставках, включаючи бібліографічні записи про них до інформаційних продуктів різних видів. Бібліотеки вводять у ширший науковий і культурний обіг українознавчі праці, які вийшли друком в попередні століття. ґдеться про виготовлення цифрових копій видань і удоступнення їх у межах електронних бібліотек, наприклад: «Україніка» – Національної бібліотеки України імені В. Ґ. Вернадського, «Культура України» на сайті Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, «Історична спадщина України» – Національної історичної бібліотеки України, цифрові колекції – Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника.

Отже, з одного боку, інформаційні запити користувачів, які прагнули до власної національної, культурної, етнічної, релігійної та мовної самоідентифікації, сприяли трансформації книговидавання: зростанню частки українськомовних видань (у тому числі серед перекладів), публікацій історичної, країно- та краєзнавчої тематики, біографічних розвідок про знаних і не дуже

співвітчизників, творів сучасної та класичної літератури українських письменників. З іншого боку, такий друкований контент стає одним із чинників кристалізації національної ідентичності, порушуючи питання української історії, культури, літератури тощо. Книжки, перекладені на англійську чи інші іноземні мови, сприяють поширенню українських наративів у світі й утвердженню суб'єктності нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Видавництво Ukraïner. *Ukraïner*. URL: <https://www.ukraïner.net/publishing/> (дата зверн.: 3.10.2024).
2. Друк України: стат. зб. Київ, 1998–2024.
3. Книги про Україну. *Ковчег «Україна»*. URL: <https://shop.kovcheg.ua/kovcheg-ukraina/> (дата зверн.: 6.10.2024).
4. Корольова Є. Три роки тому ви б не повірили. NV. URL: <https://life.nv.ua/ukr/ukraine/events/knigi-2024-shcho-chitayut-ukrajinci-zaraz-i-yak-zminilisya-smaki-pid-chas-viyni-zasnovnik-knigarni-sens-50455627.html> (дата зверн.: 6.10.2024).
5. Оголошення про проведення мистецького конкурсу культурно-мистецьких проєктів. *Український інститут книги*. URL: <https://ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/ogoloshennya-pro-provedennya-mistECKogo-konkursu-kulturno-mistECKih-pro-ktiv-spryamovanih-na-vipusk-knizhkovo-produkci-za-prioritetnimi-tematichnimi-napryamami> (дата зверн.: 5.10.2024).
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України : закон України від 19.06.2022 р. *Законодавство України / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2309-IX#Text> (дата зверн.: 3.10.2024).
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту: Закон України від 08.12.2016 р. № 1780-VIII. *Законодавство України / ВР*

України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-19#Text> (дата зверн.: 3.10.2024).

8. Про припинення видачі та зупинення дії дозволів на ввезення видавничої продукції з території держави-агресора : наказ від 06.03.2022 р. № 94. *Держ. ком. телебачення та радіомовлення України*. URL: <https://comin.gov.ua/npas/pro-pripinennya-vidachi-ta-zupinennya-diyi-dozvoliv-na-vvezennya-vidavnichoyi-produktsiyi-z-teritoriyi-derzhavi-agresora> (дата зверн.: 3.10.2024).

9. Рекомендації Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України. МКСК. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/rekomendatsii-ministerstva-kultury-ta-informatsiynoi-polityky-ukrainy-shchodo-aktualizatsii-bibliotechnykh-fondiv-u-zv-iazku-zi-zbroynoiu-ahresiieiu-rosiyskoi-federatsii-proty-ukrainy/> (дата зверн.: 3.10.2024).

*Калиновська Дар'я, аспірантка кафедри соціології,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
фахівчиня з моніторингу та оцінки БО «БФ Карітас Харків»*

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Термін «ідентичність», який має латинське походження (*identitas*), означає «однаковість», «подібність», «тотожність». Ідентичність є багатовимірним поняттям, яке охоплює комплекс уявлень і самовідчуттів індивіда або групи щодо того, ким вони є і яке їхнє місце в соціальному, культурному та особистісному контексті.

Проблему соціальної ідентичності людини можна розглядати через призму кількох наук, таких як соціологія, культурологія, історія та психологія та інші. Актуальність цієї проблеми виявляється в контексті глобальних змін сучасного світу, де трансформується не лише суспільство в цілому, але й наша ідентичність.

Спочатку вивчення ідентичності ґрунтувалося на емпіричних та теоретичних моделях психології, де соціальну ідентичність розглядали як

«уподібнення» і «самототожність». Першим, хто сформулював подібний підхід, був З. Фрейд, який розглядав ідентичність як несвідомий процес емоційного зв'язку маленької дитини з батьками [2]. У соціології існують різні підходи до аналізу ідентичності, такі, як *функціоналізм, символічний інтеракціонізм, феноменологічна соціологія та інтегративний підхід*.

Перш за все необхідно розглянути поняття ідентичності крізь призму *функціоналізму*, представниками якого були Е. Дюркгейм та Т. Парсонс. Концепція французького соціолога Е. Дюркгейма визначає два типи соціальної солідарності: механічну та органічну. Перша існувала в первісних суспільствах, які були синкретичними. У механічній солідарності особистість індивіда не належала йому самому, але була поглинена колективом. Органічна ж солідарність, у свою чергу, переважала у високорозвинених суспільствах, де люди обмінюються діяльністю та знаннями. Тут індивід і суспільство взаємодоповнюють один одного [1].

Базуючись на вивченні як традиційних, так і сучасних суспільств, французький соціолог розробляє теорію трансляції соціальної ідентичності. У традиційних суспільствах індивід формує свою ідентичність, спираючись на культурні особливості соціуму, тоді як у сучасних цей процес відбувається за рахунок колективних норм і цінностей соціальної організації. Т. Парсонс, у свою чергу, концептуалізує соціальну ідентичність як систему кодів, що включає стійкі комплекси норм, правил і установок. Ці коди визначають і символізують соціальні дії суб'єкта. Ідентичність, у цьому розумінні, відображає два аспекти положення індивіда в суспільстві: розуміння системи, в якій він діє, та усвідомлення норм і проблем самовизначення індивіда у цьому просторі. У визначенні Т. Парсонса ідентичність вважається структурною характеристикою особистості, а не її станом [4]. Обидва підходи функціоналістів схожі тим, що вони визнають вплив суспільства на формування ідентичності індивіда.

Феноменологічний підхід до вивчення соціальної ідентичності представлений працями П. Бергера і Т. Лукмана. З їхнього погляду, соціальна ідентичність є продуктом соціального конструювання реальності. За словами

Бергера, «ідентичність є феноменом, що виникає з діалектичної взаємодії індивіда та суспільства» [4]. Ідентичність, виникаючи, закріплюється і трансформується під впливом соціальних відносин. Бергер і Лукман розвивають теорію соціалізації як основу теорії ідентичності. Первинна соціалізація допомагає індивіду стати частиною суспільства, формує образи інших у свідомості. Ключовим етапом є формування образу «узагальненого іншого». Після цього етапу особа входить у суспільство і розпочинається вторинна соціалізація. На цьому етапі індивід може керувати процесом соціального впливу, освоює ті аспекти соціальної реальності, які вважає необхідними. Індивід прагне досягти певного статусу у суспільстві, ідентифікувати себе з іншими, відповідати рольовим очікуванням, зберігаючи свою індивідуальність.

Отже, феноменологічний підхід ґрунтується на ідеї про формування соціальної ідентичності в процесі взаємодії індивіда та суспільства.

Інтегративний підхід, представлений у концепціях П'єра Бурдьє та Ентоні Гіденса, відображається у вивченні соціальної ідентичності. Французький соціолог П. Бурдьє вносить поняття «габітус» у соціологію – систему очікувань, що передається з покоління в покоління і використовується індивідом у нових для нього ситуаціях. Це є ключовим компонентом у формуванні соціальної ідентичності. Кожна людина має свій індивідуальний габітус, який становить специфічну частину групового габітуса. Його можна змінювати під впливом соціальної адаптації особистості та пов'язаний з представленням індивіда щодо його місця у суспільстві [3]. Таким чином, для Бурдьє соціальна ідентичність визначається як індивідуальна сукупність інтерналізованих рис, які мають суб'єктивний та об'єктивний характер.

Е. Гіденс асоціює ідентичність із «соціальною позицією, яка фіксує коло прав та обов'язків, які актор, що відповідає ідентичності, може активізувати або виконати». У його концепції соціальна ідентичність пов'язана з роллю в суспільстві, що визначається правами та обов'язками, доступними особі у конкретному контексті. Такий підхід підкреслює взаємодію між індивідом та соціальним оточенням у формуванні та вираженні ідентичності [5].

Поєднання різних підходів до вивчення ідентичності вказує на те, що вона тісно пов'язана зі станом суспільства. Залежно від взаємодії з соціумом, ідентичність може бути придушеною, або, навпаки, сприяти гармонійному розвитку індивіда як особистості, частини соціального життя.

Важливим аспектом цього взаємодії є соціалізація, де людина вчиться і адаптується до соціальних ролей та набуває знань та вмінь. Як соціальна істота, індивід прагне бути частиною суспільства, але при цьому важливо зберігати свою індивідуальність. Такий взаємозв'язок підкреслює важливість розуміння впливу соціального середовища на формування ідентичності, а також бажання і можливість індивіда виражати свою унікальність у цьому контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Еміль Дюркгейм та його соціологічні погляди. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12352/>
2. Несвідоме по Фрейду. URL: http://psychologis.com.ua/bessoznatelnoe_po_freydu.htm
3. Бурдьє П. Ідентичність та репрезентація: елементи критичної рефлексії ідеї регіону. 2002. № 3. С.45–60.
4. Berger P., Lukmann T. The Social Constraction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge. Penguin Books, 1979.
5. Giddens A. The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration. Cambridge: Polity Press, 1984.

Козаченко Ольга, к.с.н., доцентка кафедри соціології,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ОСОБИСТИЙ БРЕНД ЯК РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Формування особистого бренду тісно пов'язане з нашою ідентичністю, адже саме в особистому бренді відображаються як соціальні, так і психологічні особливості індивідів. У період інформаційного суспільства цілеспрямована побудова особистого бренду стала частиною професійної діяльності, що

допомагає власникам малого і середнього бізнесу персоніфікувати власні бізнеси. Окрім того, особи, які активно будують свій персональний бренд розширюють можливості успішної побудови кар'єри, самореалізації, здобуття впливу та покращення економічного статусу. Багато блогерів та інфлюенсерів можуть монетизувати власний персональний бренд, адже лояльна аудиторія, яка їм довіряє, ймовірно буде купувати пропонований продукт (парфуми, одяг, книги тощо). Для топ-менеджерів успішний розвиток власного бренду збільшує шанси залучити та утримати кращих співробітників, отримати фінансування власних проектів тощо.

Одне з найбільш цитованих визначень персонального бренду належить засновнику Amazon Джефу Безосу, який вважав, що бренд – це те, що говорять люди, коли ви покидаєте кімнату. Тобто персональним брендом можна вважати все те, що про нас знають і говорять в різних соціальних групах (образ, що створився про вас в очах інших людей).

На наш погляд, особистий бренд складається з трьох взаємопов'язаних складових, які також є важливими елементами нашої ідентичності.

- Те, що існує об'єктивно (хто ми є і що ми робимо).
- Те, що ми думаємо і говоримо про себе.
- Те, що думають про нас інші.

З чого почати побудову бренду? По-перше, варто обмірковувати питання щодо можливостей та бажання цілеспрямованої побудови особистого бренду. Оскільки цей процес передбачає часові затрати, публічність та можливість критики, то цілком нормально, коли певні особистості не вважають за необхідне розвивати свій бренд. Другим кроком у побудові власного бренду є аудит поточного стану персонального бренду, який можна реалізувати через моніторинг власної діяльності, дописів в мережі Інтернет (власних сторінок в соціальних мережах, згадок в веб-браузерах тощо), а також через аналіз відгуків найближчого оточення (друзів, колег, знайомих, членів родини тощо).

Процес формування особистого бренду варто поділити на два етапи: стратегічне планування та комунікація. *Стратегію* побудови персонального бренду можна реалізовувати через репрезентацію 3 елементів.

- Професійні ролі (В чому моя експертиза? Яку цінність для суспільства я можу створити з моїм досвідом, навичками, ресурсами? Чим я відрізняюся від інших?).
- Соціальні ролі (Які соціальні ролі я хочу висвітлювати? Які соціальні ролі я не хочу робити публічними?).
- Особистість (Які мої цінності? Мої важливі персональні якості? Чим я відрізняюся від інших?).

Під час побудови персонального бренду варто враховувати цільову аудиторію, на яку орієнтується особистість, що створює власну стратегію. Саме тому варто відповісти на декілька запитань: Хто ваша цільова аудиторія? Які потреби вашої цільової аудиторії? Що ви їй пропонуєте? Якими каналами комунікації користується ваша цільова аудиторія? Який *tone of voice* (манера спілкування) ви застосовуєте для цільової аудиторії?

Побудувавши стратегію розбудови персонального бренду, варто перейти до наступного *етапу комунікації*. Комунікація може відбуватися різними шляхами, адже варто враховувати вербальні та невербальні способи передачі інформації та взаємодії. В сучасному інформаційному суспільстві самопрезентація в мережі Інтернет має надзвичайно важливе значення, саме тому особливу увагу варто приділяти онлайн-комунікації (особисті соціальні мережі, коментарі, блоги, онлайн медіа тощо). Важливу роль в формуванні персонального бренду відіграють особисті *face-to-face* комунікації (друзі, співробітники, партнери тощо), які можуть бути важливими ланками поширення інформації для інших цільових аудиторій. Під час комунікації стратегії персонального бренду варто виділяти час і на публічну подієву комунікацію (івенти, виступи, навчання, конференції тощо). Ще одним з способів невербальної репрезентації особистого бренду є візуальний образ (одяг, зачіска, макіяж, прикраси тощо), який може виражати ідентичність особистості.

Підсумовуючи основні тези, зауважимо, що персональний бренд виступає своєрідною репрезентацією та зовнішнім виявом ідентичності. Цілеспрямована побудова власного бренду передбачає глибоке усвідомлення власної ідентичності, відповіді на питання «Хто я?» в контексті як психологічної (особистісні риси характеру, психологічна унікальність, темперамент тощо), так і соціальної ідентичності (приналежність до певних соціальних груп та їхніх цінностей). Окрім того, в побудові персонального бренду важливу роль відіграє вербальна та невербальна комунікація, яка теж є своєрідним вираженням ідентичності особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Судакова Н. Як побудувати особистий бренд: план дій від Ярослави Гресь. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/10/19/652732/>

*Коваліско Наталія, д.с.н., професорка кафедри соціології,
Львівський національний університет імені Івана Франка*
*Мікула Анастасія, аспірантка кафедри соціології,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Інтелектуальна мобільність як здатність індивідів переміщатися між різними соціальними та професійними середовищами завдяки своїм знанням та навичкам має значний вплив на соціальну ідентичність. Соціальна ідентичність формується через усвідомлення індивідом своєї приналежності до певних соціальних груп, таких як професійні спільноти, культурні групи або навіть онлайн-спільноти. Інтелектуальна мобільність дозволяє людям взаємодіяти з різними групами, що може призвести до зміни або розширення їхньої соціальної ідентичності. Наприклад, людина, яка переїжджає до іншої країни для навчання або роботи, може адаптуватися до нових культурних норм і цінностей, що вплине

на її самоідентифікацію. Це також може сприяти розвитку мультикультурної ідентичності, де індивід інтегрує елементи різних культур у свою особистість.

Соціальна ідентичність особистості – це поняття, яке описує, як людина визначає себе в контексті соціальних груп, до яких вона належить. Це може включати національність, етнічну приналежність, релігію, професію, гендерну приналежність, соціальний клас та інші групи. Соціальна ідентичність формується через взаємодію з іншими людьми та суспільством загалом.

Теорія соціальної ідентичності, розроблена Г. Таджфелом та Дж. Тернером у 1970 рр., є однією з ключових концепцій у соціальній психології. Вона пояснює, як індивіди визначають себе через приналежність до певних соціальних груп і як це впливає на їхню поведінку та взаємодію з іншими.

Основні положення теорії соціальної ідентичності містять [3]:

1. Соціальну категоризацію: індивіди класифікують себе та інших у різні соціальні категорії, такі як етнічні групи, професійні групи, гендерні групи тощо. Це допомагає структурувати соціальне середовище та визначити соціальні ролі.

2. Соціальну ідентифікацію: після категоризації індивіди ідентифікують себе з певними групами, що стає частиною їхньої самосвідомості. Це означає, що вони приймають цінності, норми та поведінкові стандарти цих груп.

3. Соціальне порівняння: індивіди порівнюють свою групу з іншими групами, що впливає на їхню самооцінку. Позитивне порівняння (коли їхня група вважається кращою) підвищує самооцінку, тоді як негативне порівняння може її знижувати.

4. Групову поведінку: соціальна ідентичність впливає на поведінку індивідів у групі. Люди схильні діяти відповідно до норм і цінностей своєї групи, що може призводити до конформізму та групового мислення.

Одним з видів мобільності, що користується широким науковим інтересом, є інтелектуальна мобільність як здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, гнучкість мислення, що дозволяє знаходити нестандартні рішення, творча ініціатива. Іншими словами – це спроможність до адекватної реакції особистості на зміни соціальних обставин навколишнього світу, що передбачає

готовність до свідомої відмови від шаблонів та усталених моделей поведінки у прийнятті раціональних рішень. Інтелектуальна мобільність є важливою для кваліфікованих фахівців, оскільки дозволяє їм успішно адаптуватися до змін у професійній сфері, бути готовими до вирішення нових завдань та застосування нових технологій. Вона формується через розвиток здатності до швидкого навчання, аналітичного мислення, генерування нових ідей та прийняття нестандартних рішень.

Освітньо-академічна інтелектуальна мобільність пов'язана з переміщеннями, зумовленими інтеграційними процесами у сфері освіти, що дає можливість студентам, аспірантам, викладачам та науковцям брати участь у різноманітних навчальних або навчально-дослідницьких програмах в інших регіонах/країнах. Тоді як *професійно-трудова* інтелектуальну мобільність використовуємо для позначення переміщень людей з однієї соціально-професійної групи, сфери зайнятості, виду трудової діяльності та робочого місця у інше.

Інтелектуальна мобільність має значний вплив на формування соціальної ідентичності людини в різних аспектах життя:

- Адаптація до змін: індивіди з високою інтелектуальною мобільністю легше адаптуються до змін у професійному та особистому житті. Вони швидше освоюють нові технології та методи роботи, що робить їх більш конкурентоспроможними.
- Професійний розвиток: інтелектуальна мобільність сприяє професійному зростанню, оскільки такі люди здатні швидко навчатися новим навичкам і знанням, що необхідні для кар'єрного просування.
- Креативність та інновації: висока інтелектуальна мобільність пов'язана з креативністю, оскільки вона дозволяє знаходити нестандартні рішення та генерувати нові ідеї.
- Соціальна взаємодія: індивіди з розвиненою інтелектуальною мобільністю краще спілкуються та обмінюються ідеями, що сприяє ефективній командній роботі та соціальній інтеграції.

- Стресостійкість: вони також краще справляються зі стресовими ситуаціями, оскільки здатні швидко адаптуватися до нових умов і знаходити ефективні шляхи вирішення проблем.

Інтелектуальна ж іммобільність, або нездатність до змін у мисленні та сприйнятті, може мати значний вплив на соціальну ідентичність. Це явище часто пов'язане з консерватизмом у поглядах та небажанням приймати нові ідеї або адаптуватися до змін у суспільстві. Визначаючи її вплив на соціальну ідентичність, варто виділити такі складники:

1. Формування стереотипів: інтелектуальна іммобільність може сприяти закріпленню соціальних стереотипів, оскільки люди з такими поглядами схильні до спрощеного сприйняття інших груп.
2. Групова ідентичність: люди з високим рівнем інтелектуальної іммобільності часто ідентифікують себе з певними соціальними групами, які поділяють їхні погляди, що може призводити до посилення групової ідентичності та відчуження від інших.
3. Соціальна мобільність: в умовах сучасного динамічного суспільства, де мобільність стає нормою, інтелектуальна іммобільність може обмежувати можливості для соціальної мобільності та адаптації до нових умов.

Системологія як новий міждисциплінарний напрям системних досліджень трактується у наш час не тільки як над дисциплінарна галузь нового знання про системи різного гатунку, але й як окрема наука про системну організацію об'єктів, процесів і явищ природи, суспільства, культури, науки і техніки [2]. Саме тому цей ракурс був обраний нами для аналізу як найбільш інтегративний у сфері сучасного наукового знання про системи в контексті розвитку не тільки загальної теорії систем, але й різних системних концепцій, в тому числі системний аналіз, що було використано автором для аналізу та схематичної концептуалізації структури впливу інтелектуальної мобільності на формування соціальної ідентичності особистості (рис. 1).

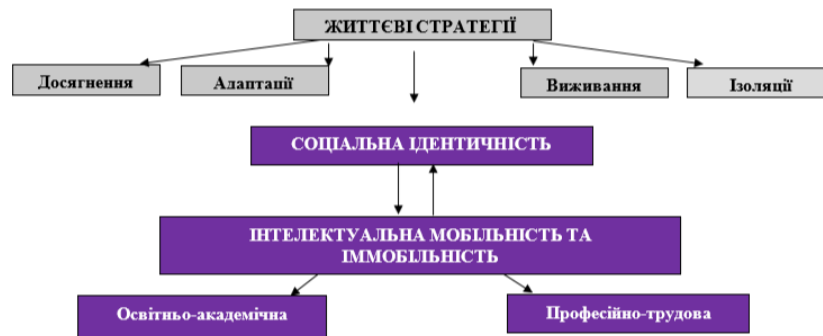

Рис.1. Концептуальна схема аналізу впливу інтелектуальної мобільності на формування соціальної ідентичності

При вивченні та описі різноманітних об'єктів, явищ і процесів соціального світу системний аналіз використовує як власний опрацьований понятійний апарат, так і запозичений із інших галузей наукового знання. Це дає нам можливість, використовуючи системний підхід, відхилятися від конкретної природи об'єктів, явищ і процесів, щоб зосереджуватись на визначенні загальних законів, принципів, тенденцій, зв'язків і залежностей, механізмів становлення, функціонування й розвитку інтелектуальної мобільності та її впливу на формування соціальної ідентичності особистості.

Актуальним у сучасних умовах є вивчення різноманітних чинників, які залежно від соціально-демографічних, статусних, рольових, індивідуально-особистісних характеристик можуть забезпечувати адекватну життєвій ситуації стратегію життєдіяльності особистості. Кризові ситуації, такі, як війна у суспільстві, певною мірою сприяють запуску спонукальних механізмів особистісної поведінки, які змушують людину протидіяти подальшій деструкції. У результаті виникають нові конструктивні моделі поведінки, життєві стратегії, які поширюються в суспільстві і сприяють його стабілізації. На сучасному етапі суспільного розвитку дослідниками виділено наступні типи *життєвих стратегій*:

1) стратегія досягнення життєвого успіху (стратегія досягнення), в основі якої лежить самореалізація, використання нових можливостей, розширене відтворення соціального статусу. До стратегій досягнення відносяться – підвищення індивідуального і сімейного статусу, мотивовані намагання

підвищити благополуччя, професійне просування, політична кар'єра, покращення якості і способу життя, зростання соціального престижу;

2) стратегія адаптації – просте відтворення статусу, збереження його за рахунок пристосування, вимушене балансування, використання в тому числі нових можливостей. В основі стратегії адаптації лежить спрямованість до соціального виживання, збереження попереднього або хоча б мінімально прийняттого соціального статусу;

3) стратегія виживання – обмежене відтворення на рівні фізичного виживання, зниження соціального статусу, самообмеження, зниження життєвих шансів. Ця стратегія відображає намагання суб'єктів соціально або хоча б фізично вижити, а нерідко – просто забути і уникнути життєвих труднощів, нехай і ціною втрати мінімального статусу, соціальних зв'язків і ідентичності, що призводить, як правило, до низхідної соціальної мобільності та до опускання на соціальне дно;

4) стратегія соціальної ексклюзії (виключення, ізоляції) - втеча від соціальної реальності, відмова від пристосування до змін. Стратегія ізоляції носить агресивний, асоціальний характер, що має різну спрямованість і мотиви, зокрема, також визначається відчаєм від нездатності пристосуватися до нових умов життя [1].

Із вищенаведеної схеми, зрозуміло, життєві стратегії мають значний вплив на формування соціальної ідентичності. Охарактеризуємо вплив різних стратегій на формування соціальної ідентичності особистості:

- *Стратегія досягнення:*

1. Підвищення статусу: прагнення індивідів досягти високих соціальних позицій через професійний успіх, політичну кар'єру або покращення якості життя зміцнює їхню соціальну ідентичність, оскільки вони асоціюють себе з успішними та впливовими групами.

2. Самореалізація сприяє розвитку позитивної самооцінки та впевненості у власних силах.

- *Стратегія адаптації:*

1. Збереження статусу спрямоване на підтримку існуючого соціального статусу через адаптацію до змін. Індивіди можуть зберігати свою соціальну ідентичність, пристосовуючись до нових умов, але без значних змін у своєму статусі.

2. Соціальне виживання як основна мета забезпечити стабільність і безпеку, що може обмежувати можливості для самореалізації та розвитку.

• *Стратегія виживання:*

1. Фізичне виживання – зосередження на базових потребах і фізичному виживанні. Це може призводити до зниження соціального статусу та обмеження соціальних зв'язків, що негативно впливає на соціальну ідентичність.

2. Самообмеження – часто супроводжується зниженням життєвих шансів, що може призводити до ізоляції та втрати соціальної підтримки.

• *Стратегія соціальної ексклюзії:*

1. Відмова від соціальної реальності характеризується відмовою від пристосування до змін, відчуття відчуження та ізоляції, що негативно впливає на соціальну ідентичність.

2. Агресивний характер або асоціальний характер, що ще більше ускладнює інтеграцію в суспільство.

Отже, життєві стратегії визначають, як людина взаємодіє з навколишнім світом і як вона сприймає себе в соціальному контексті. Вони впливають на формування цінностей, цілей та соціальних зв'язків, що, в свою чергу, формує соціальну ідентичність.

Інтелектуальна мобільність, яка включає переміщення людей між різними освітніми (освітньо-академічна) та професійними (професійно-трудова) середовищами, може також суттєво впливати на їхню соціальну ідентичність. Основні аспекти впливу інтелектуальної мобільності на соціальну ідентичність наступні:

1. Зміна соціальних мереж: переміщення до нових освітніх або професійних середовищ часто призводить до формування нових соціальних

зв'язків і мереж, що може змінити спосіб, у який людина ідентифікує себе у суспільстві.

2. Адаптація до нових культурних норм: інтелектуальна мобільність може вимагати адаптації до нових культурних норм і цінностей, що може вплинути на особисту ідентичність і самосприйняття.

3. Розширення світогляду: взаємодія з різними освітніми та професійними середовищами сприяє розширенню світогляду, що може змінити особисті переконання та ідентичність.

4. Підвищення соціального статусу: інтелектуальна мобільність часто пов'язана з підвищенням соціального статусу, що може впливати на самооцінку та соціальну ідентичність.

Ці всі фактори разом створюють динамічний процес, у якому індивіди постійно переосмислюють свою ідентичність у відповідь на нові інтелектуальні та соціальні виклики.

Отже, як інтелектуальна мобільність, так і життєві стратегії мають значний вплив на формування соціальної ідентичності у різних аспектах життєдіяльності індивідів, оскільки вони постійно ідентифікують себе з різними соціальними групами та інтегрують нові елементи у свою ідентичність, приймаючи нові ролі, цінності та переконання. У відповідь на соціальні та інтелектуальні виклики індивіди також схильні адаптувати свою ідентичність, щоб залишатись релевантними та ефективними у нових умовах, що часто супроводжується зміною професійної діяльності, соціальних зв'язків або навіть особистих переконань. Важливим аспектом є вміння індивідів критично оцінювати нову інформацію та інтегрувати її у свою ідентичність, що сприяє розвитку інтелектуальної мобільності та здатності до саморозвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваліско Н. В. Стратифікаційні порядки суспільства: концептуальні уявлення та досвід вивчення: монографія; НАН України, Ін-т соціології. Київ: НАН України, ін-т соціології, 2008. 240 с.

2. Туленков М. В., Лобанова А. С., Яремчук С. С. Системний аналіз у соціології: підруч. / за заг. ред. М. В. Туленкова. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2023. 508 с.

3. Turner J., Giles H. The experimental social psychology of intergroup behaviour. *Intergroup Behaviour*. Oxford, 1981. P. 66-101.

*Колосовська Ірина, к. н. з держ. упр., професорка
кафедри медійних технологій, інформаційної та книжкової справи,*

Національний університет «Львівська політехніка»

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У сучасному світі дослідження специфіки, функцій та потенціалу ідентичностей набувають актуалізації як у форматі наукових розвідок, так і у вимірі емпіричних практик. Одним із дискусійних аспектів у цій царині є предметне розмежування сутнісних характеристик національної та громадянської ідентичності.

Визначаючи національну ідентичність як один із найважливіших чинників суспільно-політичних процесів сучасності, дослідники засвідчують розмаїття та багатоаспектність наявних методологічних підходів. У зовнішньополітичному вимірі національна ідентичність є колективним феноменом самоототожнення громадян з нацією як соціокультурною та політичною спільнотою, територією її проживання, економічними, політичними та громадянськими цінностями, державним устроєм, його символами та атрибутами державності. Водночас у внутрішньополітичному та соціальному контексті національна ідентичність виникає як прямий результат присутності у повсякденності елементів «спільних точок дотику» – національних символів, мови, історії, національної свідомості та культурних артефактів [1, с. 14].

Теоретичний конструкт «громадянська ідентичність» визначений Ю. Габермасом: «Нація громадян здобуває свою ідентичність не через етнічно-культурні подібності, а в практиках громадян, що активно використовують свої

демократичні права на участь та комунікацію» [2]. З огляду на аналіз концептуальних підходів щодо трактування громадянської ідентичності доцільно конкретизувати кілька ключових характеристик: відчуття належності до групи, що заснована на суспільно-політичних інститутах та ідеалах (участь у яких є добровільною та необмеженою етнічним підґрунтям); усвідомлення себе як члена громади (через активний внесок в управління та визнання своєї ролі з відповідними правами та обов'язками); пов'язаність з якостями громадянства (громадянськість).

У контексті формування громадянської ідентичності виокремлюють когнітивно-змістовний, емоційно-ціннісний та діяльнісний компоненти. Аналіз когнітивно-змістовного компонента акцентує увагу на громадянстві і характері взаємовідносин між громадянином і державою та взаємодії громадян між собою, а також сприйнятті себе як українця, громадянина. Емоційно-ціннісний компонент поєднує комплексні характеристики «громадянина», «українця», «патріота», вказує на приналежність громадян до соціальної спільноти, розглядає патріотизм як один з проявів емоційного сприйняття громадянської ідентичності. За допомогою діяльнісного компонента висвітлюється активна позиція громадян через їх участь у громадському/суспільно-політичному житті країни (зокрема, через участь у функціонуванні різноманітних груп, товариств, персональну участь у відповідних акціях, заходах), а також готовність протистояти асоціальним і протиправним діям, усвідомлення та дотримання відповідальності за ухвалені рішення і їх наслідки [3, с. 8].

Громадянська ідентичність являє собою єдність когнітивного усвідомлення своєї належності до держави в якості її громадянина та спільноти громадян; знання й образно-символічні уявлення щодо держави, громадянства та громадян; знання (уявлення) громадянської символіки, ритуалів, атрибутів, особливостей соціальної ролі «громадянин» у цій державі, норм і правил громадянської поведінки), ціннісного (суб'єктивна значущість, важливість членства; поділу на прийняття/неприйняття державницьких цінностей та цінностей громадянської спільноти), афективного (емоційне ставлення до свого

членства, переживанням «моє/не моє», задоволення/незадоволення власною належністю до держави як її громадянина й спільноти громадян, почуття гордості, сорому, патріотизму тощо), конативного (зумовлює громадянську поведінку та визначає форми діяльності (чи бездіяльності) стосовно держави й співгромадян – активність, уключеність, дотичність/пасивність, байдужість, ворожість, протест, протистояння й т. ін.; готовність індивіда діяти відповідно до інтересів держави та громадянської спільноти; громадянська участь/активність чи пасивність щодо обстоювання громадянських прав і цінностей) компонентів, що охоплюють як ціннісно-смыслову, так і регулятивну сферу особистості [4, с. 165].

В умовах повномасштабної війни стійкість спротиву агресору значною мірою залежить від громадянської ідентичності як індикатора суспільного розвитку та складової національної безпеки. Результати соціологічного дослідження «Ідентичність громадян України: тенденції змін» [5], проведеного Центром Разумкова у червні 2024 р., свідчать, що війна як зовнішня загроза є суттєвим фактором впливу на динаміку рівня громадянської ідентичності українського суспільства.

Так, відповідаючи на запитання «Наскільки Ви пишаєтесь тим, що є громадянином України», 91% опитаних громадян України відповіли, що «дуже пишаються» або «скоріше пишаються» своїм українським громадянством (для порівняння у 2015 р. таких було 68%). В оцінюванні етнічної ідентичності спостерігається тенденція до зниження рівня біетнічності, зокрема 95% опитаних вважають себе етнічними українцями, 2% - етнічними росіянами, 2% віднесли себе до інших етносів, 1,5% не визначилися із своєю етнічною приналежністю.

Певної трансформації зазнало визначення української нації. Якщо у 2015 р. більшість респондентів (56%) вважали найбільш прийнятним для себе громадянське визначення української нації як спільноти всіх громадян України, незалежно від їх етнічної належності, мови спілкування і традицій, то за даними опитування, що проводилося у червні 2024 р., частка тих, хто поділяє цю позицію, скоротилася до 46%. Натомість з 24,5% у 2021 р. до 28% зросла частка

тих, хто підтримує визначення української нації як етнічної спільноти (за наявністю українців серед предків).

Щодо визнання важливості демократичних цінностей як складової української громадянської ідентичності, 61% опитаних відповіли, що демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України. 50,5% погодилися із судженням «народовладдя для нашої країни важливіше за суворий порядок в країні», тоді як лише 21% – підтримали тезу «суворий порядок важливіший за народовладдя». 47%, обираючи між свободою та матеріальним достатком, віддають перевагу свободі (і лише 24% – матеріальному достатку).

При визначенні приналежності до культурної традиції респонденти найчастіше обирали відповідь «до української культурної традиції» (76%). З 7% до 14% зросла також частка тих, хто відносить себе до загальноєвропейської культурної традиції, і знизилася частка тих, хто відносить себе до російської (з 11% до 0,5%) та радянської (з 16% до 4%) культурних традицій. Результати дослідження свідчать, що динаміка зростання приналежності до української культурної традиції відбулася за рахунок російськомовного населення (тих, хто вдома здебільшого спілкується російською мовою) – з 29% до 43%. Серед російськомовних респондентів суттєво знизився показник віднесення себе до російської культурної традиції (з 26% до 5%).

Результати дослідження фіксують, що порівняно з 2005 р. з 36% до 49% зросла кількість респондентів, які відчувають себе європейцями, і з 58% до 45% зменшилася кількість тих, хто себе європейцем не відчуває. Називаючи причини, що перешкоджають відчувати себе європейцями, найчастіше називають низький рівень добробуту (75%); соціально-культурні умови життя (41%), мовні бар'єри (38%); «неєвропейську» свідомість (33%); низький рівень культури та освіти (24%); відчуття себе представником іншої культури (24%), релігійна належність (6,5%); на брак інформації про ЄС (9%). На запитання, в яких аспектах Україна є європейською державою, цілком очікувано найчастіше називається географічний аспект (85%). 69% вказали на історичний аспект. Дещо зросла оцінка культурного аспекту (з 44% до 55%). Доволі істотно погіршилася оцінка

щодо асоціації України є європейською країною у політичному плані. Зокрема, якщо у 2023 р. таку відповідь давали 47% респондентів, то у 2024 – лише 32%.

Таким чином, концептуалізація феномену ідентичності чітко окреслює коло загроз і викликів для національної безпеки в умовах російської агресії, спрямованої на окупацію території України з подальшим посиленням ризиків, пов'язаних із нівелюванням ознак національної, громадянської, культурної, релігійної ідентичності українців. Ключовими пріоритетами у реалізації державної політики має бути чітке усвідомлення важливості структурних змін задля подальшого зміцнення української загальнонаціональної та громадянської ідентичності як наріжного каменя національної безпеки, розроблення дієвих публічно-управлінських механізмів із врахуванням виснажливого характеру війни та труднощів майбутнього повоєнного відновлення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз основних тенденцій у сфері колективних ідентичностей українського суспільства: виклики національній безпеці: аналіт. доп./ за ред. В. Потапенка, Ю. Каплан. Київ: НІСД, 2024. 68с.
2. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність. Умови громадянства: зб. ст. за ред. Варта ван Стінбергена; пер. з англ., передмова та примітки О. Іваненко. Київ: Український Центр духовної культури, 2005. С. 49-70.
3. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві: кол. монографія. Київ: ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 296 с.
4. Петровська І.Р. Рівні та структура громадянської ідентичності особистості. *Психологічні перспективи*. 2017. Вип. 30. С.157-171.
5. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.): матеріали соціологічного дослідження Центру Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>

*Колесник Владислав, аспірант
кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» і
соціально-гуманітарних наук,
Державний біотехнологічний університет*

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

Професійна орієнтація в системі педагогічної освіти – це складна і комплексна проблема, ефективно вирішення якої слід починати ще на рівні загальноосвітньої школи високопрофесійними фахівцями, які мають значну підготовку. Практика профорієнтаційної роботи свідчить, що правильно вибрана спеціальність, праця за покликанням і життєвим інтересом – це джерело натхнення і радості людини та максимальна користь для суспільства.

Організація профорієнтаційної діяльності в системі педагогічної освіти дозволяє вдосконалити професійну підготовку майбутніх педагогічних працівників, сформувати наявні в них переконання, установки й особистісні цінності в розумінні професії, які б визначали розвиток особистості, сприяли всебічному підвищенню та самореалізації у професії, а також оптимізували підготовку фахівців, які відповідають вимогам сьогодення [3].

Необхідно зазначити, що сучасне суспільство значно поліпшило вимоги до змісту профорієнтаційної роботи, до індивідуальних та особистісних якостей майбутнього фахівця аграрної галузі. Оскільки на сьогодні проблемою є гостра нестача педагогічних працівників для підготовки фахівців з аграрного виробництва, переробки сільськогосподарської продукції та харчових технологій, то це можна пояснити багатьма чинниками, зокрема і слабкою профорієнтаційною роботою у системі освіти, особливо вищої освіти.

Академічна, кадрова, фінансова, організаційна автономія ЗВО, громадське самоврядування у закладах освіти дозволяють організовувати та розвивати професійну орієнтацію на засадах і принципах освітньої діяльності, що передбачає заздалегідь очікувані результати, визначені стандартами освіти.

Важливо розуміти, що професійна орієнтація – це системний, комплексний і взаємопов’язаний процес, що має враховувати запити учасників освітнього процесу, потреби громади, ринку праці, та базуватися на залученні всіх зацікавлених сторін. Професійна орієнтація – це не набір різноманітних заходів, а логічна та узгоджена програма з відповідністю між цілями, змістом і очікуваними результатами навчання, орієнтована на формування компетентностей для успішної самореалізації у суспільстві. Така програма професійної орієнтації не є стандартом для всіх, вона враховує вікові та психофізіологічні особливості розвитку, потреби, інтереси й мотивацію майбутніх фахівців, потенціал і перспективи їх розвитку, напрями, умови та можливості, в яких цей розвиток буде найбільш ефективним і прийнятним для кожної особистості. Програма має бути вільною від будь-яких гендерних стереотипів та спрямованою на задоволення потреб усіх здобувачів освіти, зокрема абітурієнтів з особливими освітніми потребами [4].

З іншої сторони, сучасні політичні та соціально-економічні умови вимагають від особистості вмінь неупереджено, самостійно й свідомо, розуміючи всі наслідки свого вибору, приймати рішення щодо професійного визначення, вибору шляхів здобуття освіти й підготовки до майбутньої професійної діяльності, нести за них відповідальність.

Закон «Про освіту» (2017) [1] надає всебічні можливості щодо правильного застосування професійної орієнтації для побудови якісного професійно орієнтованого процесу та підготовки високопрофесійного і конкурентоспроможного фахівця. Формування і виховання фахівця, готового до потреб сучасного суспільства і ринку праці – це найактуальніше завдання сьогодення. Підготовка такого фахівця має відбуватися передусім у напрямку свідомого професійного самовизначення, що здійснюється в системі професійної орієнтації.

З метою ефективності професійної підготовки має бути розроблена дієва педагогічна система профорієнтаційного процесу за умов визначення методологічних основ професійної орієнтації у системі педагогічної освіти,

модернізації шляхів професійної орієнтації майбутніх фахівців на спеціальності аграрного напрямку з урахуванням особливостей розвитку особистості в нових соціально-економічних умовах, індивідуально-психологічних й особистісних властивостей, своєрідності поведінки сучасного студентства в непростих умовах воєнних реалій.

Педагогічна система профорієнтаційного процесу має конкретизувати професійну зацікавленість абітурієнтів згідно з їхніми індивідуально-психологічними особливостями і збігатися з відповідними вимогами професії [2]. Професійна орієнтація є важливою взаємозалежною і невід’ємною, органічною складовою навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти. Два напрямки переважно визначають професійну орієнтацію, а саме: це особливий її вплив на формування професійних інтересів, зокрема перспективних потреб, зацікавлення і мотивів вибору професії для узгодження і взаємовиявлення інтересів особистості й суспільства, зазначення професійних вимог і комплексу найважливіших індивідуально-психологічних та психофізіологічних особистісних властивостей і важливих якостей людини, достатніх і необхідних для успішного виконання професійної діяльності на нормативному рівні.

Особливе значення має цілісність педагогічної системи профорієнтаційного процесу – єдність мети, змісту, форм і методів виховання і навчання, профорієнтаційної діяльності, її етапів та дій.

Отже, структуру педагогічної системи профорієнтаційного процесу складають такі компоненти:

- мета (визначає і конкретизує мету завдання);
- змістовий (формує сукупність мотивацій, ціннісних орієнтацій, досвіду діяльності та майбутніх професійних знань);
- діяльнісний (характеризує форми, способи, засоби виховної взаємодії, спрямованої на реалізацію мети і завдань, освоєння змісту профорієнтаційно-професійного процесу);

- результативний (обумовлює результати профорієнтації та ступінь ефективності профорієнтаційного процесу);
- ресурсний (відбиває соціально-економічні, морально-психологічні умови складання педагогічної системи профорієнтаційного процесу).

Безперечно, педагогічну систему профорієнтаційного процесу не слід розглядати лише як вплив педагога на вихованця, оскільки він є складною системою взаємодій і взаємовпливів задля побудови ефективної системи підготовки кадрів для аграрного виробництва України. Такий погляд на структуру педагогічної системи профорієнтаційного процесу є найближчим до гуманістичних засад навчання і виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38-39. Ст. 380.
2. Белошицький О. Соціально-педагогічні проблеми профорієнтації учнівської молоді. *Трудове навчання*. 2012. № 4. С. 46-51.
3. Зайчук С. Ранній вибір майбутньої професії. *Психолог*. 2012. № 2. С. 8-11.
4. Професійна орієнтація у новій українській школі. URL : https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczyia-profori%D1%94ntaczii%CC%88-dlya-gromadskogo-obgovorennya-16_12_20-.pdf

*Климова Катерина, д.пед.н., професорка
кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет*

ДЕРЖАВНА МОВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ:

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

«Енциклопедія сучасної освіти» визначає поняття *громадянська ідентичність* як «ототожнення себе зі спільнотою громадян національно-

державного утворення; феномен свідомого та активного громадянства, усвідомлення себе членом громадянського суспільства» [3]. Громадянська ідентичність зумовлена насамперед приналежністю людини до певної держави як суверенної політичної організації суспільства із визначеною територією, владою, економікою, фінансовою системою, армією, символікою, державною мовою. З огляду на актуальну потребу в захисті державного суверенітету і територіальної цілісності України визначимо *мету* цього дослідження — проаналізувати роль державної мови та україномовної освіти у формуванні громадянської ідентичності українських студентів як майбутніх компетентних фахівців, яким доведеться відновлювати зруйновану війною економіку та підтримувати духовну культуру суспільства.

Проблема ідентичності / самоідентичності особистості — багатовекторна, відтак вона є предметом численних гуманітарних досліджень насамперед із філософії та психології (Т. Дуткевич [4], П. Гнатенко, О. Лукасевич, В. Павленко, Г. Пирог, Я. Посохова, О. Швачко та ін.), загальної педагогіки, політології, соціології, мовознавства та лінгводидактики (П. Гриценко [2], Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Вилінський, О. Косович, О. Куць, О. Олефір, О. Семеног, Л. Шевченко та ін.). Науковці пропонують чимало дефініцій взаємопов'язаних термінів — *національна, гендерна, етнічна, етнокультурна, політична, професійна, мовна ідентичність*. Зупинимось стисло на тих, де чільне місце відведено мові.

Із погляду мовознавства роль мови у становленні *національної ідентичності* в умовах глобалізаційних змін проаналізовано у монографії О. Косович: «Специфіка сучасного етапу суспільного розвитку така, що основне навантаження щодо збереження та відтворення культурно-національних підстав ідентичності приймає на себе мова» [5, с. 179]. Саму ж національну ідентичність учена розглядає з огляду на виклики глобалізації, коли нації прагнуть з одного боку взаємної інтеграції, а з іншого — національної ідентифікації. Отже, погоджуємося з тим, що національна ідентичність є складним багатоаспектним явищем із такими структурними компонентами, як: мова, культурні цінності,

традиції, знакові події, збережені історією, життєвий досвід, переданий від покоління до покоління.

Соціологія, психологія, соціолінгвістика розглядають ідентичність як «складне когнітивне утворення, пов'язане із усвідомленням себе» в межах соціальної групи та «з відчуттям власної унікальності порівняно з іншими», – зазначає О. Оліфер. Дослідниця водночас акцентує увагу на тому, що «мова є необхідним чинником побудови ідентичності» [6, с. 71]. Під кутом зору психології розглядає поняття *професійної ідентичності* Я. Посохова, зазначаючи, що остання є різновидом соціальної ідентичності і пов'язана з індивідуальним стилем міжособистісної взаємодії у професійній спільноті, з процесом професійного самовдосконалення [7]. Знову ж таки мова є засобом успішної соціалізації фахівця-комунікатора, здатного вирішувати професійні завдання, а відтак – ідентифікувати себе як компетентного члена колективу.

Формування кожного із різновидів ідентичності відбувається за умови соціалізації особистості, а об'єднувальним засобом при цьому є *мова* як унікальний винахід людства, наділений функціями: комунікативною, когнітивною, націєтворення та державотворення, естетичною, виховною, контактовстановною, метамовною та ін.

Отже, поняття громадянської ідентичності здобувачів ЗВО так само співвідноситься з мовною ідентичністю. Як вважає Л. Шевченко, «Мовна ідентичність визначає системний світогляд особистості, її віднесеність до культурної історії народу, держави, цивілізації» [8, с. 48]. Ідентифікуючи себе як громадянина України, майбутній фахівець володіє знаннями з історії країни, нормами української літературної мови як державної. Громадянська ідентичність формується державною мовною політикою, ознаками якої є: наявність законодавчих актів щодо статусу державної мови і мов національних меншин; державна підтримка мовознавчих досліджень; діяльність установ, громадських організацій щодо популяризації державної мови у суспільстві; належний стан мовної освіти в країні.

В усіх освітньо-професійних програмах ЗВО різних галузей та спеціальностей ділова українська мова є обов'язковою освітньою компонентою: прозоро окреслено спектр загальних та спеціальних компетентностей із цієї навчальної дисципліни, а також передбачено результати навчання, одним з яких є *досконале володіння українською мовою як державною*.

В умовах російсько-української війни роль української мови як державної у формуванні громадянської ідентичності учнівської та студентської молоді помітно зросла. Цьому сприяли такі об'єктивні та суб'єктивні чинники як: 1) діяльність Національної комісії зі стандартів державної мови і відповідальне ставлення громадян до підготовки та складання іспиту на знання державної мови; 2) свідоме дотримання населенням положень мовного законодавства («Про забезпечення функціонування української мови як державної»); 3) популяризація української мови в Україні та за її межами (міжнародні мовні конкурси, національний радіодиктант та ін.); 4) неупинне вдосконалення технологій навчання української мови; 5) визнання української мови як пріоритетної в усіх сферах спілкування більшістю учнів та студентів – особливо переселенців із тимчасово окупованих територій, де переважала російська мова; 6) національно-свідоме ставлення до вивчення української мови з боку молоді, яка виїхала за межі України під час війни.

Дослідники формулюють низку педагогічних умов формування мовної ідентичності у здобувачів ЗВО, такі як: 1) використання виховного потенціалу навчальних дисциплін; 2) організація позааудиторної роботи, спрямованої на формування мовної ідентичності студентів закладів вищої освіти; 3) підготовка викладачів до формування мовної ідентичності здобувачів; 4) стимулювання студентів і педагогів до мовного самонавчання і самовдосконалення (С. Вилінський) [1, с. 185].

Викладене вище дозволяє дійти висновків, що українська мова як державна є основним засобом формування громадянської ідентичності в майбутніх фахівців, тому прагнення лінгводидактів осучаснити засоби, форми та методи

українськомовного навчання оптимізуватиме у студентської молоді громадянські почуття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вилінський С. Формування мовної ідентичності у студентів закладів вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. 2021. Вип. 46. Т. 1. С. 181-186. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/46_2021/part_1/28.pdf
2. Гриценко П. Українська мова — маркер національної ідентичності. URL: https://www.youtube.com/watch?v=F0WG_KubfFc
3. Громадянська ідентичність. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-31975>
4. Дуткевич Т. Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: Матеріали II круглого столу 19 жовтня 2023 року: зб. матеріалів / за ред. А. Б. Коваленко, І. В. Остапенко. Київ: Міленіум, ВЦ «Просвіта», 2023. С. 34-40.
5. Косович О. Мова та національна ідентичність: монографія. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. 203 с. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/30687>
6. Оліфер О. Проблема взаємозв'язку мови та ідентичності особистості. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2018. Вип. 20. С. 67-72. URL: http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/20_2018/11.pdf
7. Посохова Я. Проблема ідентичності та визначення психологічних основ її вивчення. *Право і безпека*. 2015. №2 (57). С. 217-221.
8. Шевченко Л. Мовна ідентичність як домінанта світогляду: Пантелеймон Куліш. Епістолярій. *Мовознавство*. 2020. №1. С. 47-54. URL: <https://movoznavstvo.org.ua/component/attachments/download/1120.html>

*Конівіцька Тетяна, к.пед.н., доцентка
кафедри українознавства та міжкультурної комунікації
факультету психології та соціального захисту,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності*

КІНО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Український кінематограф має пропагувати цінності, оскільки зараз українське кіно викликає все більшу зацікавленість у суспільстві, особливо у молоді. Кіно має значний вплив на молодь, формуючи їхні погляди, поведінку та цінності. Фільми не лише розважають, але й надихають на роздуми про власну ідентичність та місце у світі.

Формування у молоді національно-культурної ідентичності має бути питанням державного рівня, адже розвиток особистої ідентичності підлітків відбувається під сильним впливом тих соціальних груп, з якими вони себе ідентифікують [4, с. 32]. Культурна ідентичність – це усвідомлене прийняття відповідних культурних норм, ціннісних орієнтацій і мови, яка найповніше виявляється у самоототожненні себе з культурними стереотипами суспільства [3, с. 100]. Свідомість молодого покоління постійно стає об'єктом маніпулювання з боку величезної кількості інструментів, серед найвпливовіших є медіа та культура, зокрема й кінематограф як найпростіший для сприйняття серед інших форм мистецтва [5, с. 212].

Зараз ми переосмислюємо багато питань, зокрема обличчя української культури, історії, українського соціуму, яке стверджував російський кінематограф [1, с. 144-146]. В час війни свою культуру ми мусимо вивчати, досліджувати, розширювати знання про своїх митців, розуміти її вплив на формування ідентичності та презентувати українську культуру світові. Сьогодні, у час війни, у час винищення нашої культури, культурної спадщини, є нагальна потреба розширення змісту культурологічних дисциплін у закладах вищої освіти, а також впроваджувати вивчення такої її важливої складової як кіномистецтва. Крім мистецьких закладів та спеціальностей, кіномистецтво як

окрему дисципліну чи складову певної дисципліни необхідно вивчати у закладах вищої освіти технічного спрямування, адже кіно має велике значення для розвитку культурної та медійної грамотності здобувачів освіти. Сьогодні важливо порушувати питання російської пропаганди у кіно саме під час вивчення культури у закладах вищої освіти. Кіно відображає культурні та історичні контексти, які впливають на наше розуміння минулого та сучасності, впливає на збереження культурної спадщини, зберігає та передає культурні традиції, висвітлює мовні питання та інші аспекти, які можуть бути втрачені з часом.

Під час вивчення культурологічних дисциплін у закладах вищої освіти «Українська мова та культура», «Культурологія», вибіркової дисципліни «Історія кіно» варто пропонувати для перегляду фільми про українську мову та культуру та обговорювати важливі питання та проблеми, які вони відображають. Щодо фільмів, які варто пропонувати для перегляду та обговорення здобувачам вищої освіти, то їх зараз є надзвичайно багато, починаючи від німого фільму «Земля» Довженка, продовжуючи «Тінями забутих предків» Параджанова, «Криницею для спраглих» Юрія Іллєнка тощо. Ці фільми показують, що значить бути українцем, відображають культурні цінності українців, національні традиції, показують національну ідентичність. У час війни питання відображення у кіно ролі культури, культурних символів і надбань, трагічної долі наших діячів культури є питанням національної свідомості. Дуже тішить, що їх кількість зростає, а важливі питання порушуються щораз гостріше. Серед величезної кількості цікавих і важливих фільмів можна виокремити такі:

«Спадок нації» – документальний фільм, який досліджує історію та значення української вишиванки як символу національної ідентичності.

«Щедрик» – фільм, що показує трагічні події світової війни і роль українських пісень у збереженні національної ідентичності.

«Заборонений» – фільм, який на широкому тлі боротьби українських дисидентів розповідає про життя і загадкову смерть відомого поета-шістдесятника, правозахисника – Василя Стуса.

«Будинок «Слово». Нескінчений роман» – драматична історія українських письменників, яких зібрали в одному будинку під одним дахом, щоб змусити їх працювати в ім'я системи. Історія про те, як комуністичний рай перетворюється на комуністичне пекло.

«Толока» Михайла Ілленка – історична драма, яка охоплює кілька століть української історії і показує, як українці зберігали свою культуру та традиції тощо.

Скоро глядачі зможуть переглянути документальний фільм «Феномен Курбаса» Віталія Гордієнка про історію митця, який створив модерний театр в найстрашнішу епоху.

На сьогодні є низка чудових фільмів, які розповідають також про самобутність української мови, важливість української мови для національної безпеки та ідентичності, про її виникнення, розвиток та заборони. Серед важливих фільмів про мову варто виділити такі:

«Соловей співає, доки голос має» – документальний фільм, який досліджує мовне питання в Україні через призму досвідів інших країн, розповідає про важливість української мови для національної ідентичності.

«Як українці українською заговорили» за участі Олексія Гнатковського – документальний фільм, що легко, фактажно, іронічно та з прикладами розповідає про історію української мови. Можна почути як українська мова звучала в різні періоди розвитку, запеклих воєн та тотальних заборон.

«Русифікація в стилі поп» — документальний фільм про те, як росія протягом десятків років використовувала музику як зброю проти України тощо.

Перегляд фільмів і обговорення їх у групах також сприяє розвитку комунікативних навичок. Обговорення фільмів допомагає студентам висловлювати свої думки та емоції, що є важливим для їхнього особистісного розвитку. Кіно формує цінності, сприяє розвитку емпатії, толерантності та критичного мислення. Наприклад, обговорення фільмів, що просувають толерантність до різних культурних та соціальних груп, можуть допомогти студентам стати більш відкритими. Обговорення культурних та історичних

контекстів впливає на розуміння нашого минулого та сучасності, пропагує повагу до нашої культури та важливість збереження нашої культурної спадщини.

Для розуміння важливості кіномистецтва як вагової частини нашої культури, його вплив на свідомість, російську пропаганду у кіно, важливо також під час вивчення культурологічних дисциплін у закладах вищої освіти звертатися до різноманітних онлайн-ресурсів з кіномистецтва, адже з них можна почерпнути багато цікавої інформації та використовувати в освітньому процесі як викладачам, так і студентам. Під час вивчення дисципліни «Історія кіно» залучаються матеріали із спеціалізованих онлайн-платформ та авторських проєктів на ютуб [2]. Здобувачам вищої освіти пропонуються для перегляду відеоматеріали авторського проєкту «Загін Кіноманів», каналу «Geek Journal», лекції авторів «Культурного проєкту», статті інтернет-видання «Moviegram» тощо. З найбільшою цікавістю і захопленням переглядають та обговорюють матеріали Віталія Гордієнка, зокрема і про російську пропаганду в кіно, серед яких «Радянська пропаганда про Україну в кіно», «Україна в російських фільмах. Історія промивання мізків народу», «Україна в російських фільмах. Після 2014 року» та низку інших [2, с. 56-67].

Кіномистецтво відіграє важливу роль у формуванні ідентичності молодого покоління, адже воно не лише розважає, але мотивує і дає натхнення до досягнення своїх цілей, впливає на світогляд, цінності та соціальні орієнтири молоді. Кіно у закладах вищої освіти є одним із засобів формування ідентичності студента, адже, розуміючи величезний вплив кіномистецтва на молодь, важливо використовувати кіно у навчальних цілях: вивчати через кіно культурні та історичні контексти, формувати цінності, сприяти розвитку критичного мислення у студентів, культурної та медійної грамотності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демиденко М. В., Мархайчук Н. В. Шлях до війни. Образ українців у російському кіно. Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття: матеріали

всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 19–20 травня 2022 р. / за ред. проф. В. М. Шейка та ін. Харків: ХДАК, 2022. 304 с.

2. Конівіцька Т.Я. Онлайн-ресурси з кіномистецтва як складова вивчення української культури у закладах вищої освіти. *Проблеми освіти*. ISSN Online 2710-3986. 2023. Вип. 2 (99). С. 44-59.

3. Москаль Ю. Ідентифікація й ідентичність у суспільному форматі теоретичного аналізу. *Психологія і суспільство*. 2006. № 1. С. 96-112.

4. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка: монографія / К.О. Журба, І.Д. Бех, О.М. Доукіна, С.В. Федоренко, І.М. Шкільна. Київ, 2019. 150 с.

5. Фісенко Т. В. Кінематограф у формуванні громадської думки. *Обрії друкарства*. № 1(8). 2020. С. 205-223.

Кудринська Ганна, к.с.н., доцентка кафедри соціології

Львівський національний університет імені Івана Франка

ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК БАГАТОВИМІРНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Ідентичність – доволі значима категорія в сучасному науковому дискурсі, що характеризується широким проблемним полем теоретизування. Особливо проблематика ідентичності актуалізується в реаліях сучасного суспільства, з притаманними йому трансформаціями вже існуючих і виникненням нових форм суб'єктивності, змінами соціальних структур та різних сфер суспільного життя.

Поняття ідентичності має доволі тривалу історію осмислення. Ідентичність у перекладі з латинської – тотожність, відповідність, тобто «А=А». Таке розуміння ідентичності є дещо абстрактним, оскільки, як слушно зауважує Б.Тихолоз, ми не знаємо хто це А. Більшій конкретики цьому поняттю надає самоототожнення, тобто осмислення власного Я, «хто Я є?» [8]. Вивчення даної проблематики бере свій початок із філософії. У цьому контексті варто згадати давньогрецького філософа Сократа та його відомий вислів: «Пізнай самого себе». Його послідовники – Платон та Арістотель – формування внутрішнього Я

пов'язують із соціальним контекстом, акцентують на значимості соціального у формуванні самого себе [10, с. 21].

Поняття «ідентичність» як теоретичний концепт у психологічному науковому дискурсі з'явилося у другій половині XX ст. завдяки працям німецького психоаналітика і соціолога Е. Еріксона («Дитинство та суспільство»). Він досліджує цілісність і тотожність «Я» індивіда в процесі його безперервного соціопсихічного розвитку. Е. Еріксон розглядає ідентичність як сукупність несвідомих і усвідомлених психологічних механізмів індивіда, що визначають притаманний йому спосіб пристосування до реальності.

Суттєвим у тлумаченні ідентичності є доробок англійського науковця Е. Сміта, котрий акцентує увагу на тому, що *Я* складається з розмаїтих ідентичностей та ролей – родинної, територіальної, класової, релігійної, етнічної та родової. Це дає підстави констатувати, що ідентифікаційну матрицю особистості складає множинність ідентичностей. Поєднання багатьох ідентичностей свідчить про рівень соціальної залученості індивіда, його спроможність уявляти себе членом різних спільнот, сприймати їх на символічному рівні та поділяти їхні цінності [4]. Такі міркування теж висловлював Е. Сміт, зокрема зазначав, що кожне *Я* складається з низки категорій, серед яких найголовнішою є категорія роду, поділу на статі [7]. З огляду на це, гендерна ідентичність є частиною базової ідентичності особистості; характеризує її самоідентифікацію, тобто визначення індивідом самого себе як представника певної статі – чоловічої чи жіночої [2].

Не менш значимими є й інші виміри ідентичності, що свідчить про багатовимірність цього феномену. Кожен вимір ідентичності – гендерний, етнічний, національний, громадянський тощо – робить свій внесок у загальну картину особистості та суспільних груп [5]. Кожна ідентичність входить до загальної ідентифікаційної моделі, займає в ній різне місце. Окремі ідентичності, зважаючи на реалії сучасного українського суспільства, постійно перебувають у центрі уваги дослідників. Йдеться про громадянську та національну ідентичності. Так соціологічною службою Центру Разумкова з 6 по 12 червня

2024 року проведено соціологічне опитування «Ідентичність громадян України: тенденції змін» . Аналізуючи результати відповідей респондентів на запитання «Наскільки Ви пишаєтесь тим, що Ви громадянин України?», бачимо, що у червні 2024р. 91% опитаних відповіли, що «дуже пишаються» або «скоріше пишаються» своїм українським громадянством. Це доволі високий, показник у порівнянні з попередніми роками, позаяк у 2015 р. він складав 68%, у 2010р. — 62%, у 2000р. — 62% опитаних [3] .

Відчуття належності людини до певної нації знаходить своє віддзеркалення в національній ідентичності – ототожненні себе з національною спільнотою на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає у результаті сформованої системи уявлень щодо традицій, культури, мови, політики, а також прийняття групових норм і цінностей. Ця ідентичність сьогодні є найбільш значимою для нас, оскільки культивує близькість, емпатію і солідарність. Якщо знову звернутись до результатів вище згадуваного нами опитування, проведеного Центром Разумкова, відповідаючи на питання, до якої культурної традиції вони себе насамперед відносять, у червні 2024 р. респонденти найчастіше зазначали українську культурну традицію (76%). Частка таких порівняно з 2006 р. істотно зросла (тоді вона становила 56%). Результати досліджень свідчать про те, що у 2024 р., у порівнянні з 2006 р., знизилися частки тих, хто відносить себе до російської (з 11% до 0,5%) та радянської (з 16% до 4%) культурних традицій.

Одним із основних маркерів національної ідентичності є мова, і це усвідомлюють наші співгромадяни. Зокрема, аналізуючи відповіді респондентів на запитання «Яка мова для Вас є рідною?», бачимо, що на момент проведення дослідження (червень 2024 р.) 78,4 % опитаних зазначили українську мову, 6,4% – російську. І українська, і російська мова однаковою мірою є рідною для 13,1% респондентів. Якщо порівняти ці показники із груднем 2015 р., то бачимо, що вони суттєво різняться. Зокрема, українську мову рідною вважали 48,3% опитаних, російську – 26,2% та для 23,2% респондентів ці дві мови в однаковій мірі були рідними.

Суттєві зміни стосовно використання як української, так і російської мов у домашньому середовищі та поза межами дому, сім'ї (на роботі, навчанні тощо) фіксуються в грудні 2015 р. та червні 2024 р. Відтак, якщо в грудні 2015 р. відсоток тих, хто спілкується вдома українською або переважно українською мовою, складав 49,8, то у червні 2024 р. – 70,5%. Стосовно російської мови ці показники становили відповідно 23,7% та 11,0%. За межами дому та сім'ї в грудні 2015 р. спілкувалися українською або переважно українською мовою 46,1% респондентів. У червні 2024 р. таких уже налічувалося 71,6%. Відповідно показники 23,7% та 7,6% стосуються використання російської мови поза межами дому.

Результати дослідження також свідчать про зростання престижу української мови. Підтвердженням цьому є відповіді респондентів на запитання «Якою мовою більш престижно розмовляти серед Ваших друзів та колег по роботі чи навчанню?». Якщо у грудні 2015 р. лише 43,2% респондентів висловили думку про те, що більш престижно спілкуватися українською мовою, то в червні 2024 р. цей показник уже становив 75,5%. Стосовно російської мови у цьому контексті, то в червні 2024 р. лише 6,1% опитаних висловились за її престижність, хоча в грудні 2015 р. цей показник був вищим більш, ніж у три рази (21,5 %) [3].

Суспільно-політичні процеси в Україні останніх років яскраво ілюструють важливість для нашої держави бути частиною великого Європейського співтовариства. Але чи можна прагнути бути частиною об'єднаної Європи, якщо не позиціонувати себе європейцями? Щоб розуміти якою мірою українці відчують себе європейцями (європейська ідентичність), вкотре звернемося до уже згадуваного нами соціологічного опитування «Ідентичність громадян України: тенденції змін» (червень 2024 р.). Порівняно з 2005 р. з 36% до 49% зросло число респондентів, які відчують себе європейцями, і з 58% до 45% зменшилося число тих, хто себе європейцем не відчуває. Перед початком повномасштабної війни, у 2021 р., відчували себе європейцями 41% опитаних, натомість 49% – з європейцями себе не ідентифікували [3].

Із європейською ідентичністю українського народу тісно переплітається цивілізаційна, «підводячи кожную людину, кожную суспільну групу, націю загалом до глибшого усвідомлення значення європейського вибору України, загальнолюдських цінностей, свого історичного покликання і місії в сучасному світі» [9].

Переживання соціальними групами надзвичайних подій зумовлює формування нового виду спільної соціальної ідентичності, пов'язаного з усвідомленням і відчуттям переживання спільної долі. Такий вид ідентичності формується спонтанно. Відтак, сьогодні в Україні спостерігаємо формування резильєнтної соціальної ідентичності, «заснованої на переживанні спільної долі та позитивних уявленнях про інгрупу». Цей вид української ідентичності, що має спонтанний характер, виник як відповідь групи на зовнішню загрозу та агресію з боку росії [6].

Поширення й інтенсифікація глобалізаційних процесів зумовлюють ще один вимір ідентичності – космополітичний. М. Гібернау, професорка лондонського Університету Квін-Мері, у своїй праці «Національна ідентичність vs космополітична ідентичність» пропонує два аспекти тлумачення космополітичної ідентичності:

- по-перше, цей вислів, зазвичай, вживають по відношенню до людини «з вишуканим смаком або рафінованими манерами», котра «має досвід подорожей і життя в різних країнах» та вільна від національних забобонів;

- по-друге, космополітична ідентичність – колективне відчуття приналежності до людства, сповідування принципів свободи та рівності всіх.

Космополітична ідентичність плинна та динамічна. Космополіти перетинають кордони національних і локальних спільнот; подорожують по світу, який став для них єдиним простором. Означена ідентичність – результат діалогу, обміну, розуміння та взаємоповаги кожної культурної практики з урахуванням темпорального та географічного середовища, в якому ці практики сконструйовані [1].

Викладене вище дає підстави констатувати, що ідентичність є багатовимірним соціальним феноменом; зумовлюється широкою палітрою суспільних зв'язків і відносин у сучасному суспільстві та формується під впливом низки факторів (культура, історичні обставини, особисті переживання, політичні й глобалізаційні зміни). Ця категорія надає особливої модальності усвідомленню реальності; відображає складну взаємодію людської суб'єктивності та соціальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гібернау М. Національна ідентичність vs космополітична ідентичність. URL: https://www.ji-magazine.lviv.ua/2016/Gibernau_Nacionalna_identitychnist.htm
2. Іванова Т.В., Карч М.О Гендерна ідентичність як мультиваріативний феномен. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. Т. 31 (70). № 4. 2020. С. 28-33.
3. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.). Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identitychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>
4. Коробка Л.М. Види спільнотх ідентичностей: проблеми трансформації та взаємодії в умовах війни. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol13-Year2023-126>
5. Кривда Н. Лекція «Чому важливо говорити про ідентичність в умовах війни? Культурна ідентичність», 21.02.2024. URL: https://www.youtube.com/watch?v=AClh7_-nB5k
6. Кухарук О.Ю. Ідентичнісний вимір соціальної резильєнтності: визначення, підходи, можливості прогнозування. *Проблеми політичної психології: зб. наук. праць*. Вип. 12 (26). С.77-90. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol26-Year2022-107>
7. Сміт Е. Національна ідентичність / пер. з англійської П. Таращука. Київ: Основи, 1994. 224 с.

8. Тихолоз Б. Що таке українська ідентичність? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8Qv0noNFm3g>
9. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність: монографія / авт. кол.: О. Рафальський, Я. Калакура, О. Калакура, М. Юрій. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.
10. Черниш Н.Й., Красуля К.Ю. Конструювання віртуальної ідентичності субгрупи кідалтів у соціальних мережах. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія соціологічна*. 2021. Вип.15. С. 19-33.

*Кульчицька Марина, к.ф.н., доцентка
кафедри українознавства та міжкультурної комунікації факультету
психології та соціального захисту,*

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

*Горблянський Юрій, к.ф.н., доцент
кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

РОСІЙСЬКИЙ МАТ

ЯК ІНДИКАТОР ВИКРИВЛЕННЯ ПОЛЯ ІДЕНТИЧНОСТІ

Воєнні реалії в життєдіяльності українського суспільства загострили суперечливу, проте глибоко екзистенційну мовну проблему – гіперактивне заповнення мовлення громадян України російськими матюками. Із погляду психології такий спосіб мовного самовираження виправдовується надмірним стресом, відчуттям безвиході, загрозами та іншими негативними емоціями, що їх переживають люди під час війни.

Однак загальновідомо, що тотальне домінування в мовленні українців лайливої лексики, «чужої» за походженням [3, с. 244], за специфікою змістового наповнення, за комунікативними функціями, етичними засадами, етнопсихологічними й культурними архетипними характеристиками, можна було спостерігати ще до повномасштабного воєнного вторгнення росії в Україну.

Ще в час тоталітарного радянського режиму і після проголошення суверенітету України можна було констатувати масовість, а в істоті справи – всеохопність (усі вікові, соціальні та гендерні групи) цього явища і його загрозливо-нищівну сутність. Століття життя українців в російському імперському середовищі та в умовах радянського тоталітаризму з їхньою всеохопною русифікацією зумовило те, що для численної маси представників сучасної української нації вживати пейоративи, нецензурщину, брутально лаятися матюками стало звичним, подеколи навіть життєво необхідним індикатором і способом долучення до «своїх», до «природного», комфортного для них, існування.

Леся Ставицька, яка науково систематизувала обценну лексику у словниковому форматі, у 2016 р. наголошувала, що сучасні українські інтелектуали не готові до фахового аналізу цього зрізу лексикону, що цієї теми в українській науці, як правило, бояться й оминають, вважаючи її вторинною, неважливою [5]. Але ж насправді тема пейоративної брутальщини не маргінальна, а потребує інтенсивного наукового аналізу, зокрема й засобами новітніх методів вивчення впливу такого слововжитку на людську індивідуальність як багатополярну фізичну, емоційну, етичну, психологічну й соціальну істоту в усіх її виявах – у взаємодії з собою й іншими людьми в контексті національного самоусвідомлення та прагнення до розбудови вільної (зокрема й від бруднослів'я) і самодостатньої держави.

Прикметно, що серед нечисленних, часто спорадичних, досліджень пейоративної лексики, у публіцистичних виступах, інтерв'ю в медіа зазвичай відстежуємо думку, що під час війни таке мовне «забарвлення» спілкування можна виправдати (співачка й науковиця Анжеліка Рудницька), а «мовним пуристам» варто утриматися від заперечення й осуду цього явища [6]. Наше емпіричне дослідження (письмове анонімне опитування студентів/курсантів довоєнного періоду та через 10 років, у час сучасних трагічних реалій повномасштабної російсько-української війни – усього 97 осіб) продемонструвало, наскільки сильними й руйнівними є наслідки поступового насичення мовного узусу українців російськомовною лайливою лексикою.

На питання «Чому Ви матюкаєтесь?» більшість респондентів обох часових зрізів дали майже однакові відповіді, причому змістово вони дуже чітко окреслюють головні причини та способи долучення до вжитку матюків:

- для вираження сильних емоцій, неконтрольованої агресії, злості, ненависті, вражень; щоб виразити весь негатив, який у тобі є; у відповідь на образу; «вибух» нервової системи;

- поганий настрій, нервовий зрив, коли щось не виходить так, як потрібно; щоби менше нервуватися;

- щоби висловити злість, ненависть до людини, невдоволення; щоби висловити неповагу до людини, яка не поважає мене, або злість до людини, яка мене рознервувала;

- висловити радість, ейфорію, захоплення;
- такі слова універсальні;
- це (несвідомо) звичка або спосіб привернути увагу;
- і для дорослих, і для малих це стало нормою;
- підкреслити важливість сказаного, підсилити фразу; малий запас слів; використовують завжди як просто вставні слова;

- щоби бути таким, як усі, підкреслити приналежність до певної групи людей; соціальний вплив; зі школи чув від старших друзів та інших людей; у компанії і зі мною розмовляють так само; виріс у такому середовищі, де матюкання – основний спосіб спілкування; до їх уживання змушує атмосфера, життя, колектив, де всі матюкаються, бо для них це – норма;

- «...бо мені це подобається (матюкатися це АХ...ЄННО!!!)»;
- сучасне суспільство без нецензурної лексики існувати просто не може;
- «Маючи менше 15-ти років, повністю не керуючи своїми вчинками, висловлюваннями, часто робив те, що й дорослі, не обдумуючи правильність цих дій. Нормою вони стали з часом через часте вживання у повсякденному мовленні, викоренивши літературні слова. І на даний момент мені здається, що без матів я взагалі не зможу розмовляти, оскільки вони займають 70 відсотків

моєї лексики. Так набагато легше пояснити щось людині, ніж без неї (можна допомагати кулаками)».

Характерно, що до війни респонденти давали більш розгорнуті відповіді-розмірковування (див. останнє міркування), тоді як тепер – здебільшого лаконічними, небагатослівними реченнями.

На питання «*Навіщо це мені?*» теж спостерігаємо одностайність у відповідях:

- щоби зняти емоційну напругу, емоційна розрядка; «почав матюкатися десь у 9 класі, коли почалися проблеми в житті і я зрозумів, що жити важко»;
- так легше виразити свої (негативні) емоції: злість, роздратування, нервовість;
- матюкатися немає необхідності, але є до того звичка;
- виглядати крутим перед іншими;
- інколи ці слова-паразити нібито самі вилітають із рота.
- «якщо людина не розуміє, що їй говориш, і знову треба пояснювати те саме, і знову – наш народ нормальної мови не хоче розуміти»;
- із ними [матюками. – М. К., Ю. Г.] легше побудувати якесь висловлювання; нестача слів; для зв'язки слів; для забарвлення розповіді;
- без таких слів неможливо спілкуватися на побутовому рівні; під час сварки без цих слів просто не обійтися;

Отже, матюки сприймають як важливий і дієвий засіб для вираження негативу й злості, незважаючи на те, що кожен добре усвідомлює їхню брутальну природу та бездумний автоматизм їхнього вжитку. Це промовисто засвідчує, що опитана молодь належно не опанувала ні ключових моральних засад особистої культури, етики спілкування, ні розуміння як коректно, зріло, по-дорослому виявляти свої емоції в різних комунікативних ситуаціях. «Розпад, розщеплення мови до ядра, до мату, до вигуку свідчить про цілковиту деградацію, до якої доведена людина» [2, с. 204], – так ще в час існування радянського комуністичного режиму охарактеризував одну з соціальних прикмет імперської

сутності Павло Мовчан, підкресливши, що мова є «осереддя людської гідності», а слово – «струмопроводом космічної енергії» [2, с. 179].

Критичне мислення та інтелектуальний аналіз і синтез переконують, що всепроникна звичка вживати матюки у жодному разі не є свідченням, як нещодавно написали у *The Guardian*, справжності, щирости й глибини емоцій українців [6]. Ті чужомовні зайди-«універсалії», на першопогляд, дійсно видаються важливим і дієвим засобом психологічного звільнення й виразником справжності переживань, а проте, у суті справи, є підступним способом знищення іманентних, властиво українських етноментальних рис. Як слушно відзначав Іван Дзюба, «апофеоз ненормативної лексики – це симптом ширшої і глибшої хвороби людського духу [...], це омертвіння тонких структур душі, сформованих багатьма тисячоліттями розвитку роду людського...» [1, с. 785], яке особливо тепер, у трагічний воєнний час, набуло явних ознак проросійського диверсійного розмивання мовних меж через ураження лінгвокультурного й етичного складників ідентичності кожного українця. Такі ж переконання намагається донести до українського політикуму консультант комітету культури і духовності Верховної Ради України Василь Слесаренко, який називає «імплементовані українському народу імперською політикою колишнього срср російські матюки» зброєю агресора, позбавлення від яких може стати вагомим етапом у здобутті перемоги над ворогом – виграти війну на культурному фронті й повернути нашу «самобутню українську ідентичність» [4].

У такому контексті досить характерними є відповіді представників студентської молоді, яка творитиме майбутнє нашої країни, виховуватиме нові покоління українських дітей, на питання «*Що робити, щоб цього позбутися?*»:

- поставити питання про культурну проблему вживання цих слів у суспільстві;
- заборонити їхнє використання у громадських місцях, соцмережах і різних закладах;
- це має бути усвідомлений вибір кожної людини;
- робити зауваження, збільшувати словниковий запас, читати книжки;

- змінювати себе всередині; контролювати себе й намагатися менше так висловлюватися, контроль над емоціями; використовувати дихальні вправи або інші методи релаксації;

- робити погодинні перерви (або дні) без матюків;
- змінити середовище спілкування, у якому такі слова не є нормою;
- показати власний (хороший) приклад відмови від лайки;
- потрібно захотіти й усвідомити, чому це погано робити і що це некультурно;

- пояснювати, що такі слова не треба вживати, розмовляти про це з дітьми;

- знайти альтернативні способи висловлення своїх емоцій, учитися добирати інші, нелайливі, культурні слова, замінити їх українськими;

- за кожне погане слово збирати 10 грн, а потім ці кошти комусь віддати;
- за лайливе слово людина повинна виконати декілька фізичних вправ;
- керівник має роз'яснювати, що вживати нецензурну лексику не можна, підкреслювати важливість поваги один до одного, запропонувати більш конструктивний спосіб вираження думок, заохочувати до позитиву, провадити тренінги з комунікації, реагувати на порушення.

До війни думки в опитуванні з цього приводу були такими:

- «Викоренити це неможливо, бо це залежить від усієї української нації. А вона не хоче змінюватися сама, тому що навіть у фільмах, по телебаченню, депутати і всі інші знаменитості вживають нецензурні слова»;

- «Самостійно вирішити цю проблему нелегко – з ким поведешся, від того й наберешся. За таким принципом змінювати оточуючих та оточення»;

- «Потрібен дуже великий стимул і наполегливість, бо не кожна людина на це здатна. Чесно скажу, я намагався в 11 класі: за кожен матюк відкладав в скарбничку 50 коп., але мене надовго не вистачило...»;

- Можна, але не треба (з матюками буде цікавіше жити)...;

- «Очистити мову від таких слів не можна, тому що вони вживаються кожного дня... Для декого це їх друга рідна мова, тому що вирости на вулиці, а у великому місті без нецензури не проживеш»;

- покарання від керівництва;
- виховувати в кожній людині культуру україномовного спілкування, висміювати тих, хто спілкується лайливим словом, зробити кліпи, меми тощо, у яких висміюватимуть уживання матюків;

- потрібно, щоби люди поважали один одного і щоби просто почали поважати самих себе;

- перебрати тих, хто матюкається, а від них уже навчиться нове покоління;

- від самого початку [терпляче] пояснювати дітям, що це неправильно; вести виховну роботу з самого садочка, відмалку; покращити виховання, посилити контроль..., учити [суспільство] правильному спілкуванню, новій етиці... – це стосується майбутнього;

- просто треба захотіти; через самовиховання й самодисципліну;
- це може зробити тільки людина, яка сама хоче підвищити свою моральну, духовну культуру; ходити до церкви;

- потрібно, щоби кожна людина змінила своє ставлення до лайки і зрозуміла, що вона не прикрашає рідну мову;

- розробити сленг, який би не мав матюків;
- вивчати вірш, якщо матюкнувся;
- досліджувати підсвідомі процеси, які запускають уживання таких слів, на нейрофізіологічному рівні.

Як бачимо, більшість пропозицій щодо успішного подолання звички використання матюків у спілкуванні свідчать про те, що настав той момент, коли представники українського соціуму вже фактично готові адекватно сприйняти відповідні ініціативи, роз'яснення й дотримуватися етико-поведінкових засад, які мали би сформулювати й легітимізувати на державному рівні установи, які відповідають за гуманітарну політику в Україні. Такий крок матиме істотний

вплив на витіснення з україномовної комунікації одного з ключових і дуже духовно руйнівних рудиментів російського впливу – лайливого бруднослів'я.

Принагідно відзначимо, що відновленню, очищенню полів української особистої й національної духовної ідентичності могли би допомогти методи спеціального інтелектуального впливу із інтенсивною популяризацією результатів новітніх досліджень представників постнекласичної парадигми, які підтверджують вельми шкідливу природу культурного, енергетичного, світоглядного, генетично- й духовно-руйнівного впливу обценної лексики (особливо російських матюків) на кожную людську особистість, а отже, і на все українське суспільство, і навіть на всю нашу планету. Не випадково принаймні один день року (3 лютого – Всесвітній день боротьби з нецензурною лексикою) присвятили боротьбі зі згубним для людського духу лихослів'ям. Його шкідливість засвідчили експерименти з заморозкою води Емото Масару, результати кірліанівських фотодослідів Софії Бланк, дослідження «хвильового геному» Петра Гаряєва.

А тому, будучи добре поінформованим, навіть за відсутності спеціальної державної програми, кожен українець може самостійно вирішити й самостійно запустити процес очищення й вирівнювання викривленого поля своєї ментальної ідентичності, що, зрештою, зумовить кардинальні зміни в самоусвідомленні, самоствердженні та відкриє нові перспективи для продуктивної духовної самореалізації української нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дзюба І. Вимирання слова // Дзюба І. З криниці літ: у 3 т. Т. 1. Київ: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 780–789.
2. Мовчан П. Мова – явище космічне // Мовчан П. Ключ розуміння. Есе, літературно-критичні статті. Київ, 1990. С. 178–214.
3. Радевич-Винницький Я. Антиетикет у спілкуванні // Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: навч. пос. 2-ге вид. Київ: Знання, 2006. С. 235–256.

4. Слесаренко В. Звернення до президента України Зеленського В. О. URL: https://dostup.org.ua/request/dopomozhiemo_ukrayintsiam_pozbut
5. Ставицька Л. Обсценна лексика: невігластво чи спосіб самовираження? URL: <https://language-policy.info/2016/02/obstsenna-leksyka-nevihlastvo-chy-sposib-samovyrazhennya/>
6. Хотин Р. Чи матюкаються солов'ї? Нецензурна лексика в часи війни. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-matyuky-netsenzurna-leksyka-ruskiy-korabl/31887525.html>

*Лазарович Надія, к.ф.н., доцентка
кафедри теорії та історії культури філософського факультету,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

*Кунак Анна, студентка,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Сучасні виклики сучасного цивілізаційного розвитку, а головне – ситуація російсько-української війни, зумовлюють втрату аксіологічних пріоритетів та втрату ідентифікаційних стратегій та практик суспільного буття особи в українському суспільстві. Водночас можна констатувати той факт, що стрімкий соціокультурний поступ сьогодення залишає все менше місця для осмислення минулого, адже з інтенсивністю змін людина змушена постійно пристосовуватися до нових викликів та цінностей, тим самим відносячи на маргінес свідомості ідеї вкорінення та збереження історичної пам'яті. Відтак, питання формування соціокультурної ідентичності в сучасному українському суспільстві набуває особливої актуальності та смислового наповнення.

Сьогодні «виклики часу» зумовлюють інтенції особи гнучко реагувати на суспільні зміни, проте при цьому постає глибинна проблема збереження національної ідентичності в контексті самовідчуття людини всередині конкретної культури. Традиційні форми ідентичності в сучасному динамічному

соціокультурному просторі, насамперед через глобалізаційні зрушення, безсумнівно, руйнуються, посилюючи ситуацію «ідентифікаційної невизначеності» сучасного українського суспільства. Процес побудови української національної ідентичності ускладнювався довготривалими спробами викорінення національних цінностей та ідей, пригніченням національної свідомості й нищенням історичної пам'яті, національних здобутків через створення монолітної «радянської» ідентичності.

Так, ідея приналежності, спільності і процес ідентифікації з конкретною культурою є інтегруючим чинником для людської спільноти, що проявляється насамперед через мережу колективних ідентичностей. Як стверджує відомий дослідник Е. Сміт, щоб підкреслити культурне підґрунтя формування колективних ідентичностей, котрі опираються: «на культурні складники, як от касти, релігійні секти, етнічні спільноти й нації. Оскільки інші типи колективної ідентичності, наприклад, клас або місцевість, слугують інтересам групи, вона з легкістю розпадається після досягнення мети. Культурні спільноти тривкіші, адже основні культурні складники, на які вони спираються (пам'ять, вартості, символи, міти й традиції), тяжіють до посилення стабільності й згуртованості» [5, с. 26].

Так, з-поміж колективних ідентичностей чільне місце займає, власне, національна. Питання національної ідентичності в сучасному українському суспільстві постає чи не найгостріше в умовах російсько-української війни, адже вона постає перманентним процесом формування основних складових компонент національного буття.

Що стосується українського національно спрямованого варіанту ідентифікаційних практик, то варто наголосити, що світоглядні уявлення про українську культуру та спільноту виходять, як правило, з передумов її трактування як традиційно-селянської, котрій притаманний хліборобський характер («антеїзм» – шанобливе ставлення до землі). Як стверджує дослідниця М. Гримич, в українському суспільстві переважали локально-регіональні ідентичності, як от інтерес до справ свого села або ж психологічна замкнутість у

межах своєї домівки та зосередження на членах власної родини [2]. Модель регіональної ідентичності, за словами Л. Нагорної, – «одна з традиційних, найбільш глибоко закорінених. В її основі – генетична спадковість багатьох поколінь, що жили на даній території» [3, с. 81].

На влучне переконання Е.Сміта, поняття «національна ідентичність» відображає «безперервне відтворення й нове тлумачення характерних вартостей, символів, пам'яті, мітів і традицій, які утворюють особисту спадщину нації, а також ототожнення індивідів з цими ознаками, спадщиною й складниками культури» [5, с. 25].

Щодо формування світоглядних засад національної ідентичності, то змістовно вона зіставляється з ідеєю нації, що, за Б. Андерсоном, дефініціюється як «уявлена політична спільнота – при тому уявлена як генетично обмежена і суверенна. Вона уявлена тому, що представники навіть найменшої нації ніколи не знатимуть більшості зі своїх співвітчизників, не зустрічатимуть і навіть не чутимуть нічого про них, і все ж в уяві кожного житиме образ їх співпричетності» [1, с.22]. Колись створені, ці уявлені спільноти націй репрезентують ту реальність, яку можна зрозуміти через аналіз наративів та іміджів тих, хто репрезентує іншим цю спільноту. Зокрема, Б. Андерсон виокремлює нараторів національної ідентичності – письменників, журналістів, драматургів; саме їхня діяльність дозволяє схопити суть природи національної спільноти, саме ця вагому умова, на думку автора, тримає всіх членів спільноти разом. Відтак, національна ідентичність «знаходить свій головний прояв у горизонтальній ідентифікації членів певної спільноти як співгромадян. Акцент робиться при цьому на загальнонаціональних цінностях – національному інтересі, національній безпеці тощо» [3, с. 62]. Також українська дослідниця Л. Нагорна вважає, що якщо етнічна ідентичність ґрунтується на певній системі об'єктивних ідентитів – расових, культурних, психологічних (антропологічний тип, мова, релігійні догмати, традиційна обрядовість), то конституїтивною основою національної ідентичності виступають ознаки, значно менш «відчутні на дотик»: свідомість, політична воля, громадянство [Див.: 3].

Також до основних світоглядних ідентитентів, що визначають приналежність до національної спільноти, відносять: національний характер, національна самосвідомість, а також національна ідея, за допомогою яких кожен українець ідеологічно усвідомлює себе представником єдиної нації. Так, національна ідея постає тією віссю, стрижнем, який є опорою, основою національної ідентичності. За словами М. Поповича, «національна ідея – суспільний проект загальнонаціонального масштабу, невід’ємною частиною якого є певне уявлення про об’єктивне становище нації, її цінності й проблеми, а також про загальнонаціональні цілі та шляхи їх досягнення» [4, с. 6]. Національна ідея – це теоретико-практичний вираз самоусвідомлення українським народом своєї самобутності та індивідуальності, власної самоцінності, права на самовизначення та самостійний розвиток, на національну незалежність. Відтак, національна ідея постає формою сприйняття глибинної сутності народу, в якій відображена його духовна першооснова, мета, сенс та фундаментальні принципи існування, що пронизують собою все національне буття.

Таким чином, на сучасному етапі соціокультурного розвитку при формуванні національної ідентичності особливої ваги набуває актуалізація минулого як осучаснення цінностей та досвіду минулих поколінь, інваріантних структур організації життєвого світу людини у побудові майбутнього. Саме тому нам так важливо не втратити ті глибинні субстанційно-духовні надбання й етнонаціональні традиційні виміри, котрі становлять основу національного буття України та самобутнього життєбачення українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ, 2001. 432 с.
2. Гримич М. В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. Київ, 2000. 381 с.

3. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ, 2008. 405 с.
4. Попович М. Концепція національної ідеї та механізми її впровадження / Національна ідея і соціальні трансформації в Україні. Київ, 2005. 328 с.
5. Сміт Е. Д. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія. Київ, 2004. 170 с.

*Лапан Тетяна, к.і.н., доцентка кафедри соціології,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

*Химович Оксана, к.с.н., доцентка кафедри соціології,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

РОЛЬ СТЕРЕОТИПІЗАЦІЇ У ПРОЦЕСАХ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Сучасна російсько-українська війна актуалізувала питання дослідження національної ідентичності, складовими якого є стереотипи, архетипи, цінності історично і соціокультурно сформовані українським суспільством. Багато рис ідентичності українців, які мають вагоме значення для розуміння сучасного українського суспільства, до цього часу вивчені недостатньо. Специфіка дослідження стереотипів є важливою для процесу формування національної ідентичності українців.

Питання дослідження стереотипів українців є вкрай важливим, по-перше, для більш аргументованого використання поняття «стереотип» серед громадськості як складової національної ідентичності; по-друге, для операціоналізації поняття «стереотипізація» із можливістю подальших емпіричних соціологічних досліджень структури національної ідентичності. На основі стереотипів українців, ми спробуємо проаналізувати зміни або ж навпаки, відсутність змін, які відбулися чи не відбулися від початку широкомасштабних воєнних дій. Більш глибокий теоретичний та емпіричний аналіз здійснюється лише на основі двох типів стереотипів – національних і політичних.

Поняття стереотипу, вперше запровадив у соціальні науки У. Ліпман, у подальшому воно набуло наукового висвітлення в різних наукових контекстах у

працях багатьох дослідників (Т. Адорно, Г. Олпорт, Г. Теджфел, Дж. Фішмен та ін.). Окремі аспекти означеної проблематики аналізувалися в українському науковому дискурсі (О. Донченко, О. Зернецька, Л. Климанська, Л. Кочубей, В. Кривошеїн, Т. Нагорняк та ін.) Концепт стереотипу з'явився у праці «Громадська думка» (1922) У. Ліпмана. За Ліпманом, на шляху нашого пізнання знаходяться своєрідні фільтри – стереотипи, через які нова інформація просіюється, спрощується та набирає форми певного, раніше сформованого шаблону. Стереотипи – це певні образи, які індивід або створює самостійно, або отримує від інших. Стереотипи – це своєрідні рамки, в які вкладається різноманітна інформація. Означені рамки можуть суттєво деформувати інформацію, яка не відповідає вже сформованим шаблонам (певним закріпленим у свідомості образам соціальної реальності).

Отже, стереотип ми розглядаємо як поняття, в основі якого лежить *інтерналізована особистістю інформація, що розділяється та підтримується на когнітивному, оціночному та поведінковому рівнях*. Такий підхід дає нам можливість розглядати поняття стереотип в його соціальному, культурному та діяльнісному аспектах, акцентувати на його соціально-історичній та культурній зумовленості. Поняття «стереотип» схематично можна окреслити у такий спосіб (рис.1).

Такі екстремальні події як війна, можуть привести до відмови від давніх стереотипів і до пристосування до нових реалій, до конвергенції/дивергенції стереотипів. Тож і війна як глибокий колективний стрес, і євроінтеграційна перспектива як «світло надії» для сучасних українців, цілком можливо, можуть стати імпульсами для зміни або ж навпаки усталення/кастеляції/стійкості стереотипів як частини української ідентичності. Одне з ключових завдань полягає у тому, щоб з'ясувати як змінилися українці, як змінилася їхня національні та політичні стереотипи, від початку російсько-української війни.

Отож, варто звернути увагу на результати досліджень, які вказують на трансформацію ідентичності. Цікавим є результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 6 по 12 червня

2024 р. Порівняно з 2006 р. істотно зросла частка респондентів, які у першу чергу пов'язують (ототожнюють) себе з Україною (з 31% до 53%). З 44% до 28% зменшилася частка тих, хто найбільше пов'язаний зі своїм містом чи селом, статистично значуще не змінилася частка тих, хто ідентифікує себе з регіоном (відповідно 15% і 13%). Незначна частина респондентів ідентифікує себе з Європою (3%), хоча це більше, ніж було у 2006р. (0,8%). Незначною є частка тих, хто ідентифікує себе з радянським союзом (2%) та з росією (0,1%).

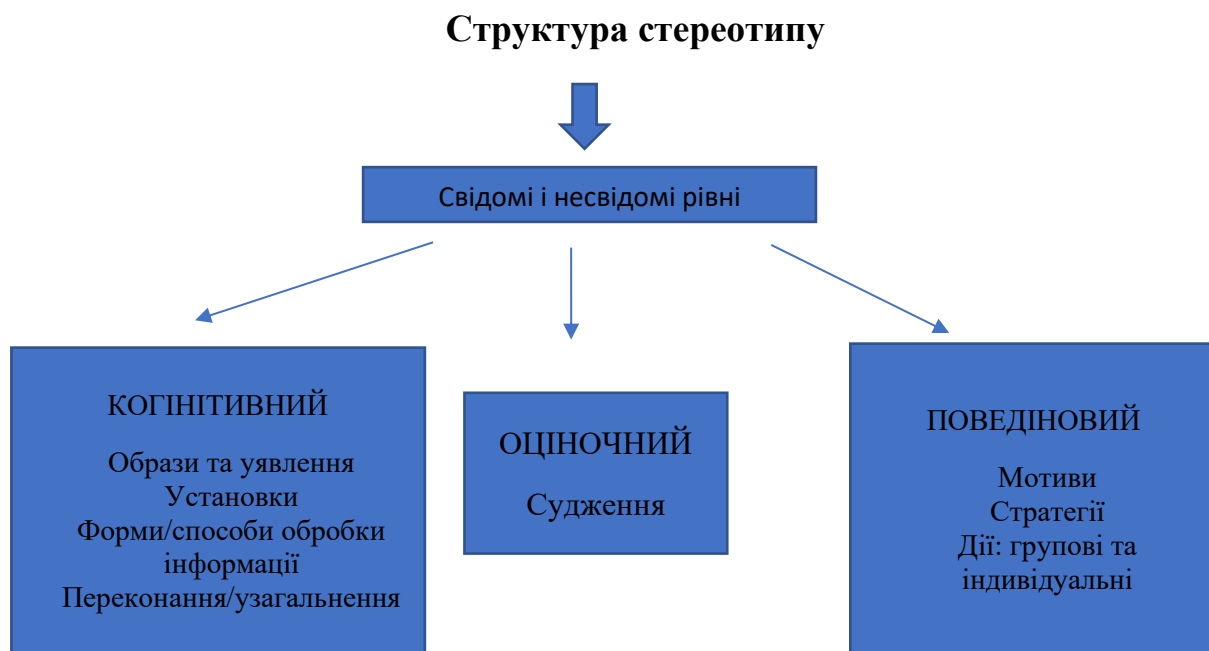

Рис. 1. Структура стереотипу

У 2015 та 2021 роках більшість респондентів (56% і 51% відповідно) вважали найбільш прийнятним громадянське визначення української нації, як спільноти всіх громадян України, незалежно від їх етнічного походження, мови чи традицій. Однак за результатами червневого опитування 2024 р., частка тих, хто підтримує це бачення, зменшилася до 46%. Водночас, підтримка визначення української нації як етнічної спільноти зросла з 24,5% у 2021 р. до 28% у 2024 р. Найбільша підтримка цього підходу була зафіксована у 2006 р. (34%). Також дещо збільшилася (з 18% у 2021 р. до 21% у 2024 р.) частка прихильників соціокультурних чинників, які підкреслюють важливість української мови, традицій та виховання.

Здійснивши короткий аналіз українських соціальних мереж та ЗМІ, можна стверджувати про переобтяженість стереотипізованими образами українського

суспільства. Виділимо наступні ключові моменти змін у національних та політичних стереотипних уявленнях українців на основі емпіричних соціологічних досліджень, проведених в Україні за час широкомасштабної війни¹:

Національні та політичні стереотипи українців	
Негативні	Позитивні
Українці через бездержавний історичний період, не довіряють державі	Українці навчилися цінувати державу, даючи їй кредит довіри
Україна – невдала (неспроможна) держава (failed state)	Високий рівень патріотизму. Україна понад усе
росія прорахувалася у тому, що українці це малороси	Екзистанційною потребою українців є воля і гідність
«Какая разница»	Формування своєї національної ідентичності
Спільні історичні наративи	Україна не росія, історія у кожній державі своя
Українці – це нація заробітчан	Українці захищають свою країну і Європу
Спільні культурні традиції	Процес деколонізації культури, освіти
Пацифістські ідеї «безкровної державності»	Українці – це миролюбна нація, яка здатна воювати за необхідності
Де два українці – там три гетьмани	Українці – це нація успішних людей
Українці не сприймають будь-яку владу та не довіряють їй	Посилення територіальних громад, процес децентралізації
Українці достатньо традиційні і консервативні	Україні швидко адаптуються до подолання труднощів
Українці послуговуються не законами, а кумівством	Українці захищають демократичні цінності у війні
Українці – це нація гречкосіїв та хліборобів	Українці своєю сільськогосподарською продукцією забезпечують велику частину світу
Українці мають комплекс меншовартості	Українці позбуваються колонізаційного дискурсу
Моя хата з краю	Це моя земля і я її захищаю

Усі ці характеристики українців емпірично підтверджують, що відбулася зміна в уявленні українців самих про себе як спільноти, яка вибудовує кордони власної ідентичності. На цьому будуються також уявлення про те, ким українці не є.

¹ Представлено узагальнені результати досліджень, які проводилися впродовж широкомасштабного вторгнення компаній New Image Marketing Group, Центром Разумкова, Інститутом соціології НАН України, Київським міжнародним інститутом соціології, Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, Центром вивчення громадської думки «СОЦІОІНФОРМ»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / за ред проф. М. Требіна. Харків, 2019. 744 с.
2. Сорока Ю. Свої, чужі, різні: соціокультурна перспектива сприйняття Іншого. Харків: ХНУ імені В. Н Каразіна, 2012.
3. Encyclopedia of Sociology / ed. by F. Borgatta, R. Montgomery. N.Y.: Macmillan, Gale Group, 2000. V.4: Qual-Socio.
4. Hornby A. S. Oxford Advanced Dictionary of Current English. Oxford University Press, 2005.
5. Хто ми? Портрет українців очима українців. URL: <https://uifuture.org/publications/hto-my-portret-ukrayincziv-ochyma-ukrayincziv/> (дата звернення: 20.09.2024 р.).
6. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r> дата звернення: 25.09.2024 р.).

*Лосик Галина, к. мист., завідувачка
навчально-методичної лабораторії*

*Відокремлений структурний підрозділ «Технологічний фаховий коледж
Національного університету «Львівська політехніка»*

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В МОДІ ТА ДИЗАЙНІ: СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВКИ

Історично українська вишивка була носієм культурного коду, виражала регіональні, соціальні, релігійні та національні особливості. Символи та орнаменти відображали світогляд народу, передавали вікові традиції та обряди. Орнаменти української вишивки мають глибоке символічне значення – геометричні фігури, рослинні та тваринні мотиви відображають уявлення про Всесвіт, родинні зв'язки, життєвий цикл. У часи боротьби за незалежність та в умовах окупації українська вишивка стала символом опору, збереження

національної ідентичності. Особливо в періоди, коли українська культура зазнавала тиску, вишиванка стала вираженням національної свідомості та культурної само ідентифікації [1].

Українська вишивка є важливим елементом української культурної ідентичності, яка зазнає змін під впливом сучасних суспільних процесів, а сучасна інтерпретація української вишивки є складним феноменом, який поєднує традиційні культурні цінності з новітніми тенденціями у сфері моди та дизайну.

Українські дизайнери, працюючи з вишивкою, активно використовують традиційні символи й орнаменти: «дерево життя», «ромби», «зірки», проте ці символи інтегруються в сучасні форми одягу: від класичних сорочок і суконь до аксесуарів, сумок та навіть спортивного одягу що дозволяє вишивці зберігати свій традиційний зміст у нових форматах, які відповідають сучасним стилістичним тенденціям. Замість традиційних тканин, таких як льон чи домоткане полотно, сучасні дизайнери використовують більш інноваційні матеріали: шовк, вовну, синтетичні тканини. Новітні матеріали дозволяють створювати більш універсальні та зручні вироби, які поєднують у собі традиційну естетику з сучасною практичністю. Нові техніки машинної вишивки дозволяють прискорити виробничий процес, зберігаючи автентичні орнаменти, але з більшою варіативністю в кольорових рішеннях і масштабах. Сучасна мода все більше стає мультикультурною, і українська вишивка знаходить своє місце у світових тенденціях. У цьому контексті вона виступає не лише національним символом, а й елементом світової модної індустрії. Вишиванки тепер носять не лише на свята чи особливі події, а й у повсякденному житті. Завдяки поєднанню традиційних орнаментів із сучасними силуетами й трендами, вишивка стає універсальним елементом одягу, який можна носити в різних умовах і стилях. Сучасні дизайнери часто переосмислюють традиційні символи, надаючи їм нових значень або адаптуючи до актуальних суспільних контекстів. Наприклад, вишивка може поєднуватися з іншими культурними мотивами чи навіть політичними меседжами, що робить її частиною ширшого соціального дискурсу.

Такі колекції, як «нова вишиванка», можуть підкреслювати прагнення до індивідуальності та водночас бути способом вираження колективної національної ідентичності.

Вишиванка використовується у повсякденному житті, в політичних і громадських заходах, а також як елемент сучасного дизайну одягу. Сучасні митці й дизайнери використовують вишивку, адаптуючи її до нових форматів, стилів і матеріалів, що дозволяє вишивці стати частиною сучасного гардеробу [2]. Однак водночас постає питання про ризик втрати її культурної та історичної автентичності.

Важливим питанням на сьогоднішній день є збереження культурної та національної автентичності української вишивки у процесі її інтерпретації у сучасній моді та дизайні, де потрібно знайти баланс між творчими експериментами дизайнерів і дотриманням традиційних технік та орнаментів що дозволить українській вишивці залишатися культурним символом, водночас успішно інтегруючись у сучасний глобалізований світ.

Збереження оригінальності української вишивки та уникнення її перетворення на простий декоративний елемент без глибокого змісту є важливим завданням, яке потребує продуманого підходу. Важливо не тільки використовувати традиційні орнаменти, але й глибше досліджувати та популяризувати їх символічне значення.

Організація семінарів, лекцій, публікацій і майстер-класів щодо символізму української вишивки допоможе зберегти її культурну цінність і підвищить обізнаність про її духовний зміст. Це дозволить дизайнерам і споживачам не лише бачити красу орнаменту, але й усвідомлювати його історичну та культурну глибину. Також необхідно підтримувати та розвивати традиційні методи вишивання, передаючи їх наступним поколінням. Важливо зберігати автентичність процесу створення вишивки, що включає використання традиційних технік, інструментів і матеріалів.

Для збереження автентичності і глибокого змісту вишивки важливо залучати до процесу створення дизайнерських колекцій етнографів та

культурологів, які проінформують щодо правильного використання символів, значення кольорів і комбінацій орнаментів, що дозволить уникнути неправомірної інтерпретації та комерціалізації вишивки.

Один із викликів сучасної моди – це масове виробництво, яке може знизити оригінальність та глибокий зміст культурних елементів, зокрема таких як вишивка. Для збереження автентичності варто підтримувати малі майстерні та ремісників, які створюють унікальні вироби, використовуючи традиційні техніки. Це також може бути вирішено шляхом випуску ексклюзивних колекцій з обмеженим тиражем, які підкреслюватимуть високу культурну цінність вишивки.

Підтримка проєктів, які спрямовані на популяризацію української вишивки на міжнародному рівні, також може допомогти зберегти її культурне значення. Наприклад, участь у міжнародних виставках або культурних програмах допоможе показати світові вишивку не просто як модний тренд, а як глибокий елемент української національної культури.

Отже, українська вишивка є унікальним культурним явищем, що глибоко вкорінене в історію та традиції народу. В умовах сучасності вона успішно адаптується до нових реалій через моду та дизайн, при цьому зберігаючи свою оригінальність і значення. Однак, у процесі цієї адаптації важливо дотримуватися балансу між творчими експериментами й повагою до автентичних символів, технік та історичного контексту. Для збереження її національної ідентичності необхідно не лише використовувати традиційні елементи у нових формах, а й сприяти їхньому глибшому розумінню та популяризації через освіту, співпрацю з етнографами та підтримку автентичних майстрів. Унікальна символіка та значення української вишивки повинні залишатися на передньому плані під час її переосмислення у моді та дизайні, щоб уникнути її перетворення на простий декоративний елемент. Сучасна інтерпретація вишивки може і повинна стати засобом збереження та передачі культурної пам'яті, відображаючи національну гордість і спадщину в умовах глобалізованого світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вишиванка: символ України. URL: <https://demievka.kiev.ua/2024/03/vyshyvanka-symvol-ukrayiny/>
2. Українська вишиванка – модний тренд: вплив на світовий подіум. URL: <https://hojra.com.ua/porady/ukrayinska-vyshyvanka-modnyj-trend-vplyv-na-svitovyj-podium/>

*Лук'янчук Неля, к.с.-г.н., доцентка кафедри екології,
Національний лісотехнічний університет України*

ВИКОРИСТАННЯ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПРИКЛАДІВ КРЕАТИВНИХ АВТОРСЬКИХ КОНЦЕПЦІЙ ВІДОМИХ АРХІТЕКТОРІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ІМПЕРАТИВУ У МАГІСТРІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ДИЗАЙН»

Екологічні проблеми, що спричиняють негаразди у ХХІ ст., уже неможливо усунути з допомогою традиційних методів, які себе вичерпали. Отже, слід задіювати новітні засоби, які би сприяли дотриманню принципів екологічного імперативу. Одним із таких інструментом є цілеспрямована зміна ціннісних установок суспільства за допомогою креативних художніх образів об'єктів дизайну, адже саме вони інноваційно формують екологічну свідомість.

Особливої актуальності на сучасному етапі набуває проблема екологізації системи освітньої підготовки дизайнерів як дієвого чинника розвитку проектної культури суспільства. Важливим стало впровадження ідей екологічного дизайну у навчальний процес підготовки дизайнерів, адже їм, як фахівцям, доведеться працювати в умовах урбанізованого середовища на перетині трьох складників – техніки, природи та мистецтва.

З цією метою студентам–дизайнерам НЛТУ України освітнього рівня магістр на кафедрі екології проводяться заняття з дисципліни «Екологічний дизайн». У вступному занятті надається ретроспективний огляд концептуальних розробок дизайнерів та архітекторів, які працювали протягом ХХ століття і

розвивали інноваційні екологічні технології, які перебували лише на стадії початкового впровадження.

Знаковою фігурою для екологізації архітектурних проєктів є німецький архітектор Вальтер Гропіус (1883-1969). Він зробив значний внесок у розвиток архітектури та дизайну, зокрема в контексті екологічного дизайну, а його підхід до архітектури акцентував увагу на інтеграції функціональності, естетики та соціальних потреб. Після Першої світової війни Гропіус заснував «Баугауз» – вищий навчальний заклад, що став творчим об'єднанням архітекторів, дизайнерів і художників. Гропіус вважав, що форма повинна слідувати функції – це стало основою для екологічного дизайну. Його проєкти часто відзначалися раціональним використанням простору і ресурсів.

Значний внесок у розвиток екологічного дизайну вніс Ебенізер Говард (1850-1928) завдяки розробленій концепції міста-саду у Летчворті та Велвін Гард Сіті. Це – нові типи урбаністичних поселень, де природні та штучні компоненти середовища зливаються, що сприяє зниженню рівня забруднення та забезпеченню збалансованого використання природних ресурсів. Його ідеї вплинули на сучасне планування міст і стали основою для багатьох екологічних проєктів. Міста-сади стали символом гармонії між урбаністичним життям і природним середовищем.

Ідеї Говарда також вплинули на багатьох архітекторів, серед яких – швейцарський архітектор Ле Корбюзьє (1887-1965), справжнє ім'я – Шарль Едуард Жаннере-Грі. Він був генератором нових ідей в архітектурі першої половини XX ст. і досяг популярності завдяки спроектованим оригінальним спорудам, які можна побачити у багатьох країнах світу. У 40-х рр. Ле Корбюзьє розробив систему гармонійних величин, в основі якої лежали пропорції людського тіла. Вона отримала назву «Модульор» і повинна була стати відправною точкою архітектурного проєктування. Побудував у Марселі «житлову одиницю» – 17-поверховий будинок яскравого забарвлення, забезпечений сонцерізами, для якого передбачалася можливість автономного функціонування. Згодом ним були створені капела Нотр-Дам-дю-О в Роншамі,

генеральний план міста і адміністративні будівлі в Чандігарху, столиці індійського штату Пенджаб, Національний музей західного мистецтва в Токіо, Центр мистецтв Гарвардського університету в Кембриджі, лікарня у Венеції. Зодчий, живописець, скульптор, дизайнер, блискучий публіцист і теоретик, він дивився на сучасність немов з майбутнього. Саме під враженням його проєктів і будівель відбулося зрушення в свідомості архітекторів, внаслідок чого вільні форми в архітектурі стали застосовувати набагато ширше і з набагато більшою невимушеністю, ніж раніше.

Одним із найвпливовіших архітекторів ХХ ст. був Френк Ллойд Райт (1867-1959), відомий своїм унікальним стилем органічної архітектури, який прагнув гармонії між будівлею та природним середовищем. За життя архітектор створив понад 1100 проєктів, з яких було реалізовано понад 500 – не схожих один на одного, зухвалих і сміливих, які не залишають байдужими критиків. Він вважав, що архітектура повинна зміцнювати зв'язок людини з природою, що вона повинна стирати межу між внутрішнім і зовнішнім простором, відтворювати природні мінливі форми природного світу, імітувати його матеріали і кольори, а також органічно вписуватися в природний ландшафт. Одна з найбільш знакових, і, безумовно, найромантичніших споруд – Будинок над водоспадом, створений у 1937–1939 рр. Із 1963 р. Будинок став музеєм Світової спадщини ЮНЕСКО і Національною історичною пам'яткою, вона відкрита для публічних екскурсій і досі приймає відвідувачів. Резиденція «Талієсін» побудована в 1911 р. досконало втілила екологічні ідеї, які визначили всю творчість Райта. Архітектор спроектував дві будівлі при спорудженні готелю «Токіо Імперіал» у стилі відродження майя, які стали найвідомішими у Японії. Музей Соломона Гуггенхайма – один із останніх великих проєктів з незвичною формою та призначенням.

Ім'я Нормана Роберта Фостера (нар. 1935 р.) стало синонімом інноваційної та екологічно свідомої архітектури. При будівництві Сіті-холлу в Лондоні архітектор використав сучасні екологічні технології: будівля оснащена сонячними батареями, системою збору дощової води та ефективною системою

вентиляції. Вежа Мері-Екс була побудована на місці колишньої Балтійської біржі, яка була пошкоджена в результаті теракту 1992 року, а нова будівля стала символом відродження цього району Лондона. Однією з ключових особливостей вежі є її екологічність, при будівництві використовувалися енергоефективні технології, а також системи вентиляції та опалення, які дозволяють мінімізувати споживання енергії. Міжнародний аеропорт Бейпін у Китаї – це шедевр сучасної архітектури, адже спроектований з використанням сучасних енергозберігаючих технологій, що дозволяє знизити споживання енергії та зменшити негативний вплив на довкілля. У 1998 р. Норман Фостер створив еталон функціональності та екологічності у місті Валенсія – Палац Конгресів. При будівництві використовувалися сучасні енергоефективні системи опалення, вентиляції та кондиціонування, що дозволило мінімізувати споживання енергії та зменшити викиди шкідливих речовин. На території комплексу передбачена система збору дощової води, яка використовується для поливу рослин та інших технічних потреб. Клайд Аудиторіум – це не звична концертна площадка, це справжній шедевр архітектури, який став візитною карткою Глазго. Будівля приваблює відвідувачів з усього світу своєю унікальною формою, відмінною акустикою та прекрасним розташуванням. При будівництві використовувалися матеріали з низьким вмістом шкідливих речовин та високим рівнем переробки.

У 70-ті роки інноваційне екологічне будівництво почалося із готелів Джона Портмана (1924-2017), з їх «атріумами» на всю висоту будівлі. У наш час цей принцип став загально обов'язковим при зведенні банківських і офісних будівель. Сьогодні будівля амстердамського банку NMB, розрахована на штат в 2000 осіб, визнана найкращим енергозберігаючим офісом світу завдяки конструкції, яка сприяє мінімізації споживання енергії (архітектор Тон Альберті). Архітектура та мистецтво стають засобами для формування свідомого ставлення до природи через естетичні та функціональні підходи до дизайну на прикладі проєктів Алвара Аалто (1898-1976) – видатного фінського архітектора і дизайнера, чия творчість стала основою для розвитку екологічного дизайну. Його підхід до архітектури відзначався інтеграцією природних елементів та

соціального контексту, що створювало гармонійне середовище для життя, а проекти відзначалися натуральними матеріалами і гнучкими формами. Італійський дизайнер, що мав значний вплив на розвиток сучасного дизайну та екологічного підходу в ньому – Джо Коломбо (1930-1971). Його творчість втілює інноваційні рішення, орієнтовані на функціональність, простоту, модульність та збереження ресурсів, що випереджало час і стало частиною того, що ми сьогодні називаємо екологічним дизайном. Джо Коломбо здобув популярність завдяки своєму внеску в дизайн освітлення та меблів, поєднуючи скульптурний та функціональний підходи до повсякденних речей. Його використання модульності, сміливих форм і новаторських матеріалів зробило його одним із найпрогресивніших дизайнерів свого часу.

Видатний британський архітектор Ніколас Грімшоу (нар. 1939 р.) – автор стилю хай-тек. Він вважав, що вже невдовзі саме високі технології будуть визначати, як житиме населення сучасних міст, а тому будинки мають перетворитися на своєрідну «машину для житла». Особливо відомі його модерністські будівлі – музей сучасного мистецтва Коча, міжнародний залізничний вокзал Ватерлоо в Лондоні, транспортний термінал Фултон-центр та проекти Екоріум Національного екологічного інституту і Vision Eden у Корнуоллі, що вирізняються простими фасадами, масштабними формами, великою кількістю скла і технологічними інтер'єрами. Відомий проєкт Eden включав екологічну освіту, зосереджену на взаємозалежності рослин і людей, на рослинах та їх використанні у медицині. Величезні обсяги води, необхідні для створення вологих умов тропічної екосистеми – це дощова вода. У комплексі також використовується електроенергія за зеленим тарифом – енергія надходить від вітрових турбін у Корнуоллі, що були споруджені одними з перших у Європі. У 1980 р. Ніколас Грімшоу створив компанію Nicholas Grimshaw and Partners, яка отримала широке визнання та понад 100 нагород у галузі архітектури, а сьогодні налічує більше 600 співробітників з офісами в різних країнах світу. Ніколас Грімшоу обраний членом Королівської академії мистецтв, що є однією з найвищих відзнак у мистецькому світі. Це звання визнає його видатний внесок у

розвиток архітектури, а також його значний вплив на сучасний дизайн і будівництво. Також Грімшоу був визнаний почесним членом AIA (American Institute of Architects), що свідчить про міжнародне визнання його роботи.

Особливо харизматичним у напрямку екологічної архітектури є сучасний бельгійський архітектор Вінсент Каллебо (нар. 1977 р.). На його думку, екологічні будівлі можуть акумулювати енергію сонця і вітру, здійснювати кондиціонування житлових приміщень за рахунок випаровування вологи, використовувати відходи і дощову вологу для добрива і поливу рослин, а головне, повністю забезпечувати жителів екологічно чистими продуктами харчування. Каллебо спроектував вежу для Тайбея, сприяючи вертикальному будівництву в перенаселеному місті – це концепція екологічного будівництва для зменшення вуглецевого сліду його мешканців. Оригінальними були проекти концептуальних житлових будівель: «Стрекоза» – 700-метровий вертикальний сад; «Сад Агора» – двадцятиповерхова будівля, закручена на зразок спіралі ДНК; «Гідрогенази» – чотирьохсотметрові гігантські дирижаблі, що здатні літати на висоті до двох тисяч метрів зі швидкістю до 175 кілометрів на годину; «Вертикальний ліс» з багатим озелененням балконів і дахів, що передбачає навіть вирощування овочів та фруктів; «Плаваючий екополіс», ґрунтується на ідеї створення місця для майбутніх біженців поточного підвищення рівня моря, викликаного глобальним потеплінням. Проект мав бути повністю самодостатнім плавучим містом, побудованим для розміщення до 50 000 людей. Загалом проекти архітектора спрямовані на чотири екологічні цілі Копенгагенської угоди: зменшення глобального потепління, захист біорізноманіття, захист навколишнього середовища та якості життя, управління природними ресурсами та відходами. Екологічні ідеї Вінсента Каллебо справили великий вплив на розвиток архітектури, та надихнули нові покоління архітекторів, які прагнуть до гармонії з природою.

Таким чином, творчість архітекторів та митців має фундаментальне значення для розвитку екологічного дизайну, оскільки саме вони сприяють впровадженню нових підходів до гармонійного поєднання архітектури, природи

та суспільних потреб. Їхній внесок відіграє важливу роль у створенні енергоефективних і екологічно сприятливих будівель і просторів. А це, у свою чергу, формує стійку екологічну культуру і свідомість, дає майбутнім фахівцям інструментарій, методики і технології проектувальної діяльності для забезпечення екологічно сприятливого середовища.

*Морська Лілія, д.пед.н, професорка,
Жешувський університет, Республіка Польща*

TEACHER IDENTITY: SELECTED INSIGHTS

Teacher identity is a complex and evolving concept critical to understanding how teachers perceive themselves within the educational landscape (Beijaard et al., 2004). It is shaped by personal beliefs, professional values, and socio-cultural contexts (Beauchamp & Thomas, 2009). This dynamic process involves continuous self-reflection, negotiation, and adaptation throughout a teacher's career, influenced by experiences and the broader educational environment (Kelchtermans, 2009). Studying teacher identity is vital to comprehend how teachers navigate their responsibilities, adapt to changes, and sustain motivation over time.

Defining teacher identity

Teacher identity is seen as a continuous process of interpreting experiences (Beauchamp & Thomas, 2009). It integrates personal and professional dimensions, where beliefs, values, and practices are negotiated within different contexts. Identity is about how people define themselves, especially in terms of group affiliations (Oakes, 2002). For teachers, this «kind of person» they become is influenced by their roles, societal expectations, and personal beliefs about education.

Various theoretical frameworks shape the understanding of teacher identity. Identity theory focuses on self-categorization and social roles (Tajfel & Turner, 1986). Social constructivism highlights how social interactions and cultural contexts shape identity (Vygotsky, 1978). Post-structuralism emphasizes that identity is fluid and negotiated through discourse and power relations (Foucault, 1980).

Recent studies stress that teacher identity is formed both internally (through reflection and self-evaluation) and externally (via interactions with students, colleagues, and policies) (Alsup, 2019). Therefore, context plays a significant role in shaping identity, suggesting it is deeply embedded in social and cultural environments (Varghese et al., 2005).

Components and structure of teacher identity

Teacher identity influences practices, relationships with students, and job satisfaction. Its significance is apparent in areas such as professional commitment, motivation, instructional effectiveness, and resilience.

- **Professional commitment & motivation:** A positive teacher identity correlates with high commitment levels. Teachers with a clear sense of identity are likely to be dedicated, take pride in their work, and strive to impact students' lives meaningfully (Day, 2004; Hong et al., 2016). Such teachers handle challenges better, maintaining resilience and motivation.

- **Instructional effectiveness:** Teachers with a well-developed professional identity use suitable strategies, create positive learning environments, and build strong student relationships. They actively pursue professional growth and can navigate classroom complexities with confidence (Kelchtermans, 2009).

- **Resilience & coping:** Teaching is demanding, and challenges like difficult student behavior and heavy workloads require resilience. Teachers with a strong identity remain focused on their goals, manage stress effectively, and sustain their commitment to the profession (Gu & Day, 2007).

- **Professional relationships & collaboration:** A robust professional identity enhances collaboration, mentoring, and contributions to a positive school culture (Wenger, 1998; Hargreaves & Fullan, 2012).

Gee (2000) provides a framework for understanding teacher identity, offering four perspectives (NIDA): nature-identity (biological), institution-identity (institutional roles), discourse-identity (social interactions), and affinity-identity (shared practices). This model recognizes that teacher identity is multifaceted and dynamic, affected by various social, institutional, and personal factors.

Day and Kington (2008) discuss three dimensions: **personal identity**, which encompasses self-concept, beliefs, and values; **professional identity**, connected to roles, skills, and competencies acquired through training and practice; and **situated identity**, which varies based on context and specific circumstances.

Personal and professional dimensions: Teachers' values and beliefs, influenced by their experiences, shape their teaching style and responses to challenges (Kelchtermans, 2009).

Situated identity: The perception of oneself in specific contexts. It can change based on factors like school culture or student demographics, reflecting how teachers adapt their practice to different situations.

Substantive and descriptive identity: Bishin & Muttram (2023) identify substantive identity (core principles driving teaching) and descriptive identity (group membership without deep emotional attachment). Substantive identity tends to be more stable and provides consistency throughout a teacher's career (Waterman, 1989).

Construction and development of teacher identity

The development of teacher identity is ongoing, beginning during teacher education and continuing throughout one's career. Influencing factors include personal experiences, professional training, and social interactions.

- **Pre-service teacher education:** This stage introduces future educators to professional theories, practices, and ethical standards. Here, student-teachers start developing their professional identity through reflection, practice, and mentorship (Smagorinsky et al., 2003).

- **Early career development:** Transitioning from education to real classroom settings often brings a "reality shock". Early career support, mentoring, and reflective practice are crucial for solidifying professional identity and building efficacy.

- **Ongoing professional development:** Teacher identity evolves through continuous professional learning and adapting to policy changes. Professional development helps refine teaching practices and fosters a deeper understanding of one's professional role (Hoban, 2007).

Reflective practice plays a vital role in shaping teacher identity. It involves self-examination and critical analysis of teaching experiences and beliefs, enhancing competence, and strengthening professional commitment (Larrivee, 2000).

Challenges in teacher identity construction

Developing teacher identity involves overcoming challenges such as role conflicts, policy demands, socio-cultural factors, and emotional labor.

- **Role conflict and ambiguity:** Teachers are expected to juggle multiple roles (educator, mentor, researcher), which can create conflicts, particularly when idealistic beliefs clash with standardized curricula and administrative expectations (Pillen et al., 2013).
- **Institutional and policy demands:** Standardized curricula and accountability measures may limit autonomy, leading to a sense of disempowerment (Sachs, 2001). Policy constraints can affect motivation and challenge a teacher's sense of professional self.
- **Social and cultural factors:** Teachers navigate diverse environments with different cultural expectations. This diversity shapes identity and how they are perceived by others (Lave & Wenger, 1991).
- **Emotional dimensions of teaching:** Emotional investment in student relationships and managing classroom dynamics can lead to both fulfillment and exhaustion. Emotional challenges can contribute to burnout, especially for early-career teachers (Chang, 2009).

REFERENCES

1. Alsup J. Millennial Teacher Identity Discourses: Balancing self and other. Routledge, 2019.
2. Beauchamp C., Thomas L. Understanding teacher identity: an overview of issues in the literature and implications for teacher education. *Cambridge Journal of Education*. 2009. 39(2). P.175–189. DOI: <https://doi.org/10.1080/03057640902902252>

3. Beijaard D., Meijer P. C., Verloop N. Reconsidering research on teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*. 2004. 20(2). P.107–128. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2003.07.001>
4. Bishin B. G., Muttram H. G. When are identities politically consequential? Identifying conditions of descriptive, substantive, and allied group identity. *The Forum*. 2023. 21(3). P. 339-357. DOI: <https://doi.org/10.1515/for-2023-2026>
5. Chang M. L. An Appraisal Perspective of Teacher Burnout: Examining the Emotional Work of Teachers. *Educational Psychology Review*. 2009. 21(3). P. 193-218. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10648-009-9106-y>
6. Day C. A passion for teaching. London: RoutledgeFalmer, 2004.
7. Day C., Kington A. Identity, well-being, and effectiveness: The emotional contexts of teaching. *Pedagogy, Culture & Society*. 2008. 16(1). P. 7-23. DOI: <https://doi.org/10.1080/14681360701877743>
8. Foucault M. Power/Knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977. Pantheon Books, 1980.
9. Gee J. P. Identity as an analytic lens for research in education. *Review of Research in Education*. 2000. 25. P. 99-125. DOI: <https://doi.org/10.3102/0091732X025001099>
10. Gu Q., Day C. Teachers resilience: A necessary condition for effectiveness. *Teaching and Teacher Education*. 2007. 23(8). P. 1302–1316. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.06.006>
11. Hargreaves A., Fullan M. Professional Capital: Transforming Teaching in Every School. New York, NY: Teachers College Press, 2012.
12. Hoban G. F. Designing coherent teacher education programs with a multi-linked conceptual framework. In J. Butcher & L. McDonald (Eds.), *Making a Difference: challenges for teachers, teaching, and teacher education*. Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers, 2007. P. 173-187.
13. Hong J., Greene B., Lowery J. Multiple dimensions of teacher identity development from pre-service to early years of teaching: a longitudinal study. *Journal*

of Education for Teaching. 2016. 43 (1). P. 84–98. DOI: <https://doi.org/10.1080/02607476.2017.1251111>

14. Kelchtermans G. Who I am in how I teach is the message: self-understanding, vulnerability and reflection. *Teachers and Teaching*. 2009. 15(2). P. 257–272. DOI: <https://doi.org/10.1080/13540600902875332>

15. Larrivee B. Transforming teaching practice: Becoming the critically reflective teacher. *Reflective Practice*. 2000. 1(3). P. 293–307. DOI: <https://doi.org/10.1080/713693162>

16. Lave J., Wenger E. Situated learning: Legitimate peripheral participation. Cambridge University Press, 1991. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511815355>

17. Oakes P. Psychological groups and political psychology: A response to huddy's critical examination of social identity theory. *Political Psychology*. 2002. 23 (4). P. 809–24.

18. Pillen M. T., Beijaard D., Brok, den, P. J. Tensions in beginning teachers' professional identity development, accompanying feelings and coping strategies. *European Journal of Teacher Education*. 2013. 36(3). P. 240-260. URL: <https://doi.org/10.1080/02619768.2012.696192>

19. Sachs J. Teacher professional identity: Competing discourses, competing outcomes. *Journal of Education Policy*. 2001. 16(2). P. 149-161. URL: <https://doi.org/10.1080/02680930116819>

20. Smagorinsky P., Cook L. S., Johnson T. S. The twisting path of concept development in learning to teach. *Teachers College Record*. 2003. 105 (8). 1399-1436. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-9620.00296>

21. Tajfel H., Turner J. C. The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations*. 1986. P. 7-24. Nelson-Hall.

22. Varghese M., Morgan B., Johnston B., Johnson K. A. Theorizing language teacher identity: Three perspectives and beyond. *Journal of Language, Identity & Education*. 2005. 4 (1). P 21-44. URL: https://doi.org/10.1207/s15327701jlie0401_2

23. Vygotsky L. S. *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press, 1978.
24. Waterman A.S. Curricula interventions for identity change: substantive and ethical considerations. *J Adolesc.* 1989. Dec;12(4):389-400. DOI: 10.1016/0140-1971(89)90062-6. PMID: 2695544.
25. Wenger E. *Communities of practice: Learning, meaning, and identity*. Cambridge University Press, 1998. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803932>

*Нагрибельна Інна, д.пед.н., професорка кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін та інноваційної педагогіки,
Херсонська державна морська академія
Богдан Нагрибельний, асистент кафедри
англійської мови в судноводінні,
Херсонська державна морська академія*

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Динаміка розвитку суспільства та інноваційні процеси у науково-технічній площині активно впливають на культуромовну складову сучасної мовної особистості. Означений вплив пов'язаний із оновленням лексичного складу, посиленням тенденції до вживання слів іншомовного походження, застосуванням фахових термінів у неспецифічній сфері тощо. Повною мірою такі процеси стосуються культуромовної компетентності здобувача вищої освіти. Студіювання проблеми культури мовлення сучасного здобувача вищої освіти (ЗВО) дозволяє констатувати невичерпність та багатовекторність порушеного питання. У дослідженні спираємося на таке твердження: «...процес активної модернізації системи вищої освіти в Україні зумовлений низкою чинників. Серед провідних відзначимо такі: соціальний запит на конкурентного випускника вишу; потреба увідповіднення змісту та методів навчання; розширення спектру альтернативних джерел інформації для здобувачів вищої

освіти; потреба в розвитку та удосконаленні цифрової грамотності усіх учасників освітнього процесу. У системі вищої освіти пріоритет означених чинників зумовив оновлення мовної підготовки сучасних здобувачів» [1]. Репрезентована думка імпонує нам та мотивує в процесі пошуку методичних підходів до формування культури мовлення сучасного ЗВО.

У дослідженні розглядаємо культуру мовлення здобувача освіти як значущий індикатор його загальної освіченості, професійності та готовності до постійного самовдосконалення. Відтак актуалізується потреба у популяризації сучасної практики формування культури мовлення здобувачів вищої освіти та пошуку нових підходів до її розвитку/удосконалення на заняттях з української мови. Нам видається, що, певною мірою, така потреба існує під час вивчення усіх освітніх компонент. Водночас, досвід викладацької діяльності переконує в тому, що в курсі української мови маємо великий потенціал для її розширення.

Формування культуромовної компетентності ЗВО на заняттях з української та англійської мов дозволило виокремити та типізувати мовленнєві помилки, які ілюструють труднощі в дотриманні норм культури мовлення здобувачами вищої освіти:

- некоректне або недоцільне вживання плеоназмів у мовленні;
- використання слів іншомовного походження змість українських відповідників.

Поширенню таких мовленнєвих помилок у комунікації здобувачів вищої освіти є недостатнє розуміння ними прямого лексичного значення словосполучення. У результаті – студенти часто вживають плеоназми, формулюючи свої думки некоректно. Відзначимо, що у науковій площині плеоназм розглядають як «сполучення близьких за значенням слів, із яких одне або кілька логічно зайві» [2].

У професійній практиці надаємо перевагу таким видам роботи, які сприяють формуванню стійкої культуромовної компетентності, запобігають безцільному вживанню плеоназмів у мовленні. Репрезентуємо види вправ і завдань, що доцільно впроваджувати в практиці *занять з української мови* :

1. Ознайомтеся з добіркою поширених плеоназмів. Запам'ятайте ті, які з них доречно вживати в українській мові, а які - в англійській:

1. VIP-персона / VIP (very important person)
2. SMS-повідомлення / SMS (short message service)
3. базова основа/основа
4. Всесвіт /весь Всесвіт
5. високий професійний рівень / професійний рівень
6. додатковий бонус /бонус
7. долоня руки / долоня
8. експонат виставки /експонат
9. записати замітки/ занотувати
10. злітати вгору / злітати
11. зручно вмотитися/зручно сісти/вмотитися
12. книжковий буктрейлер / буктрейлер

2. *Виберіть із запропонованих конструкцій таку, що є правильною для вживання (на позначення використовуйте умовні піктограми).*

3. *Утворіть речення із сполученнями слів із запропонованої добірки, уникаючи вживання плеоназмів.*

Взірець для виконання завдання:

CD-диск / CD/ компакт диск (compact disc); бурхливі овації / овації

Можемо стверджувати, що системна практика застосування таких видів роботи є ефективною та добре сприймається здобувачами.

Власний досвід викладацької діяльності переконує в тому, що ефективність від різноманітних видів робіт щодо культури мовлення підвищується за умови постійної актуалізації культуромовних питань на різних етапах заняття в процесі вивчення освітньої компоненти.

Розглянемо практику опрацювання слів іншомовного походження на заняттях з української мови. Вона має ґрунтуватися на доречності їх вживання в мовленні та формуванні вміння добирати українські відповідники доцільно до комунікативної ситуації.

Представимо приклади практичних завдань, що є доцільними та методично виправданими щодо унормування культури мови здобувача вищої освіти:

1. Ознайомтеся з групами слів на позначення одного й того ж поняття українською та англійською мовами.

2. Обґрунтуйте доречність вибору слів українською або ж англійською мовою.

3. Укладіть речення з опорними словами.

ІНШОМОВНЕ

Лайфхак

Офтон

Хост

Квест

УКРАЇНСЬКЕ

Порада, хитрість

При нагоді, між іншим

Господар

Пошукова гра

У результаті впровадження подібних вправ і завдань в практику роботи сучасних здобувачів вищої освіти, їх мовлення насичується українською лексикою, яка має обґрунтоване місце в конкретній комунікативній ситуації. Водночас реалізується головне завдання стратегії мовної освіти: формування такої мовної особистості, яка вільно та доцільно використовує мовні одиниці в різних комунікативних ситуаціях.

Усвідомлення ролі іншомовних слів, їх активної імплементації в мовленнєвий обіг не повинно зменшувати роль власне українських лексем та їх питомої ваги в мовленні. Вважаємо за доцільне на заняттях передбачати певний час для того, щоб :

-переорієнтувати студентів на свідоме використання українських відповідників;

-уникати автоматизованого вживання слів іншомовного походження.

- для практики опрацювання слів іншомовного походження, що дозволяє запам'ятати українські відповідники та усвідомити їх лексичне значення.

Для удосконалення культури мовлення ЗВО рекомендуємо й застосування в практику освітнього процесу таких видів роботи, що передбачають перегляд навчальних відеоматеріалів культуромовного спрямування:

- публічні виступи авторитетних спікерів;

- аналіз практичних рекомендацій щодо культури мовлення, етики спілкування тощо [4;5].

Репрезентований матеріал не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми культури мовлення. Він акцентує увагу на одному з актуальних питань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Засоби електронної дидактики в мовній підготовці здобувачів вищої освіти / І.А. Нагрибельна, Б.Я. Нагрибельний. Publishing House «Baltija Publishing», 2021.
2. Словник української мови: в 11 т. Т. 6 Київ, 1975. С. 576.
3. Говорімо правильно: 15 листівок-порад із українського правопису. URL: https://tvoemisto.tv/news/govorimo_pravyln_10_lystivokporad_iz_ukrainskogo_pra_vopysu_81898.html
4. Словник UA. URL: <https://slovnyk.ua/nagolos.php>
5. Знай більше. Культура мовлення- духовне обличчя людини. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-W8KMeReqrQ>

*Ничта Наталія, к.н. з держ. упр., старша викладачка
кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Національний лісотехнічний університет України*

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Проблема національної ідентичності є досить актуальною як у закордонній, так і в українській психології. Зокрема, у працях А. Бандури, М. Куна, Дж. Міда, Е. Еріксона, З. Фрейда, Г. Теджфела, Т. М. Яблонської, А.В. Сергєєвої та інших, висвітлено різноманітні наукові підходи та аспекти вивчення та дослідження ідентичності. Дуже часто ідентифікація себе, прийняття певної ідентичності розглядається як один із найважливіших механізмів соціалізації, що проявляється як прийняття людиною певної соціальної ролі.

Концептуалізація національної ідентичності українця - j це складний і багатогранний процес, що включає історичні, культурні, соціальні, політичні та психологічні аспекти. Вона відображає уявлення про те, що означає бути

українцем, і як ця ідентичність формується на індивідуальному та колективному рівнях, як вона трансформується у періоди кризи та невизначеності [8].

Національні особливості мови, культури, віросповідання, менталітету, спільність економічних зв'язків, території, а також наявність загальних історичних та етнічних традицій породжують свідомість національної спільності - національну свідомість. Національна свідомість, і собі, з моменту свого народження стає важливим фактором існування та подальшого розвитку нації. Вона є не лише об'єктивною детермінантою реальності людини, а й зв'язком, що ґрунтується на розумінні важливості етнічної спільності, прихильності до своєї культури, мови, територій, формування ставлення до людей інших націй та почуття національної гордості [1].

Відповідно до теорії соціальної ідентичності Анрі Теджфела [11], національна ідентичність є складовою соціальної ідентичності, яка визначає соціальні ролі й впливає на самооцінку людини. Теорія соціальної ідентичності Анрі Теджфела (Henri Tajfel) — це одна з ключових концепцій соціальної психології, яка пояснює, як і чому люди ідентифікують себе з певними соціальними групами та як це впливає на їх поведінку і взаємодію з іншими. Вона була розроблена у 1970-х роках і є основою для розуміння групової динаміки, міжгрупових конфліктів та відносин між індивідами в різних соціальних контекстах.

Провідна ідея цієї теорії полягає у тому, що люди схильні класифікувати себе та інших на різні соціальні групи (наприклад, за національністю, статтю, професією), які надають їм певної ідентичності, усвідомленості себе. Це допомагає структурувати навколишній світ і зрозуміти свою роль у суспільстві.

Попри те, люди схильні порівнювати свою групу з іншими. Важливим є прагнення до позитивної соціальної ідентичності, тому групи, до яких належить індивід, зазвичай оцінюються вище, ніж інші (це явище називається *ingroup favoritism* або *внутрішньогруповий фаворитизм*). А це може призводити до міжгрупових конфліктів або дискримінації. Ця теорія допомагає зрозуміти, чому люди виявляють прихильність до своєї групи, навіть коли їхні інтереси не завжди

повністю збігаються з інтересами цієї групи, а також пояснює джерела міжгрупових конфліктів, зокрема національних або етнічних [11].

У контексті українських досліджень цей аспект досліджують Тетяна Воропаєва та Ніна Авер'янова у рамках аналізу колективної ідентичності в Україні [5]. Феномен української колективної ідентичності є важливим елементом соціальної згуртованості, особливо в умовах боротьби за незалежність і державність.

Центральним аспектом колективної ідентичності в Україні є національна ідентичність, яка визначається через спільну історію, культуру, мову, традиції, а також почуття належності до української нації. Спільна історична пам'ять є важливим фактором у формуванні колективної ідентичності. Колективна пам'ять про минуле, зокрема про національні трагедії та перемоги, формує психологічну основу для національної самосвідомості. Спільні історичні події стають точками згуртування нації. Моріс Гальбвакс [10] наголошував, що *колективна пам'ять* є критичним чинником формування національної ідентичності.

Ключовими маркерами національної ідентичності є мова (мовна ідентичність) та культура (культурна ідентичність). Оскільки мова є важливим елементом національної самосвідомості. Мова виступає як символ національної ідентичності і є важливим маркером, особливо в умовах багатомовного середовища. Протягом століть українці зберігали свою культуру, попри русифікацію та тиск з боку сусідніх держав. Відновлення і популяризація української мови в пострадянський період стало важливим етапом зміцнення національної ідентичності [4].

З іншого боку, на рівні особистості, національна ідентичність є важливою складовою *особистісного самовизначення* щодо перелічених ідентифікаційних векторів.

Політичні інститути, засоби масової інформації та державна політика активно впливають на національну ідентичність. Особливо це проявляється в період війни, у контексті психологічної динаміки національної самосвідомості [8, 9]. У цій царині держава відіграє важливу роль у консолідації або

фрагментації ідентичності через свою політику, зокрема щодо мови, культури та освіти.

Російська агресія проти України стала сильним каталізатором для зростання національної свідомості українців. Багато людей, особливо на сході та півдні країни, почали ідентифікувати себе більше з українською нацією, ніж раніше. Війна об'єднала українське суспільство навколо ідеї незалежності та боротьби за свободу. Тож, на прикладі України маємо змогу відстежувати позитивну динаміку розвитку національної ідентичності та національної свідомості в умовах війни та кризи. Європейський вектор політики, орієнтація на європейські цінності та прагнення до членства в Європейському Союзі також підсилюють ідентифікацію з демократичними цінностями, свободою та правами людини [7]. Це створює нові орієнтири для самосвідомості українців, яка об'єднує як національні, так і європейські цінності.

Процеси глобалізації створюючи нові виклики для національної ідентичності, одночасно сприяють посиленню національних настроїв як відповідь на вплив глобалізаційних процесів [7].

Сучасні події, зокрема війна з росією, значно вплинули на формування колективної ідентичності українців. Війна викликала значне зростання патріотизму і солідарності серед громадян, незалежно від їх етнічного чи регіонального походження. Люди почали активніше ідентифікувати себе як частину української нації, відкидаючи будь-які спроби поділу.

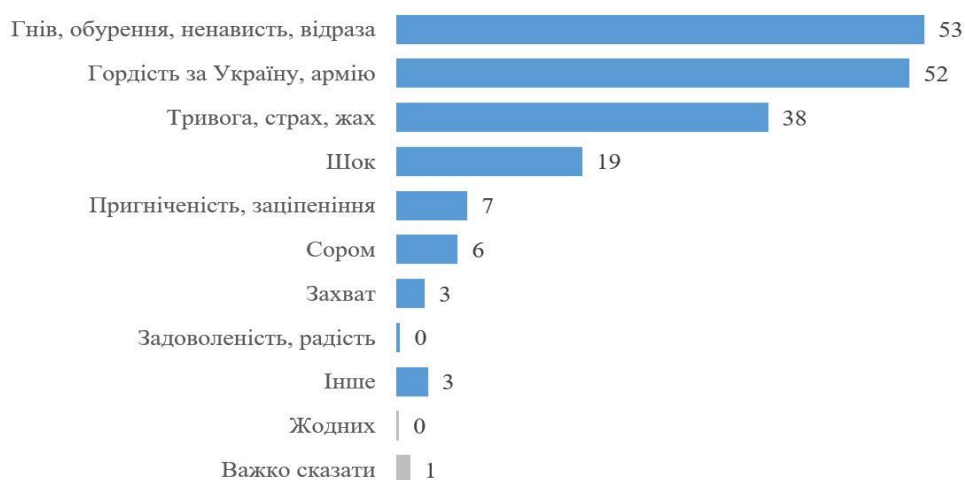

Рис.1 Емоційний фон унаслідок вторгнення росії [12]

Відповідно до дослідження, проведеного Київським інститутом соціології [12], емоції, такі як патріотизм, гордість та тривога за майбутнє нації, формують *емоційну складову* національної ідентичності. Ці емоції стають особливо виразними в умовах воєнних конфліктів та соціальних потрясінь.

Зовнішні загрози часто змушують людей переглядати свою ідентичність, посилюючи або ослаблюючи почуття приналежності до нації. Українське суспільство в останні десятиліття показало високу *психологічну резильєнтність*, яка виявилася в здатності зберігати єдність перед обличчям серйозних викликів.

Таким чином, колективна ідентичність в Україні є динамічним і багатовимірним процесом, який формується під впливом історичних подій, культурних особливостей, регіональних відмінностей та сучасних політичних і соціальних викликів. Попри усі загрози та виклики, війна та боротьба за суверенітет стали ключовими факторами консолідації української нації навколо спільних цінностей і символів.

Психологічна динаміка національної самосвідомості українців є складним процесом, який і надалі продовжує розвиватися під впливом історичних, соціальних та політичних подій. Українці постійно переосмислюють свою ідентичність через призму історичного досвіду, національних цінностей і сучасних викликів, що формує стійке, але водночас гнучке почуття національної самосвідомості.

Психологічні ж виміри національної ідентичності охоплюють багатовимірні процеси, що поєднують емоційні, соціальні та індивідуальні фактори. Дослідження цієї теми є ключовим для розуміння соціальної динаміки та особистісної самоідентифікації, особливо в сучасних умовах кризи, глобалізації та соціальних змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевза Б. П. Сутнісні виміри національної ідентичності у контексті критичного дискурс-аналізу. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Серія політичні науки. 2023. С. 32-37.

2. Білоус О. Українська національна ідентичність у контексті російської інформаційно-психологічної агресії. *Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті»*, 2020. С. 208-211.
3. Бучма В.В. Особливості формування національної ідентичності підлітків у контексті сьогодення. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми*. 2021. С. 36.
4. Вернудіна І. Мова як феномен естетичної свідомості й національної ідентичності українського народу. *Українознавчий альманах*. 2011. №5. С. 16-18.
5. Воропаєва Т., Авер'янова Н. Колективна ідентичність громадян України як чинник оптимізації національної стійкості, обороноздатності й консолідації українського соціуму. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, (October 27, 2023; Pisa, Italia), P. 97–102. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1273>
6. Гончарук Г.П. Національна ідентичність українців в умовах глобалізаційних викликів. *Архів кваліфікаційних робіт (2019-2020÷ 2022–2023 н. р.)*, 2020.
7. Коробка Л.М. Спільнотні ідентичності в умовах децентралізації як євроінтеграційної реформи: проблеми становлення та взаємодії. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. Спецвипуск. 2022. С. 61-69.
8. Руденко Ю.Ю. Концептуалізація співвідношення понять національної та етнічної ідентичності: теоретичний та практичний виміри. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2020. 12.1. С.147-153.
9. Хміль В. В., Попович І. С. Філософські та психологічні виміри соціальних очікувань особистості. антропологічні виміри філософських досліджень, 2019. С. 64.
10. Halbwachs M. On Collective Memory. University of Chicago Press, 1992. 244 p.
11. Tajfel H. Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology. Cambridge University Press, 1981. 528 c.

12. Динаміка ставлення населення до росії та емоційний фон унаслідок війни: результати телефонного опитування, проведеного 13-18 травня 2022 року.
URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1112&page=1>

*Новак-Каляєва Лариса, д.н. з держ. упр., професорка
кафедри публічного управління та адміністрування,
Національний лісотехнічний університет України*

ЄВРОПЕЙСЬКА КОЛЕКТИВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ

У країнах сучасної об'єднаної Європи, поряд зі збереженням зв'язків громадян із національними державами, європейське співтовариство сформувало загальний соціокультурний простір, що базується на визнанні спільної правової, управлінської та культурної дійсності.

У наукових та політичних колах питання національної ідентичності довгий час сприймалися як аполітичні та приватні. Однак, використання у політичних процесах проблематики мови, релігії та традиційності гарантовано приносило політикам істотні дивіденди, особливо в справі згуртування електорату. Конфлікти на етнічному та релігійному ґрунті, у тому числі в європейських країнах, переважно визначалися як «конфлікти з нульовою сумою». Остання чверть XX ст. стала часом, коли традиції безвихідності такого протистояння були порушені (зокрема у Великій Британії та Північній Ірландії з ІРА, в Іспанії – з ЄТА тощо) на користь мирного співіснування на основі взаємоповаги та толерантної громадянської позиції.

Органічне поєднання єдності та неподільності світового співтовариства, з одного боку, та розмаїття центрів, народів, культур, релігій – з іншого, вимагають вироблення кардинально нових підходів до реалізації функцій держав, урядів, громад та індивідів щодо збереження національної ідентичності та повноцінної індивідуальності всіх і кожного. Звертає на себе увагу досвід європейської цивілізації, народи й держави якої упродовж віків, запозичуючи один в одного відповідні кожному історичному періоду технології організації

суспільства, змогли зберегти свою національну ідентичність та створити на основі особливого унікального внеску кожного окремого народу спільний європейський дім.

На загал, питання європейської ідентичності були предметом наукового інтересу переважної більшості керівників держав, політиків національного та глобального рівнів, філософів і політологів, зокрема таких, як G. Wilson, V. Brandt, V. Havel, Y. Habermas, S. Huntington, P. Brzezinski, S. de Gaulle, J. Armstrong, G. Kissinger, J. Monet, E. Reiter, E. Hobsbaum, P. Schaeffer. У своїх розвідках та виступах вони відзначали, що ЄС є політичною інституцією, рівень інтегрованості якої постійно зростає, що сприяє перетворення його у центр сили у світовій політиці. Науковці погоджуються з тим, що ЄС уникає ототожнення себе з конфедеративною державою і не прагне одностайності у реалізації зовнішньої та безпекової політик. Тому питання визначення пріоритетів міжнаціональної, етнічної й європейської ідентичності, особливо у їх взаємодії, досі залишається актуальним.

Поняття «європейська ідентичність» розглядається як соціокультурний феномен, трактування якого дотепер є досить неоднозначним. Ідею формування на європейському континенті нового типу ідентичності обґрунтував, серед інших, V. Havel (1994). У запропонованій ним Хартії Європейської ідентичності (1994) остання розглядається як спільність долі, залежність народів Європи один від одного у спільному будівництві мирного європейського порядку. У сприйнятті поняття «ідентичність» під впливом викликів міграційних процесів, політичного популізму та радикалізму відбулися істотні зміни. У європейських мовах ідентичність (фр. *identite*, нім. *Identitat*), на відміну від українського відповідника, означає не тільки «тотожність» і «автентичність», а й «особу», «особистість»: останнє значення є висхідним і для його термінологічного використання в дослідженнях колективної (групової) ідентичності (Kozlovets, 2009).

Дослідження проблем ідентичності завжди відрізнялися широким спектром підходів у трактуванні сенсів та позиціонуванні дослідників і практиків, які

розглядали окремі аспекти проблематики у зв'язку з актуальними подіями в кожному окремому історичному періоді. Так, суспільні ідентичності в дослідженні соціо-політичних процесів постмодерну M. Shantal (1985) вважала не досить стійкими і такими, що «завжди лишаються незавершеними». На думку дослідниці, «будь-яка ідентичність може набути значення або конкретизації тільки через свої виняткові зв'язки з іншими: створення ідентичності «ми» завжди вимагає конструювання ідентичності «вони», що є відмінною від «ми» і завжди є двозначною. Висновок, що «влада завжди буває втягнута в утворення кордонів, які окреслюють ідентичність, особливо тих, які створюють суперечність між другом і ворогом» не втрачає актуальності. Послідовно критикуючи гуманізм, L. Althusser (1979), у дослідженні проблем ідеологізації суспільства підкреслював, що питання про міру, до якої людина може діяти або репрезентувати себе від власного імені, є «іронією постмодерної думки», адже влада і свобода вибору залежать від обставин, а тому визначаються панівними ідеологічними впливами в кожній індивідуальній ситуації. Можливо, слід інтерпретувати в наші дні як пророцтво твердження A. Smith (1994) про те, що «шанси близького відмирання націоналізму видаються примарними і у майбутньому національна ідентичність та націоналізм і далі, ймовірно, становитимуть могутню і все більшу силу». Попри посилення впливів націоналізму і позиції його adeptів на парламентській арені в межах ЄС та національних парламентів, зокрема Франції, Іспанії, Австрії, Нідерландів та інших, бурхлива негативна реакція громадянського суспільства на такі досягнення право-радикальних партій урівноважує ситуацію. Помітні успіхи впровадження концепції «Європа регіонів» дещо послаблює напругу в дискусіях. явища сучасної політичної дійсності, характерні для руху так званих «Жовтих жилетів», Gonthier (2019) визначає як «політичну ідентичність» і «відсутність чіткої політичної ідентичності як позиції», що обумовлені наявністю сильного попиту на зміни в сприйнятті демократичної та соціальної справедливості, зміну якості сучасної демократії та політиків, які не викликають довіри.

Підвищена увага до питань конструювання європейської, як і національної чи місцевої ідентичностей, переважно щільно пов'язується із наслідками глобалізації та міграційних процесів. Європейська ідентичність, відповідно, розуміється як спільна політико-правова та історико-культурна основа, що значною мірою обумовлює духовну цілісність і єдність народів європейських країн, на загал, або країн Європейського союзу, зокрема. Між тим, народи Європи істотно відрізняються між собою, високо цінують і культивують власну національну ідентичність. Саме в цьому, можливо, і перебуває глибинне коріння сучасної спільної європейської ідеї.

Упровадження інформаційної інфраструктури на глобальному рівні впродовж останніх десятиліть XX – першої чверті XXI ст. обумовило безпрецедентний розвиток шляхів та засобів сполучення та комунікації. У глобалізованому світі відбулось взаємне зближення народів, країн, регіонів, незалежно від того, наскільки віддаленими один від одного вони були. Електронні засоби масової інформації, супутниковий зв'язок, цифрові технології передачі інформації на будь-які відстані створили для кожної людини можливості відчувати себе учасником подій, вирішувати (або створювати) проблеми в реальному часі та впливати на їх розв'язання незалежно від відстаней. Інформаційно-технологічні та науково-практичні здобутки дали поштовх змінам суспільства та культури. На цьому фоні суттєво змінилися взаємовідносини між індивідами, народами, цивілізаціями на всіх рівнях функціонування суспільства та соціо-політичного управління. Проблеми ідентичності вийшли на рівень визначальних, якщо говорити про світосприйняття, самоусвідомлення та самоідентифікацію етносів, народів і суспільств у глобалізованому світі.

Аналізуючи кризу політичної легітимності у всьому світі, підкреслив значення культурної, релігійної та національної ідентичності як джерела сенсу для людей (*national identity as sources of meaning for people*) та для соціальних рухів. Динаміка глобальних та локальних змін свідчить, що місцевості втрачають своє культурне, історичне, географічне значення і реінтегруються у

функціональні мережі, чи в образні колажі, викликаючи до життя простір потоків, який заміняє простір місць (M. Kastels, 2000). В результаті формується просторово-часова єдність людства, а сама ідея спільності набуває універсального підґрунтя для існування у новій конструктивній парадигмі відмови від ворожнечі та міжетнічного напруження на користь взаємної поваги, зацікавленості, духовної єдності та взаємозбагачення. Інформаційно-технологічні засоби створюють єдність глобального та локального в світі, забезпечують подальше поширення та поглиблення масштабів та інтенсивності економічної, екологічної, політичної, культурної та інших форм взаємодії народів, країн та регіонів. При цьому відбувається процес нівелювання національного на глобальному рівні та посилюються традиційні елементи національної ідентичності на локальному (Novak-Kalyayeva L., Raczynskii A., 2017).

Мова як основа національної ідентифікації перестає бути ознакою різниці. У багатьох галузях економіки та суспільного життя засобом міжнаціонального спілкування стають цифрові технології. Розуміння наслідків інформаційно-технологічних впливів вимагає відмови від розподілу цивілізацій, культур, народів на вищі й нижчі, передові й відсталі, позитивні й негативні. Локальні відмінності, специфічність, унікальність, особливості окремих народів і культур не обумовлюють необхідності «наздоганяти» інші народи й культури, щодо яких існує характеристика «передових». Натомість унікальність набуває іманентної цінності для світового культурного процесу в глобальному сенсі.

Від початку XXI ст. процеси трансформації національної ідентичності серед народів європейських країн тривають. Так, не втрачають актуальності міркування дослідників Великобританії про формування наднаціональної колективної ідентичності, яка могла б об'єднати всі етноси, що проживають на її території у певне «britishness» – щось подібне до «британськості»; в Німеччині – продовжуються дискусії з приводу введення терміну «*leitkultur*», що, за Bassam Tibi (1998), розуміється як «ключова культура». Поширюється ідея можливого поєднання трьох рівнів ідентичності в інтегрованих європейських суспільствах:

збереження міцних позицій звичного національного рівня самоідентифікації, транснаціонального рівня (рівень спільних європейських цінностей) та етнічного рівня ідентичності (історична пам'ять).

Негативним прикладом у цьому контексті може служити «національна політика Радянського Союзу, зокрема щодо «формування нової історичної ідентичності «радянський народ», негативні та навіть трагічні наслідки якої після розпаду СРСР народи посткомуністичних країн змушені долати ще і в наш час.

Упродовж другої половини XX – першої чверті XXI ст. поступово сформувалась актуальна для всієї планети просторово-часова парадигма, що унаочнена зовнішніми атрибутами євроцентричної цивілізації. Сучасне європейське співтовариство характеризують політичні інститути, орієнтовані на демократію, зокрема на поширення демократичних цінностей, інститутів і політичних інструментів функціонування суспільства та управління. Політичні, соціально-економічні та культурні успіхи демократичних держав в цей час сприяли тому, що саме європейський досвід побудови демократичного суспільства сприймається як гарантія вільного, забезпеченого життя на засадах демократичних норм та цінностей, які набули значення суспільного ідеалу для значної частини населення сучасного світу.

Сучасні європейські цінності перестали бути тільки теорією та історією європейської цивілізації. Європейські держави базують на них основоположні державні практики, інституціоналізовані у конституціях та законодавстві більшості європейських країн, в універсальних міжнародних і регіональних документах з прав людини». Водночас, певну підтримку серед українських науковців, політиків і управлінців отримала думка про передчасність нівелювання ролі національних ідентичностей на користь колективної ідентичності як концепту у сучасному глобалізованому та інтегрованому світі. Аналізуючи тенденції формування та реалізації національної ідентичності, М. Халілова наголошує на кризі останньої на фоні європейської політики мультикультуралізму. Серед дослідників є ті, для кого реальність Європи не тільки як континенту, але і як простору культурної й політичної спільності є

безсумнівною. Водночас, деякі, як R.Szwed (2007), вважають, що європейська ідентичність є фікцією.

Ann-Sofi Boutaud (2019), аналізуючи та узагальнюючи результати соціологічних досліджень за програмою «Європейське дослідження цінностей», що були присвячені питанням цінностей та вірувань громадян Європи, пропонує неочікувано оптимістичні висновки. На думку вченої, еволюція європейських цінностей свідчить, що останні є глибоко вкоріненими стійкими переконаннями, заснованими на національних принципах, виражених у населення в кожній з досліджуваних країн. Водночас F. Gonthier (2019) аргументує значне, – з 4,3 до 6,4 за шкалою від 1 до 10, – зростання індексу морального лібералізму населення європейських країн упродовж останніх майже сорока років. Серед результатів опитувань, які проводяться регулярно кожні 10 років, починаючи з 1981 року деякі тенденції, особливо у Франції, самі автори назвали парадоксальними: «France in 2019: More Critical, More Altruistic». У період 2008-2018 рр. різко зріс рівень турботи про інших, в основному серед молодого покоління: альтруїзм повернувся щоб бути стійким до рецесії. Зменшується нетерпимість до релігійних і культурних меншин, особливо до мусульман (відсоток респондентів, які заявляють, що не хочуть сусіда мусульманина, знизився з 18% у 1990 році до 8% у 2018 році). Феномен «конвергенції поколінь» та еволюція в бік вимоги більшого порядку та авторитету торкнувся всіх вікових груп... Проблема гендерного поділу поступово зникає, а відсутність гендерної рівності сприймається все гірше, особливо серед чоловіків.

Припущення про те, що існує прямий зв'язок між зростанням альтруїзму, толерантності та критики французів і сильною позицією прав людини у французькому суспільстві, не безпідставне. На фоні розгулу популізму, спрощення і подекуди спотворення демократичних практик та зниження рівня освіти і професіоналізму серед політиків та управлінців новітньої формації, викликає буквально захоплення факт, що майже 90% опитаних підтримали принципи демократичного урядування. Підвищення рівня безпеки в публічній сфері розглядається як важлива умова свободи вибору.

На нашу думку, попри всю контрверсійність, зокрема, наведених позицій, європейська ідентичність є сумісною з національною ідентичністю народів європейських країн, оскільки останні виступають фундаментом європейської культурної концепції. Це дозволяє підтримувати національні та регіональні традиції та переосмислювати концепти національної ідентичності та громадянства в сучасному мультикультурному світі. Ця тенденція реалізується в умовах нівелювання національних кордонів, зростання рівня індивідуальної мобільності, збільшення кількості та посилення впливовості національних меншин у різних країнах світу. Останнє, зокрема сприяє розвитку нового типу колективної ідентичності, який не скасовує окремі нації, а натомість живиться від їх розквіту в умовах взаємодії та взаємопроникнення. Європейська ідентичність виявляється у спів-відповідальності європейських народів, які через співробітництво, згуртованість і єдність здатні найбільш ефективно вирішувати власні проблеми та надавати допомогу у вирішенні світових.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Boutaud Anne-Sophie. La France des Valeurs. Quarante Ans d'Evolution, 2019. URL: <https://news.cnrs.fr/articles/france-in-2019-more-critical-more-altruistic>
2. Gonthier. A year of insurgency: How Yellow Vests left 'indelible mark' on French politics. 2019. URL: <https://www.france24.com/en/20191116-a-year-of-insurgency-how-yellow-vests-left-indelible-mark-on-french-politics>
3. Kastels M. Materials for an exploratory theory of the network society. *The British Journal of Sociology*. 2000. Vol.51. Is. 1. P. 5-24 21 August 2008. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2000.00005.x>
4. Kozlovets M. The phenomenon of national identity: the challenges of globalization: A monograph. Zhytomyr: View of the ZhDU them. I. Franko, 2009. 558 p.
5. Mouffe Chantal. Citizenship and Political Identity. 1992. October 61. P. 28–32. DOI: <https://doi.org/10.2307/778782>

6. Novak-Kalyayeva L., Raczynski A. Multiculturalism as the most constructive approach to the prospects of civilization National academy of managerial staff of culture and arts Herald. *Quarterly Journal*. 2019. 1. P. 69–73. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2019.166539>
7. Schwartzman, David W. Althusser, Dialectical Materialism and the Philosophy of Science. *Science & Society*. 1975. 39, no. 3. P. 318–30.
8. Smith A. National Identity. K.: Fundamentals, 1994. P. 6-9.
9. Szwed R. Konstruowanie tozsamosci europejskiej. *Dylematy tozsamosci zbiorowych. Przyczynek do rozwazan nad tozsamosci ukrainskyo, polskyo i europejskyo* / Redakcja: Robert Szwed. Lublin: KUL, 2007. S. 158–175.
10. Tibi B. Europa ohne Identität? Die Krise der multikulturellen Gesellschaft. München: C. Bertelsmann, 1998. 379 p.

Онищук Оксана, к.ф.н., доцентка
кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Національний лісотехнічний університет України

МОРАЛЬНІ ДИЛЕМИ ІДЕНТИЧНОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ БІОТЕХНОЛОГІЙ

Проблема ідентичності в сучасному світі набуває особливої актуальності через прискорені темпи соціальних і технологічних змін, які породжують нові моральні дилеми. Гранично розширивши світ людини, підкоривши просторово-часові кордони, уможлививши миттєвий доступ до фактично будь-яких затребуваних даних, технології ХХІ ст. поступово перетворюють людину, що добровільно віддалася їм у спокусі отримати нову інформацію, задоволення, і, зрештою, владу, на свій придаток. Все виглядає так, що вже не технології є артефактами, а людина перетворюється на артефакт технологій. Розвиток біотехнологій, штучного інтелекту, соціальних мереж та віртуальних світів сприяє трансформації уявлень про людину та її місце в суспільстві, що призводить до радикальних змін в ідентифікації особистості. Моральні дилеми, з якими стикаються індивіди в сучасному світі, виступають в якості важливих

факторів, що впливають на формування особистісної та соціальної ідентичності. У сучасному контексті такі дилеми можуть стосуватися питань, пов'язаних з технологічними досягненнями, екологією, правами людини, соціальною справедливістю та іншими аспектами. Сьогодні ідентичність почасти визначається через уподібнення до біотехнологічних артефактів (скажімо, в образі постлюдини), а сама людина розглядається як об'єкт дизайну та маніпуляцій. Віртуалізація суспільства та розвиток мережевої культури одночасно ускладнюють та збагачують процес формування особистісної ідентичності.

Можна виділити кілька ключових факторів, що впливають на ідентичність і призводять до моральних дилем: соціальні мережі (активація ідентичності через взаємодію в цифрових середовищах може призводити до експозиції нових моральних питань та концепцій), культурна глобалізація (змішання культур ставить індивідів перед необхідністю адаптації своїх цінностей та уявлень про мораль в умовах багатокультурного суспільства), політичні зміни (соціальні рухи та політичні кризи можуть активізувати групову ідентичність, змушуючи індивідів робити вибір та приймати рішення, що обумовлюють їхні моральні цінності).

Якщо розглядати ідентичність як ототожнення себе з певною сутністю або «об'єктом», як це пояснює Дж. Мід, то, сприймаючи себе як «об'єкт», що формується через взаємодію, ми повинні визнати ключову роль узагальненого «Іншого», який цілеспрямовано маніпулює ідентичністю за допомогою різних соціально-психологічних засобів. Наприклад, косметична хірургія часто використовується для вирішення «статусних» проблем особистості, або ж нав'язування образу «щасливої, позитивної людини», що перетворилось у проблему токсичного позитиву в ЗМІ та соцмережах. Токсичний позитив як акт уникнення, придушення чи відкидання негативних емоцій або досвіду може бути у формі заперечення власних емоцій чи наполягання на позитивному мисленні. У соцмережах він використовується як стратегія самопрезентації. Проте, самопрезентація є складною, оскільки людина в залежності від мотивів,

демонструє або реальне Я, або ідеальне Я, або вигадане чи фальшиве Я. Це може робитися у вигляді, скажімо, відредагованих фотографій, лише позитивної інформації, іноді невірної інформації про себе чи якісь події і ін.

Під впливом біотехнологій відбувається кардинальна зміна практик самоідентифікації. Істинну самоідентичність все більше пов'язують із тілесними аспектами існування. Біотехнології впливають на природно-тілесну організацію людини і можуть докорінно її змінювати, аж до створення трансгенних істот та химер. Через структури життєвого світу біотехнології визначають стандарти «норм» і «переважних» режимів та форм людської діяльності, створюючи таким чином впливи на життєво-практичному та екзистенційному рівнях. Ідентичність людини, посилена технологіями та втративши свою фізичну, органічну і психологічну самодостатність, опинилася під загрозою. Технології, тісно інтегровані в повсякденне життя, вимагають формування певних моделей взаємодії з ними. Головне завдання полягає у відповіді на питання – як людині співіснувати разом із технологіями, не втративши при цьому своєї родової ідентичності.

Моральні дилеми ідентичності в контексті біотехнологій набувають особливої гостроти через можливість докорінного втручання у природні процеси людського існування. Біотехнології, такі як генна інженерія, клонування, редагування ДНК, трансплантація органів, а також розвиток кібернетичних імплантів і штучного інтелекту, не лише змінюють тіло людини, але й ставлять під сумнів основи нашого розуміння ідентичності, людяності та етики в таких аспектах:

1. Зміна меж біологічної природи людини: одна з найгостріших моральних дилем полягає у визначенні того, де закінчується природна людська природа і починається штучна. Генетичне редагування (наприклад, за допомогою технології CRISPR) дає змогу змінювати спадковість, виправляти генетичні дефекти або навіть створювати нові риси. Це ставить питання: чи маємо ми моральне право втручатися в природний процес еволюції, і якими можуть бути

наслідки таких змін для ідентичності людини? Чи залишиться людина самою собою після таких змін, і як це вплине на її сприйняття себе та інших?

2. Постлюдська ідентичність: ідея «постлюдської» ідентичності виникає у зв'язку з можливістю радикальних трансформацій тіла та розуму через біотехнології. Люди, які використовують кібернетичні імпланти для поліпшення фізичних чи когнітивних здібностей, стикаються з питанням: чи залишаються вони «людьми» в традиційному розумінні? Як змінюється самовідчуття і взаємини в суспільстві, коли частина людства стає біологічно вдосконаленою, тоді як інша частина залишається «непокращеною»? Це може призвести до нових форм соціальної дискримінації та розшарування.

3. Етичні аспекти клонування і репродуктивних технологій: клонування людей і використання репродуктивних технологій ставить під сумнів унікальність індивіда та його ідентичність. Клони, створені на основі генетичного матеріалу іншої людини, можуть мати ідентичну ДНК, але чи будуть вони мати таку ж саму ідентичність? Яке їхнє право на самовизначення, і чи будуть вони сприйматися як окремі особистості або лише як «копії»?

4. Маніпуляція емоціями та поведінкою через нейротехнології: нейробиологічні та фармакологічні втручання можуть змінювати емоційний стан людини, впливаючи на її рішення і поведінку. Це викликає питання: чи є людина відповідальною за свої дії, якщо її емоційний фон або когнітивні процеси змінені за допомогою технологій? Чи не перетворюється вона на об'єкт маніпуляції, втрачаючи контроль над своїм внутрішнім світом і, відповідно, власною ідентичністю?

5. Приватність і контроль над біологічними даними: збір і зберігання біометричних та генетичних даних створює нові моральні дилеми щодо приватності ідентичності. Хто контролює ці дані, і як вони можуть використовуватися? Можливість маніпуляції генетичною інформацією для медичних, комерційних або навіть політичних цілей ставить під загрозу не тільки фізичну недоторканість людини, але й її моральне право на самоідентифікацію та приватність.

6. Дилеми моральної відповідальності за використання біотехнологій: якщо людина використовує технологічні вдосконалення для змін власного тіла чи розуму, чи несе вона відповідальність за ці зміни? Якщо генетичні втручання призводять до непередбачуваних наслідків для нащадків або для суспільства в цілому, хто відповідає за такі зміни?

Моральні дилеми, пов'язані з ідентичністю через призму біотехнологій стосуються не лише біологічних змін, але й глибоких філософських питань про сутність людського буття. Як змінюється поняття особистості, автономії та відповідальності в умовах технологічного прогресу? Біотехнології кидають виклик традиційним уявленням про людину та її ідентичність, змушуючи нас постійно переглядати моральні та етичні норми сучасного суспільства.

Палінська Олеся, к.філол.н., лекторка,

Інститут славістики,

Університет імені Карла фон Осецького, Німеччина

МОВНА І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ МЕШКАНЦІВ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИХ ОБЛАСТЕЙ НАПЕРЕДОДНІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ДАНІ ОПИТУВАННЯ Й ІНТЕРВ'ЮВАННЯ

Національна (етнічна) ідентичність належить до базових характеристик особистості і складається зі спільних цінностей та таких установок, як культура, мова, релігія, родовід і колективний досвід, завдяки яким певна спільнота відрізняється від інших (Blankenhorn 2003: 27). Мовну ідентичність як частину особистої ідентичності характеризують як одну з самобутніх характеристик людини, які передаються через приналежність до соціальних груп, таких як нація чи етнос, а також до сім'ї, peer groups або професійних груп. Які саме характеристики окремі особи вважають частиною своєї ідентичності, залежить від їхніх власних актуальних установок, тобто особиста ідентичність також може конструюватися (Kittel et al. 2018: 90).

Питання національної та мовної ідентичності стали одними з центральних у дослідницькому проекті Ольденбурзького університету (Німеччина), присвяченому вивченню мовної ситуації: «Гібридизація з двох сторін: українсько-російське та російсько-українське змішування кодів у контексті (соціо)лінгвістичної ситуації на півдні України вздовж узбережжя Чорного моря (2019 – 2024)» (Deutsche Forschungsgemeinschaft, Der Wissenschaftsfond). На основі кількісних та якісних матеріалів проекту (1290 анкет і 102 глибинних інтерв'ю) здійснено аналіз атитюдів щодо національної та мовної ідентичності в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях України (детальний опис проекту і бібліографію див.: Hybridisierung).

За результатами масового опитування і глибинних інтерв'ю з використанням статистичних методів і контент-аналізу було проаналізовано, на основі яких критеріїв мовці визначають власну національну і мовну ідентичність і як основні ідентичності пов'язані з іншими соціобіографічними характеристиками респондентів, а також зміни, які відбулися у свідомості респондентів після подій 2014 р. (російської анексії Криму і початку військових дій на сході України) напередодні повномасштабної війни на самоусвідомлення мешканців досліджуваного регіону у мовному і національному плані.

Питання етнічної та мовної ідентичності практично не рефлексуються на рівні пересічних членів соціуму, якщо група є досить гомогенною, і загострюються передусім у змішаних соціумах, де є більше, ніж одна група (мовна, етнічна, релігійна...). Глобалізація, масова освіта, поширення інформації і т. д. призвели до усвідомлення різноманітності, якого не було в замкнених традиційних суспільствах. У випадку України національні й мовні питання також досить політизовані, оскільки їх часто розігрують як вагому карту у політичній боротьбі. Також особливої ваги набуває мовна ідентичність як засіб самовизначення та самоідентифікації в умовах посттоталітарного суспільства.

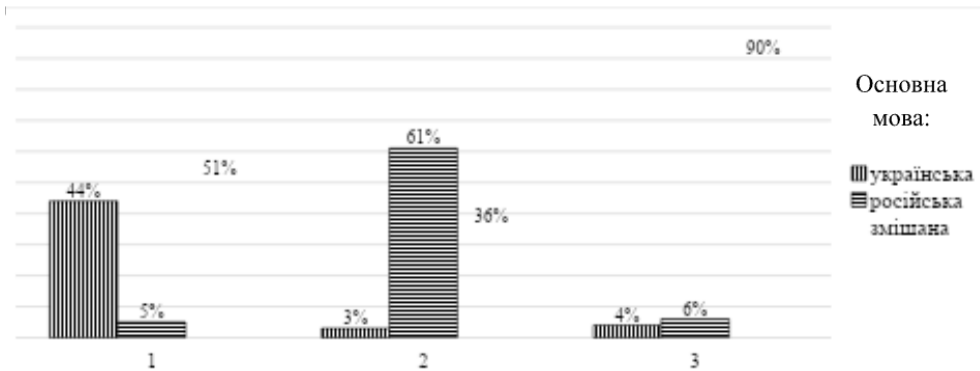
Ще однією особливістю української ситуації є те, що внаслідок тривалої асиміляційної політики сформувалася гібридна національна та мовна ідентичність: у першому випадку це так звана «радянська людина» (пор.

Семенова 2020), у другому йдеться про суржик як поширену форму мовного вживання на значній території України (про розповсюдженість суржика див. Гентшель, Тараненко 2022).

Ідентичність індивіда пов'язана як з приналежністю до певних (національних, мовних) груп з народження, так і може конструюватися залежно від власних актуальних установок особи, тому такої гостроти набувають дискусії про перехід з російської мови на українську, зокрема як конфлікт між «вродженим» і «набутим». Разом з тим мовні практики, як і деякі інші набуті поведінкові схеми (габітус, за термінологією Бурдьє), є досить інертними і не завжди вчасно змінюються після зміни вихідних умов, хоча й мають суттєву соціальну вагу: «Значення цінності власних мовленнєвих продуктів є фундаментальним виміром значення місця, на якому людина знаходиться у соціальному просторі» (Bourdieu 1990: 63).

Мовна ідентичність особистості формується в дитинстві, але може змінюватися протягом життя залежно від намірів мовців. Вона виступає конструктом культурної, релігійної, національної, етнічної, професійної, гендерної, сімейної та ін. типів ідентичності. Найважливіші фактори її формування: родина, школа / освіта, соціальне оточення (пор. Палінська 2022). Вона реалізується в категоріях «свого / чужого» стосовно як власне мовних кодів, так і мовно-культурних груп. Важливим елементом мовної ідентичності є поняття рідної мови, яке в силу різних причин набуло в Україні перш за все символічного значення і не завжди означає мову повсякденного спілкування (пор. Hentschel, Palinska 2022), тому слід з обережністю ставитися до даних перепису населення і соціологічних опитувань стосовно рідної мови.

У названому вище дослідженні Ольденбурзького університету респондентам ставили запитання стосовно рідної мови, а також найбільш часто вживаних мов. Можна було обирати між українською і російською (а також іншими, але їхня кількість виявилася статистично незначущою), а також українсько-російським змішаним мовленням, або суржиком. Результати опитування представлені на Діаграмі 1.

Діаграма 1. Співвідношення рідної й основної мов

Як бачимо, лише незначна кількість респондентів назвала суржик рідною мовою, тоді як абсолютна більшість вважає такою українську, але на практиці значна частина респондентів послуговується або обома мовами, або змішаним ідіомом, або й всіма трьома мовами.

Мовна ідентичність тісно пов'язана з національною. У рамках проведення дослідження в анкетах також був блок запитань, пов'язаних з національним самовизначенням респондентів. Попри те, що більшість респондентів у регіоні (90,4%) назвали себе українцями за національністю, відповіді на питання щодо українців і росіян, їх відмінності чи тотожності суттєво різнилися в залежності від того, якою мовою зазвичай послуговується респондент, див. Діаграма 2 а-с.

Діаграма 2. Співвідношення основної мови респондентів і усвідомлення українців самостійним народом

Якщо твердження, що українці є самостійним народом, знаходить підтримку в переважній більшості респондентів (у російськомовних дещо нижчу), то можливість бути одночасно і українцем, і росіянином (у глибинних інтерв'ю респонденти згадують у зв'язку з цим змішані родини), як і тезу про

«один народ» підтримують всього чверть україномовних і третина суржикомовних, але більшість російськомовних.

Таким чином, результати досліджень показують суттєві відмінності між декларованою мовною та етнічною ідентичністю і щоденними практиками – використання мов чи, відповідно, самоусвідомлення себе як українців чи українців як окремої нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Blankenhorn R. Pragmatische Spezifika der Kommunikation von Russlanddeutschen in Sibirien. Frankfurt/Main, 2003. 268 S.
2. Bourdieu P. Was heißt sprechen? Zu Ökonomie des sprachlichen Tauschs. Wien, 1990. 208 S.
3. Hentschel G., Palinska O. The linguistic situation on the Ukrainian Black Sea coast – Ukrainian, Russian and Suržyk as “native language”, “primary code”, frequently used codes and codes of linguistic socialization during childhood. *Russian Linguistics*. 2022. № 46/3. P. 259—290.
4. Hybridisierung von zwei Seiten: ukrainisch-russisches und russisch-ukrainisches Code mixing im Kontext der (sozio)linguistischen Situation in der südlichen Ukraine entlang der Küste des Schwarzen Meers [Projektbeschreibung]. URL: <https://uol.de/slavistik/forschung/sprachwissenschaft/hybridisierung-von-zwei-seiten> (Last accessed: 05.10.2024).
5. Kittel B., Lindner D., Brüggemann M., Zeller J.-P., Hentschel G. Sprachkontakt – Sprachmischung – Sprachwahl – Sprachwechsel. Berlin, 2018. 338 p.
6. Гентшель Г., Тараненко О. Двомовність чи трикодовість: українська мова, російська мова і «суржик» в Україні (аналіз і лінгвістично-географічне картографування). *Мовознавство*. 2022. № 322 (1). С. 21—50.
7. Палінська О. Формування мовної ідентичності мешканців Центру і Півдня України в умовах трикодовості (українська – російська – змішане мовлення). *Українська мова*. 2022. № 2(82). С. 60—81.

8. Семенова О. Радянська ідентичність у соціо- та етнокультурному просторі сучасної України. *Українознавство*. 2020. № 4 (77). С. 159—169.

*Паньків Олеся, к.ф.н., доцентка
кафедри гуманітарних дисциплін,*

Львівська національна музична академія ім. Миколи Лисенка

ЦИФРОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СЛАКТИВІЗМУ

Цифрова революція змінила способи соціальної комунікації та звичний уклад суспільного життя породжуючи нові форми міжособистісної взаємодії і власної репрезентації. У віртуальному світі, де кожна людина може мати численні аватари і профілі, виникає питання, наскільки ці дії впливають на реальну ідентичність. Слактивізм («slacker», що в перекладі з англійської мови означає «нероба», «ледар»; «activism» – «активізм») – дослівно як «ледачий активізм» або мінімальна цифрова активність, став новим інструментом формування соціальної ролі в цифровому середовищі. Існує думка, що така активність часто симулює соціальну участь, не перетворюючись на реальні дії. Виникає питання: як слактивізм впливає на процес формування цифрової особистості чи є він дзеркалом реальних переконань чи просто ілюзією соціальної активності?

В сучасних дослідженнях поширені два напрями в трактуванні цього поняття: позитивне та негативне. Розглядаючи слактивізм в негативному плані, його часто називають безглуздою, пасивною участю, імітацією, простою діяльністю, яка не впливає на результати в реальному житті, а лише сприяє посиленню почуття задоволення від поведінки та створює ілюзію причетності до соціально-політичних процесів [2]. Слактивізм, на відміну від традиційного активізму, не вимагає значних зусиль або часу від учасників. Лайки, репости, підписи онлайн-петицій є легкими формами залучення до соціальних чи політичних кампаній. Такі дії часто не призводять до реальних змін, а залишаються символічними. Це створює ілюзію участі, коли користувачі почуваються соціально активними, хоча їхні дії обмежуються віртуальним

простором. Така симуляція постає фактором зниження мотивації до реальної діяльності, оскільки досягнення соціальної мети здається виконаним через мінімальну участь у цифровому форматі. Велика кількість людей бере участь у слактивістських кампаніях під впливом соціального тиску або бажання відповідати соціальним стандартам цифрової спільноти. У соціальних медіа існує негласне очікування, що люди повинні «реагувати» на поточні соціальні події. Багато користувачів беруть участь у слактивізмі не через глибокі переконання, а через страх виглядати байдужими або залишитися поза трендами. Це свідчить про те, що цифрова ідентичність часто стає продуктом зовнішніх впливів, а не внутрішніх цінностей.

Однак, має місце інша думка яка характеризує позитивний напрямок оцінки поведінки в інтернеті. Прихильники такого підходу у трактуванні слактивізму підкреслюють, що здійснення простих та швидких дій в інтернеті сприяє досягненню поставлених цілей. Виявлено, що поведінка в інтернеті сприяє просуванню проблем на публічні арени, стимулює більшу міру залученості, мобілізації та впливу на думку інших. У такий спосіб успішними були різні кампанії та запити в соціальних мережах. Крім того, доведено користь позитивних почуттів під час здійснення простих актів поведінки в інтернеті. Такі прості дії та відчуття задоволення після їх здійснення, сприяли намірам брати участь у майбутніх колективних діях [3; 4]. На противагу негативному підходу, прихильники позитивного визначення слактивізму розглядають його як необхідний вид колективної діяльності, важливий цифровий засіб, що розширює можливості та постає в ролі мотиваційного компонента соціальної й політичної активності.

Варто відзначити, що специфіка та рівень здійснення поведінкових актів слактивістів також різняться. Визначають різні форми слактивізму:

1. Кліктивізм (clicktivism) – користувачеві потрібно лише «клікнути» на потрібну кнопку щоб продемонструвати своє вподобання/невподобання чи позицію стосовно конкретної події чи явища.

2. Благодійний слактивізм. До такого виду слактивізму можна віднести статуси в соціальних мережах на підтримку будь-якої справи зі закликами приєднатися, репости публікацій благодійних організацій або розміщення інформації щодо проханням про допомогу в оточуючих людей.

3. Політичний слактивізм. До такого виду слактивізму можна віднести підписання будь-яких онлайн-петицій, підписки на сторінки органів державної влади, окремих політичних діячів, перегляд політичних відео.

4. Співчуваючий слактивізм. До такого виду слактивізму можна віднести «лайки» і «репости» різних публікацій, які описують лиха в країні, в місті, в селищі тощо. Часто в соціальних мережах можна спостерігати як активні користувачі змінюють фото свого профілю – «аватару», на траурне зображення (чорний квадрат, свічка тощо), що уособлює акт співчуття.

5. Комунікативний слактивізм, який стосується інтернет-комунікації користувачів. Сюди відносять інтернет-коментування, хейт, «тролінг» і меми. Мем як сучасна одиниця інформаційного обміну в деяких ситуаціях може сприяти регулюванню соціально-політичних проблем [1].

Таким чином, слактивізм має як слабкі так і сильні сторони. Він сприяє швидкому розповсюдженню інформації щодо важливих соціально-політичних проблем, сприяє практиці невеличких дій, формуванню колективної цифрової ідентичності, де індивіди почуваються частиною глобального соціального руху, навіть якщо їхня участь є мінімальною. З іншого боку, слактивізм призводить до хаотичної та бездумної реакції у віртуальному середовищі та відчуженню від реальних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мишок Р., Климанська Л. Слактивізм в українських інтернет практиках. В Development of scientific, technological and innovation space in Ukraine and EU countries (3rd ed, с. 263–292). Riga, Latvia : Publishing House «Baltija Publishing», 2021.

2. Morozov E. The brave new world of slacktivism. Foreign Policy. 2009. URL: <https://foreignpolicy.com/2009/05/19/the-brave-new-world-ofslacktivism/>
3. Jones C. Slacktivism and the social benefits of social video: Sharing a video to ‘help’ a cause. *First Monday (electronic journal)*, 2015. № 20(5). DOI: <https://doi.org/10.5210/fm.v20i5.5855> (accessed 13 October 2021).
4. Rotman D., Vieweg S., Yardi S., Chi E., Preece J., Shneiderman B., Pirolli P. & Glaisyer T. From slacktivism to activism: Participatory culture in the age of social media. *Proceedings of the International Conference on Human Factors in Computing Systems*, CHI 2011, Extended Abstracts Volume, Vancouver, BC, Canada, May 7-12, 2011. P. 819–822. DOI: <http://dx.doi.org/10.1145/1979742.1979543> (accessed 13 October 2021)

Пачковський Юрій, д.с.н., професор,

завідувач кафедри соціології,

Львівський національний університет імені Івана Франка

РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ВИМІРІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я

Православ'я має глибоке коріння на українських теренах. Якщо заглибитися у недавню історію, православна традиція в умовах колишнього Радянського Союзу була домінуючою, адже навіть після його розпаду 50% усіх релігійних організацій, які діяли в колишньому СРСР, зосереджувалися в Україні, у Росії – 25% і 25% – у інших державах [6].

Набуття Україною незалежності прискорило та змінило карту релігійних процесів, посилило їх вплив на усі сфери державного будівництва. У розвитку православної традиції нами вбачається виокремлення трьох важливих періодів сучасності. Перший період – це структурування релігійних процесів на шляху формування української релігійної ідентичності. У часовому вимірі він тривав з початку 90-х років до 2000-х. Другий період – це боротьба, передусім Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП), за автокефалію. Цей період ознаменувався для неї наданням Томосу (2018 р.).

Третій період – це функціонування в нових умовах Православної церкви України (ПЦУ), що значною мірою охопив період активної фази російсько-української війни (2022 р.) й поставив на порядок денний цілковитий відхід від московських релігійних традицій та впливів.

Релігійна ідентичність сьогодні розглядається як важливий смисловий орієнтир, що твориться і функціонує в певних ціннісних координатах культурного середовища; є водночас динамічним і складним багаторівневим світоглядним феноменом, що формується на основі колективного чи індивідуального усвідомлення і переживання приналежності до певної релігійної спільноти на підставі спільних віри, релігійних практик, переконань, традицій, цінностей [5, с. 204]. Формування релігійної ідентичності в Україні має динамічний характер й цей процес набуває нового змісту у період викликів та криз у суспільстві. Ускладнює процес творення релігійної ідентичності поліконфесійний та перехідний характер українського суспільства, часто різне бачення на процеси побудови національної церкви, що особливо простежується в середовищі українського православ'я [1, с. 179-180].

Входження України у тривалий період суспільної трансформації зумовив у 90-х роках минулого століття ознаменувався низкою напружених міжконфесійних відносин та конфліктів, впливом владних структур на діяльність церкви. Це був період відновлення на національно-територіальних засадах діяльності УАПЦ (Українська автокефальна православна церква), утворення УПЦ КП та УПЦ МП (Українська православна церква (московського патріархату)). Розпад на три самостійні, недружні церкви, які претендували на монопольну презентацію всього православ'я в Україні, зумовив небувалу в історії нашої країни релігійну кризу, вихід з якої виявився тривалим процесом. Попри те, у цей період соціологічні дослідницькі центри фіксували зростанням рівня релігійності населення України. До прикладу, у 1991 р. з релігійною частиною населення ідентифікували себе 48 % опитаних, у 1994 р. – 60 %, 1997 р. – 61 %, 2000 р. – 80 % [8, с. 3]. Надалі (впродовж 2010–2020 рр.) частка віруючих серед дорослих громадян України становила в середньому 70 %. Показовим

стало зростання кількості віруючих у стресовий революційний період 2013–2014 рр.: 2013 р. – 67 %; 2014 р. – 76 % [5, с. 201-213]. З іншого боку, фіксувалася одна важлива тенденція всередині українського православ'я. Попри те, що УПЦ в єдності з Московським патріархатом мала в 2,3 рази більше громад, аніж обидві Українські Православні церкви, від 25 % до 32 % опитаних декларували свою належність до УПЦ КП, від 7 % до 12 % — до УПЦ в єдності з Московським патріархатом, від 0,5 % до 2 % — до УАПЦ [3, с. 260].

Початок нового тисячоліття ознаменувався низкою доленосних подій. Серед найважливіших: Помаранчева революція 2004 р., що виявила нові протиріччя у релігійному житті, адже почався відлік у протистоянні з проросійськими силами, які підтримували В. Януковича, що уособлював собою цінності УПЦ МП та надавав їй максимальні преференції на державному рівні. Після цих подій наступна сторінка новітньої історії України охарактеризувалася початком налагодження постійного діалогу органів державної влади з релігійними об'єднаннями, в основу якого було покладено партнерські засади та принцип невтручання Держави і Церкви у справи один одного. У першому десятилітті XXI ст. найбільша активність ідей автокефалії виникла за часів Президента В. Ющенка. Керівник української держави шукав шляхів єднання українців в лоні єдиної Православної Церкви. У цей період частка вірних УПЦ МП помітно зросла між 2000-м і 2010 рр. (з 14 до 35 %), проте надалі спостерігалось її зниження (до 28 % у 2013 р.) [7]. Окрім того, протягом першого десятиліття 2000-х рр. кількість громад УПЦ МП зросла на 38,9%, а чисельність священнослужителів – на 33,6%; кількість монастирів збільшилася на 58,4%, а чисельність ченців і черниць у них – на 36,2%; кількість духовних навчальних закладів зросла на 33%, а чисельність слухачів – на 15,8% [8, с.91-92].

Нехтування суспільною думкою, численні політичні та економічні помилки діючої влади зумовили нову революційну ситуацію в країні – Революцію гідності (2013-2014 рр.), одним з наслідків якої стало гуртування та зміцнення національної ідентичності в нових умовах протистояння російській агресії, а також розуміння чинної влади у докладанні всіх можливих зусиль для набуття

національною православною церквою в Україні канонічного статусу. Показовим маркером процесів щодо надання Томосу були зміни у громадській думці населення України. Після 2013 р. тенденція відпливу віруючих з УПЦ МП і збільшення числа вірних УПЦ КП прискорились. У 2018 р. чисельність вірних цих церков становила, відповідно 19 % і 43 % з-поміж громадян, які зараховували себе до православних, 12 % і 29 %, відповідно, серед усіх опитаних. Результати опитування Центру Разумкова та Фонду «Демократичні ініціативи» у грудні 2018 р. засвідчили, що з наближенням отримання Томосу про автокефалію кількість її прихильників серед українців поступово зростала. У травні 2018 р. таких нараховувалось 31,3 %, у серпні 2018 р. – 35,4 %, а у грудні 2018 р. – вже 43,1 % (частка супротивників створення в Україні помісної автокефальної православної Церкви не змінилася на статистично значущому рівні (20 % – у травні і 22 % – у грудні)) [2]. Московський патріархат Російської православної церкви різко негативно поставився до заходів Вселенського патріарха у справі створення єдиної помісної церкви України, розірвав із Константинополем євхаристійне спілкування і звернувся до керівників інших православних церков світу з закликом не вступати в церковне спілкування зі створеною в Україні новою православною церквою.

Поява на релігійній мапі Православної церкви України виявилася позитивним чинником у єднанні патріотично налаштованих православних віруючих та загалом українського суспільства, а також сприяла уникненню загроз для національної безпеки у протистоянні з російським агресором. Відбувалося падіння рівня довіри до УПЦ МП, що значною мірою було обумовлене її деструктивною роллю у російсько-українській війні. За даними соціологічного опитування КМІС, реалізованого 20–25 квітня 2024 р., 63 % опитаних українців вважають, що Українська православна церква (Московського патріархату) має бути повністю забороненою в Україні. Також соціологи запитували респондентів, чи довіряють вони УПЦ МП – 82 % українців не довіряють [9]. Очікується, що ухвалений Верховною Радою України 20 серпня 2024 року закон щодо заборони діяльності на території України релігійних

організацій, пов'язаних з РФ [4], зокрема УПЦ МП, стимулюватиме процес переходу її громад до ПЦУ, яка сьогодні декларує свою європейськість, відкрита до змін та реформування, а отже спрямована на формування конструктивних та прогресивних змін у релігійній свідомості своїх віруючих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борецько Ю. Ідентичність православних віруючих у сучасній Україні. *Історія релігій в Україні*. 2019. Вип. 29. С. 179-180.
2. Динаміка ставлення громадян України до створення помісної автокефальної православної церкви. *Разумков центр*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dynamika-stavlennia-gromadian-ukrainy-do-stvorennia-pomisnoi-avtokefalnoi-pravoslavnoi-tserkvy> (дата звернення: 09.01.2019).
3. Єленський В. Релігія і сучасний національний розвиток. *Релігія і нація в суспільному житті України й світу*. За ред. Л. Филипович. Київ: Наукова думка, 2006. 286 с.
4. Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій». URL: <https://rada.gov.ua/news/razom/252622.html>
5. Киридон А.М. Маркери православного середовища України: релігійно-конфесійна ідентичність (1990–2021). *Історія релігій в Україні*. 2021. Вип. 31. С. 201-213.
6. Козловський І. Після розпаду СРСР половина усіх його релігійних організацій були в Україні – науковець. URL: <https://ukrinform.ua/rubric-society/2761437-pisla-rozpadu-srsr-polovina-usih-jogo-religijnih-organizacij-buli-v-ukraini-naukovets.html> (дата звернення: 16.08.2019).
7. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000–2020 рр. (Інформаційні матеріали). Центр Разумкова. Київ, 2020. 110 с.
8. Яремчук С. С. Особливості сучасної конфесійної структури України. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2015. Вип. 3/4. С. 90-96.

9. 63% українців підтримують заборону УПЦ (МП) в Україні – КМІС. *Radio Свобода*. URL: <https://radiosvoboda.org/a/news-zaborona-moskovskyy-patriarkhat/32936504.html> (дата звернення: 07.05.2024).

*Плачинда Тетяна, д.пед.н., професорка
кафедри фізичної культури та спорту,
Національний університет «Полтавська
політехніка ім. Юрія Кондратюка»*

ІДЕНТИЧНІСТЬ ЗА МОВНИМ КРИТЕРІЄМ З ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТСТВА

Метаморфози сьогодення сприяють порушенню питання ідентичності особистості. Довготривала боротьба українців за власні кордони (зокрема: право говорити рідною мовою; право мати власну культуру право на дотримання власних традицій; право на друк літератури українською мовою тощо) вимагає вирішення проблеми ідентичності громадян України та, за можливості, поставити крапку в історичних протиріччях які тривалий час нав'язувалися нам ворогом. «Кожен народ обведений колом своєї мови», – сказав свого часу відомий український мовознавець, філософ Олександр Потебня. Власне, мова і є тим олівцем, який окреслює нас по периметру, визначаючи наше людське «я», світогляд і культуру [1].

Досвід роботи у різних закладах вищої освіти продемонстрував наявну проблему мовної ідентичності здобувачів освіти. У Льотній академії Національного авіаційного університету навчалися студенти з різних регіонів України та чимало іноземців (з країн бувшого радянського союзу), тому, на превеликий жаль, основною мовою спілкування була російська. Чинником російськомовного навчання у Льотній академії було й те, що викладачами професійно орієнтованих дисциплін були авіаційні фахівці з росії які принципово не вивчали українську мову, проживши в Україні більше 20 років.

З початком вторгнення в Україну країни агресора у 2014 р. ситуація почала змінюватися та не так швидко як хотілось би. Керівництвом закладу у 2016 р. був

виданий наказ про обов'язкове викладання усіх дисциплін українською мовою. Повільно, але викладачі почали переходити на україномовне викладання, проте на перервах спілкування все одно було російськомовне, особливо з іноземними студентами які підготовчі курси до навчання в Україні проходили російською мовою.

Професійна діяльність у Херсонському державному аграрно економічному університеті у 2022-2023 н.р. засвідчив свідоме бажання (після окупації Херсону) спілкуватися державною мовою як науково-педагогічний склад університету, так і здобувачів освіти. Та столітнє зросійщення Херсонщини дається взнаки, тому чимало студентів й досі розмовляють або суржиком, або російською.

Опитування здобувачів вищої освіти Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», де нині автор провадить власну професійну діяльність, демонструє проукраїнське налаштування студентів та переконання важливості української мови у питанні ідентичності людини.

В опитуванні брало участь 82 студенти, з них 56 – бакалаврського рівня та 25 – магістерського. Здобувачам освіти були запропоновані такі запитання:

Яка ваша національність?

Якою мовою ви спілкуєтеся у закладі освіти?

Якою мовою ви спілкуєтеся в родині?

Як Ви вважаєте, чи важливо розмовляти українською мовою у побуті?

Як Ви вважаєте, чи є українська мова маркером ідентичності особистості?

Щодо національності, то 100 % респондентів вважають себе українцями. Переважна більшість здобувачів – 65,4 % – у закладі освіти спілкуються українською мовою. 33,3 % відповіли, що послуговуються суржиком і лише 1 особа спілкується вражою мовою під час навчання.

На нашу думку, залишається сумна ситуація у спілкуванні здобувачів освіти з родиною. 62,9 % розмовляють в родині суржиком, що означає, що вплив радянщини ще залишається у сім'ях українців. 4,9 % використовують російську

мову у комунікації родини. І лише 32,1 % респондентів послуговується українською мовою під час спілкування з рідними.

У той же час 77,7 % опитаних вважають, що важливо розмовляти українською мовою у побуті. 12,3 % не вважають за необхідне спілкуватися рідною мовою у побуті, а 9,9 % вказали, що не має різниці якою мовою спілкуватися.

На превеликий жаль, 24,7 % студентів не вважають маркером ідентичності особистості за мовним критерієм. Але 75,3 % стверджують, що саме мова визначає ідентичність людини (рис. 1).

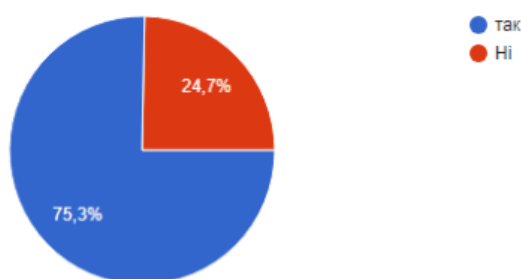

Рис. 1. Відповіді респондентів щодо ідентичності особистості за мовним показником.

Опитування здобувачів освіти на десятому році війни, на третьому році повномасштабного вторгнення, свідчить про те, що проблема ідентичності українців за мовним критерієм залишається актуальною. Оскільки така ситуація на півдні та сході країни є ще більш сумною. Громадяни України не вбачають за необхідне вивчати українську мову та послуговуватися виключно нею. Що більш русифікований регіон, то складніше виправити ситуацію.

Як зазначає вітчизняний письменник «... у мовній практиці є конкретні ситуації, в яких застосування мови залежить від низки чинників. Люди, котрі з друзями говорять українською, а з рідними російською чи навпаки – найвідоміший і найочевидніший приклад білінгвізму. Жива чи телефонна розмова, інтимне спілкування чи побутова взаємодія, мова запиту проти мови відповіді на запит – це все численні фактори, які впливають на мовний вибір тих людей, котрі стількох із вас дратують, раптом переходячи на російську в іншій соціальній ситуації» [2].

Оскільки у кризових ситуаціях (одним з проявів яких є війна), посилюється роль мови як чинника національної консолідації, мірила розмежування на «свій-чужий», необхідно корегувати погляди студентства щодо важливості використання державної мови повсякчас. Позаяк саме студентська молодь є рушієм усіх змін у соціумі. На наше переконання, актуалізація мовного питання та переконання громадян щодо використання української повсякчас має бути комплексним. Говорячи про здобувачів освіти, це мають бути факультативи, вебінари, тренінги тощо з історії України щодо заборони та притиснення мови на території України ворогом; щодо заборони дотримання власних традицій та розвитку культурної спадщини; щодо знищення українських літераторів і митців тощо. Надважливим у пропагуванні української мови є власний приклад викладачів, які мають послуговуватися державною мовою і під час викладання, і під час перерв, і у побуті, і в магазині тощо.

Отже, проаналізувавши опитування здобувачів освіти, можемо висновити, що в сучасних студентів відбувається вирівнювання між національною та мовною самоідентифікацією: українці за національністю здебільшого обирають рідну мову українську. Разом з тим, як продемонстрували відповіді респондентів, студенти не завжди використовують обрану мову як засіб спілкування в родині, на перерві, у повсякденному житті. Також виявили залежність у досліджуваній групі, як і в мешканців України загалом, вибору мови від мовного оточення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мовне питання – одвічне поле боротьби за українську ідентичність. URL: <https://nlu.org.ua/article.php?id=571>
2. Українець О. Як нарешті вирішити «мовне питання» в Україні. URL: <https://glavcom.ua/columns/ostapua/jak-nareshti-virishiti-movne-pitannja-v-ukrajini-901136.html>

Процик Ірина, д.філол.н., доцентка кафедри української преси,

Львівський національний університет імені Івана Франка

МОВА ЯК МАРКЕР УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СФЕРІ СПОРТИВНОЇ (ЗМАГОВОЇ) ТЕРМІНОЛОГІЇ

Одне з нагальних завдань, яке фахівці й мовознавці роками намагаються розв'язати, – це унормування сучасних українських галузевих терміносистем. Потребу упорядкування та кодифікування національної термінології, зросійщеної в період советського колоніалізму, визнано пріоритетною після відновлення української незалежності. Одним із шляхів удосконалення української термінології, яким нехтують через необізнаність з історією розвитку системи спеціальних назв, є максимальне використання вдалих давніх термінів питомого походження, що є маркерами української ідентичності.

У цій розвідці йтиметься про національні назви в українській *спортивній* (*спортовій* / *змаговій*) термінології. Різним аспектам функціонування української спортивної термінології в українському мовознавстві присвячено чимало праць лінгвістів і фахівців із фізичного виховання й спорту (дослідження Ольги Боровської, Омеляна Бучацького, Оксани Вацеби, Євгенія Вокальчука, Євгена Грицака, Андрія Дулібського, Тетяни Єщенко, Едварда Жарського, Юрія Козія, Володимира Левківа, Олега Лисяка, Віталія Максимчука, Марти Мартинюк, Марека Олейніка, Михайла Паночка (старшого), Юрія Петришина, Віктора Пижова, Ірини Процик, Віри Пустовалової, Юлії Рисіч, Ярослава Рудницького, Людмили Симоненко, Василя й Олександра Соломонків, Олександра Стішова, Юрія та Павла Струганців, Юрія Тимошенка, Сергія Федорця, Ігоря Янкова), проте дуже мало з-посеред цих праць розвідок про діахронний розвиток цієї терміносистеми, а відтак й аналізу національних спортивних термінів першої половини ХХ ст., коли творці спеціальних назв сфери *змагу* (український відповідник чужомовного терміна *спорт*), особливо в спортивному дискурсі міжвоєнної Галичини, максимально намагалися відобразити в термінних найменуваннях національну ідентичність українців, спосіб національного світосприймання.

Методологічним підґрунтям дослідження стали праці теоретиків термінології – Івана Ковалика (Ковалик 1969), Таміли Панько (Панька та ін. 1994), Володимира Пілецького (Пілецький 2014), Андрія Зелізного (Зелізний 1995). Останній, зокрема, у статті «Елементи загальної методології в термінологічній праці» (Зелізний 1995) вказував на необхідність використання **історичного методу в термінології**, наголошуючи, що «застосування історичного принципу принесло багатий урожай в історії, мовознавстві і природознавстві. Історичний аналіз термінології покаже дослідникові цікаві моменти її еволюції та інтерпретації термінів пізнішими поколіннями. Відкриється систематизація фактичного матеріалу, зміна та утворення нових термінів внаслідок поглиблення у вивченні явища, заміна давніх термінів точнішими та уточнення самої дефініції терміна» (Зелізний 1995, 45); **зіставного та описово-аналітичного методів**, які традиційно застосовують у термінологічних працях. Розвідка базується на ґрунтовному дослідженні лінгвіста Ореста Ткаченка «Мова і національна ментальність (Спроба сучасного синтезу)» (Ткаченко 2006), а також статтях, присвячених філософським проблемам української ідентичності в сфері спорту, Валерія Джуна (Джунь 2022) і Ростислава Поліщука (Поліщук 2023).

У сучасній українській спортивній термінології на позначення різних спортивних дисциплін майже безконкурентно функціують англізми – *футбол, баскетбол, теніс, волейбол, гокей (хокей), бокс* і гібридні назви – *лижний спорт, метання гранати*. Безальтернативним був і терміновжиток у галицькому спортивному дискурсі 20–30-х рр. ХХ ст., з тією засадничою різницею, що тоді використовувано українських найменувань – *копаний м'яч, кошиківка, ситківка, відбиванка, гаківка, стусан, лещетарство, булавка*, які придумав Іван Боберський – організатор спортивного руху українців Галичини і творець національної спортивної термінології та його учні й активні послідовники – Тарас і Петро Франки, Степан Гайдучок, Павло Зимак, Оксана Суховерська. Згадані українські назви здобули статус терміна не відразу, а після років конкурування з чужомовними номінаціями спортивних дисциплін, вживаними

наприкінці XIX – на початку XX ст., коли спорт як суспільне явище поширився в українському суспільстві, а окремі види спорту (передовсім *копаний м'яч*) мали неабияким зацікавленням серед українців.

У сучасному спортивному дискурсі спробами повернути до активного функціонування в мові футболу давніх питомих термінів є використання назв *копаний м'яч, кошиківка, ситківка, відбиванка, гаківка, лецетарство* у спортивній публіцистиці, статтях дослідників історії й мови футболу, в художніх творах футбольної тематики українських письменників.

Отже, після років забуття, зумовлених впливом советського колоніалізму, до сучасного спортивного дискурсу повертаються лексико-граматичні інновації футбольної сфери початку XX ст., які є яскравими прикладами відображення в мові української ідентичності. Цим назвам поки важко конкурувати з усталеними чужомовними англізмами, тим більше в умовах всезагальної моди на невмотивоване позичання англійських назв у різних сферах суспільного життя. Перспектива подальших досліджень – у ґрунтовному вивченні історії розвитку мови спорту й аргументуванні потреби повернення до вжитку вдалих термінів, створених із питомих ресурсів української мови, які демонструють національну ідентичність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джунь В. Іван Боберський і українська ідентичність. *Українська тіловиховна традиція* / гол. ред. Андрій Сова. Львів, 2022. Вип. 2. С. 96–109.
2. Зелізний А. Елементи загальної методології в термінологічній праці. *Науково-технічне слово*. Львів: ДУ «Львівська політехніка», 1995. № 1. С. 41–52.
3. Ковалик І. І. Логіко-лінгвістична проблематика технічної термінології у слов'янських мовах. *Вісник ЛДУ. Серія філологічна*. Львів, 1969. Вип. 6. С. 19–23.
4. Паночко М. М. Украинская спортивная лексика: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02. Киев: Киев. гос. пед. ин-т им. А. М. Горького, 1978. 23 с.

5. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство: підручник. Львів: Світ, 1994. 216 с.
6. Пілецький В. Ще раз про мовну самобутність українського терміна. *Серце чистеє, думка чесна...: збірник наукових праць і матеріалів на пошану Ірини Ощипко*. Львів: Левада, 2018. С. 292–313.
7. Поліщук Р. Іван Боберський як провідник національної ідентичності через традиції тіловиховання і спорту. *Українська тіловиховна традиція* / гол. ред. Андрій Сова. Львів, 2023. Вип. 3. С. 90 – 97.
8. Процик І. Лексика на позначення футбольних понять у праці Івана Боберського «Забави і гри рухові. Часть III. Копаний мяч» (Львів, 1906): словник-довідник. Львів: НТШ, 2023. 56 с.
9. Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність (Спроба сучасного синтезу). Київ: Грамота, 2006. 240 с.
10. Янків І. Т. Українська спортивна термінологія (історико-методологічний аналіз): автореф. дис. ... канд. наук з фізичного виховання та спорту: 24.00.02. Луцьк: Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2000. 19 с.

*Рижак Людмила, к.ф.н., доцентка,
декан філософського факультету,*

Львівський національний університет імені Івана Франка

Гребенко Назарій, аспірант кафедри філософії,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СВІТЛІ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Соціальні, економічні, політичні та культурні виклики сучасної цивілізації, яку охопив цивілізаційний вир процесів глобалізації – нелінійних масштабних взаємодій міжкультурної асиміляції та інтеграції – формує запити формування культурної ідентичності. У сучасному світі практично не залишилося суспільств чи культур, яких не торкнули процеси глобалізації. За словами титульного дослідника глобалізаційних процесів Ф. Фукуями: «Сучасним виявом руху

історії є глобалізація. Світ інтегрується завдяки розвитку технології, торгівлі й інвестиціям, завдяки обміну думками, який стимулює економічне зростання і створює підвалини для поширення демократії» [6]. Для окреслення соціокультурних особливостей сучасного глобалізованого світу Т. Фрідмен послуговується поняттям «Лексус» – «усіх анонімних, наднаціональних, гомогенізуючих, стандартизуючих ринкових сил і технологій, що складають сьогоднішню економічну систему, яка глобалізується» [5, с.23]. Аналізуючи вияви глобалізації (на прикладі американського суспільства), З. Бжезінський підкреслює її всеохопний вплив «у глобальних комунікаціях, популярних розвагах і масовій культурі, а також потенційно дуже відчутним впливом американської технологічної переваги та глобальним військовим розмахом. Культурне домінування – недоцінена грань американської глобальної влади. Хай би там яка була думка про її естетичні вартості, масова культура Америки має магнетичну привабливість, особливо для молоді світу. Її привабливість може впливати з гедоністичної якості стилю життя, який вона пропагує, але її глобальність незаперечна» [1, с. 25].

Глобальні цивілізаційні процеси, стрімкі інноваційні зрушення, вражаючий інформаційно-технологічний прогрес, виняткова цінність наукової раціональності, а також бурхливий розвиток техніки і технології зумовлюють глибинні процеси зміни соціального життя, динаміку соціальних зв'язків, швидку трансформацію стилів життя та мислення, формування нових світоглядно-ціннісних орієнтирів, генерації нових взірців, ідей і концепцій. Не випадково у сучасному соціокультурному дискурсі осмислення цих світоглядних питань постають вкрай актуальними. Ясна річ, перед викликами глобалізації не залишається осторонь і українське суспільство й культура. За словами М. Жулинського, «на культуру лягає колосальне навантаження, оскільки глобалізація, мов космічна «чорна діра», втягує народи і культури у всесвітній комунікаційний «котел». З одного боку, цей процес глобальної комунікації сприяє розповсюдженню культур, інтенсивному культурному діалогові, з іншого – задіює механізми культурної уніфікації, стираючи

національний образ із цивілізаційної матриці» [2, с.88]. Як влучно висловився С. Кримський: «Майбутнє все більше підпадає під логіку технічної раціональності, логіку перманентних перетворень, що випливають з природи техносфери» [3, с.199]. Так, принципи універсалізму та стандартизації, що зумовлені процесами глобалізації, з однієї сторони, а також умови російсько-української війни – з іншої, тільки підсилюють проблемність формування національної ідентичності в українському суспільстві.

Глобалізація, що торкається передусім «квінтесенції» національних культур, змінює їхні ціннісно-нормативні основи, світоглядне підґрунтя етнічної самобутності, вносячи тим самим невизначеність у смислові виміри буття людини в соціокультурному просторі, відтак, актуалізується процес формування культурної ідентичності. Зауважимо, що традиційні форми ідентичності в сучасному динамічному соціокультурному просторі, насамперед через глобалізаційні зрушення та ситуацію російсько-української війни, без сумніву, руйнуються, посилюючи ситуацію «ідентифікаційної невизначеності» сучасного українського суспільства. Процес побудови української національної ідентичності ускладнювався довготривалими спробами викорінення національних цінностей та ідей, пригніченням національної свідомості та нищенням історичної пам'яті й національних здобутків шляхом створення монолітної «радянської» ідентичності. Відтак, як пише О. Пахльовська, ми маємо справу з культурою та суспільством, котре «впродовж принаймні трьох століть проіснувало фактично в режимі постійного геноциду, етноциду і лінгвоциду, – суспільством, у якому відтак були порушені етичні основи внутрішньої та зовнішньої комунікації» [4]. Тому сьогодні ми стикаємося з тотальними процесами маргіналізації, що охопили українське суспільство, в якому сформувалися чільні соціальні прошарки «манкуртів», що не мають чітких національно-культурних орієнтацій, не можуть заявити про свою причетність до цінностей української культури чи задекларувати свою культурну ідентичність. Відповідно, культивування ідентифікаційних практик – це надто тривалий

процес, що передбачає поєднання історичних передумов, спадкоємності традицій, особливостей та розвитку української культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бжезінський З. Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / перекл. з англ. О. Фешовець. Львів – Івано-Франківськ, 2000. 236 с.
2. Жулинський М. Кому довірити облаштування справедливої держави? Національна еліта – духовний щит на порозі глобалізації // М. Жулинський. Нація. Культура. Література. Київ, 2010. С. 78 – 90.
3. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. Київ, 2003. 240 с.
4. Пахльовська О. Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поствандалізм. *Сучасність*. Ч.10. 2003. URL: <http://www.traducionalist.info/forum/44-172-1> (дата звернення: 12.09.2024).
5. Фрідмен Томас Л. Лексус і оливкове дерево: зрозуміти глобалізацію / перекл. з англ. М. Прокопович, Р. Скакуна. Львів, 2002. 624 с.
6. Фукуяма Фр. Глобалізація безконечна. *Культурологічний часопис «І»*. 2000. № 19. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n19texts/fukujama.htm> (дата звернення: 05.09.2024).

*Салабай Соломія, асистентка кафедри іноземних мов,
Національний лісотехнічний університет України*

РОЛЬ МОВИ ТА ДІАЛЕКТІВ У ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Протягом двох тисяч років мова виявилася інструментом для обміну інформацією та вираження культури. Впливу мови та діалектів на культуру народу в останні роки присвячено багато наукових праць. Справді, мова та діалекти є не лише втіленням культурних цінностей народу, але й впливають і формують культурну парадигму різними способами. Серед компонентів культурної ідентичності важливе місце займають мовні характеристики.

Культура, ідентичність, пам'ять – усі ці поняття сьогодні тісно пов'язані з мовою, оскільки неможливо уявити людину без її мови та її культури.

Культурна самобутність, складна взаємодія спільних цінностей, вірувань, традицій і звичаїв, використання діалектів становить суть самобутності спільноти. Мова — це не просто утилітарний інструмент спілкування; це живе сховище історії, світогляду та колективної свідомості спільноти. У міру розвитку суспільства мова стає посудиною, через яку культурні наративи передаються від одного покоління до іншого. Вона містить у собі багатство усних традицій, фольклору та колективної пам'яті народу, формуючи спільну ідентичність, яка долає часові та просторові кордони. Взаємозв'язок мови та культурної ідентичності очевидний. Оскільки ми перебуваємо в епосі, позначеній стрімкою глобалізацією та технологічним прогресом, життєздатність мови у збереженні культурної самобутності стає дедалі виразнішою та потребує вивчення. Прискорені темпи втрати мови та вплив домінуючих глобальних мов створюють загрозу для мовного розмаїття.

Вплив діалектів на культурну ідентичність є глибоким і багатограним. З одного боку, вони діють як маркери відмінності, розмежовуючи внутрішню та чужу групи на основі мовних особливостей і тим самим зміцнюючи групову солідарність. З іншого боку, вони також можуть служити мостами між культурами, полегшуючи спілкування та взаєморозуміння між різними групами населення. У регіонах, де співіснують або накладаються кілька діалектів, люди часто розвивають мінливу мовну ідентичність, перемикаючись між діалектами залежно від контексту та співрозмовників. Ця лінгвістична спритність посилює соціальну згуртованість, дозволяючи мовцям легко орієнтуватися в різних культурних ландшафтах. Використовуючи свою унікальну мовну спадщину, громади можуть відстоювати свою самобутність і автономію всупереч зовнішньому тиску. Таким чином, збереження та відродження діалектів є не просто академічною проблемою, а центральною частиною поточних дебатів про збереження культури, політику ідентичності та права груп меншин.

Місцеві діалекти мають важливе значення для збереження культурної ідентичності, спільної для досить невеликого населення, яке постійно перебуває під загрозою ерозії культури та мови більшості в певній країні. Це пов'язано з тим, що вони індивідуалізують конкретні території в межах регіону та поєднують носіїв із цією меншою територією. Наприклад, англійські діалекти тісно пов'язані з почуттям ідентичності людей і зі стереотипами, які розвиваються навколо певних різновидів: регіональний акцент може нести інформацію про походження особи, а акцент з іншої місцевості часто сприймається як контраст.

Інший показовий приклад можна знайти в Сардинії, Італія, де безліч місцевих діалектів співіснує поряд з італійською та сардинською мовами (визнаною мовою меншини). Ці діалекти є не просто мовними варіантами, а представляють різні культури зі своїми традиціями, фольклором та історією. Наприклад, нуорський діалект у центральній Сардинії відомий своїми архаїчними рисами, які відносяться до доримських часів, пропонуючи зрозуміти давнє минуле острова. Підтримка цих діалектів має вирішальне значення для розуміння складної культурної мозаїки Сардинії та для збереження її нематеріальної культурної спадщини. Зусилля задокументувати та відродити ці діалекти через освіту, засоби масової інформації та місцеве управління підкреслюють зобов'язання громади зберігати мовне розмаїття як наріжний камінь культурної ідентичності. Завдяки цим зусиллям жителі Сардинії підтверджують цінність своєї мовної спадщини в зв'язку минулих поколінь із теперішніми та майбутніми, зміцнюючи колективну ідентичність, яка глибоко вкорінена в мовній множинності.

Мова також відіграє важливу роль у культурному збереженні та опорі. У ситуаціях, коли культура перебуває під загрозою, мова може слугувати формою опору проти культурної асиміляції чи домінування. Підтримуючи свою мову, культурні групи можуть відстоювати свою ідентичність і протистояти зовнішнім впливам. Це видно на прикладі багатьох корінних громад у всьому світі, які продовжують розмовляти рідною мовою, незважаючи на тиск, спрямований на перехід на домінуючі мови.

У відповідь на виклики сьогодення зростає рух до відродження та збереження діалектів як протипаги силам глобалізації. Громади в усьому світі використовують інноваційні стратегії, щоб зберегти свої діалекти живими, починаючи від включення їх у навчальні програми до використання цифрових платформ для вивчення діалектів та обміну. Соціальні медіа, зокрема, стали потужним інструментом для підвищення обізнаності та виховання гордості за регіональні діалекти серед молодих поколінь. Ці зусилля відображають ширше визнання внутрішньої цінності мовного розмаїття як складової людської спадщини. Підтверджуючи важливість діалектів у збереженні культурної ідентичності в умовах глобалізації, суспільства можуть виховувати більш стійкі та яскраві культури, які відзначають як унікальність, так і взаємозв'язок.

Таким чином, мова має вирішальне значення для підтримки культурної ідентичності, виступаючи засобом комунікації та збереження спадщини. Вона допомагає передавати цінності та традиції, сприяючи єдності всередині культурних груп. Мови також символізують ідентичність, допомагаючи протистояти культурній асиміляції та сприяючи глобальному культурному розмаїттю. Саме тому збереження мов та діалектів є ключем до підтримки унікальності різних культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Brown A., Davis C. Linguistic Diversity in the Digital Age. *Journal of Language and Technology*, 2006. 15(2). P. 123-145.
2. Garcia R. The Impact of Globalization on Language and Culture. *International Journal of Global Studies*. 2012. 7(3). P. 210-228.
3. How important are local dialects to cultural identity? URL: <http://www.kittykittyjones.com/how-important-are-local-dialects-to-cultural-identity/>
4. What is the role of language in maintaining cultural identity? URL: <https://www.tutorchase.com/answers/ib/politics/what-is-the-role-of-language-in-maintaining-cultural-identity>

5. Бумар К. С. Лінгвокультурний аспект діалекту в італійській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія, 2019. № 42. Т. 3. Ст. 41-44.

*Соболевська Оксана, викладачка-методистка,
Відокремлений структурний підрозділ «Педагогічний фаховий коледж
Львівського національного університету імені Івана Франка»*

МОВА ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

«Мова - це кров. Що оберігає тіло нації.

Виточи кров – умре нація»

Юліян Дзерович

На сучасному етапі актуальність даної теми є очевидною, оскільки це обумовлено складними процесами розбудови незалежної Української держави, творення української політичної нації. Мова – це не лише засіб спілкування, а й головний чинник консолідації нації, оскільки забезпечує єдність, вільний і культурний розвиток національної спільноти, стоїть на сторожі збереження національної ідентичності, здорового духовного та ментального розвитку, а отже, виступає могутнім засобом зміцнення національної свідомості. У державотворчому процесі мова, поряд із внутрішніми консолідуючими чинниками, виконує й зовнішню функцію, яка полягає у виокремленні держави з-поміж інших країн, в утвердженні нації і держави серед багатомовної спільноти. Тому творення української нації вимагає розв'язання фундаментальних питань мовної сфери, щоб така нація ґрунтувалася на засадах української національної державності [3].

Мова є потужним засобом соціалізації особистості, а відтак вона відіграє визначальну роль у формуванні національної ідентичності. Мовна система віддзеркалює те, що є найважливішим для будь-якої нації, її культури, історії, звичаїв та традицій. Мовна політика, у свою чергу, відображає соціальні чи політичні зміни в країні та світі. Тому, не варто недооцінювати значимість

коректного вирішення гуманітарних питань (мови, культури, освіти, науки) оскільки це може спричинити ослаблення та руйнацію держави, переконливим доказом чого слугує історичний досвід багатьох країн світу. Мовна ідентичність є вагомим засобом самовизначення й самоідентифікації особистості [2, 100].

Сьогодні, коли в суспільно-політичному житті іде переоцінка морально-етичних цінностей, відроджується національна самосвідомість народу, знання рідної мови набуває особливого значення. Усі сфери суспільного життя охоплює мова. Освіта, наука, мистецтво, театр, побутова культура пов'язані з мовним вихованням, мовною політикою. Рідна мова є одним із найважливіших засобів формування патріотичних почуттів, гордості за свій народ, вона є виявом національної культури. Піклування про рідну мову, любов і повага до неї має бути в центрі уваги кожної нації. Українська мова – це не мова простолюду, а мова цілої нації, чиє місце на право самостійного розвитку в ряду цивілізованих народів уже завойоване й не може бути зайняте ніким іншим. Мовну палітру розглядають як діяльність людей, що спілкуються між собою і цим самим привносять у лексичний склад елементи, зумовлені потребами їхньої виробничої і духовної діяльності. При цьому мова розглядається як творча практика особистостей, які спілкуючись між собою, розвивають свій генофонд, орієнтуючись як на власні надбання, так і на зовнішньомовні запозичення, зберігають у ній культуру попередніх поколінь і вносять свою відповідно до розвитку цивілізації [1, с. 43].

Українська мова є неоціненним духовним багатством української національної спільноти та основою національної ідентичності особистості. Нація, народ, держава, національна свідомість, національна культура не можуть існувати без мови. Чим сильніша мова, тим могутніша нація. Тут доречними будуть слова Л. Костенко: «Нації вмирають не від інфаркту, спочатку в них відбирають мову» та відомий вислів «чия мова – того й держава». І. Огієнко визначав українську мову як вагомий чинник формування національної ідентичності особистості. «Пильуйте ж виховувати такі потрібні для нації сильні характери, виховуючи дітей тільки рідною мовою. Особа, що не зросла на

рідній мові, загублена для нації, бо ціле життя буде безбатченком, і справи рідної нації їй будуть чужі» [6, с. 26].

Олесь Гончар називав мову генофондом культури. Він стверджував, що «мова – це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків, мова – це ще й музика, мелодика, фарби, буття, сучасна художня, інтелектуальна і мисленнєва діяльність народу».

Питання взаємозв'язку мови та національної ідентичності стає предметом наукового пошуку вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: Дж. Джозеф вважає мову домінуючою складовою національної ідентичності, обґрунтовуючи своє твердження тим, що 1) мова визначає соціальні риси, які формують основу національної приналежності; 2) мова слугує засобом передачі культури та ідентичності від старшого до молодшого покоління; 3) концепти національної ідентичності відображені в сакральних текстах нації (конституція, національний гімн, визначні літературні твори нації); 4) розробка та запровадження системою освіти стандартів правильного мовлення здійснюється з метою збереження та відтворення національної культури; 5) коли нація прагне контролювати тих, хто може перебувати в її складі, вона може використовувати мову як найбільш очевидний критерій для вирішення питання, чи належить конкретна особа до неї. Чимало сучасних націй вимагає від своїх членів наявності певної культурної кваліфікації, яка найчастіше прямо чи опосередковано включає мову [8, р. 490-491].

О. Шостак, аналізуючи роль мови у формуванні національної ідентичності, наголошує на тому, що національні інтереси та духовне здоров'я нації виражаються за допомогою мови, яка володіє здатністю зберігати й передавати історію свого народу. Розвиненість національної мови та володіння рідною мовою дослідниця визначає головними критеріями соціальної ідентичності й самодостатності людини та нації, а мову головним чинником консолідації нації. Отже, ступінь розвитку рідної мови залежить від ступеня зрілості народу та глибини його духовної культури [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив зробити висновок, що зміцнення авторитету державної мови (збереження колоритних національних традицій, їх відтворення рідною мовою) сприяє консолідації нації, формуванню національної культури .

Ми визначаємо мовний фактор ключовим консолідуючим чинником нації. Існування потужної української культурної еліти, яка володіє національною мовою, сприяє трансформації етнічної ідентичності в національну.

Українську мову слід розглядати як:

- фактор збереження цілісності Української держави;
- засіб для вираження волі народу і кожного громадянина країни;
- інструмент для здійснення державного управління;
- механізм реалізації прав і обов'язків населення України;
- національну ознаку державності в міжнародних правовідносинах [4, с.38].

Неперервна мовна освіта має забезпечувати такий рівень оволодіння державною мовою, який сприятиме використанню нею всіх суспільних функцій, а також функцій мовного розвитку особистості.

Отже, українська мова є духовним багатством українського народу та фундаментом національно-культурної ідентичності особистості. Без мови немає нації, народу, держави. Доки існує мова, доти існує народ. Без знання мови не можна говорити про національну свідомість чи розвиток національної культури. Втрата мови веде, до втрати найважливішого чинника виховання національнокультурної ідентичності. І про це потрібно пам'ятати завжди.

Українська мова як фактор формування нації є невід'ємним державницьким атрибутом і відіграє роль загальнонаціональної цінності державотворення. Державність української мови є ключовим чинником консолідації українського суспільства, формування сучасної української нації, символічним уособленням української державності, гарантією збереження національної ідентичності українського етносу і державної єдності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарова Л. Є. Мова як феномен нації. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. праць. Вип. 24. Харків, 2008. С. 43 – 49.
2. Варіативність концепту національної ідентичності у сучасному мультикультурному середовищі: кол. монографія / за заг.ред. О.Г.Шостак. Київ: Талком, 2020. 247 с.
3. Ковальов Д. Державна мова як засіб формування національної свідомості українського суспільства. URL: <https://bandera.lviv.ua/derzhavnamova-jak-zasib-formuvannja-nacionalnoji-svidomosti-ukrajinskoho-suspilstva/>
4. Масенко Л. Т. Мова і свідомість. *Український смисл: науково-популярний лінгвокультурологічний щоквартальник*. 2008. №1. С. 38–54.
5. Мова та національна ідентичність: монографія. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. 203 с.
6. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: Фенікс, 1995. 46с.
7. Плотникова Л. Ф. Українська мова як один із головних чинників побудови цивілізованої держави. Гуманізм та освіта: VIII Міжнародна науково-практична конференція. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06pllpd.php>.
8. Joseph J. E. Identity and Language. *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd ed., ed. by Keith Brown. Vol. 5. Oxford: Elsevier, 2006. P.486–492.

Саламаха Ігор, к.і.н., доцент

кафедри права та суспільних дисциплін,

Національний лісотехнічний університет України

ІСТОРІЯ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК НЕОДМІННИЙ АТРИБУТ ОФІЦІЙНИХ ВЕБ-САЙТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ ЛЬВОВА

У наші дні практично всі університети Львова мають свої офіційні сайти, у яких подається актуальна інформація про навчальний заклад, новини, розклад занять тощо. Часто на офіційних сайтах університетів розміщуються і матеріали пов'язані історією навчального закладу. Тому ставиться завдання зробити

короткий огляд офіційних університетських сайтів, проаналізувати розміщену там інформацію, пов'язану з історією університету, визначити наскільки повно ця інформація викладена та візуально оформлена.

Передовсім варто відзначити, що на головній сторінці офіційного сайту Львівського національного університету ім. Івана Франка знаходимо велику статтю і дуже інформативну статтю про історію цього навчального закладу (<https://lnu.edu.ua/about/university-today-and-tomorrow/history/>) [1]. Кожен факультет на своєму сайті також подає свою історію, яка безпосередньо переплітається з історією всього університету. Найбільш відповідально до справи висвітлення свого минулого підійшов історичний факультет, який на своїй сторінці розмістив десятки статей у вигляді pdf-файлів. У цих статтях, авторами яких були працівники історичного факультету, було дуже педантично та різносторонньо описано історію цього структурного підрозділу університету впродовж усього його існування, подано інформацію про відомих викладачів та випускників та опубліковано їх короткі біографії (<https://clio.lnu.edu.ua/about/history-and-present>) [2].

На сайті університету «Львівська політехніка» (<https://lpnu.ua/istoriia-universytetu/vytoky-ta-etapy-stanovlennia>) [3] також висвітлена історія цього навчального закладу. Це передовсім стаття «Витоки та етапи становлення Національного університету «Львівська політехніка», яка дуже стисло описує історію університету від заснування до сьогодення. У статті досить ґрунтовно описуються обставини заснування університету, а також подається інформація про те як впродовж двох століть змінювалась офіційна назва університету (аж 14 разів!!!). Стаття розбавлена ілюстративним матеріалом, однак на жаль лише двома фотографіями. Окрім цього на сторінці історії університету подається перелік докторів Honoris Causa та почесних професорів Львівської політехніки.

Сайт Національного лісотехнічного університету України також містить інформацію про історію цього навчального закладу (<https://nltu.edu.ua/index.php/home/istoriia-stanovlennia>) [4]. На головній сторінці сайту у розділі «Історія становлення» подається 12 коротких статей, у яких

висвітлюється історія університету від 1874 р. до сьогодення. Статті належним чином проілюстровані, однак деякі з них написані дуже сухо і нецікаво.

На сайті Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького (<https://new.meduniv.lviv.ua/istoriya-universytetu/>) [5] також висвітлюється його історія. У розділі «Історія Університету» міститься інформація про історію цього навчального закладу починаючи від 1784 року, коли у структурі Львівського університету було створено медичний факультет. Історична довідка про університет невелика, написана досить поверхнево, хоча у ній і вказані основні події з життя університету. У ній міститься 8 ілюстрацій, які доповнюють текст.

Має свій окремий офіційний сайт і Львівський державний університет внутрішніх справ. І на ньому також розміщена інформація про історію цього навчального закладу (<https://www.lvduvs.edu.ua/uk/history-uk.html>) [6]. У розділі «Історія» розміщена невелика стаття, яка висвітлює минуле цього університету. У статті вказується як змінювалась його структура та перераховуються начальники (з 1994 р. - ректори). На жаль, стаття не містить жодних ілюстрацій.

Сайт Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького (ЛНУВМтаБТ імені С.З. Гжицького) також подає інформацію про його історію (<https://lvvet.edu.ua/index.php/universytet/istoriia.html>) [7]. У розділі «Історія», розміщеному на цьому сайті, коротко описується історія розвитку ветеринарної справи у Європі та описується розвиток університету починаючи від 1881 р., коли у Львові була заснована ветеринарна школа. Стаття добре проілюстрована, цікава та інформативна.

На сторінці Українського Католицького Університету також можна знайти історичну довідку про заснування та діяльність цього навчального закладу (<https://ucu.edu.ua/about/istoriya-ta-fakty/peredumovy/>) [8]. Однак через те що університет засновано лише у 2002 р., у статті присвяченій історії університету здебільшого міститься лише історія богословської освіти у Львові та передумови створення Українського Католицького Університету.

І наостанок, свій офіційний сайт має Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського (<https://3w.ldufk.edu.ua/index.php>) [9]. Однак на відміну від сайтів інших університетів, сайт ЛДУФК зовсім не містить інформації про історію навчального закладу.

Таким чином на більшості офіційних сайтів львівських університетів можна віднайти необхідну інформацію про історію цих навчальних закладів. На окремих сайтах ця інформація максимально повна та докладна (це передовсім сайти факультетів ЛНУ ім. І. Франка), інші сайти містять інформацію про історію своїх університетів у вигляді невеликих історичних дописів, та, на мою думку, потребують певного доопрацювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Історія Університету. URL: <https://lnu.edu.ua/about/university-today-and-tomorrow/history/>
2. Історія та сучасність. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/about/history-and-present>
3. Витоки та етапи становлення Національного університету «Львівська політехніка». URL: <https://lpnu.ua/istoriia-universytetu/vytoky-ta-etapy-stanovlennia>
4. Історія становлення. URL: <https://nltu.edu.ua/index.php/home/istoriia-stanovlennia>
5. Історія Університету. URL: <https://new.meduniv.lviv.ua/istoriya-universytetu/>
6. Історія. URL: <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/history-uk.html>
7. Історія. URL: <https://lvet.edu.ua/index.php/universytet/istoriia.html>
8. Історія та факти. URL: <https://ucu.edu.ua/about/istoriya-ta-fakty/peredumovy/>
9. Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського. URL: <https://3w.ldufk.edu.ua/index.php>

ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Поняття «ідентичність» як предмет дослідження в українському правознавстві сформувався порівняно недавно. Науковий інтерес до нього пов'язаний передовсім з євроінтеграційними процесами в українському суспільстві, а також необхідністю наукового обґрунтування української контрпропаганди в умовах повномасштабної російсько-української війни. Стан наукових досліджень ідентичності у правознавстві на сьогодні дозволяє стверджувати виокремлення двох підходів до цього соціального явища – дослідження правової ідентичності як особливої форми соціальної ідентичності та дослідження правових явищ, які є складовою ширшого розуміння ідентичності як комплексної категорії, породженої в межах психологічної науки, але становлення якого відбувається в інших соціальних науках. Дослідження правової ідентичності як правового явища поступово оформилося в окремий науковий напрям українського правознавства, зокрема теорії та філософії права [1]. У межах цього напрямку ідентичність визначають як динамічну категорію, пов'язану з особою (людиною). «Ідентичність особи в науковому дискурсі здебільшого тлумачиться як динамічне цілісне когнітивно-мотиваційне утворення, а відтак є системою визначальних соціальних конструктів суб'єкта, що упродовж життя формується внаслідок взаємодії, соціального порівняння та активної побудови соціальної реальності [2, с. 29].

Таке розуміння правової ідентичності уможливило поширення цього правового явища не лише на людей (осіб), а й їх спільнот, зокрема народів чи націй. Науковець К. Король розкриває у цьому сенсі поняття правової ідентичності як стану всебічного усвідомлення суб'єктом відношення себе до соціальної групи, де він надає значущість та усвідомлює принципову важливість своєї ролі в правовій системі [3, с. 217]. До цілей дослідження правознавства таке

визначення правової ідентичності містить щонайменше два важливі аспекти – світоглядно-свідомісний та діяльнісний. Світоглядно-свідомісний аспект дозволяє з'ясувати найважливіше питання – питання про розуміння народом чи нацією поняття *право* (праворозуміння народу, нації). Діяльнісний аспект дозволяє аналізувати здатність народу, нації реалізовувати права особи та свої права, творити, розвивати право, відповідати за його втілення, захищати його [4, с.6]. для наукового аналізу цих аспектів кривої ідентичності як відносно нового наукового поняття постають затребуваними усталені в українському правознавстві поняття, зокрема «правова традиція». Зв'язок поняття «правова традиція» та «ідентичність» ґрунтовно відображає запропоноване професором В. Ковальчуком розуміння національно-правової ідентичності як стану суспільної правосвідомості, який конструюється з наступних когерентних елементів:

- 1) відношення до минулого, яке знаходить своє вираження через правову традицію («історія формує ідентичність»);
- 2) актуальної політико-правової та соціальної диспозиції («сучасність формує ідентичність»);
- 3) цілей та намірів побудови легітимного правопорядку («майбутнє формує ідентичність») [5, с.160].

Сучасний стан наукової розробки проблематики правової традиції в українському правознавстві дозволяє стверджувати про концептуальне оформлення знань про правову традицію українців, відтак сформовану теорію правової традиції. Ця теорія ґрунтується на доведеній гіпотезі про те, що в кожній правовій системі найважливіші закономірні ознаки, властивості та процеси, задані правовою традицією, нові, випадкові – зумовлені конкретно-історичними обставинами розвитку правової традиції в конкретний історичний час [6, с.214]. Теорія правової традиції дозволяє обґрунтувати становлення фундаментальних ознак права та правової системи України, які є свідомісно-правовими елементами ідентичності українців. На нашу думку, до таких слід віднести:

1. Правову традицію виборності влади в Україні (народоправство, народовладдя).
2. Традицію самоорганізації, самоврядування та самоврядного права.
3. Традицію рівності прав жінок і чоловіків, високого правового становища жінки у суспільстві.
4. Традицію народного судочинства (існування недержавних органів, які вирішують конфлікти у суспільстві).
5. Традицію недержавного (звичаєвого) права.

Знання про ці традиції мають не тільки теоретичне, описане науковцями [7] значення, а й прикладний характер. У процесі європейської інтеграції постає проблема співвідношення національно-правової ідентичності українців та загальноєвропейської правової ідентичності, яка потребує усвідомлення особою відчуття належності до єдиного правового простору Європи та прийняття загальноєвропейських норм і цілей, що визначають її правову поведінку [8]. Водночас національно-правова ідентичність українців, попри незначні відмінності з загальноєвропейською (натомість значні з російською) також потребують захисту. Про цілі та засоби такого захисту йдеться не тільки в науковому дискурсі [9], а й, наприклад, у дискусіях практиків, зокрема суддів Конституційного суду України. На III Маріупольському конституційному форумі «Українська конституційна ідентичність в контексті Європейської інтеграції» зазначалося формування конституційної ідентичності України на основі історичного досвіду державотворення і сучасних прагнень до інтеграції в європейський правовий простір. У доповіді на тему «Як розуміти конституційну ідентичність українців» суддя КСУ В. Лелюк обґрунтував те, як текст Конституції України взаємодіє з національною самобутністю. Це стосується того, як конституційні приписи відображають цінності, важливі для суспільства. В. Лелюк звернув увагу на статті 10, 12 Конституції України, що захищають мовну та культурну самобутність українців, а також на статтю 20 Основного Закону, що визначає державні символи. Він зазначив, що ключовим елементом є

преамбула Конституції, яка містить термін «ідентичність» і підкреслює незворотність європейського та євро-атлантичного курсу України.

Отже, поняття «національно-правова ідентичність» в українському правознавстві розвивається, не тільки наповнюється новими теоретичними смислами, а й набуває прикладного характеру, узагальнюючи розуміння українцями права та національних правових цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тарута О.В. Правова ідентичність особи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук:12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 17 с.
2. Давидюк В. Правова ідентичність: структурування смислового простору. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2023. № 2 (38).
3. Король К. Сутність та зміст правової ідентичності. *Юридичний вісник*. 2023 / 6. С.216-221.
4. Братасюк М., Таращук Л. Правова ідентичність як соціокультурний феномен та її значимість для правового розвитку. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. 2(34). С.6-13.
5. Ковальчук В. Національно-правова ідентичність та її роль в умовах конституційної трансформації в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2021. № 4 (32). С. 159-166.
6. Лобода Ю.П. Правова традиція українського народу (феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу). Львів: Світ, 2009.
7. Панкевич І.М. традиція виборності влади в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 488 с.
8. Король К. М. Загальноєвропейська правова ідентичність: теорія та практика: дис. ... доктора філос. Одеса, 2024. 217 с.

9. Колесник В.П., Берченко Г.В., Слінько Т.М. Конституційна ідентичність як втілення установчої влади. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3.

*Сенюра Оксана, к.с.н., доцентка
кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Національний лісотехнічний університет України*

ІДЕНТИЧНІСТЬ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасна епоха цифрових технологій кардинально змінює способи комунікації, самовираження та формування ідентичності. Цифровізація впливає на всі аспекти соціального життя, створюючи нові можливості для самоідентифікації та соціалізації. У цьому контексті важливо дослідити, як цифрові технології трансформують традиційні уявлення про ідентичність, а також, які соціальні наслідки цієї трансформації мають для індивіда та суспільства в цілому.

Цифрова ідентичність є сукупністю характеристик, які особа формує у віртуальному середовищі. Це багатогранне поняття охоплює всі аспекти нашої онлайн-присутності, від профілів у соціальних мережах до цифрових слідів, які ми залишаємо під час пошуку інформації, онлайн-шопінгу чи простого перегляду веб-сторінок – все це формує наше цифрове «я».

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій породжує нові форми соціалізації й індивідуалізації. Віртуалізація соціальних контактів дозволяє індивідам експериментувати з анонімністю та формувати власні автопортрети в онлайн-просторі [1]. Це створює нові можливості для самовираження, але також ставить під загрозу автентичність особистості.

Дослідження цифрової ідентичності є важливою темою в сучасній соціології, оскільки охоплює широкий спектр аспектів, пов'язаних із самосвідомістю особистості в умовах цифровізації. Науковці акцентують свою увагу на дослідженні процесів створення цифрової ідентичності, вплив

соціальних мереж на самооцінку та психічне здоров'я, дослідження соціальних нерівностей в цифровому світі, формування соціальних зв'язків в онлайн-спільнотах тощо. Проте цифровізація призводить до трансформації традиційних соціальних структур. Культура є основою ідентичності, але в умовах цифровізації вона зазнає значних змін. Цифрове середовище створює нові форми комунікації, які впливають на самоусвідомлення особистості. Це може призвести до кризи ідентичності, коли індивід відчуває себе розірваним між різними соціальними ролями [3] і переживає постійні зміни у самоусвідомленні через занурення у віртуальний простір. Це призводить до нових форм ідентифікації, де індивід може відчувати себе частиною кількох соціальних груп одночасно.

У сучасних умовах розвитку суспільства виникає новий феномен – цифровий номадизм (кочівництво), який є важливим аспектом сучасної ідентичності. Ідентичності, які живуть у режимі цифрового кочівництва, конструюють свою ідентичність через постійний рух та адаптацію до нових умов. Це підкреслює динамічний характер сучасної ідентичності, яка не є статичною, а постійно змінюється під впливом технологій та соціальних умов [3].

Основними чинниками, що сприяли розвитку цифрового номадизму можна вважати пандемію COVID-19, оскільки карантинні обмеження та перехід на віддалену роботу прискорили цей процес, показавши, що багато професій можуть бути успішно реалізовані дистанційно, це повпливало на розвиток коворкінг-центрів, популяризацію через соціальні мережі тощо. Війна на території українського суспільства формує нові загрози цифровій ідентичності. Згідно з дослідженням Українського інституту медіа та комунікації, війна підвищує ризики дезінформації, шахрайства, мобільності, адаптації до нових реалій, потребує підвищеної уваги до кібербезпеки тощо [4]. Тому цифровий номадизм, створює як нові можливості, так і серйозні виклики для формування сучасної ідентичності.

Отже, у епоху цифрових технологій ідентичність стає складним соціальним феноменом. Цифровізація не лише змінює способи самоідентифікації, але й

впливає на структуру соціальних відносин. Подальші дослідження повинні зосередитися на впливі цифрових технологій на культурну ідентичність та соціальні процеси у сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Супрун Г. Ідентичність індивіда в цифрову епоху соціальних комунікацій. *Філософські обрії*. 2020. № 43. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17797/1/Suprun.pdf>
2. Коваленко І., Мелякова Ю., Кальницький Е. Цифровий номадизм як новий модус ідентичності. URL: <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/304563>
3. Уварова Т. І. Культурна ідентичність та цифрове середовище буття культури. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/336/9272/19336-1?inline=1>
4. Цифрова ідентичність – у небезпеці під час війни – звіт УІМК. URL: <https://detector.media/infospace/article/202180/2022-08-24-tsyfrova-identychnist-u-nebezpetsi-pid-chas-viyny-zvit-uimk/>

Табачка Марта, магістр філології,

аспірантка філологічного факультету,

Львівський національний університет імені Івана Франка

СУЧАСНА ЗАПОЗИЧЕНА ТЕРМІНОЛЕКСИКА ОСВІТИ ТА ЇЇ УКРАЇНСЬКІ ВІДПОВІДНИКИ: ІДЕЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Глобалізація світу та розбудова єдиної Європи перетворюють інтеграцію національної освіти до європейського та інноваційного світового освітнього просторів на обов'язкову мову буття української держави. Новий етап ознаменувався інтенсифікацією європейського вектора розвитку України та синхронізацією вимірів української освіти з європейськими характеристиками [3, 171].

В умовах глобалізації, зростання взаємодії та взаємозалежності держав на міжнародній арені та з урахуванням прагнення України до набуття повноправного членства в європейському політико-правовому просторі, значно актуалізується питання якісного провадження освітніх послуг та приведення їх до європейських стандартів [1, 57].

Сучасний етап розвитку освіти в Україні знаменується багатьма реформами та істотними змінами, що зумовлені процесом євроінтеграції. Теперішні умови відкривають безліч нових шляхів та можливостей для розвитку національної освіти.

Закон України «Про освіту» [5] заклав основу для створення нової системи, яка повинна забезпечити якісну освіту в Україні. Відбувається впровадження нових освітніх стандартів, які спрямовані на розвиток критичного мислення, творчості та інноваційності учнів, з'являються нові форми навчання, зокрема проєктна діяльність, інтерактивні уроки, дистанційне навчання тощо [7].

Адаптація освітнього процесу в Україні до європейських стандартів передбачає появу нових понять і термінів. Водночас європейський вектор розвитку освіти в Україні актуалізує питання збереження її національної ідентичності, заковані в системі українських відповідників до запозичених термінолексем.

Запозичені терміни, які з'явилися в системі освіти України в 2014-2024 рр., можна поділити на три групи, а саме:

1. Терміни, які мають кілька варіантних відповідників.
2. Терміни, які мають ідентичні відповідники в українській мові.
3. Терміни, які не мають українських відповідників.

Група запозичених термінів, які мають кілька варіантних відповідників є найбагатшою. Одними з найуживанішими серед них є терміни: *автономія, адаптація, інновація, компетентність, стандарт* тощо.

Компетентність є одним із ключових понять сучасної національної повної загальної середньої освіти. Його поява в системі основних понять пов'язана зі зміною акцентів із засвоєння знань з окремих предметів на розвиток комбінації

знань, необхідних для життя в сучасному світі. У Законі України «Про освіту» термін *компетентність* зафіксовано в значенні: «Динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [5].

У «Словнику термінів і понять сучасної освіти» водночас подається три визначення терміна: **Компетентність** – 1) знання, досвід у тій або іншій галузі; 2) інтегральний прояв професіоналізму, у якому об'єднуються елементи професійної та загальної культури, досвіду, стаж педагогічної діяльності й педагогічної творчості; 3) інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції. [6, 84].

Компетентність – багатогранний термін, який в українській мові має кілька відповідників, що використовують залежно від контексту. У Законі України «Про освіту» трапляється використання терміна *компетентність* для позначення 'набутих реалізаційних здатностей особи до ефективної діяльності', 'результатів навчання' [5]. Фіксується поєднання з великою кількістю прикметників, зокрема: *загальна, ключова, обов'язкова, професійна, спеціальна, фахова компетентність* тощо. Це свідчить про позначення досить широкого поняття, яке охоплює знання, вміння, навички, досвід, а також здатність застосовувати їх на практиці. Кожен з цих аспектів можна передати різними українськими словами.

Наприклад, доречно послуговуватись терміном *здатність*, коли йдеться про загальну спроможність здійснювати певну діяльність. Для позначення високого рівня володіння певними навичками існує термін *майстерність*. Варто використовувати термін *досвід*, коли йдеться про навички виконання конкретних практичних дій, завдань та термін *знання*, коли йдеться про теоретичний аспект здобуття умінь та навичок.

Закон України «Про освіту» пропонує запозичений термін *булінг* та його ідентичний український відповідник *цькування* для позначення діяння (дії або

бездіяльності) учасників освітнього процесу, які полягають у насильстві» [5]. На нашу думку, український термін *цькування* точніше передає суть явища, пов'язаного з навмисним заподіянням шкоди іншій людині, як фізичної, так і психологічної.

У «Короткому словнику актуальних іншомовних слів і термінів, які вживаються в сучасному освітньому процесі» подано інший український відповідник до терміна *булінг*: «**Булінг** (від англ. bullying – залякування) – це агресивна та вкрай неприємна поведінка однієї дитини або групи дітей по відношенню до іншої дитини, що супроводжується постійним фізичним і психологічним тиском» [2, 3]. Однак лексема *залякування* є неадекватним відповідником для позначення окресленого явища, тому що є лише одним із його проявів. *Булінг* передбачає систематичне та повторюване насильство, натомість *залякування* – це лише намагання викликати страх.

Отже, англomовний термін *булінг* має в українській мові два відповідники, але *цькування* – більш широке поняття, яке охоплює не лише процес *залякування*, але й інші форми насильства, як фізичного, так і психологічного.

Ідея забезпечення рівних можливостей для навчання, незалежно від особливих потреб людини, дала поштовх для розвитку одного з основних напрямів освітніх реформ – впровадження інклюзивної освіти.

У законі України «Про освіту» поняття 'інклюзивна освіта' представлене термінами *інклюзивне навчання, інклюзивне освітнє середовище, інклюзивно-ресурсні центри, інклюзивні центри* тощо. Центром термінологічного поля є лексема *інклюзія* та похідний прикметник *інклюзивний*. Попри активність вживання вказаних запозичених термінолексем спеціальні лексикографічні праці та нормативні документи не подають українських відповідників на позначення цього поняття.

Термін *інклюзія* є запозиченим із англійської мови. Переклад та значення фіксує «Словник термінів і понять сучасної освіти»: **Інклюзія** (з англ. inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті; це політика й процес, що дає можливість усім дітям брати участь у всіх

програмах [6, 75]. Вважаємо, що *включення* не є українським відповідником цього терміна, оскільки слугує позначенням лише додавання/входження особи в освітній процес. *Інклюзія* – значно ширше поняття, яке передбачає створення відповідних умов для належного навчання, трансформацію всієї системи освіти задля доступності і ефективності навчання всіх.

«Національний освітньо-науковий глосарій» фіксує термін *мобільність*, який служить для позначення одного із ключових принципів формування європейських просторів вищої освіти і досліджень, що передбачає різноманітні можливості для вільного переміщення студентів, викладачів, дослідників, адміністраторів у цих просторах з метою академічного і загальнокультурного взаємозбагачення, слугує забезпеченню цілісності зазначених європейських просторів [4, 53]. Спеціальні словники не подають українські відповідники на позначення цього відносно нового поняття, яке ще не набуло широкого поширення. Тому немає достатньої практики використання конкретного українського відповідника для його позначення.

Відсутність у сучасному українському освітньому просторі єдиного відповідника свідчить про процес адаптації термінів до української мови, який ще триває.

Отже, збереження національної ідентичності в умовах євроінтеграції освіти є доволі складним завданням. Сьогодні важливо не тільки адаптувати українську освіту до європейських стандартів, але й дбати про розвиток національної мови та культури. Створення нової української термінології в галузі освіти є важливим кроком на цьому шляху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Годованик Є. В., Тихомирова Г. Є. Щодо правових аспектів надання освітніх послуг в умовах глобалізації та європейської міждержавної інтеграції. *Збірник матеріалів XXI підсумкової науково-практичної конференції викладачів*. Маріуполь, 2019. С. 57–60.

2. Короткий словник актуальних іншомовних слів і термінів, які вживаються в сучасному освітньому процесі / уклад.: О. М. Бикова. Путивль, 2021. 11 с.
3. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: моногр. Київ, 2021. 384 с.
4. Національний освітньо-науковий глосарій / редкол.: В. Г. Кремень (відп. ред.). Київ, 2018. 524 с.
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 1.03.2024).
6. Словник термінів і понять сучасної освіти / уклад.: Л. М. Михайлова, О. В. Пагава, О. В. Проніна. За заг. ред. Л. М. Михайлової. Сєверодонецьк, 2020. 194 с.
7. Табака М. І. Словники термінів освіти як засіб відображення освітніх реформ. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2024. № 18. С. 336-343.

*Тимчук Інна, к.пед.н., доцентка
кафедри філології, педагогіки та методики викладання,
Білоцерківський національний аграрний університет*

*Погоріла Світлана, к.пед.н., доцентка
кафедри філології, педагогіки і методики викладання,
Білоцерківський національний аграрний університет*

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ОНЛАЙН-СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Сучасний світ переживає бурхливий розвиток цифрових технологій, які значно змінили всі сфери людського життя, в тому числі й освіту. Онлайн-платформи стали невід'ємною частиною навчального процесу, надаючи студентам нові можливості для навчання та спілкування. Однак, разом з перевагами, цифрова трансформація освіти принесла і нові виклики, пов'язані з культурою онлайн-взаємодії.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що починаючи з 2019 р. (початок пандемії) наш БНАУ перейшов у змішаний формат навчання. Університет використовує для дистанційного навчання платформу Moodle як основну, та інші соціальні мережі, такі як: вайбер, зум, ватсап і телеграм. В свою чергу, зростає кількість випадків кібербулінгу, поширення дезінформації та інших проявів неетичної поведінки в мережі. Це свідчить про гостру потребу у формуванні у студентів навичок мовної та культурної взаємодії в цифровому середовищі.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо формування етичної та мовної культури онлайн-спілкування студентів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням).

Оскільки онлайн-навчання стало невід'ємною частиною навчального процесу, важливо, щоб студенти оволоділи навичками культурного та грамотного спілкування в мережі. Ми вважаємо, що неправильне використання мови в онлайн-просторі може призвести до непорозумінь, конфліктів та негативного досвіду. Переконані, що формування етичної та мовної культури в онлайн-спілкуванні сприяє створенню сприятливого освітнього середовища, заснованого на взаємоповазі та толерантності. А розвиток мовної культури дозволяє студентам більш ефективно передавати свої думки та ідеї, а також краще розуміти інших. Це є запорукою успішної співпраці та побудови міцних професійних стосунків. Зазначимо також, що навички культури онлайн-спілкування є важливими для успішної самопрезентації в майбутньому професійному середовищі. І саме викладачі мовних дисциплін відіграють ключову роль у формуванні мовної та етичної культури студентів. Інтеграція етичних аспектів у викладання мовних дисциплін дозволяє студентам не тільки опанувати мову, але й розвинути критичне мислення та почуття відповідальності; інвестувати в майбутнє, оскільки випускники університетів будуть готові до ефективної комунікації в глобальному цифровому світі.

Розглянемо детальніше роль викладача мовних дисциплін у формуванні мовної та етичної культури студентів у соціальних мережах. Вона є надзвичайно

важливою і багатогранною. Адже саме викладачі є тими наставниками, які допомагають студентам освоїти не лише граматичні конструкції та лексику, а й культуру спілкування, в тому числі, й у віртуальному просторі. На заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) у процесі роботи над темами: «Культура мовлення», «Мовні норми літературної мови», «Спілкування», «Публічні виступи» ми вивчаємо не лише мовні та культурні аспекти живої комунікації, а й онлайн-спілкування. Розглянемо основні напрямки роботи викладача.

Дотримання правил онлайн-спільноти. Звертаємо увагу на те, що на будь-якому форумі, у чаті або в соціальних мережах існують свої правила спілкування. В молодіжних форумах або ж чатах більш поширена анонімність та сленги, немає чітких рамок у висловлюваннях. Тому, перед тим, як вступити в обговорення у якусь із спільнот, бажано звернути увагу на місцеві правила комунікації, щоб в подальшому мирно співіснувати з її учасниками [1].

Свідоме використання мови. Ми вважаємо, що викладач має бути зразком для наслідування, демонструючи в своїх повідомленнях у соціальних мережах та на навчальній платформі дотримання орфографічних, пунктуаційних норм, а також використання відповідної лексики для різних ситуацій спілкування.

Аналіз текстів: спільний аналіз постів, коментарів, повідомлень у соціальних мережах допомагає студентам усвідомити, які мовні засоби використовуються для досягнення різних комунікативних цілей. Н-д: проаналізуйте текст із соціальної мережі «Тікток». *Суржик – це саме лучше що ізобрели люди. Йому не можна научиця. З ним рождаюця. В нього нет правил, його нада чувствувать* [2].

Вправи на формування мовних навичок: Розвиток навичок коментування, ведення дискусій, написання повідомлень у форматі, характерному для соціальних мереж. Пропонуємо студентам взяти участь у веденні дискусії у створеній групі у соціальній мережі «Вайбер» на одну із тем:

- «Мова ненависті в інтернеті: як розпізнати та протистояти». Пропонуємо під час дискусії наводити та аналізувати реальні приклади; створювати власні повідомлення з метою просування ідеї толерантності.

- «Мистецтво аргументації: як переконати без конфлікту». Студенти отримують завдання будувати логічні аргументи, а також вміти слухати та розуміти думку інших учасників дискусії.

- «Фейкові новини та маніпуляції: як не стати жертвою». Під час цієї дискусії ставимо перед собою мету розвитку навичок медіаграмотності, критичного оцінювання інформації, що надходить з мережі. Пропонуємо у загальному чаті розробити всіма учасниками алгоритми перевірки інформації.

- «Мова і культура: як поважати різноманітність». Одна із найважливіших тем для формування культури спілкування та толерантного ставлення до інших культур; можливість виховання поваги до мовної різноманітності. Пропонуємо проаналізувати під час дискусії стереотипи про мову і мовців, обговорювати питання мовної політики.

Додаткові завдання та активності. З метою практичного застосування отриманих вище вмінь і навичок, пропонуємо вести блоги та форуми в соціальних мережах. Маємо досвід ведення нашими студентами (які щойно почали вивчення української мови) блогу, в якому вони ділилися своїми труднощами на шляху вивчення мови. Також додатковим завданням може бути створення самостійних проєктів на тему етичного спілкування в соціальних мережах: створити відеоролик, презентацію чи інфографіку, постер, тощо. Ефективним, на нашу думку, є також організація зустрічей з представниками медіа, блогерами, фахівцями з етики комунікації. Тому неодноразово проводимо гостьові зустрічі з лектором із медіаграмотності.

Рольові ігри. Пропонуємо моделювання різних ситуацій спілкування в соціальних мережах.

Наприклад, ситуація «Розповсюдження фейкової новини». У стрічці новин одного з учасників з'явилася яскрава, але сумнівна новина про відкриття нового методу вивчення української мови. Учасник поділився цією новиною в групі, не

перевіряючи її достовірність. Інші учасники відреагували по-різному: хтось повірив, хтось засумнівався. Студенти отримують наступні ролі: автор посту, який впевнений у достовірності інформації, намагається переконати інших у її правдивості. Скептик, який висловлює сумніви щодо достовірності новини, намагається знайти докази її спростування. Нейтральні учасники, які спостерігають за розвитком подій, намагаються з'ясувати правду. І, нарешті, адміністратор групи, який стежить за дотриманням правил спілкування, намагається направити дискусію в конструктивне русло. Головне завдання викладача при проведенні рольової гри – створити атмосферу довіри та відкритості для обговорення важливих питань, пов'язаних з етикою онлайн-спілкування.

Співпраця з іншими дисциплінами. *Це може бути інтеграція з інформатикою:* спільні проекти, спрямовані на розвиток цифрової грамотності та безпечної поведінки в мережі. А також *інтеграція з соціологією та психологією:* обговорення соціальних та психологічних аспектів онлайн-спілкування.

Отже, запропоновані теми та завдання допоможуть студентам не лише розвинути мовні навички, але й сформувані відповідальне ставлення до спілкування в онлайн-просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Культура спілкування в інтернеті: веб-сайт. URL: <https://kl81.dnepredu.com/uk/site/kultura-spilkuvannya-v-in.html>
2. Суржик і чистота, або Чому це «відвратительно»: веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3408444-surzik-i-cistota-abo-comu-ce-vidvratitelno.html>

*Ткач Леся, к.філол.н., доцентка кафедри
медійних технологій, інформаційної та книжкової справи,
Інститут поліграфії та медійних технологій,
Національний університет «Львівська політехніка»
Стадник Ольга, старша викладачка кафедри медійних технологій,
інформаційної та книжкової справи,
Інститут поліграфії та медійних технологій,
Національний університет «Львівська політехніка»*

**ПРО ПОСИЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМ СУСПІЛЬСТВОМ РОЛІ
УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ ЯК ОБ'ЄКТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ
СОЦІОКОМУНІКАТИВНІЙ РЕАЛЬНОСТІ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

Книга як основний продукт видавничої і книготорговельної діяльності, призначений для фіксування, передачі та збереження в часі й просторі певної інформації, продовжує залишатися об'єктом вивчення і дослідницьким інструментарієм. Спонукає до цього багатопланова природа книжки, яка продовжує посідати провідне місце в соціокомунікативному середовищі. Прагнення дослідників переосмислити зміст поняття «книга» та її роль обумовлені потребами сучасного книжкового ринку, розвитком інформаційних технологій, які розширюють можливості автора і споживача, не змінюючи сутнісних ознак книги як способу відображення і засобу формування суспільної свідомості.

Нові потреби та смаки читачів ХХІ ст. зумовили необхідність подальшого ґрунтового вивчення їх інтересів, ролі саме української книги в їхньому житті. Якісна сучасна українська література допомагає досягнути особливості свого часу. Останнім часом ми проголошуємо, що саме через книгу людина залучається до національної культури, адже одним із пріоритетних гуманітарних напрямів діяльності вітчизняних бібліотек є популяризація української мови й української книги.

Укотре триває в Україні боротьба за збереження культури: стирання української національної ідентичності стало інструментом війни, яку розпочала росія. Оскільки кремль відкрито використовує російську мову як зброю, щоб виправдати вторгнення в Україну, попит на україномовну літературу зріс до безпрецедентного рівня. З'явилося нове покоління українських авторів, які стали частиною ширшого культурного ренесансу, який також мав глибокий вплив на музику, моду та мистецтво України. За словами керівника відділу авторського права «Видавництво Старого Лева» Івана Федечка «останні вісім років інтерес до української літератури зріс. Вплинуло вторгнення, проте основна причина – попередня активність видавців, авторів та інституцій, які популяризували українську книгу» [1].

Український інститут книги провів дослідження читацьких звичок українців та книжкової галузі, зокрема «Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання», результати якого лягли в основу стратегії розвитку читання на 2021 – 2025 роки «Читання як життєва стратегія» [2], що була ініційована Міністерством культури та інформаційної політики та скоординована Українським інститутом книги. Рівень читацької грамотності та набуття навичок читання нерозривно пов'язаний не лише із заходами популяризації читання, але й розвитком книжкової галузі. Результатом реалізації Стратегії у 2025 році стануть закладені передумови для розвитку книжкової екосистеми як ринкового сектору креативних індустрій, що генерує достатню кількість якісної літератури українською мовою, що досягає свого читача у зручний для нього спосіб [2, с.16].

Упродовж років збутом російської книжкової продукції був російський ринок: унаслідок неконтрольованого ввезення на територію України книжок із росії українські видавці працювали на засадах місійності, проте не повноцінного бізнесу. Нездорова конкуренція фактично знищувала українськомовний видавничий сегмент та на тривалий час відклала формування українськомовної читацької більшості. Після обмеження ввезення книжкової продукції з росії український ринок отримав шанс на розвиток, а українська книга почала ставати

популярнішою. Відповідно, визначається пріоритетний підхід до підтримки національного автора та виробника українськомовної книжкової продукції, формування української зони копірайту, а також до книжкової сфери як важливого елементу національної безпеки та національних інтересів України. Питання збереження української ідентичності є одним із завдань національної безпеки нашої країни.

Сьогодення диктує українському суспільству нові вимоги щодо популяризації вітчизняної книги як елемента національної самосвідомості та ідентичності. Важливим орієнтиром є читач нового покоління з його запитами та потребами в теперішній соціокомунікативній реальності. Молодь – дуже уважна та вимоглива аудиторія, і коли життя посиляє їй нові виклики, необхідність самовизначитися, вона визначає власні інтереси, бажання та розставляє пріоритети. Саме тому важливим для вчених-книгознавців та практиків книжкової справи є вивчення читача (споживача, покупця) видавничої продукції, пропагування книги і читання в інформаційно-техногенному суспільстві, особливо – серед дітей та молоді, які чимало часу проводять в інтернеті, значення якого продовжує зростати.

Динаміка й технічні можливості віртуального світу переважають книжковий, тому питання «гаджет vs книжка» досі постає саме як проблема. Якщо ж розглянути це з іншого боку, то сучасні можливості допомагають розкривати зміст, наповнення книги глибше. Адже саме віртуальна (VR) і доповнена реальність (AR) дають змогу читачеві інтерактивно взаємодіяти із сюжетом, а не лише спостерігати за ним, відчувати максимальний ефект присутності і навіть залучення в сюжет історії. У віртуальній і доповненій реальності фізичний і цифровий світ можуть взаємодіяти. Наприклад, читачі мають змогу спостерігати, як герої книжок оживають, рухаються чи спілкуються, і навіть впливати на сюжет. Особливо популярні такі книжки серед дітей, оскільки вони дають змогу сучасній дитині не вибирати гаджет чи книжку, а насолоджуватись новим форматом дозвілля, який об'єднує і те, і інше.

Не менш цікавими є VR-екранізації книжкових історій. Наприклад, одну з таких створило видання «The New York Times». На українському книжковому ринку VR і AR-технології все ще залишаються доволі новаторським напрямом у розвитку індустрії. Ті, які вже працюють у цьому сегменті, отримують шалену популярність і любов читачів. Прикладами можуть слугувати окремі книжки з доповненою реальністю від видавництв «Vivat», «Art Nation Publishing», «FastAR Kids», «Талант».

Важливим завданням, поставленим перед українськими видавцями, є нова, актуальна інтерпретація класичних текстів з метою створення сучасного українського продукту. Видавництва вибирають наявний асортимент, виходячи з потреб користувача Секретом великого продажу і такого успіху видавець вважає як застосування доповненої реальності, так і нестандартну для українського видавця маркетингову стратегію. Адже книжки продаються в межах акцій лояльності у різних ритейлерів, а не в книжкових магазинах чи ярмарках.

Найбільшою мережею книжкових магазинів України є книгарня «Є». Попит на електронні книжки зріс удвічі. За даними аналітиків книгарні «Є», покупці електронних книг найчастіше вибирають твори українських сучасників Цій тенденції є кілька пояснень – крім загального зростання ринку, дедалі більше українців цінують зручність читання на гаджетах. Також електронні книги зазвичай дешевші, ніж їх паперові версії, і отримати їх можна в будь-якій точці світу вже за лічені хвилини після покупки. А ще електронна книжка завжди є в наявності, тоді як друковані примірники можуть закінчуватись, а на додрук потрібно чекати. Тож «електронки» можуть продовжувати набирати попит у продажах, проте не стануть повноцінними конкурентами паперовим книжкам.

Рівень популярності сучасної української книги невпинно зростає. Можна наводити чимало аргументів на захист її ролі в інфопросторі, зокрема її призначення для збереження культури українського суспільства. Але на питання «чи зможе колись у майбутньому інтернет замінити книги?» ми можемо

стверджувати, що такі зміни не відбудуться протягом нашого життя. І ще – читати українське як ніколи є на часі і в майбутньому також «буде модно».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Через війну попит на українські книги у світі зріс майже удвічі. Назвали найпопулярніших авторів. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/cherez-viynu-popyt-na-ukrayinski-knyhy-zris-udvichi-nazvaly-naypopuliarnishykh-avtoriv/> (дата звернення 05.10.2024)

2. СТРАТЕГІЯ розвитку читання на 2021–2025 роки «Читання як життєва стратегія». Проект. URL: <https://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/34027.pdf> (дата звернення 05.10.2024)

Фабер Денис, аспірант,

Львівський національний університет імені Івана Франка

СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТИЛЬ ЖИТТЯ ІТ ФАХІВЦІВ В УКРАЇНІ

Соціальні зміни та їх вплив на стиль життя ІТ-фахівців в Україні є важливою науковою проблемою, що вимагає комплексного аналізу в умовах сучасних викликів, зокрема війни, економічної нестабільності та змін у професійних вимогах. У світлі стрімкого розвитку технологій, ІТ-фахівці стикаються з новими реаліями, які формують їхнє повсякденне життя, професійні обов'язки та психологічний стан.

Серед ключових аспектів дослідження — вивчення впливу соціальних трансформацій на якість життя, баланс між роботою та особистим життям, а також способи адаптації до нових умов. Війна в Україні та її наслідки викликають значний стрес, що впливає на професійну діяльність та особисті стосунки ІТ-фахівців. Дослідження також враховує, як зміни в організаційних структурах, робочих умовах і системах винагороди відображаються на психологічній адаптації і стилі життя цих працівників.

Вивчення цих питань допоможе розробити рекомендації для покращення умов праці та підтримки ІТ-фахівців, що особливо важливо в умовах кризових ситуацій, і сприятиме підвищенню їхньої продуктивності та загального добробуту.

Дослідження соціальних змін та їх впливу на стиль життя ІТ-фахівців в Україні має теоретичний характер, спираючись на аналіз сучасних наукових джерел та емпіричних даних, зібраних з доступних публікацій. Методологія цього дослідження охоплює кілька ключових аспектів.

Для досягнення цілей дослідження було відібрано та проаналізовано ряд статей, що стосуються якості життя ІТ-фахівців в Україні, впливу війни на їхню професійну діяльність, а також соціально-психологічного стану суспільства в умовах війни. Основними джерелами стали роботи вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: В. Sreelal «Quality of Life Among Information Technology Professionals» [6], М. Слюсаревський «Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення» [5], М. Годя «Як ІТ в Україні переживає війну» [2], В. Дудко та ін. «ІТ воєнного часу» [3], Н. Нагаткін «Зарплати, вакансії, умови. Чим живе ринок праці в українському ІТ під час війни» [4].

Метод контент-аналізу використовувався для систематизації та категоризації інформації, що міститься в обраних статтях. Це дозволило виокремити основні теми, пов'язані з соціальними змінами, викликами, з якими стикаються ІТ-фахівці, та їх адаптацією до нових умов. Зібрані дані проаналізовано з точки зору їх значення для стилю життя фахівців.

У дослідженні проводився порівняльний аналіз отриманих даних з різних джерел, що дало змогу виявити спільні тенденції та особливості, характерні для українського ІТ-сектора в умовах війни. Цей метод допоміг узагальнити інформацію і виявити ключові фактори, що впливають на якість життя ІТ-фахівців.

Оцінюючи вплив соціальних змін на стиль життя ІТ-фахівців, було взято до уваги такі показники, як рівень заробітної плати, умови праці, можливості

професійного розвитку, а також соціально-психологічний стан. Це дозволило більш глибоко зрозуміти, як війна та економічні зміни впливають на життя фахівців у цій сфері.

Дослідження здійснювалося з позицій системного підходу, що дозволило врахувати всі аспекти життя ІТ-фахівців: професійні, соціальні та особистісні. Цей підхід сприяв формуванню цілісного бачення впливу соціальних змін на стиль життя фахівців та їхнє психоемоційне благополуччя.

На основі аналізу та узагальнення отриманих даних були сформульовані висновки щодо основних соціальних змін, які впливають на стиль життя ІТ-фахівців в Україні. Це включало в себе рекомендації щодо подальших досліджень у цій сфері та можливості для розвитку підтримуючих програм для фахівців.

Ця методологія дозволила отримати комплексне розуміння впливу соціальних змін на ІТ-фахівців в Україні в умовах війни та визначити ключові проблеми, що потребують уваги з боку дослідників і практиків у цій сфері.

Війна в Україні суттєво змінила якість життя ІТ-фахівців, адже вони змушені адаптуватися до нових умов роботи та життєвих реалій. Серед значних змін – зростання робочого навантаження, зниження мотивації і постійний стрес [6]. Цей стрес веде до емоційного вигорання, що впливає на їх продуктивність і особисті стосунки. За даними статті Миколи Слюсаревського «Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення», 60% опитаних вказали на зниження доходів, а 40% відзначили значний стрес через невизначеність щодо майбутнього.

Соціально-психологічний стан українського суспільства значно погіршився в умовах війни, що також торкнулося ІТ-фахівців. Вони стикаються з необхідністю знайти баланс між роботою і особистим життям в умовах постійної тривоги. Ці зміни потребують від них нових стратегій адаптації і підтримки ментального здоров'я [5].

В умовах війни ІТ-індустрія в Україні змогла адаптуватися до нових реалій, зокрема шляхом розвитку нових навичок та технологій. Це відображає соціальну

відповідальність фахівців, які беруть участь у військових ініціативах [2]. Таким чином, ІТ-фахівці не лише реагують на зміни, але й активно сприяють розвитку соціальної сфери.

Економічні зміни, викликані війною, створюють нові виклики для ІТ-фахівців, включаючи нестабільність зарплат та вакансій. Це призводить до зростання конкуренції за робочі місця та стресу, що в свою чергу впливає на якість їхнього життя (Валентина Дудко, Анна Наконечна, ІТ воєнного часу). За результатами дослідження Ніка Нагаткіна «Зарплати, вакансії, умови...» [4], ринок праці ІТ в Україні зазнав значних змін. Порівняно з 2021 роком, кількість вакансій зменшилась на 35% у 2022 році через війну. Тим не менш, попит на спеціалістів з технологій залишився високим, зокрема на фахівців у сфері кібербезпеки, які мають зростаючу роль у захисті інформаційних систем. Таким чином, ІТ-фахівці змушені шукати нові можливості для професійного розвитку, щоб залишатися конкурентоспроможними.

Технологічний прогрес також відіграє важливу роль у житті ІТ-фахівців. В умовах війни зросла потреба в дистанційній роботі, що дозволило ІТ-фахівцям зберігати гнучкість у роботі. У статті М. Годи «Як ІТ в Україні переживає війну» зазначається, що понад 80% компаній перейшли на віддалену роботу, що дозволяє ІТ-фахівцям адаптуватися до нових реалій [2]. Це може призвести до підвищення їхньої конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Однак це призвело до нових стресів, пов'язаних із необхідністю постійно адаптуватися до змін у ринкових умовах [4].

Незважаючи на виклики, що стоять перед ІТ-фахівцями, війна також відкриває нові можливості для розвитку. Зростання попиту на ІТ-послуги в міжнародному контексті може стати поштовхом для відновлення та розвитку індустрії після завершення конфлікту. Це підкреслює необхідність інвестицій у навчання та підтримку молодих спеціалістів [2].

На основі дослідження наукових джерел, було розроблено графік, у якому зазначено соціальні зміни та їх вплив на АТ фахівців в Україні.

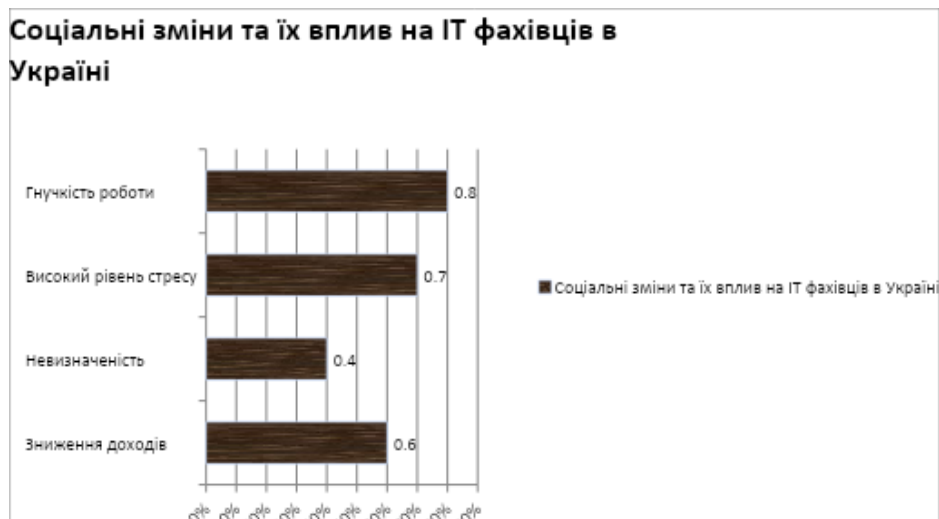

Рис. 1. Соціальні зміни та їх вплив на ІТ фахівців в Україні

Ці дані демонструють значний вплив соціальних змін на стиль життя ІТ-фахівців в Україні, підкреслюючи, що більшість з них відчувають труднощі в адаптації до нових умов, що викликані, зокрема, війною та економічними змінами.

Професійна мобільність, гнучкість роботи та підвищений акцент на постійному навчанні стали важливими аспектами життя ІТ-фахівців, формуючи їх стиль життя в нових умовах. Дослідження показало, що соціальні зміни, викликані війною в Україні, суттєво впливають на стиль життя ІТ-фахівців. Ці зміни виявляються у формуванні нових умов праці, вимог до професійних навичок, а також в емоційному та психологічному стані фахівців. Важливо, щоб організації усвідомлювали ці виклики та вжили заходів для підтримки своїх працівників, що, в свою чергу, може покращити їхню якість життя і продуктивність.

Подальші дослідження у цій сфері можуть допомогти виявити нові тенденції та проблеми, що потребують уваги з боку науковців, роботодавців і держави. Зокрема, важливо вивчити вплив особистісних факторів на адаптацію фахівців до нових умов, а також розробити програми підтримки для підвищення якості життя ІТ-працівників в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вплив війни на якість життя в Україні – результати дослідження.

Національна платформа стійкості та згуртованості. 2024. URL: <https://np-resilience.com.ua/articles/vplyv-vijny-na-iakist-zhyttia-v-ukraini-rezultaty-doslidzhennia/> (дата звернення: 01.10.2024).

2. Годя М. Як ІТ в Україні переживає війну, готує молодих фахівців та створює протези для військових. URL: https://24tv.ua/tech/uukrayinske-it-umovah-viyni-intervyu-vitse-prezidentom-globallogic_n2561181.

3. Дудко В., Шкальова А., Мельник Т. ІТ воєнного часу. Як українська техіндустрія пройшла, можливо, найважчий рік у своїй історії – у шести графіках. *Журнал Forbes Ukraine*, 2022. URL: <https://forbes.ua/innovations/it-voennogo-chasu-yak-ukrainska-tekhindustriya-proyshla-mozhливо-nayvazhchiy-rik-u-svoiy-istorii-u-shesti-grafikakh-23122022-10676> (дата звернення: 01.10.2024).

4. Нагаткін Н. Зарплати, вакансії, умови. Чим живе ринок праці в українському ІТ під час війни. *Журнал Forbes Ukraine*, 2022. URL: <https://forbes.ua/innovations/zarplati-vakansii-umovi-chim-zhive-rinok-pratsi-v-ukrainskomu-it-pid-chas-viyni-04012023-10899> (дата звернення: 01.10.2024).

5. Слюсаревський М. Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні виклики і відповіді. *Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 4 травня 2022 року*. с. 85-92. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2022.06.085> (дата звернення: 01.10.2024).

6. Sreelal B., Maheshpriya L. Quality of life among information technology professionals. *Ge-international journal of engineering research*. 2014. 2 (4). P.86-112.

Фльорко Лілія, к.ф.н., доцентка кафедри психології,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ САМОІДЕНТИЧНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ШКІЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ

Зважаючи на зростаючу складність сучасного освітнього простору та нагальні потреби у забезпеченні психологічно-емоційного та соціального

благополуччя учнів, роль шкільного психолога стає дедалі важливішою. У цьому річищі філософські підходи до використання психологічних інструментів окреслюють нові горизонти для осмислення та удосконалення роботи шкільного психолога у формуванні ідентичності та гармонійного розвитку дитини. Філософія не лише сприяє розумінню глибини людської природи та поведінки, але й надає методологічні засоби для вибору й застосування відповідних інструментів у безпосередній практичній діяльності. У світлі глобалізаційних змін у суспільстві сучасна школа потребує філософського осмислення психологічних практик, що дає можливість глибше розуміти складні соціальні й культурні процеси, що, безсумнівно, стане формотворчим підґрунтям розвитку дітей. Це дослідження має на меті показати, як філософські концепції можуть сприяти вдосконаленню психологічних методів та інструментів, що застосовуються у шкільному середовищі, окреслюючи нові шляхи для ефективної підтримки учнів у процесі формування самоідентичності, розвитку та соціалізації.

У науковому дослідженні використано як загальнонаукові, так і філософські й спеціальні (психологічні) методи. Серед них: метод аналізу та синтезу, який використовується для вивчення та узагальнення філософських підходів (гуманістичних, екзистенційних, феноменологічних), а також їх впливу на психологічну практику у школі; порівняльний метод, який застосований для порівняння різних філософських концепцій та їх впливу на вибір психологічного інструментарію; метод феноменологічного аналізу, що застосований для осмислення впливу екзистенційних та феноменологічних зрізів на підхід шкільного психолога до вирішення психоемоційних проблем учнів; метод критичної рефлексії, який використовується для аналізу етичних викликів та обмеження існуючих підходів у роботі шкільного психолога, а також для оцінки ефективності застосування філософських підходів на практиці.

Гуманістичні, екзистенційні та феноменологічні концепції пропонують широкі межі для індивідуалізованого підходу до навчання, розглядаючи його як цілеспрямованість з унікальними потребами, мотивами та внутрішніми

психологічними процесами, що підсилює значущість не лише загальних знань, а, передусім, етичної та філософської рефлексії у роботі психолога, особливо в умовах школи, де учні перебувають на етапі активної соціалізації та розвитку особистості. Актуальність дослідження також зумовлена потребою у глибинному переосмисленні існуючих практик використання психологічного інструментарію, позаяк етичні дилеми й індивідуальні особливості учнів стають усе більш вираженими. Філософські підходи допомагають шкільним психологам передусім критично осмислювати власну роботу, адаптуючи інструментарій відповідно до гуманістичних та екзистенційних принципів, що сприяє кращій адаптації і, головне, розвитку учнів.

Одним з ключових вимірів філософського осмислення роботи шкільного психолога є визнання ідентичності, унікальності кожного учня, що стає основою для вибору і застосування психологічних інструментів. Гуманістична психологія акцентує увагу на важливості індивідуальних потреб та самореалізації, що дозволяє шкільним психологам використовувати методи, які враховують психоемоційний стан учнів. У цьому річизні вдалим будуть використання технік активного слухання та емпатії, психолого-педагогічного оптимізму, що сприймаються як етичні зобов'язання психолога, дозволяючи створювати дружню атмосферу, в якій учні можуть відкрито висловлювати свої переживання та проблеми. «Одним із положень гуманістичної педагогіки є твердження про те, що кожен день в школі, кожен урок повинен бути організованим як подарунок дітям, взаємодія з учителем має вселяти в них радість пізнання, оптимізм, захоплення» [2, с. 140]. Якщо чи то вчитель, чи психолог будуть «опиратися на позитивні якості дитини, підкреслювати її сильні сторони, підтримувати у навчальних досягненнях» [2, с. 140], то це сприятиме особистісному зростанню та саморозвитку дитини. Адже у стабільному позитивному психоемоційному стані дитина вочевидь зможе реалізувати свій потенціал у повній мірі та досягти суттєво вищих результатів. «В гуманістичному навчанні розвиток особистості досягається з допомогою підтримуючих стосунків. В такому навчанні робота вчителя прирівнюється з роботою терапевта (лікаря-психотерапевта), який

розкриває внутрішній, особистісний потенціал учня, тобто допомагає учневі розкрити все те, що в ньому вже є, але викривлене, пригнічене, заблоковане. Гуманістична взаємодія вчителя з учнем зводить до мінімуму страхи і неспокій учня, його захисні реакції і забезпечує самовираження учня, навіть досягається самоактуалізація учня, а через це – розвиток його особистості» [1, с. 222].

Екзистенційна психологія, у свою чергу, підкреслює важливість свободи вибору та відповідальності за власне життя, це «стосується більш глибоких, усвідомлених процесів відповідальності, вибору й сенсу життя. Така настанова передбачає вихід за межі освоєного знання, своєрідне переміщення від отриманого теоретичного знання у сферу життєвого досвіду» [3, с. 5]. Це ставлення може суттєво вплинути на практику шкільного психолога, адже дає змогу допомагати учням усвідомлювати та приймати свої рішення, а також справлятися з тиском соціальних очікувань. Наприклад, впровадження екзистенційних технік у роботу шкільного психолога може включати вправи на самоусвідомлення та рефлексію, що дозволяють учням глибше зрозуміти свої цінності і життєві цілі. Завдяки екзистенціальній психології, коріння якої сягають у філософію екзистенціалізму, ми можемо глибше зрозуміти, як діти, стикаючись з екзистенційними викликами, формують свою ідентичність і, шукаючи сенс життя, стверджують свою унікальність у світі.

Феноменологічний підхід, у свою чергу, сприяє глибшому розумінню особистісного досвіду учнів. Цей підхід підкреслює важливість сприйняття та значення, які учні надають власним переживанням вибудовуванні власного «Я». Шкільні психологи, використовуючи феноменологічний аналіз, можуть досліджувати унікальні переживання учнів у різних ситуаціях, що дозволяє краще зрозуміти їхні потреби та психоемоційні стани, а це може допомогти у створенні індивідуалізованих програм підтримки, які враховують специфіку кожного учня. Феноменологічний підхід дозволяє нам побачити ідентичність не як статичну характеристику, а як динамічний процес, що постійно розвивається внаслідок нового досвіду та взаємодії. Завдяки цьому ми можемо зрозуміти, як

різні життєві події впливають на самосвідомість учнів і як вони адаптуються до змін, як формується їхня самооцінка, цінності та погляди на світ у цілому.

Крім того, важливим аспектом є етичні виклики, з якими стикаються шкільні психологи. Використання філософських підходів дозволяє критично переосмислити ці виклики, розвиваючи здатність психолога до рефлексії щодо своєї практики. Наприклад, під час роботи з учнями, які переживають травму, психолог може зіштовхнутися з етичними дилемами, пов'язаними з конфіденційністю та зобов'язаннями перед батьками чи адміністрацією школи. Філософський аналіз цих ситуацій допомагає психологам знаходити збалансовані рішення, що враховують інтереси учнів і потребу у захисті їхніх прав.

Таким чином, філософські підходи до використання психологічних інструментів у роботі шкільного психолога не лише збагачують практику психологічної підтримки, а й відкривають нові горизонти для формування ідентичності та розвитку особистості учнів. Вони сприяють формуванню глибшого розуміння психологічних процесів, які відбуваються в освітньому середовищі, та покращують ефективність використання психологічних інструментів. «Базовою особистісною детермінантою стратегій взаємодії в освітньому просторі є здатність до саморозвитку та самовдосконалення, базовою суб'єктною детермінантою – рефлексія. В дорослому віці провідну роль у виборі стратегій взаємодії в освітньому просторі займає самоповага, зріле «Я» особистості (що має такі характеристики, як автономність, самоідентичність, інтернальність), наявність усвідомленої освітньої мети, як орієнтира саморозвитку та активної життєвої стратегії» [4, с. 217]. Саме філософське осмислення стратегії щодо психологічної практики у школі може стати потужним ресурсом для розвитку учнів, їхньої соціалізації та адаптації до нових і, часто, складних умов сучасного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мар'яненко Л. В., Пушкарська Л. П. Розкриття когнітивно-особистісного потенціалу учнів у гуманістичному навчанні. *Психологічні виміри*

особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: збірник наукових праць. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. С. 218-227.

2. Мірошніченко Т. В. Шляхи реалізації педагогічного оптимізму в початковій школі. *Інноваційні педагогічні рішення у початковій освіті: зб. наук. праць. Полтава: ПП Астроя, 2022. Вип. 5. С. 137-144. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/20496/1/18.pdf>*

3. Пасічник І. Д., Карповець М. В. Парадигмальний аналіз розуміння: перформативний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія». 2024. № 17. С. 4-13. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/9208/1/NZ_Vyp_17_Psykhology.pdf#page=4*

4. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: монографія / за наук. ред. акад. НАПН України С. Д. Максименка. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2020. 220 с.

*Фльорко Лілія, к.ф.н., доцентка кафедри психології,
Львівський національний університет імені Івана Франка
Горна Іванна, студентка,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

СОЦІАЛЬНА ТРИВОЖНІСТЬ І ЦИФРОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ

Зважаючи на стрімкий розвиток інформаційних технологій та їхній вплив на всі виміри людського життя, проблема соціальної тривожності та цифрової ідентичності набуває особливої ваги. «Життя в сучасному світі кидає виклик стабільності психоемоційного стану людини через пришвидшений темп інформатизації та технологізації. Високий рівень тривожності населення завжди вимагав до себе уваги серед психологів та з початком пандемії COVID-19 тривожність населення зросла. Люди змушені були обмежувати соціальні контакти, зріс рівень напруги, з'явилися нові страхи, пов'язані з масовими втратами роботи, обмеженим рухом та використанням громадського транспорту,

почався новий період девальвації національної валюти. Проте особливо гостро тема тривожності постала з дати початку повномасштабного вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року. Українці опинилися у складних за змістом та тенденціями реаліях...» [1, с. 136].

Інформаційне перевантаження, спричинене безперервним потоком даних у цифровому середовищі, формує нові виклики для соціальної адаптації особистості, поглиблюючи тривожність і посилюючи залежність від зовнішньої оцінки у віртуальному просторі. Сучасні дослідження свідчать, що такі фактори, як онлайн-комунікація, віртуальна самопрезентація та постійне порівняння з цифровими «реальностями» інших, суттєво впливають на формування цифрової ідентичності, водночас провокуючи підвищення рівня соціальної тривожності. Розуміння взаємозв'язку між соціальною тривожністю та цифровою ідентичністю в умовах інформаційного перевантаження є необхідним для розробки ефективних підходів до профілактики психологічних проблем та формування стійкої самооцінки в умовах цифрової реальності. Варто зацентувати увагу на тому, що тема є надзвичайно актуальною для психології, соціології та міждисциплінарних досліджень, позаяк охоплює як індивідуальні, так і соціальні зрізи функціонування людини у сучасному соціокультурному просторі.

Цифрове середовище стало важливою частиною сучасного життя, проте постійне оновлення інформації, інтенсивне використання соціальних мереж, а також зростаючий обсяг цифрового контенту можуть спричиняти стрес і тривожність, особливо коли мова йде про формування цифрової ідентичності. В умовах постійної взаємодії з цифровими технологіями, особа потребує ефективних стратегій адаптації, що дозволяють знижувати вплив цих стресорів. У цьому річизі можна виокремити кілька ключових моделей адаптації, спрямованих на зниження тривожності та покращення психоемоційного благополуччя. Передусім це – цифрова гігієна, критичне мислення, стрес-менеджмент, психологічна підтримка, псевдонімність та анонімність в цифровому середовищі, кожна з яких дозволяє знизити вплив цифрових

стресорів, зміцнити особистісну стійкість і сприяти гармонійному розвитку в умовах цифрового середовища.

Однією з основних стратегій адаптації в цифровому середовищі є цифрова гігієна, як свідоме обмеження часу онлайн – це набір практик, спрямованих на управління часом, проведених у цифровому середовищі, та створення здорових меж між онлайн-і офлайн-життям. Позаяк надмірне використання цифрових технологій може призводити до інформаційного перевантаження, підвищеної тривожності та навіть вигорання, обмеження часу, що витрачається в Інтернеті, є важливим інструментом адаптації. Наприклад, практика встановлення чітких часових лімітів для перегляду новин, соціальних мереж чи інших цифрових платформ може допомогти зменшити когнітивне навантаження і дати можливість відновити психологічну рівновагу. Додатково, багато людей практикують створення регулярних перерв між інтернет-сесіями для того, щоб знизити емоційне перевантаження. Цифрова гігієна також передбачає управління повідомленнями та сповіщеннями, що можуть викликати постійний стрес або тривогу. Відключення непотрібних сповіщень на мобільних пристроях, обмеження кількості отримуваних email-листів та налаштування конфіденційності на платформах допомагають створити здорові межі, які зменшують негативний вплив цифрового середовища.

Другою важливою стратегією адаптації до цифрового середовища є розвиток критичного мислення, яке дозволяє ефективно аналізувати та оцінювати отриману інформацію. Позаяк цифрові технології відкривають доступ до величезних обсягів даних, важливо мати навички, які дозволяють адекватно оцінювати достовірність і значущість інформації. Критичне мислення включає в себе здатність розпізнавати маніпуляції, фейки та упередження, що дозволяє користувачам уникати дезінформації та негативних впливів. «Основна мета фейкових повідомлень, які є інструментом інформаційної війни, це посіяти сумніви, переконати аудиторію у правдивості поданої інформації. А завдання таких повідомлень – дезінформувати аудиторію, пропагувати власне бачення, політику чи позицію, викликати агресію, похитнути позицію індивідуума і

заставити його засумніватися, посіяти паніку, змінити усталену думку в аудиторії, спонукати по певної дії, активувати увагу і зацікавити аудиторію, переконати аудиторію за допомогою вигаданих фактів, залякування аудиторії тощо» [2, с. 658].

У річищі цієї стратегії людина має навчитися ставити важливі питання щодо джерел і контексту інформації, а це – вміння перевіряти факти, шукати альтернативні джерела інформації та визначати надійність джерел. Людина, яка розвиває навички критичного мислення, здатна ставити під сумнів чутки і популістські меседжі, що поширюються в мережі, а, головне, приймати більш обґрунтовані рішення. Крім того, критичне мислення допомагає протистояти соціальному тиску в онлайн-середовищі, зокрема через соціальні мережі, де часто панує культ зовнішньої оцінки і схвалення. Розвиток здатності аналізувати та фільтрувати інформацію дозволяє людині зберігати емоційну рівновагу, а також уникати впливу маніпуляцій, характерних для цифрових платформ глобалізованого простору.

Стратегії емоційного регулювання, такі як стрес-менеджмент, є ще однією важливою складовою адаптації в цифровому середовищі. Постійна взаємодія з цифровими технологіями може призводити до стресу і тривожності, зокрема через велику кількість новин і сповіщень, що потребують уваги. Для зниження рівня стресу важливим є освоєння технік релаксації та зниження емоційного навантаження, що сприяє більш ефективному функціонуванню в умовах інформаційного перевантаження. Однією з таких практик є медитація, що дозволяє зняти фізіологічну напругу і зменшити рівень стресу. Іншою важливою технікою є *mindfulness* (усвідомленість), яка допомагає зберігати концентрацію на поточному моменті, не дозволяючи собі відволікати від справжнього досвіду цифрового середовища. Дослідження показують, що регулярні практики *mindfulness* можуть значно знизити рівень стресу, підвищити емоційну стійкість і допомогти користувачам відновлюватися після інтенсивного часу в онлайн-просторі.

Крім самостійних практик адаптації, важливу роль у зниженні тривожності під час взаємодії з цифровим середовищем відіграє психологічна підтримка. Враховуючи, що інтернет може викликати почуття ізоляції та відчуженості, важливо мати можливість звертатися за професійною допомогою. Сучасні онлайн-консультації та платформи для психологічної підтримки дозволяють отримати допомогу не виходячи з дому, що робить ці послуги доступними для широкого кола користувачів. Додатково, онлайн-групи підтримки та платформи для обміну досвідом є важливими інструментами, які дозволяють людям, що переживають стрес і тривогу через цифрове середовище, знайти підтримку і зменшити соціальну ізоляцію. Такі групи дозволяють обговорювати труднощі, що виникають під час формування цифрової ідентичності, і допомагають людям знижувати рівень стресу через спільний досвід.

Останньою стратегією, що допомагає знизити вплив тривожності в цифровому середовищі, є псевдонімність та анонімність. Вони дозволяють користувачам зберігати свою приватність і дистанціюватися від негативного впливу онлайн-середовища, де може виникнути тиск з боку оточення або критика. За допомогою псевдонімів люди можуть виражати свої думки та емоції без побоювань, що дозволяє знизити соціальну тривожність, пов'язану з негативними оцінками або коментарями. Цей підхід також допомагає зменшити рівень стресу від постійного спостереження за своїм образом в онлайн-просторі. Використання псевдонімів дає можливість особам залишити певну дистанцію між своєю реальною і цифровою ідентичністю, що може бути корисним для психологічного комфорту в умовах цифрового суспільства.

Отже, запропоновані моделі адаптації в цифровому середовищі, спрямовані на зниження тривожності та підтримку психоемоційного благополуччя, включають широкий спектр стратегій. Цифрова гігієна, критичне мислення, стратегії емоційного регулювання, психологічна підтримка, а також розвиток соціальних навичок і усвідомленої присутності у віртуальному просторі формують основу для гармонійної інтеграції у цифрове середовище. Ці підходи сприяють не лише адаптації, а й підвищенню рівня цифрової культури, що є

важливим компонентом для формування цифрової ідентичності та сучасного суспільства у цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Патруль М.В., Кузняк А.С. Психокорекція тривожності дорослих методами тілесно-орієнтованої терапії. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр. Київ : Національний авіаційний університет, 2023. Вип. 1(22). С. 135-144. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/59844>
2. Рожило М. А., Наход А. В., Самчук А. С. Критичне мислення як інструмент медіаграмотності з протидії фейкам і маніпуляціям. *Science, innovations and education: problems and prospects. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference*. CPN Publishing Group. Tokyo, Japan. 2021. P. 655-661. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/12/SCIENCE-INNOVATIONS-AND-EDUCATION-PROBLEMS-AND-PROSPECTS-8-10.12.21.pdf>

Цмоць Уляна, старша наукова співробітниця

відділу організації наукової роботи,

Львівський державний університет внутрішніх справ

МОВА ЯК АТРИБУТ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Мова є важливим показником особистої ідентичності, відображаючи і формуючи те, як люди бачать себе і як їх сприймають інші. Через те, як люди використовують мову – чи то вибір слів, чи то акцент, чи то стиль – вони виражають своє культурне походження, соціальні зв'язки та особисті характеристики. Мова пов'язує людей з їхньою спадщиною, сигналізує про їхню соціальну групову приналежність і може розкривати аспекти їхньої особистої та професійної ідентичності. Крім того, вона відіграє вирішальну роль у формуванні ідентичності з раннього віку і продовжує розвиватися разом з особистими та суспільними змінами.

Наукові дослідження щодо мовної проблематики забезпечують підґрунтя для розуміння функціонування мови як атрибуту особистої ідентичності, поєднуючи теорію, емпіричні дослідження та практичні приклади.

Зокрема, Дж. Едвардс надає всебічний огляд того, як мова пов'язана з особистою та груповою ідентичністю, досліджуючи різні теорії та погляди на цю тему [1].

Д. К-П. Маккарті заглиблюється в те, як функціональність мови є маркером ідентичності з соціолінгвістичної точки зору, досліджуючи, як мова формує та відображає особисту та колективну ідентичність

В. В. Бхатія та Вільям К. Рітчі розглядають взаємозв'язок між мовою та етнічною ідентичністю [2].

Дж. Е. Джозеф, здійснює огляд того, як вибір мови впливає на національну, етнічну та релігійну ідентичність. На прикладі різноманітних тематичних досліджень з усього світу аналізується роль, яку відіграє мова у формуванні та вираженні різних форм ідентичності. Вивчаючи різні контексти і сценарії, розкривається складний взаємозв'язок між мовою і формуванням особистої та колективної ідентичності [3].

«Лінгвістична антропологія: Читанка» за редакцією А. Дуранті пропонує широкий спектр поглядів на зв'язок між мовою та ідентичністю, включаючи антропологічні підходи до розуміння того, як мова впливає на самосприйняття та соціальні ролі [4].

А. Павленко пропонує розуміння того, як багатомовні люди орієнтуються і конструюють свою ідентичність за допомогою мови, розглядаючи питання влади, ідентичності та соціальної інтеграції. Висвітлюється роль мовних ідеологій у процесі обговорення ідентичностей і показується, що в різних історичних і соціальних контекстах різні ідентичності можуть бути обговорюваними або такими, що не підлягають обговоренню [5].

Праця «Мова та ідентичність» Е. Гобсбаума розглядає роль мови в конструюванні особистої та соціальної ідентичності, зокрема в контексті націоналізму та культурних рухів.

У статті «Мова як маркер ідентичності: дослідження впливу мови на самосвідомість» Б. Джонстон вивчає функціонування мови як маркера ідентичності та її впливе на самосвідомість, спираючись на різні соціолінгвістичні теорії та тематичні дослідження.

Р.-Б. Фергюсон в статті «Ідентичність і мова: роль мови у формуванні ідентичності» розмірковує над тим, як мова сприяє формуванню ідентичності, зосереджуючись на взаємодії між мовними практиками та особистою ідентичністю.

Робота Дж. Ірвін «Роль мови у формуванні особистої ідентичності» досліджує, як мовні практики формують і відображають особисту ідентичність, з акцентом на соціолінгвістичні та антропологічні перспективи.

М. В. Г. Лі у своїй праці «Мова, ідентичність і влада: Вступ» подає огляд функціонування мови як інструменту влади та ідентичності, досліджуючи способи, в які мовний вибір може відображати та конструювати особисту та соціальну ідентичність.

Існує низка видань видань, які зосереджують увагу на взаємозв'язку між мовою та ідентичністю. Зокрема, «Журнал мови та ідентичності (JLID)», «Соціолінгвістичні студії», «Language & Communication» та ін. Журнали є майданчиками для публікацій найновіших досліджень у галузі мовознавства та містять статті на перетині проблем використання мови та віднайдення ідентичності, з матеріалами з різних дисциплін, включаючи соціолінгвістику, антропологію та комунікативні студії.

Мова є потужним маркером особистої ідентичності, слугуючи як відображенням індивідуального «я», так і засобом вираження свого місця в соціальному контексті.

Розглянемо, як мова функціонує в цій ролі.

Культурна спадщина та коріння.

Мова часто має глибоке культурне значення. Мова – це не просто засіб спілкування, але й носій культурної ідентичності та спадщини для народу. Мови, якими ми розмовляємо, пов'язують нас із корінням предків. Вона глибоко

переплетена з їхніми культурними практиками, історією та світоглядом. Коли люди розмовляють рідною мовою, вони не просто спілкуються, але й долучаються до традиційних звичаїв, історій та цінностей, які передаються з покоління в покоління. Мова уособлює поняття та культурні особливості, які нелегко перекласти іншими мовами, таким чином зберігаючи унікальні аспекти культури та історії народу. Наприклад, людина, яка розмовляє гельською, може відчувати сильний зв'язок із шотландською чи ірландською спадщиною. Або мова маорі, корінних мешканців Нової Зеландії, пов'язує сучасних носіїв мови з їхніми предками. Традиційні усні історії маорі, генеалогії (вакапапа) та ритуали (каракіа) виконуються цією мовою, зберігаючи прямий зв'язок з минулим. Вивчаючи та розмовляючи мовою пращурів, люди беруть участь у живій традиції, яка вшановує та зберігає спадщину своїх предків.

Належність до соціальної групи.

Мова може сигналізувати про приналежність до певних соціальних груп чи спільнот. Це можуть бути регіональні діалекти, соціолекти чи жаргони, що використовуються в певних професіях чи субкультурах. Наприклад, використання технічної мови, характерної для певної професії, може вказувати на роль і досвід людини, тоді як сленг або розмовні вирази можуть демонструвати приналежність до певної соціальної групи або вікової когорти.

Особиста ідентичність і самовираження.

Те, як люди використовують мову – чи то через вибір слів, чи то через тон, чи то через стиль – відображає аспекти їхньої особистості та самосвідомості. Наприклад, людину, яка використовує офіційну мову, можуть сприймати як професійну і стриману, тоді як людину, яка використовує невимушений, гумористичний стиль, можуть вважати доступною і невимушеною. Таким чином, мова слугує засобом самовираження та формування ідентичності.

Мова та мультикультурна ідентичність.

У багатомовних людей вибір мови може відображати складні аспекти ідентичності. Людина, яка переключається між мовами залежно від контексту (наприклад, сім'я, робота, соціальне оточення), може орієнтуватися в різних

аспектах своєї ідентичності. Така мовна гнучкість може бути ознакою мультикультуралізму та здатності долучатися до різних культурних контекстів.

Мова та формування ідентичності в дитинстві.

Мова відіграє вирішальну роль у формуванні ідентичності з раннього віку. Діти вчаться класифікувати себе та інших за допомогою мови, засвоюючи соціальні норми та цінності. Мова, з якою вони спілкуються, і способи її використання впливають на їхнє самосприйняття і на те, як їх сприймають інші.

Мова як маркер соціального статусу.

Мова також може слугувати маркером соціального статусу. Діалекти або акценти можуть сигналізувати про соціально-економічне походження, рівень освіти або соціальний клас. Наприклад, певний акцент може асоціюватися з вищим або нижчим соціальним статусом, впливаючи на те, як до людини ставляться або сприймають її в різних соціальних контекстах.

Мовні зміни та особистісна еволюція.

Коли людина росте і розвивається, її розмовна мова може змінюватися, відображаючи зміни в її ідентичності. Зміни у словниковому запасі, вимові чи мовних звичках можуть свідчити про особистісний ріст, зміну соціальних ролей або зміни в цінностях і переконаннях.

Мова в цифровому та глобальному контекстах.

У цифрову епоху використання мови також формується під впливом глобальної комунікації. Онлайн-платформи можуть призвести до змішування мовних стилів і появи нових форм вираження. Те, як людина орієнтується в цих цифрових мовах і взаємодіє з глобальними культурами, може надалі формувати і відображати особисту ідентичність.

Мова та гендерна ідентичність.

Мова є невід'ємною частиною вираження гендерної ідентичності. Займенники, гендерно марковані терміни та конкретні мовні засоби можуть підтверджувати або заперечувати традиційні гендерні норми. Еволюція мови, яка включає небінарні та гендерно-нейтральні терміни, відображає зростаюче визнання різноманітних гендерних ідентичностей.

Мова та політична ідентичність.

Політичні переконання та приналежності можуть бути виражені та посилені за допомогою мови. Політична риторика, термінологія та дискурс формують і відображають політичну ідентичність, а мова може бути інструментом як для зміцнення, так і для заперечення політичних ідеологій.

Таким чином, мова – це не просто інструмент для комунікації, а динамічний і багатогранний маркер особистої ідентичності. Вона відображає культурну спадщину, соціальну приналежність, особисте самовираження та еволюцію самосвідомості, а також перетинається з ширшою соціальною та політичною динамікою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Edwards J. Language and identity. An introduction Cambridge Cambridge University Press. 2009. URL: https://www.researchgate.net/publication/317135701_
2. Bhatia K. , William C. Ritchie. John Wiley & Sons. Language and Ethnic Identity: The Case of the First Generation , 23 січ. 2006 р. 884 стор. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Handbook_of_Bilingualism.html?id=pNqVaUk4dM0C&redir_esc=y
3. Джон Е. Джозеф. Мова та ідентичність: Національна, етнічна, релігійна, Січень 2004 року. DOI: 10.1057/978-0-230-50342-7. URL: https://www.researchgate.net/publication/318780883_Language_and_identity_National_ethnic_religious
4. Duranti A. Linguistic Anthropology: A Reader. May 2009. DOI:10.1017/CBO9780511810190. URL: https://www.researchgate.net/publication/235902633_Linguistic_Anthropology_A_Reader
5. Pavlenko A., Blackledge A. Negotiation of Identities in Multilingual Contexts. Multilingual Matters. 2004. 349 p. URL: https://books.google.com.ua/books/multilingual_matters?id=yBa32AqtwB8C&dq=Pavlenko&redir_esc=y

**ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ
НА ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ
В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ**

Становлення української державності відбувається у складних умовах воєнного стану, що позначається на формуванні ідентичності кожного громадянина як сукупності уявлень, переконань і відчуттів щодо своєї особистості. Маркерами ідентичності прийнято вважати ціннісні орієнтації, особистісні вподобання, уявлення про соціальну і гендерну роль у соціумі, етнічну і культурну приналежність, від яких залежить прийняття чи відторгнення подій, що нині відбуваються на тлі російської агресії. Зауважимо, що соціальний інтелект відіграє ключову роль у формуванні ідентичності особистості, а сенситивним періодом у цьому процесі виступає молодший шкільний вік. Цей віковий період має вирішальний вплив на відповідальне ставлення молодших школярів до навчання, побудову міжособистісних відносин, емоційне благополуччя в цілому. Провідна роль соціального інтелекту в формуванні ідентичності дітей молодшого шкільного віку пояснюється тим, що відбувається активне засвоєння не лише нових знань, але й навичок і моделей поведінки, а усвідомлення своєї особистості зазнає впливу міжособистісних відносин [1].

В останні роки в Україні спостерігається зростання інтересу до проблеми впливу соціального інтелекту на формування ідентичності в молодших школярів. Це зумовлено низкою таких чинників, як зміни в соціальному і освітньому середовищі, зростання ролі комунікативних навичок у сучасному суспільстві, а також визнання важливості емоційного і соціального розвитку поряд з академічними досягненнями. У відповідь на суспільний запит розпочато розроблення типових і нетипових освітніх програм, у змісті яких закладено вплив соціального інтелекту на формування ідентичності в молодшому шкільному віці, зокрема, у ході вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Це потребує розроблення нових методологічних підходів, апробації

різноманітних організаційних форм і технологій навчання для різної цільової аудиторії. Проте ці ідеї мають спільну мету – допомогти дітям молодшого шкільного віку сформувати навички ефективної взаємодії з іншими, навчитися краще розуміти себе і співрозмовників, а також полегшити адаптацію в соціумі з урахуванням викликів часу через ідентифікацію своєї особистості.

Методологічне підґрунтя дослідження окресленої проблеми становлять фундаментальні праці зарубіжних психологів, філософів і педагогів, кожен з яких у свій час намагається встановити взаємозв'язок соціального інтелекту й ідентичності особистості. Поняття «соціальний інтелект» запроваджене американським психологом Едвардом Лі Торндайком у 1920 р. в опублікованій ним у журналі «Harper's Monthly Magazine» статті «Intelligence and its uses» [3], де вченим обґрунтовано абстрактно-науковий, механіко-візуально-просторовий і соціальний інтелект. Соціальний інтелект розглянуто вченим у контексті міжособистісних відносин як здатність правильно вчиняти і наголошено, що для успішної кар'єри потрібні знання і вміння, які допоможуть контактувати з іншими людьми.

Згодом ідеї Е. Торндайка поглиблюють його послідовники. Зокрема, у 20 рр. ХХ ст. учені М. Хант і Д. Мосс пропонують визначення соціального інтелекту як можливості жити в соціумі, що не можливе без формування власної ідентичності. Своєю чергою, Ф. Вернон значно розширює зміст цього поняття як можливість жити у злагоді з іншими загалом, здатність розуміти відчуття чи риси характеру, що закладені в незнайомих особах, почуватися комфортно в соціумі, а також конкретні знання про соціум, соціальні техніки і навіть сприйнятливність до впливів інших людей. З часом поняття «соціальний інтелект» набуває нових трактувань, можливостей для вимірювання та подальшого вдосконалення в контексті соціальної ідентичності особистості.

Сутність соціального інтелекту і його вплив на ідентичність особистості Ж. Піаже, Р. Л. Селман, С. Грінспен, Ш. Ервін та інші вчені прагнуть розкривати у процесі розроблення вікової періодизації. Так, на думку Ж. Піаже, пізнання реальності завжди залежить від домінантних розумових структур, а

інтелектуальний розвиток забезпечує адаптацію дитини в навколишньому середовищі, досягнення рівноваги з ним.

Розуміння певної етапності розвитку соціального інтелекту і його вплив на ідентичність особистості відбито в наукових поглядах американського психолога Р. Селмана, яким обґрунтовано кілька стадій у перебігу цього процесу: нульова (досоціальна) стадія, для якої характерна відсутність умінь диференціювати психічні та фізичні особливості поведінки; перша стадія з диференціацією зовнішнього і внутрішнього світу людини, що свідчить про перші спроби ідентифікації своєї особистості; друга стадія зі спробами прийняти соціальну позицію іншої людини; третя стадія, упродовж якої формується здатність розуміти взаємозв'язок різних форм поведінки людей; четверта стадія, упродовж якої відбувається розвиток і усвідомлення різних рівнів людської близькості. Цю періодизацію значно збагачує періодизація розвитку соціального інтелекту, що запропонована П. Ервіном, яка дозволяє краще зрозуміти динаміку становлення соціальної ідентичності на егоцентричному, суб'єктивному, реципрокному, узаємному і суспільно-символічному рівнях.

Зауважимо, що протягом історії становлення психологічної науки інтерес до вивчення соціального інтелекту та ідентичності особистості є дещо нестійким. Зокрема, у 40-60 рр. XX ст. його вивчення повністю припинено і відновлено потужним науковим колективом під керівництвом американського психолога Дж. П. Гілфорда. З цього часу спроби встановлення взаємозв'язку соціального інтелекту з ідентичністю особистості здійснюються відповідно до когнітивного і поведінкового підходів та отримують подальший розвиток у теоріях соціального пізнання (Г. Ю. Айзенк, Р. Стернберг, Б. Ф. Скіннер, А. Бандура), екологічного розвитку (У. Бронфенбреннер та ін.), психоаналітичній теорії (З. Фрейд), біхевіористської теорії (Дж. Вотсон, Б. Скіннер), теорії соціального навчіння (А. Бандура) [2].

Проведений порівняльний аналіз зазначених теорій показує, що психоаналітична теорія наголошує на важливості раннього досвіду, але вона є дещо складною для емпіричної перевірки. Біхевіористська теорія навпаки зміщує

акценти на роль навчання і можливості формування соціального інтелекту та ідентичності через вироблення соціальних навичок. Теорія соціального навчання фокусується на когнітивних процесах та їх впливі на соціальну поведінку та ідентичність, але приділяє недостатньо уваги емоційним і мотиваційним аспектам. Натомість теорія екологічних систем ураховує вплив різних соціальних контекстів, але є дещо складною для вивчення взаємодії різних систем [3].

У ході дослідження встановлено, що соціальний інтелект та ідентичність відіграють важливу роль у розвитку й адаптації дітей молодшого шкільного віку, впливає на їхню успішність у навчанні, міжособистісні стосунки, емоційне благополуччя та загальний життєвий успіх. Тож формування соціального інтелекту та ідентичності в дітей молодшого шкільного віку постає важливим завданням, що сприяє їхній успішній адаптації, навчанню та ін.

Отже, проблема соціального інтелекту та ідентичності особистості, що знайшла своє відображення в низці наукових розвідок як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників, остаточно ще не вивчена. Проведений аналіз психологічної літератури з цієї проблеми підтверджує вирішальну роль соціального інтелекту в формуванні ідентичності особистості як невід'ємної характеристики особистості, що виявляється у визнанні своєї унікальності, самотності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гоулман Д. Соціальний інтелект. Наука про людські відносини. Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2020. 400 с.
2. Каплуненко Я. Ю. Розвиток соціального інтелекту як чинник успішної соціалізації особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2011. № 12. URL: <http://heraldiss.onu.edu.ua/index.php/2227-6246/article/view/161177> (дата звернення: 11.09.2024)

3. Любочкіна Г. Розуміння соціального інтелекту в науці. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13302/10.pdf> (дата звернення: 14.09.2024)

*Шептицька Любов, к.і.н., доцентка,
завідувачка кафедри права та суспільних дисциплін,
Національний лісотехнічний університет України*

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В УНІВЕРСИТЕТІ

Процес виховання у закладі вищої освіти технічного/лісотехнічного профілю не має бути зосереджений суто на професійній зацікавленості, але має бути тісно пов'язаний із майбутнім молодих людей. Кожен студент, як і кожна нація, розвиваються у просторі й часі. І те, куди вони рухатимуться у перспективі, задається лінією їхнього розвитку сьогодні. Якщо бачення цієї лінії немає, якщо відсутнє виховання, то молоду людину можна легко скерувати куди завгодно [1, с. 137].

У сьогоднішній час війни, освітньо-виховні процеси вищої школи неможливо залишати поза увагою. І нам на допомогу приходять сучасні ІТ-технології.

Значні досягнення технологій, особливо цифрових, швидко змінюють світ. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) застосовуються в освіті протягом 100 років, починаючи з популяризації радіо в 1920-х роках. Але саме використання цифрових технологій за останні 40 років має найбільший потенціал для трансформації освітньо-виховного процесу. Прорив штучного інтелекту (ШІ) збільшив потужність інструментів у сфері освітніх технологій, що призвело до припущень, що ШІ може навіть витіснити людську взаємодію в освіті.

Технології змінили не тільки структуру освіти, але і виховного процесу, вони зуміли забезпечити доступність в освітньо-виховний контент кожного в будь-який час, з будь-якого питання чи навчальної дисципліни та з будь-якого

куточку світу в один клік. У віртуальних мережах існує нескінченна кількість знань, які можна придбати за доступними цінами. Вікіпедія повідомляє, що на YouTube є понад 70 мільйонів освітніх блогів. Крім того, існує багато додаткових освітніх веб-сайтів із різноманітними сторінками для обміну знаннями.

Поруч із використанням моделі навчання, студенти активно, за допомогою передових технологій через віртуальний та штучний інтелект, організовують і своє дозвілля.

Студенти можуть відвідати віддалені райони та зустрітися зі стародавніми цивілізаціями, використовуючи обладнання для віртуальної реальності VR. Це інтригуюче доповнення для дозвілля студентів, оскільки дозволяє близькі зустрічі, які неможливі в реальності. Сучасні користувачі можуть взаємодіяти з повним середовищем реального світу, яке було змішано з цифровими елементами.

ШІ дає змогу створювати інтерактивні платформи, де студенти здійснюють віртуальні подорожі в будь-який куточок світу. Замість звичайного перегляду фільму про США або Середньовічну Європу, студент має змогу відвідати Білий дім у Вашингтоні, побувати біля Софійського собору в Константинополі чи зустрітися з Папою Римським у Ватикані. Це не лише захоплює, а й створює більш глибоке розуміння історичних подій і культур.

Штучний інтелект (ШІ) може зробити навчання ефективнішим і доступнішим для студентів, а також полегшити роботу викладача. Створено доволі багато сервісів штучного інтелекту, які вже зараз дозволяють вам вийти на новий рівень в організації навчально-виховного процесу.

Сервіс ШІ Paintbytext (чат «Картина за текстом») допомагає студентам редагувати свої фотографії та створює матеріали для презентацій для освітньо-виховних заходів. Сервіс MakeMyTale дозволяє створювати унікальні історії, запрошуючи з минулого персонажів, монтуючи відеозвернення від їхнього імені.

Нейромережа Mubert створює музику за текстовим запитом, а Kaiber-анімовані ролики за вказаним зображенням. Сервіс Tome не тільки може

змонтувати цілі оповіді з нуля, але й запропонує цікаві ідеї щодо нових форм проведення виховних заходів [2].

Світ динамічний, і для того, щоб йти в ногу з часом, потрібно адаптуватися до змін та новацій. І найголовніше – розглядати ці можливості не як загрозу, а як допоміжний інструмент професійної діяльності, зокрема освітньо-виховної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шептицька Л.Б., Захарчин Н.Г., Чаплик О.А. Система національно-патріотичного виховання у вищих навчальних закладах лісотехнічного профілю (на прикладі Національного лісотехнічного університету України. *Науковий вісник НЛТУ України*. Вип. 28.10. Львів, 2018. С. 135-138. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2018/28_10/28.pdf
2. Одинадцять технологій штучного інтелекту, які допоможуть зробити навчання ефективнішим. URL: https://znayshov.com/News/Details/11_tekhnolohii_shtuchnoho_intelektu_Yaki_dopomozhut_zrobyty_navchannia_efektyvnishym

*Шукула Олександра, к.ф.н., доцентка
кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Національний лісотехнічний університет України*

ВІД «ЕТИКИ ПРАВИЛ» ДО «ЕТИКИ СТОСУНКІВ» В ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

Війна, яка триває в Україні з 2014 р., а з 2022 р. набрала особливо драматичних масштабів, значно вплинула на психологічну практику та етику стосунків у сфері психологічної допомоги. В умовах військових конфліктів, терору, гуманітарної катастрофи та масових втрат, етика стосунків між психологами та їхніми клієнтами переживає суттєві зміни. Це пов'язано як з новими викликами, так і з необхідністю адаптувати етичні норми до реалій війни.

Сучасні дослідження, що аналізують тему етики правил та етики стосунків в психології, охоплюють як українські, так і закордонні роботи. У 1990 році на установчому з'їзді Товариства психологів України був прийнятий документ:

Етичний кодекс психолога (згодом був доопрацьований у 2017 р.), який містить основні етичні норми та правила поведінки для психологів, зокрема принципи не нашкодь, відповідальність та обізнану згоду. Кодекс підкреслює важливість дотримання етичних стандартів у професійній діяльності психологів [7]

Автори С.О. Деніжна та М.О. Сова розглядають етичні аспекти в контексті сімейних стосунків [2]. У статті «Етичні та правові аспекти психологічних досліджень» В.В. Горбунова аналізує проблеми етичного та правового регулювання психологічних досліджень в Україні. Вона обґрунтовує необхідність дотримання етичних норм під час проведення досліджень, а також важливість укладання документів про згоду учасників [1].

Кодекс етики АРА є одним із найвпливовіших документів у сфері психології. Він визначає основні принципи, такі як повага до прав людини, обізнана згода, конфіденційність та запобігання шкоді [4]. Кодекс етики BPS Британського психологічного товариства (BPS) також містить важливі норми для психологів, акцентуючи увагу на захисті учасників досліджень від шкоди та необхідності отримання їхньої згоди [5].

Стенлі Мілграм відомий своїм експериментом з підпорядкуванням, який підняв важливі питання про етику в психології. Його дослідження показало, як далеко готові йти люди, виконуючи накази, навіть якщо це призводить до заподіяння шкоди іншим. Результати його роботи спонукали до обговорення етичних норм у психологічних експериментах [6].

Філіп Зімбардо, як автор Стенфордського тюремного експерименту, досліджував вплив соціальних ролей на поведінку. Його робота викликала серйозні етичні питання щодо захисту учасників і контролю за експериментами [3].

Етика в психології охоплює два основних аспекти: етика правил та етика стосунків. Обидва ці елементи є критично важливими для забезпечення професійної практики та підтримки здорових міжособистісних взаємодій.

Етика правил: у воєнний період особливо важливо зберігати чіткі професійні правила щодо конфіденційності, взаємодії з клієнтами та надання

допомоги, щоб уникнути зловживань, маніпуляцій чи неетичних практик. Психолог може зустрічатися з підвищеними емоційними навантаженнями, але необхідність дотримання чітких етичних стандартів допомагає зберегти професіоналізм і гарантує, що допомога надається в межах дозволеного та без шкоди для клієнтів.

Етика стосунків: етика стосунків під час війни набуває особливої значущості, оскільки в умовах стресу та емоційної напруженості взаємодія психолога з клієнтом може бути спрямована не тільки на терапевтичний процес, а й на підтримку психологічної стійкості клієнта. Війна часто розриває соціальні зв'язки, і виникає потреба у встановленні емоційно безпечних стосунків, де психолог має бути чутливим до емоційних потреб клієнта, підтримуючи довіру та ефективне співробітництво.

Таким чином, етика правил і стосунків є основою для безпечної, ефективної та відповідальної психологічної практики в умовах війни, де питання довіри, конфіденційності, підтримки та емоційної стабільності є першочерговими для допомоги потерпілим від конфлікту.

Відзначимо основні особливості етики правил і психотерапевтичних стосунків в умовах війни.

1. Підвищена емоційна чутливість і необхідність безпеки. Психологи змушені набагато уважніше ставитися до емоційного стану клієнтів, адже в умовах війни люди перебувають у постійному стресі, страху, відчаї або травмі. У такий час важливо створювати не лише професійні, але й емоційно безпечні стосунки, де клієнт відчуває підтримку, розуміння та турботу. Психолог має бути готовий працювати з надзвичайно чутливими темами, такими як втрата рідних, переміщення, військові травми, пережитий насильницький досвід тощо.

2. Зміна ролі психолога як підтримки та ресурсу. В умовах війни психолог більше не може виступати лише як нейтральний фахівець, який допомагає знайти рішення проблеми. Він стає важливим ресурсом підтримки, людиною, яка здатна не тільки допомогти через методи психотерапії, але й вислухати, проявити емпатію та надати психологічну підтримку у вигляді першої допомоги. Це

змінює динаміку стосунків і вимагає від психолога великої гнучкості й готовності до непередбачених емоційних реакцій.

3. Стійкість і відновлення довіри. Етика стосунків в психології також зазнала змін в контексті відновлення довіри. Люди, які пережили агресію, знищення, розлуку з родинами, можуть втратити здатність довіряти не лише зовнішньому світу, але й самим собі. У таких ситуаціях психолог має стати надійною підтримкою, яка допоможе відновити емоційну рівновагу та довіру до інших. Водночас важливо, щоб психологи були готові до емоційних меж, не лише підтримуючи клієнтів, але й оберігаючи свою власну емоційну стабільність.

4. Психологічна підтримка серед військових і переселенців. Етика стосунків також значно змінюється в контексті роботи з військовими, добровольцями, переселенцями та постраждалими від війни. Психологам необхідно враховувати специфіку травм, таких як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), а також специфічні потреби та труднощі, з якими стикаються ці категорії людей. Психологічна допомога для військових і біженців вимагає глибокого розуміння їхніх унікальних переживань, часто пов'язаних з травмами війни, втратою дому, розлученням з родинами та іншими труднощами, що мають свої етичні вимоги у плані професійного підходу.

5. Зміни в конфіденційності та захисті персональних даних. Етика стосунків змінюється також через необхідність гарантувати конфіденційність і захист даних у нових умовах. В умовах війни можуть виникати ситуації, коли інформація про клієнта (особливо вразливого) може бути пов'язана з небезпекою або стати доступною для ворожих сил. Психологи змушені додатково переглянути свої підходи до зберігання даних, обмеження доступу до них і забезпечення безпеки інформації.

6. Вирішення етичних дилем. Війна також вносить нові етичні дилеми в роботу психологів. Наприклад, питання втручання психолога в ситуації, пов'язані з військовими конфліктами, може ставити психолога перед важким вибором між нейтралітетом і підтримкою постраждалих від агресії. У випадку

роботи з військовими психолог може також зіткнутися з моральними дилемами щодо того, як підтримати особу, яка могла бути учасником бойових дій, без засудження чи нав'язування власної моралі.

7. Використання новітніх технологій для надання допомоги. Пандемія COVID-19 і війна в Україні призвели до збільшення використання онлайн-платформ і технологій для психологічної допомоги. Це значно змінило стосунки між психологом і клієнтом, створивши нові етичні виклики в плані забезпечення безпеки, конфіденційності та емоційної підтримки в цифровому середовищі.

8. Підвищена роль колективної підтримки. В умовах війни важливим аспектом стало включення колективних і групових форм допомоги, таких як психологічна підтримка для громад, родин, ветеранів. Психологи повинні знаходити нові способи підтримки, адаптуючи стосунки до групових форм, де акцент робиться на колективну підтримку, взаємодопомогу і психологічну стійкість у громадах.

Отже, зміни в етиці стосунків в психології під час сучасної війни в Україні зумовлені новими викликами, перед якими стоїть українське суспільство, та необхідністю реагувати на швидкі зміни в емоційному стані людей, які переживають наслідки війни. Психологи повинні бути гнучкими, готовими до підтримки в умовах кризових ситуацій, зберігати високу моральну відповідальність і забезпечувати безпечне середовище для клієнтів, одночасно зберігаючи професіоналізм і обережність у стосунках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбунова В.В. Етичні та правові аспекти психологічних досліджень. *Практична психологія соціальна робота*. 2005. № 3. С. 18-23
2. Деніжна С.О., Сова М.О.. Етика і психологія сімейного життя: навч. пос. Київ: Видавничий центр НУБіП, 2020.
3. Зімбардо Ф. The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil. Random House, 2007.

4. Кодекс етики Американської психологічної асоціації (APA). URL: Ethical principles of psychologists and code of conduct. 2017
5. Кодекс етики BPS Британського психологічного товариства (BPS). URL: Кодекс етики та поведінки | БІТ. 2021.
6. Мілграм С. Behavioral study of obedience. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1963. 67(4), Р. 371–378. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0040525>
7. Українська асоціація психологів. Етичний кодекс психолога України. 2017. URL: <https://uap.org.ua/etychnyi-kodeks-psykhologa-ukrainy>.

Шукалович Анна, к.і.н., завідувачка

педагогічно-природничого відділення,

Відокремлений структурний підрозділ «Педагогічний фаховий коледж

Львівського національного університету імені Івана Франка»

ВПЛИВ МЕДІАСЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ

ІДЕНТИЧНОСТІ

Сучасний світ характеризується зростаючим впливом медіа-контенту на формування особистості, конструювання людиною власної ідентичності. П.-М. Фуко, розглядаючи ідентичність, наголошував, що лише усвідомлення себе у взаєминах (комунікації) з різними структурами, можливість втручання у них і спроби змінити щось у них виявляють свободу й авторство конструювання власної ідентичності, свободу самому створювати себе, свободу самому знаходити для себе відповідь на питання «хто я?» «ким є інші?» «яким є світ, що мене оточує?». Ця свобода апріорі притаманна словам, помислам і вчинкам людини, свобода практичного конструювання власної ідентичності у прагненні відповісти на це питання [2].

Методологічною основою всебічного осмислення ідентифікаційних процесів виступає багата філософська спадщина від Сократа до комунікативної практичної філософії постмодернізму (Ж.-Ф. Ліотар, К.-О. Апель, Ю. Хабермас) [5].

Ідентичність є продуктом соціальної взаємодії, що виникає як наслідок проєкції індивідами на себе очікувань і норм інших. Вона формується на основі інтерналізації, яка передбачає розуміння, засвоєння на основі «запозичення» тієї соціальної реальності, в якій інші вже живуть. Результатом ідентифікації індивіда з різними спільнотами є численні ідентичності, актуальність і значущість яких варіюється залежно від часу й ситуації [3].

Проблему медіалізації суспільства, впливу медіа на формування свідомості, культури підростаючої особистості розглядали у своїх дослідженнях О. Баришполець, Г. Мироненко, М. Кастельс, В. Різун, В. Татенко, В. Чалдіні. Вплив медіа на свідомість, на різні сфери особистості, яка розвивається, відзначають Н. Азаренок, Е. Донченко, І. Каруна, О. Петрунько, А. Бандура, Т. Болдуїн, Ж. Векьо, Р. Пацлаф, Халед бен Абдалла аль Касим та ін. [2].

Медіа – засоби та інструменти зберігання і передачі інформації та даних. До медіа зараховують засоби зв'язку і передачі інформації різних типів – від найдавніших до найсучасніших, які утворюють глобальні інформаційні супермагістралі. Коли медіа використовують для одночасної комунікації з тисячами людей, з'являється поняття «масмедіа», що об'єднує пресу, радіо, телебачення й рекламу. Слово «ідентичність» поєднує у собі два значення: тотожність особи самій собі та виняткова однаковість з кимось або чимось. В західноєвропейських мовах ідентичність означає не тільки «тотожність» і «автентичність», а й «особу», «особистість» [3].

Термін «медіасередовище» з'явився порівняно недавно і сьогодні не має чіткого кодифікованого визначення. Труднощі породжуються тим, що він вживається в низці споріднених із ним понять – медіапростір, медіасфера, поняттєвий центр яких обертається навколо умовного медіатизованого інформаційного обширу, з його протяжністю, структурованістю, взаємним розташуванням об'єктів та відношень між ними [1]. Термін «медіасередовище» найбільш вживаний у медіапсихології, де ним означається така соціальна ситуація розвитку, за якої аудіовізуальним (екранним) медіа відводиться роль

дуже впливового учасника соціальної взаємодії, практично агента медіавпливу, а соціальна взаємодія загалом розглядається як «керована медіа» [6].

Головним засновком теорії медійного творення «порядку денного» є теза Бернарда Коена, згідно з якою медії «можуть не мати успіху, вказуючи нам, що думати», тобто як саме ставитися до тієї чи тієї особи, структури або явища, але вони «приголомшливо успішні, вказуючи нам, про що думати», тобто яких осіб чи структури вважати впливовими, а явища – важливими, незалежно від оцінки їх впливу чи важливості. Зокрема, в новинах, як зазначають Пітер Голдинг і Філіп Еліот, одним із критеріїв придатності подій для оприлюднення в газеті чи телевізійному випуску є їх близькість до місця та способу життя читачів / глядачів [4].

Творенню ідентифікації з країною та нацією сприяє спосіб представлення пов'язаних із нею подій і процесів, який неявно (а часом і явно) підказує читачам/глядачам, що думати про країну й себе самих. Сучасні медії, вживаючи певної мови, зазвичай єдиної для всієї країни (чи її частини, що її сприймають як окрему націю), підтримують ідентифікацію читачів або глядачів зі своєю спільнотою і водночас зв'язок спільноти саме з цією мовою [4].

Важливою системоутворювальною складовою соціального середовища, в якому змушені жити мешканці інформаційних суспільств, є інтегровані в нього аудіовізуальні мас-медіа і продуковані ними тексти (медіатексти). Медіатекст має ітераційну природу: створений людьми, він набуває самостійності і відтак сам починає впливати на людську свідомість. Він стає учасником соціального середовища, яке відтак постає як медіасередовище, інтегрується в реальність існування людей, створюючи реальність нової якості – медіареальність [6].

Сучасні мас-медіа виступають одним із основних комунікаторів молодшої людини, який перебирає на себе соціалізуючу функцію. Наповнюючи суспільну свідомість смисловими матрицями, що визначають поведінку й позицію молодшої людини, мас-медіа реалізують функцію тотального контролю суспільно-культурного буття молодшої людини. Онлайн-медіа набувають пріоритету у рейтингу особистості, яка зростає [2].

У погоні за самовизначенням людина втікає в Інтернет, приміряючи там на себе багатогранний відбір ідентичностей. Відмінною характеристикою в конструюванні ідентичності є наявність фізичної присутності і її відсутність. При взаємодії в реальному житті, індивід витрачає достатньо багато ресурсів для того, щоб відповідним чином презентувати свою ідентичність. Віртуальний світ дозволяє здійснити це набагато швидше, проте існує загроза викривлення образу, який буде мало співпадати з реальним. Безмежність у виборі можливостей стосовно конструювання ідентичності надають нові цифрові технології, які проникають в сталі формати соціальних взаємовідносин. В умовах сучасного розвитку суспільства цифрова ідентичність і її іміджевий характер є важливою умовою соціальної адаптації до нових викликів постмодерного світу. Ідентичність сьогодні є не результатом, а скоріше процесом, постійним творенням і вдосконаленням самого себе [7].

Отже, на початку XXI ст. медіасередовище стало важливим чинником формування ідентичності. Стрімкий розвиток мас-медіа та інформаційно-комунікаційних технологій актуалізували необхідність цілеспрямованої підготовки особистості до безпечного користування ними та формування відповідальності за наслідки цього використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баландіна Н. ISSN 2078-7324. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2024. Випуск 54-55. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/viewFile/12167/12523> (дата звернення: 06.10.2024)
2. Кальба Я. Є. мас-медіа й ідентичність: проблеми та виклики сьогодення (суб'єктно-вчинковий вимір). URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/47/908/2045-1?inline=> (дата звернення: 01.10.2024)
3. Козловець М. А. Ідентичність: поняття, структура і типи. URL: http://eprints.zu.edu.ua/5227/1/vip_57_1.pdf (дата звернення: 30. 09.2024)

4. Кулик В. Роль українського медійного дискурсу в творенні національної ідентичності. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/Kulyk-UModerna-2009.pdf> (дата звернення: 06.10.2024)

5. Лісовий О. Соціокультурна самоідентифікація особистості: автореф. дис.... канд. філос. наук. Київ. 2012. С.7.

6. Петрунко О.В. Агресивне медіасередовище: якісний і змістовий дискурси. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/364/1/O_V_Petrynko_AMEQaS.pdf (дата звернення: 05.10.2024)

7. Супрун Г. Ідентичність індивіда в цифрову епоху. *Філософські обрії*. 2020. № 43. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17797/1/Suprun.pdf> (дата звернення: 03.10.2024)

*Шутка Світлана, к.е.н., доцентка кафедри обліку і аудиту,
Національний лісотехнічний університет України*

ФІНАНСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Фінанси відіграють важливу роль у житті як окремих людей, так і цілих народів. Вони є не лише економічним інструментом, але й культурним, політичним і соціальним чинником, який впливає на формування як національної, так і індивідуальної ідентичності. Гроші, фінансова політика, фінансові інститути відображають цінності суспільства та визначають його соціальну структуру та політичну стабільність.

Формування системи цінностей українців та їх ідентичності відбувається у складних суспільно-політичних умовах, що характеризуються військовим конфліктом на Сході країни, тривалою економічною кризою, політичною нестабільністю. Як показують результати дослідження, рівень задоволеності громадян життям і рівень довіри в суспільстві є взаємопов'язаними. В Україні переважає загальногромадянська ідентичність. Тих, хто вважає себе громадянином світу, в Україні істотно менше, ніж в інших європейських країнах, з якими здійснювалося порівняння [3].

Під ідентичністю прийнято розуміти результат самовизначення людини чи групи у соціальному сенсі, створення «образу – Я» та «образу – Ми», тобто віднесення ними себе до тих чи інших спільнот за віковими, професійними, статевими, територіальними, етнічними, конфесійними чи іншими ознаками. Питання ідентичності це питання впізнання та визнання «себе» та «іншого», а разом з тим, це питання єдності. Вона відтворюється лише тому, що частина людей переконана: інші люди сприймають та оцінюють те або інше явище так само, як і вони. Саме ця спільна віра в однакову оцінку тих чи інших явищ або процесів робить їх реальними в соціальному просторі, тобто реальними за своїми наслідками для конкретних індивідів [1].

Проблема національної ідентичності сьогодні корелюється з проблемами держави-нації в цілому. Глобальні інституції не змогли надати гарантій особистої ідентичності, незважаючи на демократичне завдання толерантної побудови ширшої спільноти, тоді як нація-держава є втіленням таких гарантій через різноманітні процедури правового та соціального характеру [1].

Для України на сучасному етапі є дуже актуальним питання формування національної ідентичності. Загальнонаціональна ідентичність за своєю суттю багатовимірна. Вона може охоплювати, але не скасовувати етнічну, культурну, професійну, статеву та інші види ідентичності [2].

Можна сказати, що важливу роль відіграє ідентичність у фінансовій сфері, особливо коли йдеться про визнання економічних прав, забезпечення рівних можливостей та підтримання стійкості фінансових систем. Вона визначає способи, якими окремі особи та групи взаємодіють з економічними інститутами, усвідомлюють свою роль у фінансовому середовищі та захищають свої економічні інтереси.

Фінансова ідентичність особи або групи може бути заснована на таких факторах, як економічна стабільність, доступ до ресурсів, фінансова грамотність та приналежність до певної соціально-економічної категорії. Важливу роль тут відіграє й фінансове планування, інвестиції та підхід до заощаджень, які можуть відрізнятися в залежності від культурних та соціальних норм.

У формуванні національної ідентичності ключову роль відіграє фінансова політика держави, особливо фіскальна та монетарна. Використовуючи фінансові інструменти, держава може забезпечити економічну стабільність і підвищити рівень життя громадян, що сприяє зміцненню соціальної єдності. Наприклад, соціальні програми, інфраструктурні інвестиції та підтримка малого бізнесу мають значний вплив на розвиток національної єдності та патріотизму. Зміцненню соціальних зв'язків і розвитку національної свідомості сприяє також фіскальна політика, яка орієнтована на справедливий розподіл ресурсів і підвищення добробуту населення. Ефективне управління державними фінансами сприяє зменшенню соціальної нерівності, що позитивно впливає на стабільність суспільства та зміцнює національну ідентичність.

Фінансова культура є важливою складовою особистісної ідентичності. Вона визначає ставлення людини до грошей, заощаджень, інвестицій та боргів. Фінансова грамотність формує поведінкові моделі, що впливають на соціальний статус особи та її здатність досягти фінансової стабільності. Ефективне управління фінансами дає можливість відчувати більшу автономію та відповідальність за своє майбутнє, що сприяє розвитку почуття власної гідності й упевненості в житті.

Отже, фінанси є потужним інструментом у формуванні як національної, так і індивідуальної ідентичності. Вони відображають соціальні цінності, політичні прагнення та культурні особливості як на індивідуальному, так і на державному рівнях. За допомогою фінансових систем країни можуть зміцнювати національну єдність і суверенітет, а люди можуть керувати своїми фінансами, щоб визначити свій соціальний статус і особисту ідентичність. У сучасному світі, де глобалізація та фінансові інновації постійно трансформують економіку, важливо підтримувати баланс між національною незалежністю та інтеграцією у світові фінансові процеси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заяць Н. В. Національна ідентичність як основа для розвитку політичної

нації в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2022. № 56. С. 28-32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2022_56_8.

2. Мовчан П. П. Зміст поняття «національна ідентичність»: теоретико-методологічний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 17. С. 103-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_17_21.

3. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України. *Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017р.* URL: 2017-Identi-3.pdf.

Юрса Людмила, к.філол.н., доцентка

кафедри українського прикладного мовознавства,

Львівський національний університет імені Івана Франка

Негер Оксана, к.філол.н., доцентка кафедри української мови,

Ужгородський національний університет

ФРУСТРАЦІЙНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЖИТТЄСТІЙКОСТІ СТУДЕНТА

У процесі сучасного розвитку суспільства студентський вік є одним із періодів, які наповнені змінами та розвитком у фізичному, психологічному та соціальному аспектах. У цей період становлення особистості з'являються нові потреби, інтереси та цілі, котрі вимагають чималих зусиль та наполегливості в їх досягненні. У цьому віці молодь досліджує свій світ, відчуває потребу у самовираженні та самостійності, але може зіткнутися зі складнощами у реалізації своїх планів та цілей. Це може призвести до фрустрації, яка, в свою чергу, може негативно впливати на мотивацію молоді до навчання, спорту, творчості тощо. У зв'язку з цим, важливим є дослідження переживань та чинники фрустрації студентської молоді. Це дозволить краще зрозуміти, як переживання впливає на особистість, а також які можливі наслідки фрустрації впливає, а також дасть можливість визначити можливі стратегії для зниження рівня фрустрації. Чинники фрустрації студентської молоді були описані у працях як українських,

так і зарубіжних науковців-психологів, зокрема: Л. С. Виготський, С. Д. Максименко, А. А. Реан, В. Келер, Ф. Льюїс, Дж. Боулбі, Т. Адорно, Е. Фромм, Р. Лазарус, Р. Герцер, М. Кляйн, Н. Міллер, Л. Бергер, Б. Фредріксон, М. Фруед, Е. Елліотт, Ч. Карвер, Дж. Ківіт, Дж. Хігінс, К. Герц, Дж. Крістенсен та інші.

Названі автори вивчали вплив фрустрації на різні аспекти життя молодих осіб, зокрема: стосунки у колективі (із своїми однолітками), процес навчання, адаптація у соціальному просторі, психічне здоров'я.

Щодо методів дослідження фрустрації студентської молоді, то вони розкрити у працях Р. Лазарус, Р. Герцер, Е. Спейтц, М. Ратнер, Дж. Волп, Г. Стек, Р. Грейвз, А. А. Реан, Г. Айзенк та інших. Більшість досліджень проводились на матеріалі зарубіжних даних, тому можливість чітких підсумків у розрізі української молоді може бути обмеженою. У студентському віці фрустрація може відчуватися особливо гостро, адже у цей період відбувається багато змін у розвитку особистості, зокрема: соціальному, фізичному, психічному.

Коли абітурієнт вступає до вищого навчального закладу, то починається новий етап його становлення у інших життєвих ситуаціях. Зокрема: нові умови перебування, а також інші вимоги, які зобов'язують студентів до перебудови власної діяльності крізь призму студентського життя, чимале інформаційно-насичене та інтелектуальне навантаження, різні та незвичні відносини з оточуючими. Нова життєва ситуація вимагає від студентів постановки і вирішення нових завдань, які є наслідком змін у житті, а також соціальному становленню та розвитку. Різка зміна багаторічного сталого стереотипу навчання може призвести до виникнення у студентів глибоких думок, емоційних переживань, роздумів щодо правильності вибраного фаху, про перспективи знайти роботу після навчання і престижність вищої освіти, про матеріальний чинник та інші нові емоції та міркування.

Аналізуючи наукові доробки з проблеми кризи адаптації до навчання, необхідно звернути увагу на те, що науковці визначають цей вид кризи як стан, який спричинений емоційною нестабільністю студентів, гострим переживанням, а також страхом перед невизначеним майбутнім. Часто студенти не можуть

відразу зрозуміти і сприйняти тих вимог, які з'являються у дорослому, самотійному житті.

На думку С. Розенцвейг, в кожній людині існує певний граничний рівень напруження, перевищення якого зумовлює зміни психічного стану, поведінки. Цей рівень вчений називав толерантністю до фрустрації, визначав її як спроможність індивіда перенести фрустрацію без втрати своєї психобіологічної адаптації. При цьому він розглядав стійкість до дії фрустраторів як постійну, генетично зумовлену характеристику індивіда.

Схожої думки дотримується і Е. Еріксон, який вважав, що криза проявляється тоді, коли перед особистістю постає нове еволюційне завдання, але у неї немає в наявності достатніх засобів для його вирішення.

Коли на життєвому шляху виникають перешкоди, які об'єктивно чи за суб'єктивним сприйняттям є нездоланими, то це призводить до появи фрустрації як відповідного психічного стану переживання невдачі, зумовленого неможливістю задоволення деяких потреб, який виникає за наявності реальних чи уявних непоборних перешкод на шляху до певної мети.

За словами Л. В. Власенко, тип фрустрації залежить від сили та інтенсивності фрустратора, функціонального стану людини, від сформованих стійких форм реагування на життєві труднощі. У разі коли фрустратор не викликає фрустрації, можна говорити про психологічну схильність до фрустрації, що проявляється у ступені толерантності щодо фрустратора і фактично є психологічною стійкістю стосовно певного подразника.

Як індивідуально-психологічна якість особистості, яка є обов'язковою для її нормального функціонування, особливо якщо виникнення фруструючих ситуацій пов'язане з бар'єрами (необхідними, розумними чи об'єктивно нездоланими), визначається фрустраційна толерантність у наукових розвідках таких вчених як: Н. О. Божок, В. А. Пономаренко, Ю. В. Попик, В. С. Ротенберг, В. В. Хабайлюк, Б. Н. Юрченко та ін.

Феномен «фрустраційна толерантність» є об'єктом дослідження науковців як вітчизняних, так і зарубіжних. Тривале наукове заглиблення у розкриття його

суті та ролі, особливо в розв'язанні адаптаційної кризи, дало змогу дати таке визначення: фрустраційна толерантність – це необхідна особистісна якість, що уможливорює подолання найрізноманітніших перепон у діяльності та сприяє розвитку поміркованості, відчуттю спокою, готовності використовувати кожную проблемну ситуацію як життєвий урок, включаючи в себе розвинуту рефлексивність, комунікативну компетентність та ін. Відповідно, якщо адаптаційна криза до нових умов навчання є неминучою, тоді фактором уникнення негативних переживань виступає фрустраційна толерантність, яку потрібно розвивати поступово і цілеспрямовано, саме в умовах навчально-виховного середовища для забезпечення студентської молоді надійним захистом від деструктивного впливу.

Життєва криза являє собою складний період життя, під час якого різко змінюються ставлення до себе і світу, спосіб осмислення набутого досвіду та напрям життєвого шляху. Зазвичай такий перебіг призводить до змін у структурі особистості, які можуть носити як позитивний, так і негативний характер. Незаперечним виступає той факт, що криза проявляється саме тоді, коли перед особистістю постають нові, досі невідомі завдання, для вирішення яких у неї немає достатніх засобів та досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Rosenzweig S. Aggressive biheviор and the Rosenzweig picturefrustration study. New York : Praeger, 1978. 164 p.
2. Власенко Л.В. Соціально-психологічний супровід академічної групи як засіб розвитку культури спілкування студентів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2005.

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ ІНФОРМАЦІЙНО-СЕМАНТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІЇ: АКТУАЛЬНІ ДОПОВНЕННЯ

Українська ідентичність, як і кожна адаптивно-еволюційна система, характеризується стійкістю ознак і властивостей. Завдяки цьому українці протягом усього складного періоду своєї історії зберігають ресурси для протистояння негативним зовнішнім впливам та залишаються консолідованим етнокультурним утворенням. Багатофакторність актуальних ідентифікаційних процесів, які мають місце в часі активного протистояння українців збройній агресії з боку росії, актуалізує пошук аналітичних ресурсів, які би мали достатній евристичний потенціал для формування перспективи розбудови ефективної України майбутнього. Зокрема, важливим є враховувати діалектику національного (національно-громадянського) та етнічного [1].

Проблеми формування української ідентичності вже тривалий час аналізуються у наукових працях вітчизняних науковців (Л. Аза, В. Євтух, Н. Костенко, О. Майборода, Б. Парахонський, А. Ручка, Л. Скокова, М. Степико, Н. Черниш та інші дослідники). Зокрема, відомий парадокс глобалізаційних процесів, які ж і породжують процеси диференціації в наші дні, зумовлює активізацію пошуків теоретичних підходів, які б уможливили визначення ціннісних підстав для існуючих ідентичностей та їх трансформацій [2, с. 7]. Маючи на меті долучитися до розширення даного дискурсу, здійснимо аналітичний огляд праць відомого українського й американського дослідника Олександра Мотиля, присвячених аналізу українства. Наш вибір обумовлений орієнтацією О. Мотиля на пошук пояснювальних ресурсів, які би враховували як традиційний бекграунд української ідентичності, так і чинники, які можуть впливати на її трансформацію в епоху (пост)інформаційного суспільства [3].

Концепція нації О. Мотиля постає як семантично-інформаційна, позаяк автор розглядає націю як сукупність людей, які поділяють певну семіотичну систему і свідомі того. При цьому, за О. Мотилем, процеси соціалізації

відбуваються через включення індивідів в суспільство завдяки засвоєнню ними потрібної і витісненню на периферію їхньої свідомості зайвої інформації. Функцію підтримки соціального зразка при цьому виконують культурні символи. І не лише в умовах традиційного соціуму, але й на пізніших етапах суспільного розвитку. Таким чином, віддаючи належне аналізу глибинного семантичного поля, автор враховує особливості становлення та трансформації ідентичності в (пост)інформаційному суспільстві, яким є українське [4], що вказує на потенційно високий евристичний потенціал концепції в наші дні.

Водночас концепція О. Мотиля містить певний деструктивний потенціал. Так, наслідком акцентуації уваги автора на конструюванні цілісної гомогенної української ідентичності стала його позиція щодо Криму і Донбасу, висловлена ним у 2015 р., зокрема, щодо доцільності надання Донбасу «особливого» статусу [5]. І тут мова йде не так про те, що в реаліях сьогодення така позиція О. Мотиля постає уже навіть не як дискусійна, а як в корні невірна, як про те, що вона суперечить положеннями його ж власної семантично-інформаційної концепції, які стосуються актуалізації значень, цінностей і смислів, які об'єднують українців. Утім, важливим бачиться не стільки необхідність усунення протиріч в семантично-інформаційній концепції О. Мотиля, як можливість її виходу у поле практичного застосування.

Понад те, що основні положення інформаційно-семантичної концепції О. Мотиля були сформульовані в часі, коли засоби інтернет-комунікації ще не мали такого потужного впливу на соціум, як це має місце в наші дні, є підстави оцінювати її евристичний потенціал як достатньо високий і в епоху високих інтернет-технологій та їхнього впливу на цілу низку процесів демократизації суспільства, як-от налагодження ефективної взаємодії громадян з владою; розширення можливостей впливу громадян на процес прийняття важливих суспільних рішень та їх реалізацію тощо [6, с. 116]. І тут слід брати до уваги наступне.

Певна інформація, в залежності від особливостей каналів її розповсюдження й комунікації реципієнтів, може засвоюватися як активно, так і пасивно, в т.ч. на

підсвідому рівні. Тобто йдеться не лише про можливості цільового «вертикального» впливу, але й про її циркуляцію в системах координат, які характеризується великою кількістю горизонтальних зв'язків, тобто в т.зв. партнерських мережах, націлених на формування соціальної взаємодії [7, с. 153]. Такі канали, стаючи шляхами засвоєння нових соціальних зразків, (транс)формують смисли і (ре)конструюють семантичне поле.

Включення механізму дії, який відображає співвідношення і сутність суспільної структури та її смислу [8, с. 25], створює можливості ефективно працювати на користь української держави, «налаштовуючи» її в такий спосіб, щоб остання не пригнічувала свою ефективність, а навпаки, посилювала. Йдеться власне про створення можливостей, а не про намагання діяти через систему владної вертикалі. Останнє є особливо важливим, адже саме горизонтальна організація системи соціальних відносин є органічною для українців і відповідає ціннісним засадам їхньої ідентичності, закріплених у різних формах громадянського життя та поширених віддавна соціокультурних практиках – як протестного, так і конструктивного характеру (майдани, віче, толоки тощо).

Засвоєння та поширення культурних символів через канали горизонтальних мереж може стати також тим чинником, який дасть поштовх до подальшої кристалізації української ідентичності. Водночас, це створить передумови до використання інформації, ресурсів, доступу до місцевих ринків та технологій країн перебування українських (е)мігрантів, а отже, для підвищення рівня економічного добробуту людей, в контексті цінностей, які є спільними з цінностями західної цивілізації.

Підводячи підсумки за результатами попереднього аналітичного огляду інформаційно-семантичної концепції нації О. Мотиля та екстраполюючи ці висновки у поле потенційних практичних рішень через відповідні актуальні доповнення, отримуємо підстави висловити припущення, що носіями сучасної української ідентичності – як феномену, що зараз перебуває в процесі трансформацій, є представники спільнот, які характеризується високим рівнем

горизонтальних (партнерських) зв'язків. Завдяки цьому формується мережа каналів передачі культурних символів, які виконують функцію підтримки соціального зразка у суспільстві загалом. Дане твердження потребує ретельної перевірки, із використанням емпіричних даних. На це будуть скеровані наші подальші наукові пошуки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діалектика національно-громадянського і етнічного в українському соціумі: монографія / авт. кол.: Котигоренко В. О. (керівник, наук. ред.), Дегтеренко А. М., Калакура О. Я., Кочан Н. І., Ляшенко О. О та ін. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. 640 с.
2. Соціокультурні ідентичності та практики / гід. ред. А.Ручки. Київ: Інститут соціології НАН України. 2002. 315 с.
3. Мотиль О. Реконцептуалізація націй. *Критика*. 2000. 36(10). С. 4-12.
4. Мотиль О. Держава і нація. *Quo vadis, Україно? Матеріали третьої (зимової) сесії Міжнародної школи україністики* (Київ, січень, 1992 р.). Одеса: Маяк, 1992. С.92 -95.
5. Експерти чомусь заперечують можливість майдану в Росії. А дарма. *Gazeta.ua*. URL: https://web.archive.org/web/20151015163215/http://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_eksperti-chomus-zaperechuyut-mozhlivist-majdanu-v-rosiyi-a-darma/642858
6. Бойко Н. Інтернет як соціальний ресурс демократизації сучасного українського суспільства: монографія. Київ: Інститут соціології НАН України, 2020. 256 с.
7. Hedström, P., Sandell, R., Stern, Ch. Mesolevel Networks and the Diffusion of Social Movements: The Case of the Swedish Social Democratic Party. *American Journal of Sociology*. 2000. 106(1). P.145–172.
8. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): монографія. Київ: Либідь, 2001. 334 с.

Наукове видання

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ
В УМОВАХ СУЧАСНОГО
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Матеріали

I Всеукраїнської науково-практичної конференції
з нагоди 150-річчя Національного лісотехнічного університету України
(Львів, 10–11 жовтня 2024 року)

Редакційна колегія:

Гриджук Оксана Євгенівна

Денис Ірина Зеновіївна

Дуда Наталія Михайлівна

Сенюра Оксана Володимирівна

Дизайн обкладинки і комп'ютерне складання О. В. Сенюри

Погоджено до розміщення в інтернеті 07.11.2024 р. Друк. арк. 5.

Кафедра психології та соціально-гуманітарних наук

Національний лісотехнічний університет України

79057, м. Львів, вул. Ген. Чупринки, 105, каб. 308.

Тел. (032) 258-42-12; e-mail: pshd@nltu.edu.ua